CESTIUNI SECUNDARE-CHESTIUNI PRINCIPALE

ROMÂNIA AZI

Mihai Sin

EDITURA EMINESCU

Scanned with OKEN Scanner

Mihai Sin

CESTIUNI SECUNDARE. CHESTIUNI PRINCIPALE

1983

EDITURA EMINESCU

BUCUREȘTI, PIAȚA SCÎNTEII 1

Scanned with OKEN Scanner

REFLEXE

Scanned with OKEN Scanner

ȚĂNCUȘUL OMENIEI

Nu demult, un prieten profesor, căruia îi mulțumesc pe această cale, mi-a trimis un text tipărit, primit la școala unde lucrează. Acest text, pe care îl consider senzațional, și vom vedea de ce, se vrea a fi o ofertă-reclamă. Îl reproduc întocmai, cu toate greșelile de ortografie, tipar și de altă natură, lăsînd la urmă puținele comentarii care vor mai fi necesare :

COOP. DE CONSUM ZONALA BREZOI Județul Vîlcea
Responsabil Benonia ȚURCANU
Str. Vasile Roaită nr. 15. Tel.
Vă puteți adresa și la achizitori Tel.
Tov. DIRECTOR ȘI ONORAT COLECTIV DIDACTIC

Respectuoși prin prezenta, vă aducem la cunoștință, că în orașul nostru, a luat ființă o secție de confecționat „EMBLEME, MATRICOLE, ECUSOANE“ școlare de cea mai bună calitate.

Cum ? Responsabila acestei secții, est fosta lucrătoare nr. 1 a cunoscutei firme „EMBLEMA“ din BUCUREȘTI — Firmă de tradiție, ce a impus respectul onoratei sale clientele, prin calitate și promptitudine — Acest lucru, noi îl vom respecta cu MAXIMUM DE EXIGENȚĂ, ajutați personal de CRIVEANU I ANASTASIE-VALERIU Creatorul atelierului „EMBLEMA“ din București. Avantaje a conlucra cu secția noastră :

— Lucrăm embleme, pe suport textil „Doc import“ sau alte țesături în culorile și preferințele dumneavoastră. Folosim cei mai aderenți pigmenți și cu cea mai mare

Scanned with OKEN Scanner

putere de penetrabilitate, în combinație cu poliesteri, rășini sintetice, etc. Fiind în pas cu lucrările de ultimă oră — Scrisul de culoare galben auriu, semireliefat sau reliefat, rezistente, la : fricțiune, torsiune, intemperi, o serie întreagă de factori chimici cît și spălarea „Lavabilitatea“ deși nu ar trebui confundată cu... batista.

2. — Prețul unei embleme simple este de un leu bucata.

— Prețul unei embleme cu număr matricol este de 1.25 lei bucata.

Contra valoarea în extremis poate fi achitată și prin virament în acest caz prețul fiind de 1. leu buc., emblema simplă și 1,25 lei buc. cu număr matricol.

„EMBLEME“ goldfoliuminate și cașerate hidrofobe prețul fiind de 2 lei bucata —

În pregătire, brodate, policolore, cu fir aurit etc. etc.

Brodate policolore argint : aur : Prețul de... lei buc.

3. — LA FIECARE COMAND + OFERIM „GRATUIT“ 10% EMBLEME PENTRU EVENTUALII ELEVI, CU SLABE POSIBILITĂȚI MATERIALE.

Ecusoanele sînt de bună calitate, cu ramă în culorile comandate ușoare, cu ac de prindere, avînd o etichetă obișnuită, sau comandă specială cu firma Întreprinderi, Instituției cu loc pentru a se scrie, numele, funcția etc.

Prețul „Unui ecuson complet etichetat“ cu virament e de 8 lei bucata. La fiecare comandă de ecusoane, dăm cîteva zeci de bucăți pentru diferite neprevăzuturi.

FOARTE IMPORTANT

Solicităm numai comanda fără nici-un aconto, iar plata o veți face, după ce bani vor fi încasați de la elevi !

Oricare vă va fi răspunsul.

Dumneavoastră personal, întregului colectiv didactic, cît și familiilor respective, sincer vă dorim sănătate !

Tuturor elevilor școlii, ce cu onoare conduceți, le dorim ca strădania lor, munca cu rîvna și abnegație, să le fie încununată, cu urcarea pe piscurile cele mai greu accesibile !

Chiar cît mai mulți să urce, ȚANCUȘUL OMENIEI !

UNITATEA

Dacă „UNITATEA“ n-ar fi întărită și de o ștampilă în regulă (e drept, nu există o iscălitură, dar ar fi fost și dificil de iscălit toate exemplarele, fiind de presupus tirajul impresionant, îndestulător pentru, bănuim, mii de școli), aș fi crezut că totul nu e decît o farsă a vreunui proaspăt adept al lui Ostap Bender, cunoscutul erou din romanele lui Ilf și Petrov. Și așa însă, Ostap Bender ar fi putut fi gelos : acțiunea aceasta, de anvergură, poartă genialitatea și simplitatea marilor acțiuni, logica impecabilă și persuasivă („fosta lucrătoare nr. 1 a cunoscutei firme «EMBLEMA» din București“... și „CRIVEANU I ANASTASIE-VALERIU Creatorul atelierului «EMBLEMA» din București“), ca și detaliile tehnice, prețurile fixe și sigure (nimic din fluctuația pieței de aiurea), asigurînd, în intenția intrepizilor cooperatori, succesul total. Dealtfel, observați abila și irezistibila tehnică a comerțului dezinteresat, generos, introdusă spre final de propoziția „Oricare vă va fi răspunsul“ și de propozițiile (dacă le putem spune astfel) următoarele. Da, par' să spună cooperatorii din Brezoi, chiar dacă ne veți refuza, noi tot vă vom iubi, vă dorim sănătate, vă dorim să urcați „piscurile cele mai greu accesibile !“ Eventualul refuz nu ne va împiedica să ne zbatem și să luptăm pentru dumneavoastră, de vreți sau de nu vreți, nu ne va împiedica să vă aducem binele, căci noi sîntem, iată, unii din purtătorii lui autorizați.

E adevărat, s-ar putea ca Ostap Bender să simtă, pe lîngă gelozie și invidie profesională, și o anumită senzație de neplăcere și insatisfacție. Căci, față de cooperatorii din Brezoi, Ostap Bender se va considera întotdeauna un „cultural“, elevat și rafinat. Erorile de limbă ale urmașilor săi l-ar întrista pe el, care știa și cîteva expresii franțuzești. Și apoi, intraductibilitatea : căci, cum i s-ar putea traduce lui Bender, pentru a înțelege, urarea cu „ȚĂNCUȘUL OMENIEI“ ? Iată încă o dovadă a greutății transpunerii limbii noastre în altă limbă, de care se plîng pînă și cunoscuți scriitori care, altfel, nu refuză deloc gestul de a fi traduși „la ocazie“. Sigur e însă faptul că „ȚĂNCUȘUL OMENIEI“ va rămîne pentru mine un mister, cîteva dicționare ale limbii române nefiindu-mi de nici un folos.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă cineva îmi va spune, după lectura textului cooperativei din Brezoi, că acest text are atîta umor încît ar concura cu succes unele texte de sîmbătă seara, interpretate în cadrul unei cunoscute emisiuni, îl voi contrazice categoric. Și iată de ce : acest text îmi întărește credința, exprimată și în alte ocazii, că între literatura satirică și cea umoristică există, din multe puncte de vedere, o diferență netă. Textul cu pricina nu e umoristic, ci satiric, și oricare dintre cei cîțiva, puțini, scriitori satirici pe care îi avem, ar putea fi invidios, viața luînd-o mereu înaintea literaturii de nonficțiune. Pentru că nu atît rîsul (care poate apare totuși), ci zîmbetul perplex, uluirea și, poate nu exagerez, o anumită stare de tristețe, de jenă intelectuală și chiar neliniște, însoțesc lectura prețioasei oferte-reclamă. Așadar, avem în față un text satiric, și nu unul obișnuit, nu unul care satirizează doar siluirea limbii române, ci mai ales un anumit nivel cultural și precaritatea sau inexistența unui mod de a gîndi.

Situat deja în afara zodiei lui Caragiale, despre care ne plîngem uneori că-i tutelează încă pe mulți dintre scriitorii noștri, îndrăznesc să spun că acest text înseamnă un pas înainte în literatura satirică. De aici trebuie pornit, aici e drumul spre noua mină de aur, spre vițelul de aur al literaturii noastre satirice. Pe care, între noi fie vorba, cîțiva scriitori au și descoperit-o, urmînd să-i descopere cîndva, sau să-i cultive mai insistent și editurile și revistele, iar prin ele, nu avem nici o îndoială, cititorii.

1978

Scanned with OKEN Scanner

FAMILIA VOINIC

Am mai avut ocazia să dau publicității texte al căror umor involuntar mi s-a părut enorm. Unul dintre ele, aparținînd unor vajnici și intrepizi cooperatori ce-și ofereau serviciile pentru confecționarea emblemelor școlare, depășea, cred, toate așteptările în privința umorului, provocînd unele semne de întrebare dintre cele mai neliniștite, ceva vecin cu spaima, chiar dacă nu de spaimă putea fi vorba.

Iată că acum mi-a căzut în mînă, prin bunăvoința unor persoane cărora, din motive lesne de înțeles, nu le dau numele, un alt text, un fel de sesizare sau plîngere adresată de un grup de cetățeni unui profesor diriginte. Sesizarea mi-a părut demnă de tot interesul, mai puțin din punctul de vedere al umorului, desigur, iarăși involuntar, și mult mai mult din alte privințe care, nu mă îndoiesc, vor fi sesizate de cititor. Dar să citim sesizarea :

Tov. Diriginte

Sîntem un grup de tovarăși locatari care locuiesc pe o scară cu tovarășul Voinic, tatăl serios a trei copii care doi e la școala (X) în clasa a cincia (este Tanța la care am cercetat și aflat căi sînteți tovarășe diriginte). Cum știți fetița aceasta a căzut de la etajul 4 prin scara de incendiu căci copiii sînt mereu fără mama lor care știe toată lumea că umblă brambura și atunci tovarășul Voinic e mai mamă ca ea și copiii se țin numai după el și cînd so suit într-o zi pe bloc din partea asociației de

Scanned with OKEN Scanner

locatari el fiind foarte săritor să îndrepte nişte antene de locatari smulse de vînturi Tanţa la urmărit poate îi era foame ca la copii şi sus iau venit ameţelele şi a căzut bietul copil în genunchi şi na ridicat-o nimenea că sa sculat imediat de jos şi mama iei a venit tîrziu şi a bătuto dea văzut stele verzi şi abia am liniştito că tovarăşul Voinic dacă nu se suia pe acoperişuri zicea ea nu cădea copilul că e un beţivan şi nu e odată treaz şi întreg la cap. Iar noi vă scriem că această femeie nu e o mamă cum trebue, să luaţi urgent măsuri că tovarăşul Voinic de asta bea fiind el mamă mai mult şi ea niciodată nu se ştie de unde so iei e nervoasă şil face să plîngă iar noi cîţiva locatari cînd mai stăm lîngă bloc îi înţelegem amarul săl ajutăm că e şi el om şi oamenii trebue să întindă o mînă la alţii. Aşteptăm acum răspuns căci numai tovarăşul director şi tovarăşul diriginte ne pot ajuta tovărăşeşte.

Un grup de locatari vecini
familiei Voinic.

Aşadar, un grup de locatari ai unui bloc, mai stînd şi pe lîngă bloc şi înţelegîndu-i astfel amarul numitului Voinic (nume schimbat de mine), trimit o sesizare unui profesor de la o şcoală şi dintr-un oraş pe care, iarăşi, nu le numesc, din aceleaşi motive lesne de înţeles. Un „amănunt“ pe care am considerat că e bine să nu-l schimb, este acela al căderii de la etajul patru a fetiţei Tanţa, care a scăpat, să credem asta, nevătămată. N-am schimbat „amănuntul“ tocmai pentru că e greu de crezut şi pentru că el a fost cît se poate de real. Însă nici acest fapt spectaculos, ţinînd mai degrabă de „faptul divers“ sau de cascadorie, nu este în măsură să ne uimească mai mult decît altele, conţinute în scrisoarea grupului de locatari, scrisoare ce pare a sta sub zodia omeniei celei mai generoase şi sănătoase. Fiindcă, nu-i aşa, n-o să ne lăsăm derutaţi de nişte greşeli de ortografie, doar se mai întîmplă şi, la urma urmei, locatarii noştri pot da oricînd vina pe nişte profesori care nu şi-au făcut meseria ca lumea, sau chiar pe şcolile pe care le-au făcut sau nu le-au făcut în cine ştie ce vremuri întunecate, cînd n-au avut condiţii şi mai ales timp să-şi însuşească

scrierea în limba română, nu cel mai important lucru de pe lume, cum se vede. Într-adevăr, mult mai importantă este omenia, mult mai important e sufletul deschis la necazurile și la amarul unui vecin, ca și atitudinea cetățenească (putînd fi exprimată și prin cuvintele: „n-am putut să tăcem, să rămînem indiferenți!") în fața nedreptăților și a injustiției de orice fel. Și cum să nu recunoști că mult mai important decît ortografia sau alte chestiuni scriitoricești e sufletul omenesc? Eu unul n-am nici un dubiu, dovadă că, de data aceasta, în loc să mă ocup de probleme literare, cum bine stă oricărui scriitor, în loc să mă ocup de „arta scrisului", de felurite probleme tehnice, optez, iată, pentru „viață" cum se zice, pentru „viața" brută, neprelucrată (o luăm așa, o punem pe hîrtie, felie cu felie, și treaba-i gata).

Numai că unele explicații suplimentare schimbă puțin aparențele, dacă nu cumva aceste aparențe nici nu există.

Întîmplător și nu prea, tovarășul Voinic face parte din acea categorie de bărbați care, tineri încă, și-au cîștigat dreptul la o pensioară de boală, modestă desigur, boala nefiind cine știe ce gravă, dovadă că, fără prea mari sacrificii și fără eforturi supreme, omul mai umblă pe acoperișuri, reparînd antene. Acesta ar fi unul, dar nu și singurul aspect al colaborării tovarășului Voinic cu Asociația de locatari, toată lumea știind cîtă nevoie au locatarii și asociațiile lor de meseriași buni care să mai repare în timpul liber o instalație sanitară sau o antenă de televizor. Iar tovarășul Voinic are timp berechet și mai e și modest, se mulțumește cu cît dă omul, uneori doar cu o „cinste" băută pe lîngă bloc, sticlele de bere fiind aduse de la „complex" sau de la bufet de Tanța sau alți copii, aproape tîrînd plasele enorme pe trotuar, plini de importanță însă și mîndri de ce tătici minunați au, veseli și iubiți de toți vecinii, mereu puși pe șotii, bînd în fața blocului sau în alte locuri pe lîngă bloc, nu ca alții pe care-i văd ei, copiii, cum arată prin bufete.

Întîmplător și nu prea, mama Tanței are o slujbă și e într-adevăr nervoasă și cam arțăgoasă și-i spune

Scanned with OKEN Scanner

bărbatului „beţiv“, iar acesta, în anumite momente, plînge.

Cînd Tanţa a căzut, ceilalţi copii, colegii de clasă, i-au spus profesorului : „Tovarăşu', Tanţa a căzut de la etajul patru în genunchi şi n-a murit, nici măcar un picior nu şi-a rupt“. „Nu se poate“, a zis dirigintele. „Ba da“, a întărit Tanţa spusele copiilor, arătîndu-şi cu mîndrie o vînătaie enormă pe un picior, întinsă pînă sub coaste.

Tanţa nu fusese la spital, deşi ar fi putut avea o leziune internă, cîteva zile a somnolat, parcă neînţelegînd ce se întîmplă cu ea, privind lumea în jurul ei cu nişte ochi apatici, apoi şi-a revenit din mers.

Iar neînţelegerile din familia Voinic, mai complicate desigur decît am lăsat eu să se înţeleagă, continuînd sau luînd proporţii, grupul de locatari, prietenii din bloc şi de pe lîngă bloc ai lui Voinic au scris o scrisoare, o adevărată sesizare tovărăşească, greşelile de ortografie nefiind esenţiale, cum spuneam.

Pe lîngă fericire, adică multe cazuri fericite şi multe realizări şcolăreşti şi pioniereşti, mă gîndesc că n-ar fi rău să mai scoatem la iveală şi astfel de istorii, măcar în preajma lui 1 iunie. Şi n-ar fi rău să mai renunţăm şi la prejudecăţile „tipicului“ sau la cele cu „reprezentativ“ şi „nereprezentativ“, chiar dacă îndeobşte ele apar mai nuanţate. Departe de accente melodramatice, chiar dacă aparent le conţine, povestea relatată aici aruncă o lumină asupra unei lumi, de mult ieşită de sub zodia lui Caragiale, aşteptîndu-şi încă scriitorii de mare forţă satirică. Elemente ale acestei noi viziuni asupra literaturii satirice există deja şi ele demonstrează posibilitatea şi necesitatea desprinderii de umbra tutelară a marelui Caragiale. Cum va fi această literatură, dacă va fi, e greu de spus, pînă una alta literatura rămînînd mult datoare unei lumi şi incredibilelor ei poveşti.

1980

Scanned with OKEN Scanner

POVESTE

Aș vrea să vă spun o poveste : undeva, într-un oraș de provincie, trăiesc doi oameni în vîrstă, un cuplu cît se poate de obișnuit. El, bărbatul, are 60 de ani, iar Ea are 53. El, căsătorit a doua oară, e pensionar, și a băut mult la viața lui, dacă nu cumva se poate spune că devenise alcoolic, pînă cînd s-a îmbolnăvit grav de inimă și ficat, fiind internat în spital. Despre Ea se mai poate spune că e o femeie simplă, modestă, „de casă", adică face menajul, își îngrijește bărbatul care n-avea alt viciu decît beția, dacă n-o fi cumva destul. Cei doi trăiau dintr-o singură pensie (a bărbatului) cum credeau ei de cuviință, fără certuri și conflicte chiar dacă bărbatul, cum spuneam, avea o „nevinovată" slăbiciune, nedorind altceva decît liniște, ajutîndu-se unul pe altul (acel „toiag de bătrînețe"), pînă cînd căderea bruscă la pat a bătrînului a declanșat reacția monstruoasă a altui personaj, s-o numim pur și simplu Fiica Adoptivă. Ea, femeia simplă și oarecum naivă, bună și devotată, devine ținta unor atacuri din partea acestei Fiice Adoptive (a bătrînului) și a soțului ei, pe care să-l numim Soțul Adoptivei. Iar aceste atacuri au loc în timp ce Ea e disperată, încercînd să-și salveze soțul de la moarte, făcînd adevărate curse la spital, pe la medici, hrănindu-l, procurîndu-i medicamente etc. „Vina" ei : că este „a doua" (prima murise) și că Adoptiva, care nu-și ajutase cu nimic tatăl pînă atunci, tratîndu-l de fapt ca pe un străin, și-a amintit că dacă tot moare e cazul să reapară să-și ceară „drepturile" imaginare, folosind intimidarea unei femei simple. Așa că Adoptiva și Soțul Adoptivei

Scanned with OKEN Scanner

îi trimit femeii o scrisoare pe care aș numi-o antologică prin abjecta șiretenie și demagogie. Iată ce-au scris ei : „În urma discuției pe care ai avut-o cu fata lui bărbatu tău „socrul meu“ la noi acasă în lipsa mea î-ți răspundem scris făcîndu-ne numai datoria. Cînd te-ai căsătorit cu tata ai ținut ascuns să nu aflăm și noi nu știu din ce motive ?

Ai venit dela țară unde nu ai lucrat nicăieri niciodată și te-ai ocupat de medicină clandestină făcînd injecții și dînd medicamente neautorizat.

Acest lucru îl dovedim cu martori. Nu credem că la vîrsta de 60 de ani a dînsului te-a apucat dragostea s-au simpatia din moment ce vîrsta ta este mult mai mică. Asta credem deoarece ai intrat în casa mamei și a tatălui meu fără să mă întrebi nimic cu toate că îți revenea această datorie știind că acest om nu are pe altcineva decît pe noii. Pe mine ca fată. În această casă ai venit fără un fir de ață. Credem de cuviință că dacă o să moștenești o pensie după tata este prea MULT. Pt. un om care nu și-a adus cu nimic contribuția la construcția socializmului prin muncă. Fiind fica lui și cu copii avem dreptul mai mult ca tine la acest spațiu pt. extindere iar la lucrurile pe care sînt făcute de mama și dormi în ele, nici atît ! Pt. noi toți care știm cine ești ne este ușor să o dovedim. Totul ce ai făcut pt. tata și faci este pt. a te întreține din pensia lui de 1560 lei căci din aer nu se poate trăii. El nu vede acest lucru fiind bătrîn și fiindui frică căci îl bați cum ai mai făcuto de i-ai scos dintele ! Totul fiind al lor și al meu. Din cîte reiese scriptic și faptic te-ai întreținut și te întreții din pensia lui, a tatii nicidecum dînsul de la tine !

— Nu putem înțelege o doborîre atît de rapidă la pat cu diagnosticul pe care îl are tata ? Pt. aceasta facem apel forurilor în drept pt. a stabili doborîrea rapidă și cauzele acesteia, dînsul nefiind niciodată bolnav !

— Nu avem și nu am avut nimic contra că sînteți împreună cu toate căci se vede de la o poștă căci este cusută cu ață albă ! Dacă nu erai tu noi aveam grije mult mai mult de tata, dar ești destul de tînără față de tata și mai mult de atît ai pus la ușă mamei 3 broaște ! de ce îi e frică la un om nu scapă ! Proverb românesc !

Scanned with OKEN Scanner

Pt. a nu mai apleca urechea la alții, ți-am scris aceste lucruri. Referitor la felul că te-ai adresat față de soția mea că rogi Sora să se adreseze unui advocat, poate săi arate și această scrisoare !

Dacă ne anunțai că te căsătorești cu tata, aceste lucruri ți le spuneam atunci și acum nu-ți mai era o surpriză. Toate acestea ți le-am spus că nu ai vorbit cum trebue în casă străină.

— Și acum să ne rugăm ca tata să se facă sănătos să ți le spunem dacă o să mai fi acolo în fața lui".

E ușor de bănuit, după lectura acestei scrisori (pe care am ajuns s-o cunosc printr-un concurs de împrejurări, primind îngăduința de a o reproduce) că „povestea" e cît se poate de adevărată, fiindcă, așa cum am mai spus cu altă ocazie, viața o ia mereu înaintea literaturii și nu cunosc încă scriitori care să poată compune o astfel de scrisoare, fie ei și scriitori realiști cu state vechi de serviciu, cunoscuți creatori de „realitate".

Perfidia, grosolănia, incultura agresivă și demagogică, lăcomia cea mai abjectă, puse în mișcare pentru a strivi o ființă slabă, îngrozită, lipsită de apărare. Iată ceva ce nu e tocmai nou nici în literatură, nici în viață. Și dacă există persoane (cum cunosc eu însumi) ce lăcrămează la serialul de sîmbătă seara care, nu-i vorbă, ne place tuturor, bine-ar fi și să existe mai puțini indiferenți față de dramele din jur, și mai puțini falsificatori ai realității.

Sînt dator cititorului cu un final al poveștii adevărate.

Îngrozită că va rămîne pe drumuri, soția bolnavului s-a gîndit să ceară sprijin miliției. Iată un fragment din această plîngere : „Eu sînt nevoită să nu mai dau drumul la nimeni cine sună pentru că îmi este frică să nu fie ei și să intre în casă peste mine și să mă bată. Oare cum să trăiesc de frică în casa mea, să fiu amenințată tot mereu că mă vor scoate afară din casă (pe ce motiv că nu le-am făcut nici un rău ?)".

Plîngerea n-a mai fost trimisă, starea bolnavului ameliorîndu-se. Dealtfel, încă din spital, acesta scrisese „rudelor" sale : „Vă rog să nu mai faceți diverse șicanii soției mele, deoarece voi nu aveți drept la acea locuință,

Scanned with OKEN Scanner

ea este trecută în toate actele de spațiu pe care le deținem și nu aveți ce vă amesteca, atîta timp cît eu trăiesc și după moartea mea ea va rămîne în locuință, mai ales fiind proprietate de stat, dacă ar fi fost proprietate personală ați fi avut și voi dreptul, dar atîta timp cît eu sînt îngrijit de soția mea pe pragul morții mele voi să nu vă băgați peste familia mea, vedeți bine că sînt grav bolnav și nici acum nu mă lăsați în pace în ultimele clipe ale vieții mele. Așa ați mai procedat și cu prima mea soție, de m-ați bătut și pe mine și pe ea acum cel puțin lăsați-mă în pace că eu nu am treabă cu voi, nu v-am cerut nici un ajutor, nici un sprijin din partea voastră, ce vreți cu familia mea, să vă băgați mințile-n cap că dacă veți proceda și pe mai departe așa, am să mă adresez organelor în drept să facă lumină și să vă stăpînească".

Acesta ar fi, așadar, finalul. Deși finalul adevărat este doar amînat. Fiindcă, dacă starea bolnavului se va înrăutăți iarăși, ce se va mai întîmpla, care va fi finalul adevărat al poveștii adevărate ?

1979

Scanned with OKEN Scanner

OLIMPICĂ

Olimpiada de la Moscova a luat sfîrșit, rămînînd încă o vreme în atenția lumii, pînă cînd alte evenimente sportive, politice și, cine știe, poate chiar culturale, vor apărea în prim plan, ocupînd spațiile privilegiate ale ziarelor sau ale emisiunilor radiofonice și de televiziune. Astfel se petrec toate pe lumea asta..., ar spune poetul sau filosoful, dar vorbele de acest fel sînt de mult la îndemîna oricui.

Acum, după sfîrșitul Olimpiadei, se ivește o întrebare, nu neapărat de bilanț : sîntem sau nu sîntem cu adevărat competitivi ? Dacă avem în vedere numărul medaliilor, comparîndu-ne cu alți reprezentanți sportivi care au făcut în realitate turism la Moscova, răspunsul e simplu : sîntem, ba bine că nu ! Doar medaliile obținute la unele discipline sportive vorbesc de la sine. Dar, cum s-a văzut sau s-a auzit, lupta sportivă, măiestria, transpirația sau grația, nu e singurul aspect ce trebuie avut în vedere : astăzi, la un mare concurs și cu atît mai mult la o Olimpiadă, trebuie să fii bine reprezentat nu doar în arenă, ci și în corpul de arbitri, în comitete și comisii tehnice, „de apel", în federațiile internaționale și, dacă se poate, chiar în C.I.O. Concursul de gimnastică de la Moscova ne-a oferit „în direct", nouă și lumii întregi, un excelent exemplu de răbufnire „la vedere" a mașinațiunilor de culise. Am avut prilejul s-o vedem pe arbitra noastră internațională Maria Simionescu, luptînd eroic cu aceste mașinațiuni, încercînd să le facă față, părînd ea însăși, care, e de bănuit, a văzut destule, stupefiată de grosolănia unor procedee de denaturare a lup-

Scanned with OKEN Scanner

tei sportive. În felul ei, Maria Simionescu a devenit și ea o eroină a Olimpiadei. Pentru cîteva minute, care ni s-au părut interminabile, Maria Simionescu a oferit excelente momente de film mut, cum nu știu să fi văzut vreodată. Ne-am obișnuit cu filme mute comice, la care să rîdem sănătos. Or, momentele de film mut de care vorbeam erau (sau sînt, pentru că, nu-i așa, le putem revedea oricînd) dramatice, tensionate. Nu-i vorbă, în afara Mariei Simionescu (pe figura căreia, în afară de stupefacție, am mai putut urmări indignarea, nedumerirea, calmul diplomatic obținut cu mari eforturi, speranța și dezamăgirea și cîte alte stări, pe care nu le mai descifrăm aici) și alte personaje au fost la înălțime, adevărate încarnări ale aroganței, agresivității, insolenței. Într-adevăr, se putea citi pe figura unor personaje întrebarea (cine știe, poate că exprimată și oral, va trebui să așteptăm memoriile Mariei Simionescu, dacă se va hotărî să le scrie), însoțită de o uluire cît se poate de sinceră : cum îndrăznești, cum îndrăznește ?

Nu știu dacă am devenit, fără voia mea, patetic. Am însă convingerea că izbînzile românești din gimnastica feminină au fost și sînt privite ca o „îndrăzneală“ de neiertat, ca o abatere nepermisă de la o planificare riguroasă. Spun „planificare“, pentru că „filmul mut“ ca și alte momente ale Olimpiadei de la Moscova mi-au creat, și nu doar mie, impresia că numeroși arbitri au acționat riguros planificat sau planificați, atunci cînd au falsificat cu nonșalanță și nerușinare destule rezultate.

Ca orice telespectator, am comentat și eu îndelung cele văzute, cu prieteni și cunoscuți. Nu pentru prima oară mi s-a părut că, atunci cînd e vorba de valorile noastre, unii dintre noi manifestă un obiectivism excesiv. Vreau să spun că se caută cu lumînarea defecte și acolo unde nu se prea văd, anecdota și persiflarea tind să înlocuiască sublimul unor fapte și realizări. E o meteahnă mai veche, și nu doar în ce privește valorile sportive, această tendință de minimalizare a valorilor noastre, lipsa totală sau parțială a respectului adînc, incompatibil cu cuvintele umflate și găunoase, datorat celor ce ne reprezintă sau ne-ar putea reprezenta cu demnitate și strălucire în lume. În acest sens, diferența dintre lumea

Scanned with OKEN Scanner

sportului și cea a artei și culturii, nu e atît de mare pe cît s-ar crede. Văzînd și indignîndu-ne față de nedreptățile pe care ni le fac alții, cu voie sau fără voie, nu-i mai puțin adevărat că ne facem noi înșine destule nedreptăți, pe care le-am putea analiza și discuta cu o mai pronunțată responsabilitate.

Rămînînd în domeniul sportului, am putea observa cu ușurință că, în multe discipline, sportivii noștri sînt foarte slab pregătiți psihic, le lipsește spiritul competitiv, bătăios, acea „răutate" de concurs fără de care marile succese sînt astăzi de neconceput. Privindu-i pe unii sportivi români, încă înainte de începerea concursurilor, putem fi siguri că ei vor pierde, pe figura lor citindu-se timorarea, renunțarea sau chiar umilința. Adversarii nu sînt priviți ca niște indivizi cu șanse egale și care ar putea fi învinși, ci cu admirația datorată unor zei invincibili. Or fi sportivii noștri bine pregătiți fizic, antrenorii se laudă adeseori cu antrenamentele intense, chiar dure, pe care le administrează elevilor lor, însă în privința pregătirii psihologice situația e deplorabilă. Excepțiile sînt rarisime. Astfel privind lucrurile, ar fi o mare greșeală să se considere ca un mare succes faptul că la Moscova am obținut cu o medalie sau două mai mult decît la Montreal. Și alții au obținut mai multe medalii, cu mult mai multe. Dimpotrivă, ar trebui repuse în discuție calitatea selecțiilor, a antrenamentelor și, poate în primul rînd, calificarea unor antrenori, îmbătrîniți în rele și mai puțin în rezultate. Un suflu nou ar fi cît se poate de binevenit în sportul românesc. E de neconceput să trimiți în arenă sportivi cu „cărți de vizită" neconvingătoare, băieți buni, cu influență asupra antrenorilor și federațiilor, barînd astfel drumul, cel puțin pentru o vreme, unor tineri dispuși să-și facă un nume. Dar și aici, prejudecățile și formulele care le însoțesc sînt numeroase, destui gazetari sportivi făcînd apel la scuze penibile. După acești gazetari, un sportiv român care se clasează printre ulimii are scuza că participă pentru întîia oară la Olimpiadă, uitînd că alții cîștigă detașat tot la prima participare. La a doua participare, nu-i așa, sportivul e un veteran, meritînd toate laudele nu pentru că a cîștigat, ci pentru că a făcut față „onorabil" altora „mai ti-

Scanned with OKEN Scanner

neri". Dar lista prejudecăților și a formulelor care le susțin (bineînțeles, susținînd deopotrivă poziții privilegiate), este mult mai lungă.

Întrebîndu-ne ce mai este astăzi spiritul olimpic (el evoluînd sau involuînd, ca orice fenomen, părerile sînt desigur contradictorii), întrebîndu-ne dacă nu cumva e desuet să exaltăm duhul blîndeții (care nu o dată înseamnă lene, renunțare, comoditate), poate că n-ar strica să ne întrebăm și să ne revizuim unele idei despre competitivitate. Și nu doar în sport. Iată, scriitorii se întreabă, și nu de ieri, de astăzi, cum să devină literatura română „competitivă" în lume, adică mult mai bine cunoscută și reprezentată. Unii oferă tot felul de soluții, alții, dimpotrivă, spun că stăm destul de bine, prea bine, literatura română fiind printre cele mai bune și mai mari din lume, chiar dacă n-ar fi tradusă deloc. Și uite-așa vremea trece, odată cu ultima Olimpiadă. Nu-i nimic, spun incurabilii optimiști, întotdeauna vine o nouă Olimpiadă și acolo vom face totul și vom drege. Nu ne rămîne decît să așteptăm.

1980

Scanned with OKEN Scanner

AȘEZĂRI INDUSTRIALE

Pentru turiști, așezările industriale sau orășelele de tip industrial, să le spunem cum vrem, nu au aproape nimic atrăgător. Turda, Copșa Mică sau Tîrnăveniul nu reprezintă puncte de atracție, locuri unde să-ți petreci un week-end. În astfel de localități ajung uneori reporteri care vor să relateze despre fapte de muncă, succese sau premiere industriale, sau pur și simplu trebuie bifat un punct dintr-un plan redacțional. Nu rareori, scriind despre astfel de așezări, despre realizări obținute în spațiul lor, reporterul ține să precizeze că ele, realizările și înfăptuirile, sînt „dealtfel" specifice multor altor localități unde industriile au pătruns și s-au dezvoltat impetuos. Precizînd și subliniind, repetat, astfel de adevăruri, reporterul comite, poate fără să vrea, o greșeală : plecat să scrie despre un loc anume, în loc să-l particularizeze, să-i pătrundă și să-i înțeleagă specificul inconfundabil, reporterul sfîrșește prin a generaliza, în fraze uneori neutre, ceea ce ar trebui singularizat, sărăcind o experiență și un spațiu de atributele lor profunde.

Vorbind despre orășele de tip industrial, s-ar putea isca nedumeriri : e adevărat că s-au format în ultima vreme și se vor mai forma orașe de tip agro-industrial, dar în afară de această categorie, nu toate orașele, mici sau mari, sînt de tip industrial, industria avînd o pondere covîrșitoare ? Și totuși, cred că această titulatură ad-hoc, „de tip industrial", poate fi aplicată cu precădere unor anumite localități, nu numai foarte dezvoltate industrial, ci și de mai multă vreme dezvoltate,

Scanned with OKEN Scanner

existînd aşadar o puternică tradiţie industrială. Factor deloc neglijabil. E păcat că astfel de localităţi, unde se poate urmări formarea unei conştiinţe a muncitorului român şi evoluţia unei lumi rurale descinsă la oraş, nu-şi au, cum s-ar cuveni, monografiile, studiile sociologice sau sociografice pe care le merită şi care ar fi de mare interes nu doar pentru localnici. Scriitorul ar putea contribui el însuşi la o mai profundă înţelegere a acestor „lumi" în mişcare, dacă ar fi înarmat cu un minimum de mijloace din instrumentarul sociologului şi, bineînţeles, dacă ar avea o pasiune reală pentru astfel de investigaţii. Şi mă gîndesc că ar merita. Există, de pildă, nu puţini scriitori preocupaţi de destinul satului românesc, de destinul unei civilizaţii rurale de tip arhaic, dacă nu dislocată, măcar înlocuită ireversibil cu noi forme de viaţă, care nu înseamnă doar mutarea foştilor ţărani la oraş. Se consumă astfel energii, şi pe bună dreptate, în cercetări sau scrieri literare ce reconstituie spaţiile ţărăneşti de istorie şi istorie culturală. Cercetările de etnografie şi folclor îşi au, de asemenea, extraordinara lor importanţă, departe încă de a acoperi toate exigenţele şi necesităţile. Toate aceste eforturi, ale specialiştilor sau ale scriitorilor legaţi sentimental de satul românesc, tind să urmărească păstrarea şi evoluţia fiinţei naţionale. Uneori însă, mai ales în literatura unor scriitori, satul românesc e prezentat ca o entitate încremenită şi ancestrală. Spaţiu al copilăriei scriitorului sau spaţiu al părinţilor şi străbunilor, satul românesc este acum esenţial schimbat şi trebuie studiat ca atare. Evocările nostalgice ţin, într-adevăr, de literatură, şi e dreptul fiecărui scriitor să-şi aleagă tonul şi mijloacele de re-creare a unei lumi. A vorbi însă de satul de acum ca şi cum nimic nu l-ar fi atins vreme de decenii, este cel puţin o eroare. Dacă n-ar fi decît marea armată a navetiştilor, despre care s-a scris mult, nu însă destul şi nu întotdeauna exact.

Nu numai noul sat românesc, actualul sat românesc ar trebui să se bucure de o mai mare atenţie a celor preocupaţi de destinul civilizaţiei rurale, ci şi aceste aşe-

Scanned with OKEN Scanner

zări de tip industrial, cele recente și mai ales cele ce au o tradiție deloc neglijabilă.

Străbătînd strada ce duce spre Combinatul chimic din Tîrnăveni, se pot vedea — cum am văzut și eu într-o zi de sfîrșit de februarie fără zăpadă, prăfoasă și rece — case vechi, țărănești, asemenea caselor din satele de pe Tîrnave, iar în curți — grajduri, cotețe, șuri, chiar dacă unele păreau a fi în paragină, existînd totuși. Și nu poate fi vorba, cum lesne se poate deduce, de o singură stradă. Arhaica civilizație țărănească își dovedește vitalitatea, coexistînd încă cu încăpățînare, alături de formele de viață urbană, așa cum în Tîrnăveniul aparent neprimitor, cenușiu, mohorît într-o zi de februarie fără zăpadă, înconjurat de dealuri ce par sterpe, ostile — departe de a te ademeni la plimbări și excursii —, chimia și vița de vie coexistă doar la cîteva sute de metri depărtare. Fiindcă celelalte licori de Tîrnave nu sînt deloc străine nici de dealurile „ostile", ce se însuflețesc însă odată cu venirea primăverii. Cei ce au o curte, o grădină cît de mică, „se odihnesc" după ieșirea din schimburi, trebăluiesc ca niște buni gospodari, devenind viticultori cu o pregătire moștenită din tată în fiu, așa cum se pare că se „moștenește" și tradiția industrială. Mai mult serios decît în glumă, directorul Combinatului chimic din Tîrnăveni, Ion Boitan, îmi spunea că, nu o dată, s-a întrebat dacă nu cumva și această tradiție industrială se transmite din generație în generație prin gene, observînd că tinerii muncitori ai căror părinți au fost sau sînt la rîndul lor muncitori, își însușesc mult mai repede meseria și mai ales o anumită disciplină a muncii, de neprețuit astăzi în industrie.

În 1918 intrau în funcțiune în Tîrnăveni primele două cuptoare de carbid. Pentru inițiați, o vechime de tip industrial de mai bine de 60 de ani, înseamnă foarte mult. Și totuși, această vechime, această deja constituită tradiție industrială, n-a „înfrînt" cu totul, și în nici un caz cu brutalitate, tradiția rurală, arhaica civilizație rurală, cele două coexistînd, cum spuneam sau, mai exact,

Scanned with OKEN Scanner

evoluînd împreună spre altceva. Acest „altceva“ — care poate fi depistat și studiat mult mai bine în vechile așezări industriale —, nu știu dacă ar putea fi cercetat doar de sociologi — în paranteză fie spus, directorul Ion Boitan nu-și amintește să-l fi căutat vreun sociolog în anii, destul de mulți, de cînd e director al Combinatului, deși, din multe puncte de vedere, spațiul industrial al Tîrnăvenilor poate fi considerat o mină de aur pentru un sociolog —, scriitorul avînd, cred, posibilitatea să dea nu numai o mînă de ajutor, ci să contribuie efectiv, cu mijloacele sale, la definirea acestui „altceva“ în care a evoluat civilizația de tip arhaic. Poate că, mă gîndesc, în locul (sau „pe lîngă“) unei literaturi „tradiționaliste“ sau „rurale“, o parte din energiile unor scriitori s-ar putea îndrepta și spre aceste noi medii, putîndu-se constitui în cărți care să facă, poate mai firesc și mai natural, o trecere „de la sat la oraș“ în literatură. Și apoi, să nu uităm, se poate demonstra că aceste „eșantioane“ care sînt micile orașe industriale, reprezintă mult mai mult decît probleme „localiste“ sau tranzitorii, evoluția ființei naționale fiind o problemă, pentru cei interesați, ce oferă mari posibilități de investigare tocmai în aceste medii. La un moment dat, romanul englezesc a fost dominat de romane ale căror medii predilecte erau așezările industriale. Nu poate fi vorba de un paralelism, dimpotrivă, deosebirile sînt evidente, condițiile cu totul diferite. Ceea ce e un argument în plus pentru posibilul roman cu armătură sociografică, în care urmărirea prezentului poate oferi date pentru prospectarea viitorului, presupusa „perisabilitate“ a unor astfel de romane putînd fi evitată doar de soluțiile și forța de care dispune fiecare scriitor. Că astfel de cărți ar putea fi considerate ca aparținînd unui realism minor, mic sau mititel (ca să rimeze cu „orășel“) e iarăși o problemă de gust, opțiune, de spectacol chiar. Desigur, problema puterii, conflictele de mari dimensiuni, stilul strălucitor și elegant, literaturizarea și fabulația fastuoasă vor putea fi preferate acestor cărți cu nuclee sociografice. Un emul al lui Mar-

Scanned with OKEN Scanner

quez va place mai mult decît un prospector al unui mediu de orășel industrial (mai ales că problema acestor orășele părea să se fi rezolvat prin voioasa concluzie că ele nu mai sînt „locuri unde nu se întîmpla nimic"). Dar necesitatea unor astfel de cărți, indiferent în ce gen vor fi scrise, înseamnă întîlnirea în literatură a unor realități românești trecute, prezente și, poate, viitoare.

1980

Scanned with OKEN Scanner

DIN LUMINĂ, DESPRE OAMENII SUBTERANEI

Fusesem la Bălan în vara aceasta, împreună cu un prieten și un fotoreporter. Trebuia să facem cîteva fotografii pentru ilustrarea unui reportaj (scris de alții), apoi să ne vedem de drum, chemați de alte treburi.

Atunci, în vară, am parcat mașina, am urcat cîțiva zeci de metri pe munte (iarbă înaltă, ușor îngălbenită, tufișuri, brazi și minunați mesteceni) și am admirat panorama Bălanului. De fapt, nu blocurile din vale ne atrăgeau atenția, ci stîncile (aici resping un epitet stupid) Pietrele Unice, vîrful care domină acest început de vale a Oltului. Ne mai atrăgeau privirile și construcțiile Minei Bălan. Pare-mi-se era în amurg și toate celelalte erau frumoase și minunate și noi ne simțeam excelent acolo, sus, printre mesteceni și brazi, aveam senzația că vizităm o stațiune montană. Fotoreporterul a țăcănit de cîteva ori cu obiectivul orientat în jos, misiunea noastră se terminase, am coborît deci și ne-am oprit la o cofetărie, unde am băut cafele. Acolo, în cofetărie, am văzut cîteva chipuri de mineri și am simțit dorința să revin, să scriu despre ei cunoscîndu-i jos în subterană.

La „Viața culturală", o frumoasă dansatoare

4 noiembrie, ora 10 : Intru în Bălan, adus din halta *Izvorul Olt* de un autobuz. Pe dreapta, imense dealuri de steril (vara cînd vîntul bate mai tare, praful de steril pătrunde în oraș, aveau să-mi spună cei cu care am stat de vorbă). Bălanul e de fapt o stradă lungă, strada

Republicii, cuprinsă între doi versanți de munți, oprindu-se brusc la poarta Întreprinderii miniere. O stradă lungă ce se varsă parcă în mină.

În centrul orașului, un panou cu trei vitrine. Pe cea din centru scrie *Realizări* : fotografiile (cu texte explicative) noii școli generale și a policlinicii în construcție. Vitrina din stînga : *Viața culturală* : Fotografia unui bloc — „Noi apartamente care vor fi date în folosință la data de 21 august 1971 (cu 60 de apartamente)“ Decupată dintr-o revistă — o frumoasă dansatoare în costum secuiesc. Atît. Dreapta : *Satiric* : Sînt satirizați Olobișteanu Gheorghe, Crețescu Petre (trei, respectiv două luni închisoare pentru scandal) și maistrul miner Gheorghe Mircea care a dormit la cofetăria Ghiocelul (Textul : „După ce s-a îmbătat / La cofetărie s-a oprit / Și pe bancă s-a culcat / ca să fie odihnit / Urzicuța l-a vizat / și pe dată l-a pictat“).

Nu e mai bine dinlăuntru ?

Merg la Consiliul Popular să stau de vorbă cu primarul, după cum cere obiceiul gazetăresc. Ședință, „veniți vă rog peste o jumătate de oră“. Mă plimb prin oraș, pe lîngă complexul comercial. Intru și ies din cofetărie de cîteva ori, făcîndu-mi de lucru. Văd aproape numai oameni tineri, bătrînii sînt o raritate oarecum muzeistică. Băieții sînt bine îmbrăcați, mulți discută aprins în grupuri de cîte doi, trei, în fața unei cafele sau a unui coniac. Nu știu de ce am impresia că dezbat tot timpul importante probleme existențiale, cu o înflăcărare adolescentină. Acești tineri îmi par romantici. Cîțiva au mutre care nu-mi plac. Cine știe, totuși... Un grup e format din fotbaliștii divizionarei C, *Minerul*. Nu trebuie să-mi spună nimeni că sînt fotbaliști : plictisiți, zac cam mult în cofetărie, plini de sine, vestimentație specifică. Pe unul îl știu din vedere, juca pe vremuri în echipa orășelului unde mi-am făcut liceul. Tipul mercenarului fotbalist sau cum zic cei de la *Sportul* — „pasăre călătoare“. Obosit, vlăguit, îmbătrînit, părea mai degrabă actor ratat decît sportiv.

Scanned with OKEN Scanner

Stau de vorbă cu primarul orașului, Andor Iuliu. Aflu : că Bălanul a fost declarat oraș în 1967 ; că impetuoasa lui dezvoltare a început de prin 1964 ; că în 1960 populația era de 1.100 locuitori, iar în 1971 de 12.060 ; că în 7—8 ani s-au construit peste 1.800 de apartamente.

— E mult, îi spun. E impresionant. Bălanul era așadar un sat, cu doar cîțiva ani înainte.

Îmi răspunde cu o excelentă replică de articol :

— Sigur, mai sînt multe de făcut și le vom face pe rînd. Dar problema noastră cea mai importantă este aceea a fluctuației. Anual se schimbă aproape 75% din salariații minei.

(Aveam să-mi dau seama, pe măsură ce cunoșteam alți oameni, că la Bălan rămîn cei ce au venit cu motive temeinice, că rezistă doar cei ce sînt cu adevărat bărbați. Fiindcă lucrul într-o mină de cupru nu e tocmai o bagatelă, cum știm și noi, cei în afară de cauză. Și nici la suprafață nu e tocmai ușor, sînt încă destule probleme de rezolvat la Bălan.)

Merg la directorul general al Întreprinderii miniere, Cristi Marin. Ședință. Stau de vorbă cu secretara (parcă Erzsi îi spuneau cei ce intrau pe acolo cu hîrtii la semnat), dar nu prea mult, să n-o tulbur, fiindcă din cînd în cînd citea versuri de Ady Endre. Bravo, mi-am spus, iată o secretară care citește versuri de un mare poet, ar merita ca unul dintre poeții noștri contemporani să-i dedice un poem.

Ajung să-i strîng mîna directorului. E obosit, îmi spune să vin mîine, eu îl rog să-mi aprobe intrarea în mină, nu pot, îmi zice, regret, trebuie o aprobare ministerială, altfel...

— Altfel, voi scrie de la suprafață. Nu e mai bine dinlăuntru ?

Mai bine nu se poate

Pe la ora 16, la restaurant (de fapt, ar fi necesar un adevărat restaurant la Bălan, cel de-acum, nemulțumindu-i pe mulți, nu prea se deosebește de o cîrciumă),

Scanned with OKEN Scanner

intru în vorbă cu un bărbat slab, tras la față, care bea liniștit bere (cît am stat cu el, vreo 5 sticle). Căcău Ioan are 34 de ani, 3 copii, a venit la Bălan în '62, după ce înainte lucrase la hidrocentrala de pe Argeș. Fiind din '62, e un veteran, șef de brigadă.

— Spune-mi, ești mulțumit cu viața pe care o duci aici ?

— (Vorbește cu accentul celor de pe la Satu Mare, e din comuna Bătorci). Mulțam, e bine destul. Cîștig între 2 640 și 5 000. Mi-am făcut casă faină în comuna mea, să fie la bătrînețe, cînd oi mere acolo. Unii spun că-s jigărit (adică zgîrcit), că fac economii și nu beau cu ei. Dacă beau, îmi place să fiu acasă. Acum am intrat să beau o bere, în ultima vreme se mai găsește, s-a terminat sezonul la mare. Ai bani, găsești de toate. Mai bine ca acum nu se poate, eu așa zic.

Fiind în stare de ebrietate...

Ora 19 : Scandal. Doi indivizi sînt duși la miliție, s-au încăierat la bufetul *Hășmașul Mare*. Întreb un martor, pe Anton Nicolae, 24 ani, tractorist, de pricină. Pricina e banală, aproape nu există.

— Fiind în stare de ebrietate, Ungureanu Gheorghe...

— Dumneata de ce ai venit la Bălan ?

— Se cîștigă bani mai mulți.

— Care e ultima carte citită, ultimul film văzut ?

— Carte nu-mi amintesc. Filmul „Genoveva“ (?) mi-a plăcut mult.

Stau de vorbă cu ofițerii de la Biroul de miliție Bălan. Sînt neverosimil de tineri. Șef este lt. Constantinescu Mihai, 24 de ani. El și ceilalți citesc literatură, cunosc destule nume și cărți. Asta mi-i face simpatici. Au destul de lucru, nu duc lipsă de „evenimente“. Adevărul e că destui beau zdravăn la Bălan și urmările... Îmi arată niște procese-verbale. Spicuiesc dintr-unul proaspăt întocmit :

„În jurul orei 17, fiind în stare de ebrietate, numitul Martin Mihail s-a urinat coborînd pe scările restau-

rantului *Izvorul Olt* din Bălan și s-a oprit lîngă chioșcul de țigări care este situat pe holul de la intrare, unde a făcut o baltă de urină, în jurul lui s-au adunat circa 20 de persoane, provocînd prin aceasta indignarea cetățenilor din jur".

Am vrut să fac ceva mai serios, nu să degust vinuri.

A doua zi, 5 noiembrie, mi s-a înlesnit vizitarea minei la suprafață, adică stația de flotare, birouri etc... Lipsa de spațiu mă obligă să citez doar replici din discuția cu interlocutorii mei. Ing. Romeo Titirigă, șef de sector : „Ce am făcut ieri, după program ? La ora 15 ședință, 15,30 acasă, am mîncat, am citit ziarele, sînt abonat la o mulțime de ziare și reviste — nu literare, ci sportive și reviste magazin, mai citesc și cărți de aventuri, am dormit o oră, la 19,30 am fost chemat la mină pînă la 22,45. M-am culcat, la 5,20 eram din nou la mină. Dacă mi s-ar da acum o săptămînă de concediu ce-aș face ? Aș merge la București să văd spectacole și la un restaurant bun".

Ing. Somoy Peter, șeful Secției preparare : „Pînă în 1968 am lucrat la *Spicul Sfîntu-Gheorghe*, fabrica de spirt și ape minerale. Am venit aici să fac ceva mai serios, mai bărbătesc".

Doi tineri își scot actele, ca să plece din Bălan : Ciocan Vasile, 23 de ani : „Am venit să cîștig mai bine, am stat cîteva luni, e destul" ; Buză Nicolae, 20 de ani : „Sînt în stare de arest, acuzat că am furat un ceas de la Pușcaș Iosif. Ceasul a fost recuperat, eu am luat un an închisoare (jud. Dobriban Martin Ioan — Miercurea Ciuc). Dacă primeam două, trei luni mă reîntorceam aici". Susține că n-a furat, că... Cine știe, nu sînt judecător, așa că l-am ascultat, am notat, am tăcut.

Fülöp Acațiu, președintele Comitetului sindical : „Sigur, avem destule probleme (În birou era cald și tihnit, dar cam aglomerat, 4—5 persoane). Lunar, ținem ședință de grupă sindicală în subteran, ne sfătuim permanent cu minerii".

Scanned with OKEN Scanner

Uneori zic : „Gagico, hai mai repede“

În oraș, am mai stat de vorbă cu : Galeș Alexandra, 19 ani, ospătară la Cofetăria *Ghiocelul* : „Cum sînt băieții ? Buni, simpatici. Eu sînt căsătorită, îmi vorbesc frumos. Totuși, unii zic uneori : Gagico, hai mai repede“ și cu P.A.L. (m-a rugat să nu-i dau numele) absolvent de liceu, fost student, băiat frumos, fizionomie de poet romantic. A venit la Bălan cu femeia iubită, părinții se opuneau, apoi ea a plecat, el e neconsolat, în ultima vreme bea cam mult. Lungă poveste de dragoste, poate odată am să scriu mai mult despre el.

Așadar, aș fi vrut să merg în mină, să scriu un reportaj de la sursă. Pînă la urmă am scris de la suprafață un reportaj despre oamenii subteranei.

1971

Scanned with OKEN Scanner

24 DE ORE LA BĂLAN

Ce poate face un reporter, timp de 24 de ore, la Bălan ? Timpul e scurt, desigur, reporterul nu va putea scrie o monografie. Așadar, iată că e mai ușor să spun ce nu poate face un reporter :

— Nu poate coborî în subteran. Pentru asta, se știe, îți trebuie aprobări speciale și, chiar dacă le ai, regulamente severe, dacă sînt aplicate tot atît de sever, te obligă să faci un instructaj, în primul rînd de protecție a propriei persoane, să obții un echipament cît de cît adecvat (bănuiesc că nu e necesar să te „deghizezi“ cu totul într-un costum de miner, riscul ar fi mare, jena ce te-ar putea cuprinde, plimbîndu-te într-o salopetă nouă și cască nouă prin galerii, printre cei ce trudesc acolo ai avea înfățișarea stîngace a unui actor de operetă sau, dimpotrivă, prea dezinvoltă, aproape frivolă, a balerinului în salopetă, fără să fi ținut vreodată în mîini și uneltele celor cu salopete), să mai obții un însoțitor, dacă nu chiar doi, unul mergînd în față, altul în spate ; toate acestea îți iau, una peste alta, cel puțin trei zile. Deci, un reporter de 24 de ore nu va coborî în subteran.

— Nu poate lua prea multe interviuri. Oamenii, mai ales cei cu funcții de răspundere, sînt ocupați, au treburi mai mult sau mai puțin urgente, te pot primi doar în fugă, pentru cîteva minute, rugîndu-te să mai treci mîine, la ora... Dar reporterul stă în Bălan, să nu uităm, doar 24 de ore, avînd în buzunar un bilet de tren cu viză de întrerupere pusă în stația Izvorul Olt, județul Harghita, așa că a doua zi, la o oră anume, va trebui să plece mai departe. Dacă unele persoane cu func-

Scanned with OKEN Scanner

ții de răspundere nu au destul timp de discuții, rămîn în schimb sute de oameni pe care-i poți întîlni pe stradă, la cofetăria „Ghiocelul", la restaurant, la cantină, prin alimentare, sau chiar prin apartamente și garsoniere (Suni și ți se va deschide. Dar asta e o soluție riscantă, aplicată așa, la întîmplare. Bărbatul sau femeia din ușă ar putea crede că ești un răufăcător și, chiar dacă primele tale explicații ar suna convingător, asupra conversației pe care reușești cumva s-o închegi va veghea umbra suspiciunii : de ce l-ai ales pe el, ce vrei de la el, de ce nu te-ai dus la altul ?). Acești oameni sînt mineri sau lucrători la suprafață, nevestele și copiii lor. Vei constata însă că, într-un timp scurt, și posibilitatea abordării acestor oameni e limitată. Și ei au treburi, și ei sînt grăbiți, afară e totuși ger de februarie, nu prea îmbietor pentru plimbări, iar localurile, vom vedea mai încolo ce e cu localurile, mai ales ținînd cont că reporterul a picat în așezarea minerilor tocmai într-o zi de salariu.

Și atunci, ce-ar putea să facă totuși reporterul, ce-i rămîne de făcut ? Să deschidă bine ochii, să-i „caște" chiar, privind tot ce se poate privi, ascultînd, mișcîndu-se cît mai mult, prin cît mai multe locuri, urmînd ca tot ce intră în el, ca într-un dosar, să fie interpretat și analizat cîndva. Ceea ce m-am străduit să fac și eu, în ziua de miercuri, 25 februarie, după ce am luat autobuzul din gara Izvorul Olt și cu numai cinci lei am ajuns în Bălan, pentru a treia oară în viața mea. Mărturisesc că aș fi vrut ca această a treia descindere (după ce a doua, și ea destul de scurtă, avusese ca rezultat un reportaj, publicat, bineînțeles, tot în *Vatra*), să fie mai îndelungată, mai temeinică. Aveam chiar planuri mari, care m-ar fi dus la scrierea unei cărți. Pentru asta însă aș fi avut nevoie de timp, nu glumă, de cel puțin o lună. Și acest timp nu l-am avut, mă scuz uneori față de mine însumi, sau cînd l-am avut l-am folosit altfel. Așa că decît deloc, tot mai bune sînt și 24 de ore.

De ce Bălanul și nu altă localitate, mai apropiată, de pildă, de Tîrgu-Mureș ? Greu de răspuns, chiar față de mine însumi. Și totuși se poate răspunde, cel puțin fragmentar, uneori chiar situația ți-o cere, așa cum a trebuit să dau un răspuns primarului Constantin Vodă,

Scanned with OKEN Scanner

cînd m-a întrebat, abrupt dar justificat, ce mă interesează din Bălan, ca dînsul să poată să-mi răspundă. I-aș fi putut spune, timp de ore întregi, ce mă interesează, de ce Bălanul, de ce eram acolo, dar nu era timp de pierdut, nici de-o parte, nici de cealaltă, așa că m-am decis să iau în brațe un termen cheie, un termen-problemă ce-a dat, dă și va mai da bătaie de cap autorităților tînărului oraș : fluctuația. Pentru că știam că ea, această fluctuație a unei părți din populația orașului, are numeroase alte implicații.

Cei care știu ce e aceea o mină, știu că, printre altele, nu e un loc unde să tai frunză la cîini. Mina e o treabă simplă și complicată : se trage, se muncește din greu, mult mai greu decît în alte părți. Și abia apoi se cîștigă bine, chiar foarte bine. Iar minele de la Bălan, pare-se, cer minerului eforturi și mai mari. Nefiind deci loc de promenadă, iată că Bălanul este totuși loc de promenadă pentru unii care citesc în ziare anunțuri de angajări, din care reținem doar precizarea cu „condiții avantajoase“ și încadrări bune, deci retribuții mari. Se urcă deci în tren, cu intenția de a lucra în subteran cam un an, după care ajunși în orașul strîns între munți, fac urgent formele de angajare, se instalează în cămine, primesc bonuri la cantină, fac instructaje și, în sfîrșit, după o vreme anume, coboară „în măruntaie“. Mulți nu rezistă. E o treabă dură, ești sub pămînt, la zeci de metri de suprafață, poate apărea de la început spaima și nesiguranța, pe care, chiar după o perioadă de acomodare, nu reușești să le înfrîngi.

Am auzit opinii, după care cei ce nu rezistă sînt în general tineri cu un trecut cam tulbure, „neserioși“, vorbind eufemistic, neînvățați cu munca. E adevărat, unii au chiar cazier și vin la Bălan să-și spele păcatele. Și totuși, mă gîndesc că e dificil să te pronunți categoric, chiar și în cazul lor, tocmai pentru că fiecare e un caz aparte. Forța fizică și nervoasă a unora nu face față la un contact direct cu o muncă dură, fără menajamente. Plecînd din Bălan, acești oameni ce nu rezistă (în general nu se spune că pleacă, ci „fug“), n-ar trebui să aibă sentimentul înfrîntului, n-ar trebui să „fugă“. Poate că la Bălan ar fi nevoie, pe lîngă multe altele și de un psi-

Scanned with OKEN Scanner

holog, care să-și facă treaba și „înainte“ și „după“. Adică să explice „înainte“ de angajare, fără menajamente, ce înseamnă munca într-o mină de cupru, iar „după“, atunci cînd angajatul dă semne că nu se acomodează, dorind să plece, să i se explice unde e el mai slab, de ce n-a rezistat, oricum, să i se arate înțelegere, fiind îndrumat spre alte locuri și alte profesii, „despărțirea“ devenind astfel suportabilă, cu rezultate incalculabile pentru ambele părți (psihologul, dacă e dublat și de sociolog, avînd de cîștigat de la un caz la altul, Bălanul fiind, din acest punct de vedere, o „mină de aur“ neexploatată. Și n-ar fi rău ca acest psiholog-sociolog să aparțină chiar „Centrului de cercetări pentru problemele tineretului“).

Revenind, să vedem totuși care e situația la zi cu „fluctuația“, ce s-a făcut în ultimii ani la Bălan, pentru ca oamenii să se simtă „acasă“, după spusele primarului Constantin Vodă :

— Bălanul are acum 13 650 locuitori cu domiciliul stabil, 15 000 cu flotanți (în 1960, erau abia 1 100, în 1971 — 12 060, după cum îmi declarase fostul primar, Andor Iuliu, date incluse în reportajul „Din lumină despre oamenii subteranei“, *Vatra* nr. 9, 1971), fluctuația se reduce, 80% din cazurile de lichidare pleacă în primele 3 luni (același primar Andor îmi declarase în '71 că anual se schimbă aproape 75% din salariații mineri).

— S-a înființat o secție a Fabricii de tricotaje Miercurea-Ciuc, care are deocamdată 150 de angajate (am văzut localul care adăpostește „secția“, mi se pare cam „improvizat“). Acesta e începutul rezolvării unei probleme vechi la Bălan, acela al creării de locuri de muncă pentru femei, căsătorite și necăsătorite. Pentru că femeile, mult mai puține ca bărbații, sînt uneori disputate cu mijloace cam nepermise, deloc cavalerești, destule cazuri ajungînd la miliție. Înființarea acestei „secții“ poate fi, deci, doar un început.

— Foarte importante sînt realizarea unor lucrări de siguranță minieră : aeraj corespunzător la toate orizonturile și abatajele, material rulant, căi ferate, îmbunătățirea tehnicii și aplicării normelor de securitate a muncii. Toate aceste realizări constituie factorii economici care pot determina stabilizarea.

Scanned with OKEN Scanner

— Factorii sociali : Bălanul a fost declarat oraș în '67, dar urbanizarea propriu-zisă e un proces departe de a fi încheiat. Există un Club minier, cu sală de spectacole de 300 de locuri (unde funcționează și cinematograful) și o bibliotecă. Clubul ar putea fi extins, iar organizarea unor spectacole îmbunătățită. (Deși teatrele vin aici cu spectacole, de ce, întreb, nu s-ar putea organiza microstagiuni cu teatrul și ansamblul din Tîrgu-Mureș, sau cu teatrele din Brașov și Sfîntu Gheorghe ? Public ar fi, mă asigură primarul) ; există în Bălan un liceu industrial electrotehnic (de ce electrotehnic, greu de spus) și unul teoretic, ambele cu curs de zi și seral. În anul viitor se va da în folosință un nou local de școală, cu 16 săli de clasă. În schimb, Școala profesională de mineri e pe cale de dispariție, din lipsă de candidați (un absolvent calificat nu prea are avantaje față de unul venit de o lună-două) ; se preconizează extinderea rețelei comerciale, prin construirea unui complex comercial în partea de nord a orașului ; în schimb, valoarea prestărilor de servicii către populație se menține la un nivel foarte scăzut, de numai 112 lei pe cap de locuitor. Există o cooperativă „Deservirea" (frizerie, coafură, foto — am văzut în stradă un urs și un cerb împăiați, cerbul țintat trăgînd o sanie, nu știu dacă aparțineau cooperativei sau unui particular, oricum ce minunate fotografii, de genul „Suvenir din Borsec", se pot face, asta spune ceva despre psihologia de „turiști" a unora, iar „artistul foto" s-a „orientat") și una „Oltul" (croitorie, încălțăminte) dar sînt departe de a satisface necesitățile. Cooperația meșteșugărească e reprezentată doar simbolic, se impune deci deschiderea unui nou complex al U.J.C.M. Harghita, cu sectoare care lipsesc acum cu desăvîrșire, chiar dacă or fi înflorind prin unele rapoarte : reparații de obiecte de uz personal și gospodăresc, secție de încălțăminte la comandă etc. *(Extinderea și îmbunătățirea serviciilor* ar însemna și noi locuri de muncă pentru femei. Dar ar însemna mai ales un mare pas înainte — și ar trebui să fie așa, chiar față de alte orașe, dat fiind specificul Bălanului — în crearea unei ambianțe *cu adevărat urbane*, de care minerul are nevoie. Da, la Bălan toate ar trebui să fie *mai bune*, nu *mai*

Scanned with OKEN Scanner

rele). În privința ocrotirii sănătății publice, pe lîngă realizări (printre primele localități din țară în privința indicatorilor demografici, cinci dispensare de întreprindere, o circumscripție orășenească, cabinet stomatologic, staționar cu 50 de paturi), mai sînt, cum se spune, și lipsuri : nu se pot realiza aici tratamente și analize, bolnavul trebuind să ia „drumul Ciucului". Trei posturi de medici sînt neocupate ?! Oftalmologie, chirurgie, laborator. Mai e necesar un specialist în obstetrică-ginecologie și ORL.

După întrevederea sinceră și deschisă cu primarul, după instalarea într-o garsonieră (la Bălan nu e hotel, ce m-aș fi făcut dacă eram turist, fără miraculoasa delegație din buzunar ?).

Din nou, la cofetăria „Ghiocelul", după mai bine de patru ani. Aceeași cafea proastă, cîteva feluri de prăjituri în plus, „băieții" din cafenea păreau mai cuminți și mai liniștiți decît cei cunoscuți înainte. De data aceasta, spre bucuria mea, cafeneaua n-a fost un interesant „post de observație". În vitrina alimentarei de la „Complex", desene făcute de copii. Copiii Bălanului visează, de pildă, „Elefant pe malul lacului", acuarelă superbă, ca și inițiativa cu desenele. Lîngă „Lactovegetarian" (Aveți ouă ? Da, dar dumneavoastră nu v-aș recomanda), „Gospodina" e cu lacăt pe ușă, se pare de multă vreme, rafturile sînt absolut goale, încăperea misterioasă și părăsită. La restaurantul „Oltul" în zi de salariu (cînd nu se servește nicăieri în Bălan băutură, decizie justă, cred eu, pentru evitarea lipsei de măsură, deloc rară prin acele locuri), cînd dinspre bucătărie ar fi trebuit să vină valuri de mirosuri și să sfîrîie în tăvi uriașe fripturile și cîrnații, iar sticlele de Pepsi și Fructo, împreună cu ceștile de excelentă cafea fierbinte să populeze pînă la „pericol de invazie" mesele, ei bine, la „Oltul" n-aveau decît... mici, după cum a spus un vlăjgan cu oarecari funcții pe-acolo, întorcîndu-l din mersul triumfător pe un cunoscut ce încerca să „sustragă", prin bunăvoință, niște sticle de bere. Dacă ar fi fost numai ei doi, cine știe. Oricum, în lipsa „tăriilor" și a berei, localul era gol (local care nu prea aduce a restaurant. Nu întîmplător, în '71 un interlocutor îmi spunea că vrea să meargă în concediu la

Scanned with OKEN Scanner

București, să vadă spectacole și să descindă într-un restaurant bun).

Ce-am mai văzut? Tîrgul-bazar, improvizat printre blocuri, cu tarabe încărcate cu piepteni, inele, alămuri aurite și argintate, cu haine parcă înadins făcute fără gust, confecționate de particulari și de niște cooperative „Sporul" și „Voința" (de prin Odorhei, Sighișoara, Tîrnăveni, Reghin). Un vechi „Ford", înțesat cu lucruri, confirmă că afacerile prosperă într-un spațiu unde kitsch-ul e stăpîn absolut (un „artist" din Reghin vindea tablouri-kitsch pe care se pot lipi fotografii de familie. „Artistul" nostru plătește 75 de lei pe lună Cascom-ului care îi va plăti, la pensie, 725 de lei lunar. N-am nimic împotriva „artistului", dar fac următorul calcul : dacă un „tablou" pentru încadrarea fotografiei costă 12—15 lei, cîte trebuie să vîndă lunar pentru a cotiza cu cei 75 de lei și să mai și trăiască ? Zeci, sute de obiecte ale unui singur „artist" urîțesc lunar interioarele unor oameni ce nu pot încă distinge granița dintre bunul și prostul gust. Și nu-i ajută nimeni).

Am revăzut panoul cu „Realizări" (fotografii cu fruntași) „Activități culturale" (cam sărace) și „Fapte negative" (copii care fumează, porci colindînd solitari pe străzi, locuințe și blocuri degradate etc. La Bălan, unele blocuri s-au construit probabil în pripă. Altfel nu se explică — alături de neglijențele locatarilor —, rapida lor degradare. Mai rău e că nimeni nu le repară, înfățișarea unora fiind deja dezolantă, într-un oraș atît de nou...)

La bibliotecă, mi s-a spus că în 1975 s-au citit 37 040 de volume. Nota bene.

„Mi-au spus că i-au făcut capul dîmburi", mi-a declarat, seara, într-o încăpere a miliției, Octav Pădurariu, 26 de ani, originar din comuna Păltiniș, județul Botoșani, orfan, nu și-a cunoscut niciodată tatăl, fiind crescut de Casa de copii din Trușești, după care a făcut o școală de zidari la București, lucrînd apoi pe la Buzău, în construcții, poposind apoi la Bălan, acum 2 ani și 3 luni. Nu lucrează în subteran (îmi arată, cu un gest vag, trupu-i slăbănog, deșirat, „sînt copt pe dinăuntru", adaugă), ci ca preparator la „flotație", cîștigă cam 1700 de lei, soția lucrează tot ca preparatoare. „M-au escrocat cîțiva bă-

Scanned with OKEN Scanner

ieți, unul e aici, l-am adus să dea declarație, ceilalți doi sînt plecați din Bălan, poate se mai întorc, și-au lăsat lucrurile aici. 3900 de lei am pierdut, în bani și obiecte, au venit la mine zicînd că-l aranjează pe maistrul Mezei, cu care știau că nu mă prea împac. Pe urmă mi-au cerut bani, spunînd că lui Mezei i-au făcut capul dîmburi și-i în spital și trebuie să-i dau bani, altfel pușcăria mă mănîncă". „Dar nu l-ai mai văzut pe maistru la servici ?" „Ba da". „Atunci ?" Dă din umeri : „Am fost cu două minute mai deștept decît ei". Povestea e, oricum, destul de încurcată. Vine lîngă noi și Lucia Pădurariu, îmi spune că în iulie vor pleca la mina de nisip Rădăuți-Prut, aproape de casă, „aici ar fi bine, dar viața la Bălan e grea, sînt și accidente, prea mulți derbedei și prea multe bătăi și furtișaguri". Și ei i s-au furat din vestiar un fîș și un batic. „Cînd i-am spus maistrului, știți ce-a zis ?" „Nu". „Nu vă pot spune ce-a zis, cum a înjurat." I-am lăsat, fără să înțeleg de ce Octav Pădurariu a fost „cu două minute mai deștept".

Noii veniți sosesc, totuși, aproape zilnic. A doua zi, dimineața, am vorbit cu trei dintre ei, aflați la cursuri de instructaj. De ce au venit la Bălan ? *Bartos Tiberiu,* 30 de ani, din Tîrgu-Mureș, tehnician radio-T.V., depanator, a venit aici ca să cîștige ceva mai mult, vrea să lucreze în subteran, are apartament cumpărat și vrea să-l achite. (— Ca depanator radio-T.V. știu că se cîștigă bine, i-am spus. — 1700—1800, nu mai e cum crede lumea, cum ești văzut cu servieta, gata, controlul. Sigur nu sînt și alte motive care l-au adus la Bălan ? Sigur.) Căsătorit, are un băiat de 3 ani și jumătate. A mai lucrat în '64 aici, cam 4 luni, știe ce-i munca în subteran.

Constantin Hîrlău, 38 de ani, din satul Sîrbi, comuna Podul Turcului, județul Bacău. A mai lucrat în mină, la Comănești, aici se cîștigă mai bine. E mulțumit de toate, de cazare, de cantină, de curățenie. Are familie, 4 copii, vrea să-i aducă aici. Derbedeii nu-l deranjează, el își vede de treaba lui, are 15 ani vechime în cîmpul muncii.

Vita Károly, 21 de ani, din Aluniș-Mureș. A venit aici în '69 împreună cu tatăl său, a făcut Școala profesională, între '72—'74 a lucrat în subteran ca lăcătuș de mină. Apoi a făcut armata și s-a întors aici, are nevoie de

Scanned with OKEN Scanner

bani. (Nu înțeleg de ce face același instructaj cu ceilalți, care n-au calificarea lui. Iată unul dintre motivele pentru care Școala profesională n-are candidați. Doar unul.)

La revedere, băieți, împliniți-vă visurile și povestea fiecăruia să fie frumoasă !

În halta Izvorul Olt, lume pestriță, printre care o familie de „comersanți“ întîlniți în Tîrg. Nu mi s-a părut că printre cei ce așteptau trenul acela s-ar fi aflat vreun miner care pleacă.

În tren, citind un ziar, am dat de obișnuitul anunț : „Combinatul minier Bălan, cu sediul în orașul Bălan, angajează muncitori pentru subteran. Se asigură cea mai înaltă rețea de retribuție din industria minieră“... etc.

1976

Scanned with OKEN Scanner

ÎN CĂUTAREA LUI IANCU

Intrarea

Plec în Apuseni într-o zi de iulie (ziua a șasea a lunii), urcîndu-mă într-un autobuz din autogara Cluj; cursa de ora patru după-amiază, Cluj — Cîmpeni — Brad. Am luat bilet pînă la Cîmpeni. În autobuz e înghesuială, pe locul meu stă un moț care și-a înghesuit lîngă el vreo două fierăstraie și un rucsac jerpelit, gata să plesnească de încărcat ce e, probabil cu alte unelte de tîmplărie. Dar nu plesnește, e un rucsac încercat, tăbăcit de sudoare, uleiuri, murdărie, devenit un fel de piele. Văd ceafa moțului, brăzdată de cute dese, neobișnuit de adînci, înnegrite de soare și praf, văd o parte din obrazul stîng neras de cîteva zile, năpădit inegal de peri albi și negri. Mai văd niște mîini imense, cu degete ca niște rădăcini, încerc să număr cicatricele și, livresc, îmi spun că mîinile astea par pietrificate.

Ezit : să-l scol, să nu-l scol ? Merg pentru prima dată în Apuseni, am un respect prea mare pentru moții lui Horea și Iancu, așa că... Dar pînă la Cîmpeni sînt cinci ore de mers cu cursa rapidă Cluj—Cîmpeni—Brad, cinci ore în care voi transpira abundent (e iulie, o căldură de iulie), cinci ore în care mă voi muta chinuitor de pe un picior pe altul, spînzurat cu o mînă de bara din dreapta, fără să pot să văd *intrarea* în Apuseni, pătrunderea în ținutul despre care am auzit atîtea lucruri încă din primii ani de școală. „La urma urmei, ordine", îmi zic, începînd parlamentările. Tîmplarul moț are alt loc, eu îmi ocup locul, el îl scoală pe altul. Sînt liniștit, și eu și el avem locuri, al treilea nu intrase în vederile mele.

Scanned with OKEN Scanner

Pînă la Turda cunosc prea bine drumul, așa că încerc să-mi consum timpul privind prin autobuz. Privesc din cînd în cînd ceafa moțului. Din nou livresc, încerc o comparație : seamănă cu coaja unui trunchi de copac bătrîn, să zicem gorun, și mă gîndesc deja la gorunul lui Horea de la Țebea, despre care iarăși știu cîte ceva.

De la Turda încolo încep să fiu atent la *intrare*. Șoseaua urcă lin, însoțind mereu albia Arieșului, autobuzul nostru nici măcar nu gîfîie, puternic autobuz T.V., aproape nou. *Intrarea,* mirare !, nu-mi oferă elemente inedite : satele sînt dese, munții domoli, deocamdată împăduriți, abia mai tîrziu apar stîncile, ținutul arid și solemn de piatră cenușie, despre care poeții au scris atîtea versuri simbolice. Casele oamenilor de pe aici sînt mari, multe din ele noi, durate din bîrne uriașe așezate pe bolovani uriași ; unele au înfățișarea unor cabane. Izolate, înconjurate de fînețe și pomi cu ramuri sărace, cocoțate pe pante domoale, zăresc casele vechi cu o încăpere sau două, cu înaltul acoperiș țuguiat, așa cum apar ele în ilustratele ce se mai găsesc în comerț.

Neputincios în fața unui peisaj ce nu se lasă fixat în memorie prin contemplarea dintr-un autobuz oarecare, mă gîndesc la drumurile Iancului, la drumurile de noapte și la cele făcute la lumina zilei. Și îmi apar făclii și oameni pletoși, cu figuri colțuroase și încrîncenate, pe care lumina poposește nesigur, cum nesigură le era viața ca un strigăt mare, rupt din adîncuri. Și Iancu, printre ei, înconjurat de tăcere, și dragoste, și respect, și speranță. Umbletul lor pe cai mărunți și umbletul lor în opinci, un umblet înfundat, cete din ce în ce mai mari, din ce în ce mai organizate și mai crîncene, numindu-se de la o vreme *legiuni.*

Cîmpeni

La Cîmpeni, citesc o inscripție : „În această casă a fost, între 1848—49 cartierul general al lui Avram Iancu, prefectul legiunii Auraria Gemina".

Casa pare părăsită sau e cel mult un depozit oarecare, de geamurile murdare spînzurînd mari pînze de

Scanned with OKEN Scanner

păianjen. Nu întreprind o investigație reportericească, evitînd o dezamăgire. Casa ar putea fi un muzeu.

Seara, la „Grădina de vară" din Cîmpeni ascult, în timp ce mănînc, melodiile unei formații bine intenționate, care se străduiește să cînte tare. În spatele lor, pe un panou de tablă, sînt zugrăvite în culori țipătoare siluete de muzicanți cu obraji trandafirii, după modelul celor în care tragi cu pușca la tarabele de circ. Dar oamenii își beau demn, destul de tăcuți, sticlele cu bere și rachiurile. O babă încearcă să vîndă ceva celor din orchestră.

Ienceşti

A doua zi dimineață, în comuna *Avram Iancu*: Casa muzeu în care s-a născut Iancu e închisă pentru reorganizare și pregătită în vederea festivităților comemorative din septembrie. Totuși, prin bunăvoința îndrumătoarei muzeului, Viorica Leahu, pătrund înăuntru, unde văd: fluierul baston al lui Avram Iancu, leagănul în care s-a născut, mantaua din vremea studenției, cuierul improvizat în panoplie pentru arme, în care atîrnă acum o sabie și două buzdugane, ș.a.

Casa, construită acum 170 de ani, are doar două camere și un tîrnaț. Ca și alți mari oameni ai neamului, Avram Iancu s-a născut și a crescut într-o căsuță oarecare, sărăcăcioasă. Dar sărăcia primește o nespusă aură de demnitate în locașul acesta din lemn și piatră. Din nou mă gîndesc la simbolul acoperișului țuguiat, țîșnit în sus ca un vîrf de stîncă.

Pe tocul unei uși descifrez: Furnea I., Cluj, 9. VIII. 957, Nagy Ghe. 20. VII. 64, N. Vîlcea, Timișoara, 19. VIII. 57 etc. Simt că nu decepția, ci o furie oarbă mă cuprinde. Dacă aș întîlni un tip din ăsta care încearcă să se imortalizeze pe un lemn sacru, cred că l-aș bate, nu l-aș lămuri. Inconștiența e întotdeauna un teren bun pentru barbarie.

Viorica Leahu îmi spune, cu neutra voce a ghidului, că în 1924, cu ocazia centenarului nașterii lui Iancu, ASTRA din Sibiu i-a cinstit pe cei prezenți cu un canceu cu vin, o fleică și un colăcel: pomana Ianculuí.

Scanned with OKEN Scanner

La numai cincizeci de metri de casa-muzeu, stau de vorbă cu Iosif Puiuleț, dulgher. Nu-l întreb cîți ani are, vîrsta nu contează. Un trup uscat, noduros, mîinile pietrificate pe care le-am mai văzut undeva, o frunte îngustă, cutată, deasupra căreia e împlîntat părul țepos, tăiat scurt. Mă privesc calm doi ochi cenușii, tăiați între pungi obosite. Îmi spune că tatăl lui, Gheorghe Puiuleț, a murit în 1968, avînd nouăzeci de ani. Și pe cînd era om în putere a construit aripile anexe ale muzeului, care ocrotesc casa Iancului. Și tot el, iubindu-l pe Iancu, a găsit sigiliul lui Iancu, dîndu-l *Astrei* din Sibiu. De la o bătrînă, Rafila Bogrea, care a murit în '45 avînd o sută și doi ani, știa tatăl lui multe despre Iancu și știe și el, Iosif, că Rafila l-a cunoscut pe Iancu. Și-l amintea ca pe un „domnișor" care sta des de vorbă pe un butuc în fața casei, cu morarul Sutu și uneori mergea după jintiță la o femeie bătrînă, cu care iarăși sta de vorbă și toată lumea îi spunea „domnu' nostru Iancu". Îmi mai spune că satului i se spunea Iencești, de la Iancu (mă gîndesc că mai bine i-ar zice așa și acum, decît să auzi „mă duc la Avram Iancu", „s-au certat ăia din Avram Iancu", „e un primar așa și așa în Avram Iancu" etc.), că el și-a rupt de curînd trei coaste, că bătrînii zic că Iancu a căzut într-un „surmenaj" (sînt impresionat, pentru întîia oară aud acest cuvînt rostit de unul din moții lui, care vor să păstreze și astfel imaginea pură a eroului), înșelat de împărat, că e necăjit că nu a reușit Nicolae, băiatul său, la admitere la „Pedagogicul" din Abrud. Cîteva găini intră în tinda în care stăm și printre ele apare și Nicolae. Îl „verific" pe Nicolae :

— Cine a fost Iancu ?

— Un luptător mare în lupta de la '48, care a luptat pentru cîștigarea unei vieți mai bune a moților din Apuseni.

— Cei mai săraci lucrau la cei mai bogați, asta era iobăgia, intervine tatăl.

— Ce sînt moții ?

— Moții sînt niște oameni care luptă oricînd pentru apărarea patriei, sînt iscusiți și drepți.

— Au luptat pentru libertate întotdeauna, completează tatăl.

Îmi arată apoi niște desene ale fiului.

Statui la Brad

A treia zi, la Brad, mă duc să văd statuia lui Avram Iancu, făcută de H. Corcescu și așezată de un an în „Orașul nou". Mult comentată de localnici. Stînd prin preajma statuii solicit opinia lui Tudorache Gheorghe, miner („Îl reprezintă de cînd era student, o fi bună și asta, dar eu aș vrea o statuie ca aceea de la Țebea"), Cleșiu Sabin, pensionar („Sînt indignat, la început n-am știut că e Avram Iancu, am citit pe soclu"), Munteanu Traian, pensionar („Nu-mi place, distruge o imagine sacră despre Iancu. E ca un student liberal, are un avînt pueril în gestul său, dominat de locvacitate"), Lăpușan Mihai, inginer („Statuia asta a fost premiată, dar pe noi nimeni nu ne-a întrebat"). Comentariile mele sînt de prisos. Totuși, niște oameni sînt nevoiți să accepte o statuie...

Am mai văzut la Brad o frumoasă statuie a lui Iancu, așezată în fața Liceului, opera sculptorului N. Pascu.

Mai este la Brad „Piața de alimente A. Iancu". Iarăși nu comentez.

„Dragoșa Toader, ghid popular".

Așa mi se recomandă baciu Toader la Țebea, la țintirim. Bătrînul vioi are azi 71 de ani, la 15 ani lucra în subteran, la 18 ani a fost la Alba Iulia, la proclamarea Unirii, din '66 a fost numit ghid pentru că „mi-a plăcut istoria neamului". Stăm de vorbă în biserică (singura biserică din Transilvania cu tricolor pe boltă), așezați în strane.

Reținː „Iancu avea păr blond, ochii viorii, mustața ca un spic de grîu, a mers la Blaj pe un cal alb"; „După revoluție avea obiceiul să umble prin sate, îl iubeau toți oamenii. El zicea că nu e Iancu, numai umbra lui Iancu. Cumpăra o cupă cu vin, o lua cu amîndouă mîinile și

urca pînă sus, la gorunul lui Horea, îl înconjura de trei ori și spunea poporului : *Să țineți unul la altul, c-atunci veți fi tari*" ; „Odată, într-o miercuri, venea de la Brad și-a întîlnit un om trăgînd o teleagă plină cu oale. — Omule, unde te duci ? — Mă duc la Brad să vînd oalele să cumpăr mălai la copii. I-a spart oalele. — Domnu' Iancu, de ce-ai făcut asta ? — Tu ești om, nu vită să tragi la căruță. I-a dat bani să-și cumpere cal".

Bat clopotele la Țebea. În ușa bisericii apare un om : „Avem un mort în sat", zice omul. „Trei zile au bătut clopotele la moartea lui Iancu, zice baciu Dragoșa. Bunica avea optsprezece ani cînd a murit Iancu și mi-a zis dorința lui să-l îngroape lîngă gorunul lui Horea. La înmormîntare a avut un sobor de 35 de preoți și mii de oameni cu torțe. Trei zile au ars torțele pe un cîmp unde le-au aruncat oamenii."

Ieșim afară, lîngă mormîntul lui Iancu, străjuit de un brad și un tei. Alături, crește frumos un gorun sădit de tovarășul Nicolae Ceaușescu în 1966.

Bat clopotele, prelung și trist, printre cruci apar oameni. E un mort la Țebea.

Pe crucea lui Iancu sînt săpate, stîngaci, de un pietrar oarecare, cuvintele : AV :

RAM
IAN
CU
A DV. PREF,
LEG. GEM.
ROM.
ÎN anul
1348—9
+ 1872.

Crucea aparținuse preotului care slujea pe atunci la Țebea. Murise Iancu, Iancu n-avea o cruce, i s-a dat o cruce, Iancu are un mormînt și o cruce fără nimic monumental în ele, căci nu onorurile au fost scopul neliniștitei sale lupte și vieți.

1972

MEMORIA SUPRAVIEȚUITORILOR

Trei argumente

Acum trei ani am scris un reportaj care a apărut în *Cadran mureșean,* supliment al ziarului local *Steaua roșie,* supliment care, trebuie spus, a pregătit apariția revistei *Vatra*. Reportajul se numea *Despre un război și nu tocmai* și avea un subtitlu : *În căutarea supraviețuitorilor de la Oarba de Mureș, 1944.*

Acum, continuîndu-mi reportajul de atunci și încercînd să scriu unul nou, simt nevoia unei justificări a acestei reluări. Ar fi, m-am gîndit, trei argumente :

1. Dorind să revăd dealurile aride de la Oarba — Iernut, în dreapta Mureșului, am făcut un efort să-mi amintesc ceea ce scrisesem în reportaj. Dar nu-mi aminteam, trecuseră trei ani, memoria mă trădase, oare cîte evenimente am trăit în acest timp, ce fapte s-au suprapus peste acele imagini, ascunzîndu-le ? Mi-am recitit așadar reportajul și totul a devenit din nou viu, clar și nebulos — perdelele de ceață amăruie a obuzelor, printre care mai apare, miraculos ca o speranță, soarele. Cîteodată apare.

Vorbim adeseori de memorie, să nu uităm niciodată, să nu uităm ca să nu se repete, am fost învățat să gîndesc astfel, am învățat, cred în aceste cuvinte. Și iată, memoria mă trădase, dar mi-am zis că o *anumită* memorie mă trădase, atunci mi-am compus imagini care n-au rezistat, nu eu am trăit acele zile de calvar ale războiului ; recitind însă, am retrăit ceea ce trăisem atunci, m-a cuprins din nou febra ciudată a neputinței de a ști, de a egala, de a înțelege totul, pentru că așa în-

cepea reportajul meu și așa ar fi trebuit să-l încep și pe cel de acum : „Cred că noi, cei născuți în timpul războiului, habar n-avem de ceea ce a fost de fapt războiul acela sau despre ce ar putea fi un război. Am parcurs ulterior o întreagă literatură a războiului, am văzut zeci de filme cu eroi, cu soldați care mor, am văzut chiar „documentare“ cu tranșee mocirloase și șobolani, cu gamele umplute cu ceva indefinibil, grețos, dar din care se mînca lacom, cu obiele îmbibate de noroi, transpirație și sînge. Unora dintre noi, părinții ne-au povestit seara, după terminarea lecțiilor, despre niște drumuri lungi, marșuri făcute toamna pe ploaie sau iarna pe drumuri troienite și bîntuite de viscol. Și ni se pare probabil ciudat că acei foști soldați, părinții noștri lucizi și gospodari de astăzi, povesteau despre tîrșîitul mecanic al picioarelor și despre creierele lor îndobitocite în anumite ore sau zile, despre lipsa gîndurilor și atrofierea senzațiilor, despre adevărata, cumplita indiferență în fața morții. Și totuși, habar n-aveam de toate lucrurile acestea, le înregistram, rămîneam impresionați cîtva timp — o, nu se poate să rămîi în permanență impresionat ! — alții dau din umeri, „ce-a fost a fost, morții cu morții, viii cu viii“ — pentru că totul pare depărtat și poveștile sînt povestite deseori de oameni care par calmi, nu se aprind, fac gesturi economicoase și nu au nici măcar ticuri. E drept, printre acești „povestitori“ se întîmplă să fie cîte unul fără o mînă sau fără un picior, sau cu cicatrice adînci pe trup“.

Dar o parte a memoriei mele mă trădase.

2. Reporter la Oarba pentru o zi („a doua zi aveam niște treburi“), căutînd să cunosc supraviețuitori ai luptelor din septembrie '44 n-am întîlnit atunci decît unul singur, pe Marian Octavian („...fost caporal, comandant de grupă, Regimentul 82 Infanterie. Tușește întruna. Mic, ciolănos, de 54 de ani, ros de reumatism, fierar la C.A.P., tată a trei copii, rănit în 6 (șase) locuri în aceeași zi, cu două schije încă neextrase, devenite carne, os, umanizate, devenite el, Marin Octavian“) care, de fapt, nici nu luptase chiar în fața dealurilor de acasă, devenite deodată dușmănoase, ci la Dateș și mai departe, la Carei și mai departe.

Scanned with OKEN Scanner

Trebuia să mai găsesc cîțiva supraviețuitori, cîțiva dintre cei ce n-au devenit cifre sau nume sau eroi necunoscuți printre miile de morți care sînt acum țărînă, iarbă, ciulini pe dealurile sterpe ale Oarbei. Trebuia să întîlnesc supraviețuitori, pentru mine și, poate, deși am îndoieli și acum, pentru ei.

3. „Unii dintre noi, cei născuți în timpul războiului și care habar n-avem de ceea ce e un război pentru că ceea ce știm noi nu sînt decît surogate, unii dintre noi, așadar, punem mîna pe condei și scriem totuși despre război. O facem dintr-un sentiment al datoriei, al unei datorii pioase și ceea ce scriem noi, bun sau rău, nu poate fi decît sincer. M-am temut că, din dorința de a fi cît mai autentic, o să sfîrșesc prin a deveni propriul meu regizor, interpret și spectator unic".

La urma urmei, e aventura mea, de ce m-am temut ?, de ce să n-o spun răspicat : e aventura mea devenită datorie pioasă și apoi, senzația ciudată, dureroasă, a reconstituirii, fie ea și fragilă. Nu trebuie să fi participat la război ca să urăști războiul, iată adevărul pe care-l știam și doream să-l întăresc în sufletul meu și poate voi reuși să-l întăresc și în sufletul tău, cititorule. Aventura mea va deveni astfel și a ta, așa nădăjduiesc.

Trei argumente, unii vor zice că sînt douăzeci sau doar unul. N-am să-i contrazic.

Obelisc

De la Luduș la Iernut și mai departe, dar mai ales între Cipău și Iernut, mergînd pe șosea, călătorul vede, dacă vede, pe malul drept al Mureșului, dealurile pe care s-au purtat luptele de la Oarba în septembrie '44. Dar nu de fiecare dată cînd călătorul gonește cu mașina proprietate personală pe respectiva porțiune de șosea, se gîndește la lupte și la război, la eroii de sub pămînt și, cu atît mai puțin, la cei de pe pămînt, la cei care mai trăiesc printre noi, chiar prin satele din împrejurimi. Nici măcar cei ce merg în căruțe și merg destui în căruțe, oameni ai acelor locuri, nu se gîndesc că au auzit bubuitul tunurilor, șuierul brandurilor, tot infernul de

Scanned with OKEN Scanner

zgomot, foc, fum și moartea, domnind sumbru pe Mureș și pe dealuri, în scurtele momente de liniște tulbure.

Sînt oameni care trec prin aceste locuri și nu știu nimic de luptele de la Oarba, nici nu pot să știe toate locurile unde s-au purtat lupte pe pămîntul românesc, prea sînt multe.

Dar ei, oamenii care știu, care au văzut sau au auzit și-și amintesc, se gîndesc foarte rar la ceea ce a fost la Oarba. Au trecut de atunci aproape trei decenii, viața s-a instalat, triumfătoare, cu toate drepturile, pe pămîntul pîndit cîndva de moarte. Și dacă unii s-ar fi gîndit zi de zi la un război care a fost, la niște lupte care au fost, ar fi fost bîntuiți de obsesii și schilodiți sufletește. Și nu trebuie, desigur, să fii bîntuit de obsesii, schilodit sufletește sau chiar trupește ca să urăști războiul, îl poți urî trăind senin și muncind din greu pentru tine și ai tăi.

Călătorule, e dreptul tău să-ți amintești sau nu, dar să știi totuși că mergînd cu o sută pe oră, între Cipău și Iernut, dacă privirea va scotoci o clipă malul drept al Mureșului, vei vedea niște dealuri sterpe și impasibile, și vei vedea un monument, un obelisc împlîntat în lutul dealului. De departe n-ai să vezi pietrele de mormînt așezate în rînduri dese, soldățești, pe care sînt scrise nume românești (soldat Ioan Gheorghe ; sold. Manole Aurian ; sold. Dragoș Trandafir ; sold. Vlad Ioan ; sold. Florea Ioan ; caporal Pricop Gheorghe ; sold. Victor Marcuș ; sold. Lungu Gheorghe...), să știi însă că morții sînt mai mulți decît pietrele, să știi că în lutul dealului străjuiește o armată de mii de eroi cunoscuți și necunoscuți.

Dacă vei vrea, călătorule, și dacă viteza automobilului îți va permite, descoperă-te o clipă pentru cei răspîndiți pe sub pietre în jurul obeliscului.

FIȘE

Supraviețuitorii pe care i-am căutat, cu care am vorbit, poartă zi de zi cu ei, de atîția ani, umbra unei obsesii : memoria lor, pe care am încercat să n-o răscolesc prea mult.

Scanned with OKEN Scanner

Gheorghe Șanta-Ghica din Lechința de Mureș

Lechința de Mureș, vineri, 13 iulie. Casa lui Gheorghe Șanta (Ghica, cum e cunoscut în sat și prin împrejurimi) e veche, are o prispă lungă. Bat la poartă, nu răspunde nimeni, strig, apăs pe clanță, poarta nu e încuiată, înseamnă că o fi cineva acasă. Prin curte cotcodăcesc găini somnolente. Pînă să mai încerc vreo ușă (erau mai multe), vine o femeie și mă-ntreabă îngrijorată pe cine caut. Pe Gheorghe Șanta îl caut. Se uită la mine, mă cercetează, femeie voinică de la țară, are vreo șaizeci de ani, ce-ți fi avînd cu bărbatu-meu, spune privirea ei, tot neliniștită. Îi spun ce și cum, aha, zice, asta era, cu războiul, o să vă povestească cum a fost, sigur că da, îl trezesc imediat. Doarme la ora douăsprezece ? Ei, doarme, s-o întins și el un pic, e în conced și-i cam place paharul, nu prea m-ajută în conced bărbatul ăsta al meu, om bun da' ce să-i fac, de cîte ori i-am zis...

Aștept să-l trezească, din casă se aud mormăituri și proteste, apoi întrebări, apoi Gheorghe Șanta e treaz, intru într-o odaie scundă, să iertați, la noi la țară, vedeți, îi cam... (de cîte ori am auzit vorba asta ? Un pat cu țoale pe el, o masă, scaune, un bufet albăstrui — tip, din plăci aglomerate. Cum e la ei la țară, adică cum ?).

Stau pe un scaun și fumez, uitîndu-mă la un bărbat ce șade pe pat, abia trezit din somn. Gheorghe Șanta trebuie să fi fost un ostaș tare chipeș, un tînăr chipeș, are cam 1,80 dacă nu mai mult, trupul are și acum o vioiciune a forței. O umbră de mustață de-a lungul buzelor accentuează o fizionomie temperamentală. Să-mi povestească ? Mai bine să-i pun întrebări și el îmi răspunde, altfel nu poate. A fost încorporat în primăvara lui '44, avea 19—20 de ani, cam atîta avea (a stat o clipă să se gîndească, cam cîți ani aveam, acum cîți am, dar n-a considerat că merită să-mi spună precis, avea cam 19, are acum cam 50, dar îmi spune că e născut în '23) și după cîteva luni de instrucție a plecat la începutul lui septembrie din București, cu Regimentul 115 Infanterie, spre Ardeal. Cei mai mulți erau recruți, băieți ti-

Scanned with OKEN Scanner

neri dornici de luptă, își făcuseră un cîntec al lor : „Cînd alarma va suna / Românii s-or înarma / Și vor merge în Ardeal /Unde-i scumpul ideal". (Recită cu voce puternică, lungind ultimele silabe.) Au plecat în luptă de la Cucerdea, de lîngă Tîrnăveni, și-au ajuns pe malul Mureșului, de unde s-a dat atacul. Cine era comandantul ? Era locotenentul Stănescu Mihai. (Memoria acestor combatanți veterani, aveam să-mi dau seama în mai multe ocazii, funcționează ireproșabil în chestiunile legate de război. Știu numele camarazilor, al comandanților de grupă, pluton, regiment, ce companie era în stînga, în dreapta, zilele și orele atacului.) De aici încolo îmi povestește tot mai precipitat, mai aprins, vocea capătă tonuri de furie și jale : era 19 septembrie, am trecut Mureșul da' deja unii au fost pușcați pe cînd treceam și noi nu-i vedeam că erau chiar pe creastă, da' cine se mai gîndea, fugeam și strigam, ce știu eu ce strigam, vedeam că tot cade cîte unul pe lîngă mine, da' nu m-am oprit pînă nu m-au pușcat și pe mine și-am căzut (îmi arată cicatricele, la picior, la colțul gurii și la piept, glonțul a ocolit inima). Nu m-a luat nimeni, nu puteau ajunge brancardierii pînă la noi, m-am tîrît singur sute de metri cu sîngele șiroind din mine. Ce-am văzut, domnule dragă, erau oameni fără mîini și fără picioare și era fum și praf și bubuituri, da' eu mă tîram pînă m-au găsit. Pe urmă m-au dus la spital la Tîrnăveni, apoi la Blaj, Piatra Olt, Pitești. Șase luni de spital.

Prin spitale am aflat că s-a luptat la Oarba vreo cinci săptămîni și-au murit mulți de-ai noștri.

Schijele erau de brand și glonț de mitralieră, cea din picior a purtat-o mai bine de 20 de ani, pînă cînd un medic de la Iernut, de la șantier, l-a operat și i-a scos-o.

Acum sînt mecanic de întreținere la Termocentrala din Iernut, m-am așezat acasă, vreo doisprezece ani am fost pe șantiere.

Nu ești om rău, zice femeia, da' cu paharul ăsta, ce ți-o fi plăcînd atîta...

Gheorghe Șanta rîde : ce știe ea, femeia asta !

Scanned with OKEN Scanner

Iernuțan Iosif din Oarba de Mureș

Iernut. Casa agronomului (un fost conac boieresc cu ziduri de fortăreață), întreb de Iernuțan Iosif. E pe aici, la o casă, de-o lună merge mai rar la Oarba, îmi spune un tehnician. După cîteva minute am strîns mîna unui om mărunțel, cu ochi albaștri, blînzi. Zîmbește și nu scap ocazia să-l fotografiez. E om la cai, zice, adică vizitiu sau știu eu cum o fi figurînd în statul de funcțiuni. A făcut parte din Regimentul 4 motomecanizat, Divizia I blindată. La 23 August era la Otopeni — București, cu rezervele și recruții, pentru refacere. Prima dată a luptat cu nemții la Blaj, apoi a ajuns la Tîrnăveni și Cucerdea, au trecut Mureșul și... (i se umezesc ochii, au fost băieți care așteptau să meargă acasă, erau din nordul Transilvaniei, era un camarad de la Dej, cînta frumos și a murit în prima zi). Aproape cinci săptămîni am atacat aici, zi de zi, din batalionul nostru au rămas 30 de inși. Am scris acasă într-un caiet ce a fost în fiecare zi. Pînă acum altfel mă gîndeam, eram mai tînăr, dar acum nu mai pot, se rupe ceva în mine, așa simt.

Am schimbat vorba, am povestit de una, de alta, de pildă despre șobolani (un șobolan se tot plimba prin curte). Cînd ne-am despărțit, a zîmbit iarăși, un om de tot bun, acum la vîrsta de 54 de ani.

Puchi Alexandru din Iernut

Îl găsesc pe o stradă a Iernutului, lucrează la salubritate la Consiliul Popular, Iernut e comună mare, va fi poate în curînd oraș.

Fost sergent, Regimentul 115 Infanterie (îl știu pe Ghica, cum să nu-l știu ?)

Am luptat aici, două săptămîni, pe urmă am fost rănit la mînă. Pentru mine cel mai greu era că n-am putut să merg măcar o dată acasă, deși casa era la doi pași. Cînd nu puteau ajunge la noi cu mîncare, mîncam zile întregi varză de pe cîmp și ce mai găseam, iar casa era la doi pași.

Scanned with OKEN Scanner

Eroi necunoscuți la Dileul Vechi

16 iulie : ca să ajungem la Dileul Vechi a trebuit să facem cu mașina un ocol serios, deși satul e așezat aproape de malul drept al Mureșului, se poate merge acolo cu bacul. Dar bacul de la Oarba ca și cel de la Cipău sînt inaccesibile pentru Moskviciul nostru, ne-ar fi trebuit o macara care să ne depună pe platformă. Așa că am mers din nou prin Lechința spre Band, pe urmă spre Dileu, destui kilometri de drum desfundat, parcurși cu o viteză de melc. Dar era cald, prin fînațuri femei și cîte-un bărbat adunau fînul, treceam prin sate necunoscute mie, aproape uitasem că merg la Dileu ca să-i caut pe Guțu Teofil și Meruț Octavian, alți doi veterani.

Abia intrați în sat, aflu că Guțu Teofil s-a însurat din nou, după ce i-a murit nevasta, după ce a lucrat pe nu știu ce șantiere pe la Sibiu, și s-a stabilit într-o fundătură de sat, femeia care îmi dă date nu știe precis unde e. Dacă dorința mea de a-i cunoaște pe supraviețuitorii mureșeni de la Oarba se va menține, poate că peste cîțiva ani am să-l cunosc și pe Guțu Teofil.

Meruț Octavian lucrează la șantierul de la *Azomureș*, la balastiere, sosește acasă seara. Mă hotărăsc să-l aștept.

La Dileu e un cimitir cu cruci puține pentru mai mulți eroi necunoscuți. Două căști s-au păstrat aproape intacte (una găurită), împodobind ciudat de trist crucile. Eroi necunoscuți zac sub pămînt, la Dileul Vechi, căștile au stat pe capetele lor, pe cînd erau vii, cum poți să-ți imaginezi niște oameni după două căști găurite ? Peste drum, o troiță aproape asimilată de gardul unei case : „Eroilor neamului căzuți în lupta pentru Ardeal în toamna anului 1944. Ridicată de salariații soc. Mica Tîrnăveni, 1946 V".

Cum aveam timp, am mers pe un drum spre Oarba. În capul satului, o femeie scotea apă din fîntînă. Avea la ea o ploscă nemțească pe care o găsise fratele ei, Zachei, după ce s-au întors acasă din refugiul de la Sîmpetru.

Toți cei care erau atunci la Oarba sau la Dileu sau la Lechința au fost refugiați la Sîmpetru, cînd s-au întors și-au găsit casele atinse de obuze sau arse.

Scanned with OKEN Scanner

Boicean Gheorghe și Meruț Octavian din Dileul Vechi

Întors la Dileu, cineva îmi spune de Boicean Gheorghe. N-a luptat chiar la Oarba, dar a luptat la Luduș (asta mă încurcă, dar de ce să-l nedreptățesc, de ce să nu scriu și despre el, numai pentru că a luptat la cîțiva kilometri de Oarba ?), a trecut podul de la Gheja, cu regimentele 82, 83, 91, mai erau acolo 39 și 40 artilerie, au dat primul atac într-o sîmbătă, în zori pe la 5 dimineața, era 23 septembrie. Are o memorie care mă uluiește (din nou memoria situațiilor limită), îmi explică cum bătea barajul de artilerie, folosește cu siguranță o terminologie militară. A fost rănit în prima zi, după ce a stat puțin în spital a fost din nou pe front, pînă la Banska Bistrica, de unde a venit pe jos în țară, drumul a durat trei luni. Le-a ars tot și la puțină vreme bătrînii lui au murit de inimă rea, ei, patru frați, s-au descurcat cum au putut, nu s-au lăsat. El e un om mic și slăbuț, un fleac (cam cinic vorbea despre el), dar bătrînul lui era voinic ca Decebal, a tăiat un cablu telefonic de-al nemților și au vrut să-l împuște, dar nu l-au putut dovedi. Mic, pirpiriu, nas turtit și arcade proeminente deasupra ochilor injectați.

Sosește Meruț Octavian, erou viu și bărbat voinic, îmi povestește cum a stat o zi și o noapte între linii (din nou memoria : de luni, ora 8 dimineața, pînă marți, ora 4 din noapte), ascuns în păpuriș, pe deal (Iernuțan Iosif îmi vorbise despre el, spunînd că a stat trei zile între linii. Aici datele diferă). Fusese rănit în șapte locuri, șase schije în picioare, una în umăr. Era și nemîncat de vineri, 18 septembrie, de cînd porniseră la atac din Cucerdea. A pierdut mult sînge și nu credea că mai scapă, nemții erau aproape, îi auzeau cum vorbesc, cînd tușea își băga foaia de cort în gură. L-au găsit ai noștri în timpul unui asalt și l-a luat în spate un camarad voinic. Ce-o fi simțit, ce-o fi gîndit omul acesta o zi și o noapte singur, cu sîngele șiroind din el, pe cînd moartea îi împăienjenea ochii ? Nu mai știe sau nu vrea să-mi spună (aici memoria s-a stins), dacă murea, murea și gata, asta-i tot.

Scanned with OKEN Scanner

Și el și Boicean fac parte din marea armată a navetiștilor. După ce trec Mureșul cu bacul, merg pînă la Cipău (plouă, ninge), unde au autobuz.

De foarte multă vreme, nopțile acestor oameni nu mai sînt zgîlțîite de coșmaruri, visele lor sînt probabil visele unor oameni obișnuiți (drumuri, ape, cîmpii, un chip de femeie, cam așa ceva...) cum obișnuită și normală și eroică este viața lor de acum. Orele și zilele lor sînt orele și zilele unor eroi, eu știu, noi știm, eu nu știu, noi nu știm. Nu îndeajuns.

Oricum, asta-i tot, aproape tot ce am aflat de la eroii vii pe care i-am cunoscut. Cei morți sînt sub lutul dealurilor de la Oarba, cu ei nu mai putem vorbi.

De aceea te rog, călătorule, dacă vei vrea și dacă viteza automobilului îți va permite, descoperă-te o clipă, pentru cei răspîndiți în jurul obeliscului.

1973

Scanned with OKEN Scanner

VIAȚA LA ȚARĂ

Cum nu mi-am propus să scriu un reportaj sau să iau un interviu, să fiu iertat că n-am scris un reportaj și n-am luat un interviu.

Cum nu mi-am propus să scriu o proză, nuvelă, povestire, fie și schiță (schița, Doamne, cum se ferește lumea de ea, cei ce scriu schițe nu sînt serioși, nu sînt prozatori serioși, ar trebui să li se spună „schițari" sau așa ceva) așadar complet eliberat de griji ce vin din aceste părți perfid de periculoase, ferindu-mă însă cu decență de chiote și chicoteli și cîntece de lume, chiar dacă voi scrie ceva despre sat (oare despre cine am învățat la școală, pe vremuri și nu tocmai pe vremuri, că satul e redat în culori cam trandafirii, cam prea sărbătoresc și munca și sudoarea și sîngele țărănesc lipsesc din operă, oare despre cine ? Parcă Alecsandri, parcă și Coșbuc, la el se spunea „parțial"), mă voi feri așadar din răsputeri de ispite și de pacostea firească și naturală și imanentă scrisului, prea hulita subiectivitate. După acest cuvînt, cîteva din amintirile mele despre sat, despre satul tradițional, evident, date fiind vîrsta mea de acum și vîrsta de la care îmi vin amintirile : nu mi-am petrecut vacanțele la bunici, bunicii din partea tatălui au murit pe cînd eram foarte mic, totuși i-am cunoscut și mi-a rămas imaginea unor bătrîni foarte uscați și noduroși, unde e viața lor, poate îmi spuneam. Am fost la înmormîntarea lor, s-au împărțit colaci, am mîncat colaci, aveam pantaloni scurți albaștri, cu bretele, niște pantaloni minunați, bunicul era îmbrăcat în ițari și cămașă albă, lungă. Pe bunicul din partea mamei nu l-am cu-

Scanned with OKEN Scanner

noscut, bunica însă a trăit pînă acum cîțiva ani, o iubeam, era voinică și venea uneori în tîrg să vîndă ceapă, în satul ei se cultivă multă ceapă, li se spunea „cepari", deci bunica aducîndu-mi bomboane lipite de hîrtia groasă, exact ca în frumoasele povești ale unor povestitori de la sfîrșitul veacului trecut, mă chema să mai vin pe la ea să stau o zi-două-trei, că nu-i departe. N-am fost de multe ori, dar cît m-am gîndit, cît mă gîndesc la lavița pe care dormeam (se trăgea, ca un fel de canapea extensibilă de azi), la laptele proaspăt de dimineață, lătratul cîinelui, mulsul, înjugatul vacilor (n-au avut niciodată boi), cîmpul încins și dealurile cu iarbă aspră, tulpina îndărătnică a albăstrelelor, mergeam domol, scuturat în car, ciorba rece de la prînz și ouăle cu ceapă, slănină, apa sălcie, serile petrecute pe la porți, în așteptarea cirezii (ciurdă), zurgălăii tînărului meu unchi, rămas „pe curte", pe care și-i punea la nu știu ce ocazii și sărbători. Satul de care vorbesc e astăzi cartierul unui oraș, a fost asimilat, absorbit, înzestrat cu asfalt, trotuare, și alte beneficii ale civilizației.

Știți cum se ajunge din Tîrgu-Mureș la Șăulia de Cîmpie ? Treci un pod peste Mureș, podul care a rezistat în mai '70 puhoaielor, pe urmă străbați comunele aproape urbanizate : Sîncrai și Nazna (la Nazna am fost profesor un an, aveam mașină de oraș pînă acolo, ajungeam într-o jumătate de oră, ce invidiat eram, ce norocos navetist !), acum cîțiva ani șoseaua asfaltată se oprea brusc în fața C.A.P.-ului din Nazna, azi merge mai departe, străbătînd Berghia, Band, Grebeniș, oprindu-se cu puțin înainte de Șăulia de Cîmpie (mai e în județul Mureș Șeulia de Mureș, dar acesta e un sat aparținător comunei Cucerdea, „nu se compară", mi-au spus cei de pe Cîmpie), dar se lucrează intens, camioane, mînă de lucru se pare suficientă, compresoare, asfaltarea celor cîțiva kilometri pînă la Sărmaș fiind o chestiune mult simplificată.

Și ce fac la Șăulia de Cîmpie, „ce faceți la Șăulia", mă întreabă curios și nu prea, ascultînd muzică populară, șoferul nostru Ion Damian. Ce să fac, mă duc să văd și eu ce e pe acolo, vreau să-l cunosc și pe președintele C.A.P.-ului, Gheorghe Duma, căruia i s-a conferit la

Scanned with OKEN Scanner

sfîrșitul anului trecut înaltul titlu de Erou al Muncii Socialiste.

Am mai fost la Șăulia o singură dată, cu niște colegi scriitori la o șezătoare literară, era cu noi și o doamnă de la Editura „Ceres", „să spun și eu cîteva vorbe înainte despre cartea agricolă, puțină propagandă pentru editură, și folosește celor cu învățămîntul agrozootehnic, știți, bibliografie la zi", a spus cîteva vorbe despre cartea agricolă, pe urmă s-au citit poezii și fragmente foarte, foarte scurte de proză, pe urmă un minunat restrîns ospăț, cu pește și friptură și vin aspru, excelent, unii nu ne-am lăsat duși, am dansat după melodiile unui grațios patefon, ce bine, ce frumos a fost, ce minunată întîlnire și ieșire la țară !

Ne limităm de atîtea ori cunoașterea, încrederea exagerată în capacitatea noastră de a lipi cap la cap imagini, scene, existențe, reușind sau doar iluzionîndu-ne că le dăm un sens, ne creează plăcute și învăluitoare senzații demiurgice. Însă cunoașterea, ea, cunoașterea dincolo de cuvîntul scris cu unsprezece litere, cîți dintre noi avem răbdarea și statornicia și pasiunea de a acționa dincolo de cuvînt ajungînd la o deplină, aproape deplină înțelegere. Întotdeauna cînd scriu un reportaj sau impresii în urma unui contact nemijlocit cu aspecte inedite ale realității, mă simt într-o oarecare măsură umilit, ceea ce văd și aud ar putea de atîtea ori să constituie, hai să zic cum zice toată lumea, materia, substanța unui roman. Dar sînt, dar sîntem nevoiți să facem efortul de sintetizare, uneori chiar de schematizare.

Primblare

Președintele Gheorghe Duma e un om extrem de ocupat și solicitat. Deși sosirea mea era anunțată, cînd am ajuns la Șăulia președintele era în ședință la Consiliul popular. Așa că eu și fotograful nostru Balogh Ștefan ne-am „primblat" prin sat, cum ne-a spus cineva : „Vă primblați, vă primblați ?". Așteptîndu-l pe președinte, am străbătut de nu știu cîte ori curtea largă mărginită de

Scanned with OKEN Scanner

grajduri, ateliere și garaje pentru camioane, ne-am liricizat prin preajma cireșilor înfloriți, am băut o cafea într-o cofetărie cochetă care a fost cîndva pivniță, am jucat o partidă de tenis de masă la Căminul cultural, ne-am bucurat că bufetul e pustiu, am admirat sincer case frumoase (aproape toți oamenii au case noi, acoperișuri roșii printre pomi înfloriți), am regretat că nu vom sta pînă seara să revedem *Tarzan* („Atențiune Marele film Tarzan omul Junglei" scria pe afiș, după toate regulile reclamei), tocmai fusese în zilele trecute Orchestra populară din Bistrița în Turneu oficial cu spectacolul *I-mi* (sic) *cînt dorurile mele* (afiș tipărit), un regret în plus.

Bate vîntul, ne-a pătruns răcoarea, așteptăm în biroul inginerului (inginerei, am aflat mai tîrziu). Iată cum arată biroul, cred că e un birou tipic, mulți nu știu cum arată un birou într-un C.A.P., deci : o masă, două scaune, sobă-aragaz Super 2, cuier, grafic cu producția medie la sfecla de zahăr și îngrășăminte chimice aplicate, 1968—1972 (excelent desenat graficul), o vitrină cu cîteva broșuri, printre care „Organizarea fermelor pentru creșterea păsărilor în C.A.P.", „Să executăm la timp și în bune condiții lucrările solului", „Organizarea și funcționarea fermei în C.A.P.".

Iarăși ieșim afară, ies oameni de la Consiliul popular, s-a terminat ședința aceasta neprevăzută, acesta o fi președintele, sau acesta, sau acesta... Președintele e de statură mijlocie, dacă nu scund, solid, cu un păr castaniu ondulat, ochi albaștri luminînd o față energică și cărnoasă. Sîntem concurați, ne spune, vor veni peste o oră de la televiziune pentru un *Prim plan,* au mai fost și acum două săptămîni dar a mai rămas de filmat ceva în legătură cu acordul global, așa că revin, au telefonat de dimineață. Balogh face la repezeală cîteva fotografii și plecăm, vom reveni a doua zi, n-are rost să concurăm televiziunea și pe colega Galina Enișteanu.

Dar a doua zi, orele zece, operatorul filmează încă de zor, Galina Enișteanu pune întrebări și primește răspunsuri, activitate febrilă, dar nu mai durează mult.

Peste o oră ne schimbăm, doar „victima" a rămas aceeași, președintele Gheorghe Duma.

Scanned with OKEN Scanner

Cum nu mi-am propus să iau un interviu (cum spuneam), încerc o sinteză a cîtorva ore de discuții, din care să rezulte o

Scurtă fișă biografică a președintelui Gheorghe Duma

S-a născut în '22, la Șăulia, părinții erau țărani săraci cu nouă copii în bătătură (trăiesc opt, toți au rămas în Șăulia). — Cum era satul cînd erați copil ? — Un sat amărît, vai de capul lui, parcă eram la capătul lumii, era o școală, dar învățam toți claie peste grămadă, nu era nici medic, bineînțeles, odată mama s-o îmbolnăvit și am dus-o la Band pe ger, s-o întors mai bolnavă decît era.

Armată la Turda, un an de război, patru de prizonierat, în '49 se însoară, ca tot flăcăul trecut de acum prin multe și căruia i-a venit vremea, avea puțin pămînt, zestrea soției. Dar e un tînăr țăran harnic („țăran am fost toată viața și țăran rămîn", mi-a spus de cîteva ori, deși figura lui, vorba lui, gesturile lui nu mai au nimic comun cu convențională imagine a țăranului tradițional) și obține medalia „Fruntaș al recoltelor bogate". În '58 devine președintele unei întovărășiri agricole, iar în '59 președinte în G.A.C. Și de atunci, an de an, primăvară, vară, toamnă, campanii recorduri la sfeclă de zahăr (65,500 kg la hectar, ce vă spune cifra asta ?) pentru care C.A.P.-ul primește de două ori Ordinul Muncii cl. I, iar el Ordinul Muncii clasa a III-a, din '69 e deputat în M.A.N. și la 29 decembrie 1972 tovarășul Nicolae Ceaușescu i-a înmînat medalia de Erou al Muncii Socialiste.

— Cum de n-ați plecat niciodată din Șăulia, să lucrați în altă parte ? — N-am plecat că mi-am iubit satul și pe urmă eu am făcut la vremea mea doar șase clase. Cînd ai opt frați, nu se putea mai mult. Acesta e marele regret al vieții mele, de aceea m-am și apucat tîrziu să fac Liceul agricol din Tîrgu-Mureș, sînt în ultimul an.

— Cum începe o zi obișnuită ? — Păi, după cum e ziua, după cum e de muncit. De cele mai multe ori pleacă la C.A.P. pe la ora 5, cel mai tîrziu la 7, n-are timp nici să mănînce, au 11 camioane care așteaptă să fie repar-

Scanned with OKEN Scanner

tizate, 6 brigăzi de cîmp, una viticolă, una zootehnică, s-au apucat și de pescărit, au amenajat lacuri și au intrat într-o Asociație intercooperatistă de creșterea peștilor. (Am văzut lacul, primul dintr-un sistem de trei lacuri, m-am plimbat cu barca, o barcă greoaie, pescărească, cu ramele improvizate stîngaci, stăpîn pe lac era un paznic-pescar care, sînt sigur, n-a visat niciodată pînă acum că va trebui să învețe meseria de pescar, dar acum arată tăcut și sigur pe el ca un pescar din povestirile lui Sadoveanu — „am luat o muiere în barcă, doamne, frică i-o fost", rîde gros, satisfăcut, cap între umeri și dinți mari, galbeni, „asta-i, i-o fost frică, da' de ce să-i fie frică, numa' o țipat tot timpul și-o zis : «Ioane, eu cu drăcia asta de barcă n-oi mai mere alta»").

Comuna Șăulia are mai multe cătune (Măcicășești, Liorința, Pădure) președintele mă invită să le vizităm cu I.M.S.-ul său. Uneori am senzația că privesc ilustrate care te invită să-ți petreci vacanțele la sat (village), atît de viu colorate sînt casele, tulpinile pomilor văruite proaspăt cu alb, impresionantă ordine și curățenie peste tot. Și multe flori. Am trecut pe la pășunea și livada de la Continit, am văzut lanurile din Șes și Podirei, am străbătut Dealul lutului. Îi vorbesc președintelui de Pavel Dan, de arida, sărăcăcioasa Cîmpie a lui Pavel Dan. Nu l-a citit, nu prea are timp să citească, cînd are răgaz o ia cu pușca pe coclauri, la vînătoare.

În sat sînt intelectuali tineri (medicul veterinar Ioan Feurdean, Emil Neamțu, directorul școlii — „N-ați vrut să plecați în altă parte ?" „Cum să plec, sînt din '62 profesor, aici sînt oameni buni, și cei care au plecat regretă" —, alți medici, profesori), se lucrează bine cu ei, au inițiative frumoase, n-ar strica să fie mai multe (răsfoind un fel de monografie a școlii din Șăulia : „Prima reprezentație teatrală urmată de dans, avînd un succes strălucit, adunînd românimea intelectuală din jur a făcut-o învățătorul Filon Roman în 1908" — deci tradiții există).

Am mai consemnat în carnetul meu regretul președintelui că s-a pierdut aerul sărbătoresc al duminicilor, „acum satul e pustiu, duminica, naiba știe ce fac toți prin case, poate și televizorul e de vină", proiecte nu-

Scanned with OKEN Scanner

meroase, și fraza care mi-a dat de gîndit : „Iubirea țăranului față de pămînt trebuie să rămînă la fel de puternică, într-un timp noi am hulit această iubire, ea trebuie doar modificată pe ideea de obște".

Scurt popas la doi bătrîni singuri

Cum ieși din Șăulia mergînd spre Band, pe partea dreaptă, la locul numit Curmătură, nu se poate să nu te minunezi de o căsuță albastră, înconjurată de o curte mare, năpădită de iarbă deasă, tunsă ca un gazon. Gardul e bine întreținut, străjuit de salcîmi înalți, cu tulpini drepte ca brazii. Căsuța, curtea, grajdul, fîntîna, totul e atît de frumos, curat, culorile sînt atît de vesele și odihnitoare încît crezi că sînt decupate dintr-o carte de povești. Am intrat înăuntru și i-am cunoscut pe bătrînii Anisia și Nicolae Bîrlean, blajini pensionari ai C.A.P.-ului. Au șapte copii, nu știu cîți nepoți, dar sînt singuri. În vacanțe și de sărbători mai vin și copiii pe-acasă. Acești gospodari care au fost în C.A.P. de la înființare mi-au vorbit cu căldură de alt gospodar, de Gheorghe Duma.

Niște bătrîni singuri trebăluiesc prin curte, hrănesc trei porci, o vacă și un vițel și, la urma urmei, „trebuie înlocuit gardul din lemn de brad cu lemn de salcîm, porcii nu rod salcîmul".

Deci asta e viața, probleme, pînă la sfîrșit.

1973

Scanned with OKEN Scanner

ȚĂRANI ȘI „CEAPIȘTI“

E interesant și simptomatic de urmărit cît de mulți oameni ce vor să se ocupe, în timpul lor liber, de grădinărit, cer și primesc sfaturi și indicații practice în legătură cu noua lor pasiune care, e de bănuit, va trebui să fie cît de cît rentabilă, îndestulîndu-le măcar propria cămară. În presă, la radio, la televiziune, sînt oferite zilnic, cu dărnicie, astfel de sfaturi, îndeobște de către specialiști (unii dintre ei putînd veni și cu „puterea exemplului personal“, cum se zice, alții fiind mai abstracți, mai savanți, teoretizînd într-un limbaj care numai țărănesc nu se poate numi), dar și de către oameni de diferite profesii, la care grădinăritul e o pasiune mai veche, trainică și rentabilă (de data aceasta limbajul cifrelor e cît se poate de ademenitor, ziariștii neferindu-se să facă publice sume destul de frumușele, obținute din grădinărit sau din creșterea animalelor).

Uneori, dintr-un amănunt oarecare, îți dai seama că unii din cei ce solicită sfaturile practice sînt ei înșiși fii de țărani, veniți la oraș de un număr de ani, oricum nu de o veșnicie, așa încît te întrebi cum de-au reușit și, mai ales, de ce-o fi trebuit să reușească să-și scoată din cap nu te miri ce complicate și savante noțiuni agro-zootehnice, ci practici țărănești elementare, de pildă cum să crești un porc sau să pui cîteva straturi cu ceapă, morcovi, pătrunjel, usturoi. Teribila, ancestrala memorie țărănească s-a dovedit a fi mai vulnerabilă decît se crezuse, și încă Marin Preda, cu ani în urmă, constatase cu amărăciune acest adevăr.

Scanned with OKEN Scanner

Cum de s-a ajuns aici, ca fiul de țăran să uite sau să vrea să uite (și cum spuneam, există destule exemple ce ne dovedesc că a reușit) cum se cultivă fie și un petec de pămînt ? Întrebarea ne-o punem adesea, stupefiați și, în bună măsură, răspunsul sau răspunsurile, greu de sintetizat pe parcursul unor rînduri oarecare, ne sînt cunoscute. Dar putem merge mai departe : cum de s-a ajuns ca urmași ai țăranilor, fii, nepoți sau strănepoți ai celor ce și-au iubit cu o faimoasă patimă, nu doar literară, pămîntul, să-l disprețuiască, să fugă de el sau, mai grav, să-l batjocorească ? Cuvîntul din urmă nu e, cum s-ar părea, prea dur. Avem și din astea exemple destule, unele făcute publice prin presă sau televiziune, altele cunoscute de noi nemijlocit, adică văzute cu propriii ochi. Căci a lăsa recolta să putrezească pe cîmp (tone, uneori sute de tone de roșii, ardei, cartofi sau porumb — peste care, după ce a trecut o iarnă, intră tractoarele la arat), nu înseamnă altceva decît batjocorirea pămîntului. Am văzut uneori, în anchete tv., figurile unor oameni vinovați sau responsabili de astfel de stări de lucruri și mărturisesc că am făcut de fiecare dată efortul de a descoperi ceva din expresia țăranului pe care-l știam din copilărie, din scurtele mele vacanțe petrecute la bunici. Ei bine, nu-i recunoșteam, deși n-a trecut de atunci o veșnicie („Eu cred că veșnicia s-a născut la sat“ spune Blaga într-o superbă poezie). Și aceste cazuri, cînd pămîntul a fost batjocorit, își pot afla explicația lor, îndeobște de natură birocratică, dată chiar în amintitele anchete, deși nu întotdeauna se mergea destul de adînc în analiza faptelor, ba chiar o anumită toleranță și bonomie reportericească se făcea simțită dincolo de cuvintele alese cu grijă, menite să exprime, cumva mecanic, oprobriul opiniei publice. Dealtfel, spațiile mari acordate agriculturii în presă sînt folosite prea puțin pentru investigarea în profunzime a problemelor agriculturii. Mircea Iorgulescu și Augustin Buzura atrag atenția (în „România liberă“ din 25 aprilie a.c.) asupra modului facil în care e prezentată realitatea cotidiană în reportajul actual (Mircea Iorgulescu : „...reportajul jurnalistic ia deseori forma unei stra-

Scanned with OKEN Scanner

tegii de evitare a cotidianului. În primul rînd, printr-o bizară inversare de termeni : fapte, evenimente și situații care sînt firești, atît de firești încît excepțională ar fi doar absența lor, sînt prezentate de regulă ca extraordinare". Augustin Buzura : „...de ani de zile afli în esență că primăvara se fac arături, că tractoriștii harnici nu precupețesc nici un efort, că vara se seceră, că toamna se culege recolta, că harnicii cooperatori au terminat la timp și în bune condițiuni strînsul recoltei, deși uneori pînă iarna vezi porumbul veșted necules, adormit sub zăpezi etc."). Într-adevăr, destule relatări radiofonice, de pildă, despre munca desfășurată pe ogoare capătă proporții de eveniment senzațional, vocea reporterului fiind gîtuită de emoție și cuprinsă de patosul cerut, să zicem, de o aselenizare sau ceva asemănător.

Mi s-a povestit o întîmplare reală : într-un sat, un țăran e surprins de către un milițian vigilent cu căruța încărcată cu porumb cules de pe ogorul colectiv în folos propriu. Era la sfîrșit de toamnă sau chiar la început de iarnă. E acuzat de furt și trimis în judecată. Dar la judecată, cînd a fost întrebat ce și cum, țăranul scoate tacticos un ziar local din care reieșea că culesul porumbului fusese terminat cu multe zile în urmă în ceapeul respectiv, deci el nu putea să culeagă în folos personal ceva ce fusese deja cules. Bineînțeles că a fost achitat, iar chestiunea cu furtul căciulii nu mai necesită alte comentarii. Cînd mi-a fost povestită întîmplarea asta, am declarat pe loc că voi scrie despre ea. „Nu cred, s-o mai văd și pe asta", s-a îndoit cel ce mi-o povestise. Uite că o vede. Iar eu nu văd de ce ne-am feri la nesfîrșit să spunem lucrurilor pe nume, și nu doar atunci cînd adevărul e, ca să zic așa, unanim cunoscut.

Altă întîmplare : un prieten călătorea sau făcea autostopul cu un uriaș camion Roman Diesel. Cel de la volan, șoferul, îi spune că face treaba asta de opt sau nouă ani, că s-a săturat de camion, că e greu, are familie și el e tot pe drumuri. „Dom'le, zice șoferul, eu sînt de la țară și-mi place acolo, m-am hotărît să mă întorc acasă și să mă fac parazit". „Cum adică parazit ?"

Scanned with OKEN Scanner

„Parazit, dom'le, cresc porci și vite, mai dau cu sapa, o să mă descurc eu." „Poate că a glumit, poate că avea umor fin omul, n-ai simțit nimic în tonul lui ?" îmi întreb prietenul. Nu, nu simțise nimic, șoferul vorbise cît se poate de serios. Și atunci cum, de unde pînă unde parazit, dacă crești porci și vite și mai dai și cu sapa ? Ne-am amintit amîndoi, dacă mai era nevoie, de articole care, cu ani în urmă, înfierau pe cei care, avînd o calificare, nu se adaptau, întorcîndu-se acasă, la țară, ca să lucreze pămîntul, fiind blagosloviți cu titlul de „paraziți" cînd oamenii tînjeau de fapt, uneori pe întortocheate căi ale gîndirii și sensibilității țărănești, să redevină țărani. Să nu dăm însă vina pe cine știe ce reporteri, să presupunem că șoferul în cauză nu era mare cititor de ziare. Adevărul e că părăsirea satelor de către tineri devenise ani de zile un gest apreciat și lăudat, aproape cu semnificație eroică și, încet, încet, fuga de pămînt s-a transformat într-o necesitate, cei ce rămîneau, și erau din ce în ce mai rari, fiind luați în derîdere de către foștii colegi de leat, ajunși la oraș sau transformați în navetiști. A rămîne acasă, la pămînt, a început să fie considerat o înfrîngere, o dovadă de neputință și prostie și, nu o dată, am auzit cu urechile mele cum fii de țărani îi numeau pe cei rămași acasă „țărani proști" sau „ceapiști". Sigur că lucrurile sînt mai complicate, explicațiile mult mai numeroase, factorii economici nefiind pe ultimul plan. Însă un lucru e cert : există o mentalitate antițărănească sau de dispreț față de țăran chiar la țară. Iar schimbarea acestei mentalități (cu fapte devenite loc comun pînă și în literatură : țăranul stînd „pe șanț" sau în poartă și privind cum elevii, studenții sau militarii culeg cu entuziasm porumbul) nu va putea fi înfăptuită cît ai bate din palme, e o mare iluzie să credem asta. N-ar fi rău să se înceapă, printre altele, chiar cu reabilitarea denumirii de țăran (din moment ce vorbim despre o clasă țărănească) după ce țăranul a fost sau mai este, rînd pe rînd, colectivist, ceapist, cooperator, tractorist, lucrător zootehnist (asta, uneori, ca să nu fie cioban) sau chiar

Scanned with OKEN Scanner

președinte de C.A.P. De țăran și de pămîntul pe care trebuie să-l lucreze depindem cu toții, cum prea bine știm (chiar dacă uneori am mai uitat sau mai uităm), iar respectul pe care i-l datorăm trebuie să-i fie restituit nu doar sub forma unor vorbe de circumstanță. Căci țăranul, cum iarăși se știe, a învățat de multă vreme să se ferească de vorbe, cascadele de metafore ce-i sînt de atîtea ori dedicate lăsîndu-l perfect indiferent.

1981

Scanned with OKEN Scanner

AGRARĂ

În plină vară (dealtfel știm cu toții cum a debutat vara aceasta) ne pregătim de concedii, implorînd vremea să ne fie prielnică. E incredibil cît de mult noi, orășenii, ne-am îndepărtat de pămînt : urmărim campaniile agricole la televizor sau la radio (cel puțin pînă în toamnă, cînd unii dintre noi mai dau o mînă de ajutor la strînsul recoltelor), vrem soare, numai soare, cînd ar mai trebui să și plouă (pentru aceleași viitoare recolte) sau ne bucurăm că plouă, plouă întruna, atunci cînd avem de scris, de citit, de studiat, rezistînd astfel mai ușor tentațiilor de afară, prea tiranice cînd timpul e frumos. Într-un caz sau în altul, pămîntul pare să rămînă departe, ascuns pe la țară, pe cîmpii și pe dealuri, în marginea pădurilor pe care le străbatem conștiincioși și cu plăcere, în calitate de drumeți sau turiști.

Și totuși, ne mai întîlnim cu pămîntul, cu cîmpul, cu arătura, atunci cînd gonim pe șosele cu automobilele sau cînd gonim pe fantasticul și banalul drum-de-fier. Atunci vedem pămîntul mai de aproape, îl observăm cu mai multă atenție, uneori părînd să ne emoționăm chiar. Nu demult, călătorind împreună cu niște prieteni în automobilul lor, am fost totuși uimit să descopăr un anumit interes pe care-l aveau față de pămînt, față de pămîntul cultivat, bineînțeles. Ei, care n-aveau nici în clin nici în mînecă cu agricultura, care nici nu erau copii de țărani, care nu participau în nici un fel la campaniile agricole, comentau și descriau cîmpul în fel și chip și, cum călătoriseră în ultima vreme prin mai

Scanned with OKEN Scanner

multe zone ale țării, făceau cu vădită bucurie, dar și cu aerul unor cunoscători, felurite comparații în privința stadiului culturilor. După primele momente de uimire, ceea ce m-a interesat a fost limbajul lor căci, nu-i așa, considerațiile despre pămînt, despre culturi, ca și comparațiile între stadiul lor diferit de dezvoltare trebuiau exprimate cumva. Și, mi-am zis, nefiind copii de țărani, necunoscînd o terminologie țărănească arhaică, mai întotdeauna presărată din belșug cu regionalisme și cuvinte de circulație strict locală, de unde cunoșteau ei tot felul de termeni, pe care-i foloseau parcă de cînd lumea ? Deci am ascultat cu atenție și nu mi-a fost prea greu să mă dumiresc. Parcă mai auzisem undeva de „culturi la prima epocă", de „cleonaje din nuiele pentru combaterea eroziunii solului", de „culturi prășitoare", „semifîn și semisiloz", „culturi trifoliene" și chiar de „perioada de stabulație" în care ar urma să se facă transportul furajelor însilozate.

O anumită frenezie terminologică părea să fi pus stăpînire pe companionii mei de călătorie și, complexat, ascultîndu-i cu uimire și admirație, m-am întrebat totuși dacă nu cumva intenționează să mă ironizeze, printr-o subtilă stratagemă al cărei scop îmi scăpa. Eram gata să reacționez, cu riscul de a mi se reproșa (nu pentru prima oară !) că sînt suspicios, cînd radioul din automobil, care pînă atunci transmisese muzică ușoară (sau ușurică, sau ușuratică, de genul „așa e viața, are și ușor și greu"), a început să emită știri și reportaje din agricultură. Am aflat astfel că în nu știu care comună, locuitorii nu s-au împăcat cu „dezvoltarea vegetației parazitare favorizată de starea umedă a pămîntului", drept pentru care „forțe masive au fost concentrate la prașilă", în timp ce în alte cooperative agricole „vegetația parazitară" nu părea să le producă îngrijorări de nici un fel cooperatorilor, astfel că „un semnal de alarmă foarte serios trebuie să fie tras de urgență pentru mobilizarea întregii suflări a satelor și pentru folosirea judicioasă a întregii zile-lumină". Aveam imaginea unor cîmpuri de bătălie, cum să

Scanned with OKEN Scanner

le zic, napoleoniene, în care „forțe masive“ luptau cu „vegetația parazitară“ care, ceva mai încolo, avea să fie numită cît se poate de simplist : „buruieni“.

M-am întrebat cui le erau adresate aceste știri și reportaje împănate cu o terminologie savantă și barbară în același timp : țăranilor cooperatori ? Deci renunțaseră ei la vechile cuvinte cu care denumeau muncile cîmpului, le uitaseră oare, tot însușindu-și noi și științifice cunoștințe în cursuri agrozootehnice ? Îmi venea greu să cred, de ce să fi renunțat la acele cuvinte arhaice, moștenite din tată în fiu, cînd cu ele s-au descurcat sute de ani și s-au descurcat nu oricum, ci foarte bine ? Înseamnă că terminologia folosită la radio, televizor sau prin ziare e destinată urechilor și gîndirii specialiștilor, ei pot s-o înțeleagă perfect, cum unii dintre ei, fii de țărani, înțeleg perfect și terminologia țărănească. Da, dar specialiștii sînt specialiști, ce nevoie ar avea ei de atîtea sfaturi, mai ales cînd nu vin din partea unor superspecialiști, unor doctori-docenți în agricultură. Și apoi, dacă ar fi să ne luăm după informațiile conținute de mai toate știrile și reportajele, locul specialistului e pe cîmp, iar dacă credem cu nezdruncinată tărie în exactitatea informațiilor, în marea lor probitate, specialiștii chiar sînt pe cîmp, nu prin birouri sau acasă, la căldurică și la băuturică, ascultînd radioul sau privind la televizor. În cazul că lucrurile s-ar petrece altfel, nimeni nu se îndoiește de urgența cu care acțiunea critică, fie ea sub formă gazetărească, superior-ierarhică sau pur și simplu a unei brigăzi de agitație, se va abate neiertător asupra lor. În cazul că nici țăranilor (la urma urmei și ei ar trebui să fie pe cîmp, nu toată ziua cu gazeta în mînă sau în fața televizoarelor), nici specialiștilor nu le sînt adresate minunatele cuvinte mai mult sau mai puțin savante și prețioasele și exactele informații, n-am mai rămas decît noi, orășenii, care nu ne ocupăm de agricultură, iar unii chiar n-avem habar de ea, ca public fidel, chiar dacă, e de presupus, nu tocmai omogen. Înseamnă că pentru cultura noastră generală,

Scanned with OKEN Scanner

pentru buna noastră informare se întîmplă toate acestea. O primă dovadă, iată, nivelul ridicat al cunoștințelor agrare ale tovarășilor mei de drum. Și, poate nu în ultimă instanță, fiind vremea concediilor, vom avea ce discuta și comenta, și nu oricum, ci avizat și științific, neîndepărtîndu-ne astfel de pămînt.

1980

Scanned with OKEN Scanner

IULIE

Fiind iulie, s-ar zice că sîntem în plină vară, în plină vacanță, în plin sezon pentru practicarea sporturilor nautice (înotul în primul rînd) și a mișcării în aer liber, ba chiar în plin sezon al mersului pe nisipul umed (mers care solicită aproape toate grupele de mușchi, într-un savant și aproape inocent efort de susținere a echilibrului — cum am auzit adineaori la radio că spunea un medic).

— De la radio și tv. mai aflăm, cei ce trecem pe lîngă cîmpuri în goana mașinilor sau stînd — comod și mai puțin comod — în compartimentele vagoanelor, că sîntem încă în plină campanie de seceriș sau că recoltarea mazării rămîne „o problemă de actualitate".

— Reporteri lipsiți de imaginație, cultivînd cuvîntul bine bătătorit, ne anunță pe toate căile că orașele, ba chiar și comunele (unde, oricum, natura e mai la ea acasă) „s-au îmbogățit cu o nouă bază de agrement", cu „un nou punct turistic", iar în cutare loc „gama serviciilor către populație s-a îmbogățit prin deschiderea unei cooperative meșteșugărești cu mai multe secții".

— Vacanța poate căpăta uneori un aer tragic. Cea mai mare catastrofă turistică s-a petrecut în acest iulie : agențiile de presă anunță că într-un camping de lîngă Taragona, pe coasta spaniolă a Mediteranei, a explodat un camion cisternă încărcat cu propilenă, peste 200 de oameni pierzîndu-și viața, alții fiind grav răniți, fără speranță. Turiști francezi, belgieni, englezi, vest-germani, mișunînd printre viu coloratele corturi, odihnindu-se în

Scanned with OKEN Scanner

superbe rulote, bucurîndu-se de minunatul soare al Spaniei, făcîndu-şi poate planul itinerariului pe a doua zi, au fost surprinşi de moarte. Dealtfel, industria turistică modernă, cu şoselele şi autostrăzile supraaglomerate, cu exodul de populaţii asemenea unor noi migraţii, a început de multă vreme să-şi ceară victimele.

— Fiind vacanţă, programele de muzică uşoară se adaptează pe „muzică de vacanţă". Compozitori bine orientaţi, generoşi, au compus la repezeală un fel de melodii în care abundă soarele, apa, valurile, nisipul, brazii, luna şi versuri de genul : „cît tînăr eşti / mereu să iubeşti".

— Campionatul mondial de fotbal s-a terminat şi, după atîta cerneală consumată cu această ocazie, orice comentariu e de prisos. Ceea ce m-a „amuzat" cel mai mult în timpul numeroaselor ore de transmisie au fost unele comentarii ale crainicilor Radu Urziceanu, Eftimie Ionescu şi Mircea M. Ionescu. Crainicii noştri erau uluiţi că anumite echipe (Tunisia, Peru) nu se tem de campioana mondială sau de alte echipe celebre. Prejudecăţi de tot felul, mai toate complexele fotbalului nostru ieşeau la iveală prin aceste comentarii. Ce să mai pretinzi fotbaliştilor, cînd comentatori sportivi ce-ar trebui să fie, cum să zic, la înălţime, contribuie la menţinerea unor mentalităţi nocive fotbalului. Cînd auzi expresia „şut de fundaş" — ca motivaţie a unui şut tras aiurea, nu mai e nimic de spus. Nu sînt singurul care afirmă că acest campionat ar fi putut fi pentru noi şi mai vesel, dacă lipseau cîţiva comentatori. Televiziunea are datoria să mai încerce, după mulţi ani, şi alţi oameni noi.

— În această dimineaţă, 12 iulie, ziua se anunţă atît de frumoasă, atît de senin strălucitoare şi liniştită chiar şi printre blocuri, încît n-ar fi exclus ca după-amiază să plouă. Eu, care fac parte dintre cei cu „ritm nocturn" şi scriu aproape numai noaptea, m-am trezit astăzi foarte devreme şi am impresia că această dimineaţă este cea mai frumoasă din această vară. S-ar putea să nu greşesc, date fiind numeroasele zile capricioase ale acestei veri. Oricum, abia îmi stăpînesc nişte porniri poetizante. Însă bănuiesc că toată lumea ştie cum arată o dimineaţă minunată.

Scanned with OKEN Scanner

— Se citește vara, se citește în vacanță ? Sînt convins că da, chiar dacă editurile își încetinesc vizibil ritmul aparițiilor, iar revistele par și ele mai obosite. Dar ce se citește vara, și ce se citește în general, iată întrebări cărora sociologii și redactorii publicațiilor literare și ai editurilor nu le-au dat încă răspunsuri satisfăcătoare. Îmi amintesc că am citit nu demult, pare-mi-se în „Le Monde", o foarte ingenioasă reclamă pentru cărți potrivite sezonului estival : trei fete (tipuri și temperamente evident diferite : tipul intelectual, studios, cu simbolicii ochelari de ultimă modă ; tipul romantic, cu părul, ochii și vestimentația potrivite ; și, în sfîrșit, genul de fată cochetă, amatoare de distracții și călătorii fără sfîrșit), toate exprimîndu-și preferințele de lectură. Dificil de verificat aceste preferințe. Oricum, o problemă e să ai de unde alege.

— Fiindcă vara nostalgia călătoriilor se transformă într-o imperioasă dorință, se călătorește într-adevăr foarte mult. Se fac proiecte dintre cele mai năstrușnice, realizabile și irealizabile. Auzim și spunem des : „ce-aș vrea să fiu acum la...", iar numele sînt cel mai adesea de-a dreptul exotice. Dar călătorind mai des pe distanțe scurte, călătorind modest, ca să zic așa, nu știm să ne bucurăm cum se cuvine de aceste călătorii. Coborînd duminica trecută de pe „Dealul Cetății" (totuși munte, contrar numelui), am văzut cîrduri de mașini pe malul pîraielor, în vale, organizate într-un fel de șatre moderne, cu obișnuitele focuri pentru grătare, lăzi cu bere și croșetatul la iarbă verde pentru femei.

— Vacanța scriitorului, concediul scriitorului. Cred că am mai scris despre asta. Mi-e greu să-mi închipui un scriitor adevărat putînd să se rupă total de munca sa, prăjindu-se la soare pe plajele litoralului. El nu va putea să se rupă de planurile, de proiectele sale, printr-un simplu gest calendaristic — acela al acordării unor săptămîni de vacanță. Obsesia scrisului îl va urmări pretutindeni. O obișnuită vacanță se poate transforma pentru el într-o bună și neplanificată „documentare". Este scriitorul, din această pricină, mai fericit sau mai

Scanned with OKEN Scanner

nefericit decît ceilalți ? Greu de spus. Cu atît mai greu, cu cît munca sa poate părea altora o continuă plăcere, jinduit dar complet neînțeles fel de a trăi ce seamănă cu un joc capricios. Dar, oricum, vara e a tuturor, fiecare se bucură de ea cum poate.

1978

Scanned with OKEN Scanner

NOTE DE AUGUST

Primesc din ce în ce mai rar veşti de la oameni pe care-i preţuiesc mult, le preţuiesc cărţile sau manuscrisele, cinstea şi intransigenţa deloc rigidă, rezistenţa faţă de acele forme de cultivare asiduă a relaţiilor de culise, datorită cărora indivizi fără operă pot deveni un fel de „eroi ai zilei“, pe lîngă propria publicitate pe care şi-o fac (cu aerul cel mai firesc din lume, ca şi cum ceea ce iau sau primesc li se cuvine, în afara oricărei discuţii), organizîndu-şi cu abilitate şi „talent“ adevărate tarafuri literare care-i acompaniază zgomotos, ori de cîte ori e nevoie. La rîndul meu, transmit tot atît de rar veşti spre aceşti oameni.

Datorită distanţei care ne separă, datorită întîlnirilor sporadice şi, probabil, altor motive, relaţiile mele cu aceşti scriitori pe care-i preţuiesc nu se caracterizează în nici un caz printr-o prietenie manifestă, exteriorizată. Ne stimăm, ne respectăm, însă fără declaraţii şi pupături. Întîlnirile noastre sînt, mai întotdeauna, cumva ceremonioase fără să fie reci, cumva protocolare fără să fie circumstanţiale şi înţepenite. Am crezut şi mai cred şi acum că, în absenţa jovialităţilor amicale, pe unii dintre aceşti oameni i-aş putea considera prieteni, chiar dacă e vorba de o prietenie mai aparte, necultivată şi neîntreţinută de scrisori şi telefoane (în ce mă priveşte, sînt aproape incapabil să întreţin o corespondenţă ritmică, iar o cerere de instalare a unui post telefonic aşteaptă de multă vreme să fie onorată. Ce să-i faci, altfel s-ar fi prezentat lucrurile dacă aş fi fost gestionar undeva

Scanned with OKEN Scanner

sau, mă rog, dacă aș putea face și eu un serviciu, fie cît de mic numai să fie).

Cu unul din acești scriitori m-am întîlnit în această vară, în august. Nu-i pomenesc numele, fiindcă știu că nu-i place publicitatea de nici un fel, și apoi nu sînt sigur că ar fi cu totul de acord cu cele ce scriu despre el. Scriitorul acesta face parte din acea specie de scriitori, extrem de rară, aș spune pe cale de dispariție, care, deși au publicat cărți, deși publică uneori prin reviste, au îndoieli și rezerve serioase cu privire la calitatea și titularura lor de scriitori. Bine, bine, se poate spune, ce e cu acest paradox, cum adică scriitor care nu se consideră scriitor? Nu e vorba oare de vreo falsă modestie, de un nemăsurat orgoliu (știm noi că prisosește la artiști!) bine mascat și bine strunit, care ne poate înșela, făcînd dintr-un monument al vanității o prezență aproape umilă? A fi scriitor înseamnă sau ar trebui să însemne în ziua de astăzi, pretutindeni în lume, o profesiune cu un statut cît de cît precizat, o profesiune din care să poți trăi onorabil, de care să nu-ți fie rușine și prin care, după puterile fiecăruia, să oferi ceva anume oamenilor, dacă e cu putință chiar ceva unic, prin care să încerci să-i faci, dacă nu fericiți, măcar ceva mai buni, fie și pentru o clipă, ceva mai conștienți de propria lor ființă, mai responsabili, mai puternici și mai sensibili, și așa mai departe, cîte nu se mai pot trece la activul intențiilor și menirii scriitorului privind oamenii, publicul cititor. Cum adică, se mai poate spune, cînd se știe că există destulă impostură în lumea literară (dar parcă numai în ea!), cînd atîția inși cotcodăcesc de dimineața pînă seara, arătînd astfel lumii vreun flecușteț literar, ca și cum ar fi ouat oul de aur, un scriitor care e cu adevărat scriitor, să-și decline acest titlu (care, e drept, doar în ochii naivilor e însoțit de tot felul de avantaje), fără nici un alt motiv decît scrupulele pe care le are față de propriul său scris? Doar n-o să ne spui dumneata că mai există astfel de martiri, de fanatici ai scrisului, care scriu fără să se gîndească și la niște avantaje, la glorie de pildă, mai măricică sau mai micuță, după cum și-o poate cuceri sau aranja fiecare? Doar n-o fi vorba de un ins care, fără să fie nici grafoman, nici maniac, trudește

Scanned with OKEN Scanner

noapte de noapte, înnegrind sute de mii de pagini albe, pentru că nu poate trăi altfel, pentru că crede în niște adevăruri, încercînd să le dea o formă care să nu semene, dezinvolt-obraznic, cu a nimănui ? Într-o vreme cînd nu e nici un păcat să te mai inspiri nu doar de la cei mari, ci și de la modești și toleranți vecini (bucuroși, la urma urmei, că fac „școală"), nu prea pare de crezut că mai există exemplare scriitoricești care să aibă nesăbuita ambiție de a fi ei înșiși, muncind înzecit, cînd poți fi considerat la fel de bine inconfundabil, împrumutînd de la alții cu inteligență și farmec personal.

Ei bine, poate n-am suficiente argumente și mi-ar trebui prea mult spațiu ca să le prezint, însă scriitorul de care vorbeam nu e o plăsmuire a mea, el există în carne și oase. E un om care n-a pășit încă într-o editură, nici ca să bată cu pumnul în masă, nici ca să lingușească, nici ca să poarte tratative mai mult sau mai puțin diplomatice. Și totuși, i-au apărut cîteva cărți, puține, însă i-au apărut. E drept, fiecare a stat cam mult prin edituri, altele își așteaptă răbdătoare rîndul. Manuscrisele și le trimite prin poștă și, uneori, i se răspunde, după luni de zile. Manuscrise de autentică valoare literară sînt împinse ani de-a rîndul în colțurile ascunse ale redacțiilor, nu neapărat din rea-credință, ci mai ales datorită acelei formidabile presiuni a agresivelor manuscrise conjuncturale, precum și incredibilei diversificări a preceptului după care întotdeauna Mahomed trebuie să meargă la munte, și nu invers ; doar dacă...

Profesionist strălucit, scriitorul nostru trudește asupra paginilor sale, fără să ceară sau să revendice ceva. Nu e nici fanatic, nici maniac al scrisului, are însă un extraordinar respect față de o profesiune pe care el, nesfiindu-se să trudească și altfel pentru a-și cîștiga existența, o vrea neîntinată de compromisuri, preferînd să se țină departe de intrigi și de diversele „politici" literare. Mi-am permis să-l sfătuiesc, cum au făcut-o și alții, să trimită cărțile viitoare criticilor, pentru că pînă acum n-a făcut-o, decît cu întîmplătoare excepții. N-am reușit, pentru că el crede cu tărie (și cu o naivitate pe care am găsit-o sublimă) în capacitatea unei cărți de a

Scanned with OKEN Scanner

se impune singură, prin ea însăşi, ca o fiinţă capabilă să răzbată doar prin strălucitoarele ei calităţi.

L-am reîntîlnit pe acest scriitor după multe luni în care nu mai primisem nici o veste de la el şi, la rîndul meu, nu-i dădusem nici un semn de viaţă, deşi a reieşit că el îmi scrisese ultimul. Se întrebase chiar dacă nu cumva m-a supărat, fără să vrea, cu ceva. La rîndul meu, m-am întrebat şi mă întreb de ce şi de unde acest marasm al izolării, acolo unde ar trebui să existe solidaritate, înţelegere şi sprijin faţă de cei pe care-i preţuim. Refuzînd raporturile şi interesele gregare, uneori nu facem altceva decît să le lăsăm şi mai mult loc, izolîndu-ne. Dar despre toate acestea, despre acest marasm al izolării se pot spune mult mai multe, ca şi despre consecinţele lui. Nu am în vedere, cred că s-a înţeles, acea izolare benefică muncii scriitorului, acea singurătate fertilă, chiar dacă chinuitoare, care rodeşte mai devreme sau mai tîrziu. Izolarea despre care am încercat să spun cîte ceva e mult mai riscantă. Într-o vreme cînd scriitori cu manageri sau care devin propriii lor manageri teoretizează justiţia timpului — cel mai bun critic, în timp ce se îngrijesc cu febrilitate şi lipsă de scrupule să transforme în „operă“ ceea ce produc, n-ar trebui să rămînem indiferenţi la izolarea altora, a căror valoare e recunoscută doar tacit, şi mai ales n-ar trebui să ne lase indiferenţi multiplele cauze care generează această izolare. Dacă am reuşi să le descifrăm măcar în parte, poate că s-ar schimba cîte ceva şi din modul cum înţelegem literatura, arta, ba poate chiar multe din problemele lumii de azi.

1980

Scanned with OKEN Scanner

ECOLOGICĂ

Despre ocrotirea naturii și a mediului înconjurător se vorbește suficient, însă se face, cred eu, prea puțin. Iată că am scris „se face", ar fi trebuit să scriu „facem". E un prim semn de detașare, de neimplicare, deși nu o dată am avut din această cauză un sentiment de vinovăție ; cel mai adesea însă am avut un sentiment de neputință, mult mai puternic decît presupusa sau reala mea vinovăție. Dar, cum probabil își spun și alții, ce poți să faci, ce aș putea face ? Căci nu pot sau nu putem să ne transformăm în paznici de ocol silvic, vînîndu-i și amendîndu-i pe cei ce taie brazi tineri de sărbători. Așa că citim doar prin presă că unii taie chiar vîrful unor brazi maturi, pe ochite și pe alese, iar brazii fiind neputincioși îi contemplăm, primăvara, vara sau toamna, pe cei ce-și împodobesc botul mai mult sau mai puțin elegant al automobilelor personale cu crenguțe fragede de brad, și nu o dată defilarea acestor automobile și a stăpînilor lor pe șosele și prin orașe capătă ceva din dezlănțuirea triumfală a unor hoarde inconștiente și nepedepsite. Dar florile de cîmp de tot felul, culese în asemenea cantități de parcă fiecare ar avea cel puțin o mică cireadă de hrănit acasă, eventual pe balconul apartamentului propriu ? De cîte ori n-am asistat, în copilărie, la barbara distrugere a narciselor din „Poiana narciselor" de lîngă Făgăraș, și de cîte ori n-am citit apoi prin ziare, de-a lungul anilor, că „obiceiul" a continuat, chiar și după interzicerea accesului în Poiană ? Sau de cîte ori n-am citit sesizări ale unor cititori, buni cetățeni, despre ceea ce se întîmplă pe Tîmpa, în jurul Bra-

Scanned with OKEN Scanner

șovului, unde nu numai specii de plante sînt amenințate, ci însuși solul, aparent rezistentul sol al muntelui, dar în realitate atît de fragil, amenințat acum de coborîrile spectaculoase și cascadorești ale unor cete de indivizi care ocolesc cărările pentru a încerca senzații tari, proaspete, de deplină „libertate“ și pentru a ajunge astfel, probabil, mai repede în mirificul oraș, abia părăsit de cîteva ore?

A citi astăzi într-un poem sau în proză cum autorul sau mai știu eu ce personaj admiră, din compartimentul unui vagon de tren, neasemuitele frumuseți ale peisajului, devine cîteodată un nonsens, dacă nu cumva un tic sau truc literar caraghios, propoziții de „literatură“ ce nu sînt altceva decît umplutură, zeamă lungă a colilor editoriale sau a oricărei pagini tipărite, fie ea de ziar sau revistă. Și totuși, nu puțini sînt cei ce „trîntesc“ niște descrieri mirifice, paradisiace, observînd, să zicem, din fuga trenului, pînă și porțile de lemn sculptate ale satului, fîntînile cu ciutură, izvoare și izvorașe susurînd, iarba pură și fragedă, floricele de tot felul și multe altele, printre care oamenii se mișcă fericiți, făcînd gesturi sacerdotale, zburdînd chiar pe cîmpii, împreună cu poetul, prozatorul sau, mă rog, singuri, ca în cunoscutele dar, se vede, uitatele producțiuni sămănătoriste. A te obstina să vezi, din această goană a trenului „rapid“ sau chiar „personal“, mai știu eu ce imagini tradiționaliste, nu mai e o simplă joacă, și nu mai e cam demult, cum dealtfel nici cei ce se joacă astfel n-au considerat nici o clipă joacă literatura pe care o fac. Sigur că, la urma urmei, vom zice, e dreptul scriitorilor de tot felul, și n-am avea nimic împotriva creatorilor de imagini „paradisiace“, dacă tocmai ei n-ar dori și n-ar pleda mereu pentru o literatură din care, vechea poveste, să lipsească „urîtul“ și, revenind la natură și la protejarea mediului înconjurător, să lipsească așadar cutiile de conserve și multicolorele pungi de plastic, cele care „înfrumusețează“ pajiștile din preajma șoselelor și căilor ferate, dar și zonele alpine și lacurile cristaline. În paranteză fie spus, mereu întîlnești doar aceleași pungi de plastic cumpărate fie din aprozare, alimentare sau magazine de confecții, și aproape niciodată prețioasele și fudulele pungi de plastic

Scanned with OKEN Scanner

„design“ ale unor firme ca, de pildă, Kent, Tuborg sau Winston.

Am scris acum cîțiva ani cum grămezi de gunoaie adunate din lacuri alpine din Retezat aveau lîngă ele o plăcuță care conținea îndemnuri civice la protecția naturii, generoși autori ai acestor acțiuni semnîndu-se, pare-mi-se, „Amicii Apusenilor“. Să facem astfel de asociații și pentru șes și cîmpii sau pentru parcurile orașelor ? Întrebarea este, pare-se, fără nici un rost. Deși există legi, ele sînt prea des călcate și oamenii plătiți să vegheze aceste legi sau nu pridídesc, sau nu-și fac, cum se zice, datoria și slujba.

Dar acum e încă iarnă și cu cîtăva vreme în urmă a fost o iarnă grozavă care i-a entuziasmat pe mulți scriitori, fiecare creînd, după puteri, feerice imagini de povești albe ale zăpezilor. Cum zăpada, acest imperiu alb, se topește pînă la urmă, și uneori asta se întîmplă de la o zi la alta, problemele reapar. Iată de ce am cumpărat deunăzi, cu 12 lei, o revistă minunată (cu cîteva fotografii excepționale, senzaționale, colorate, ia să-mi mai spună cineva o revistă de la noi unde apar minunate fotografii colorate !), „Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător“, revistă ce apare de două ori pe an, scoasă în „Editura Academiei Republicii Socialiste România“. Recunosc, cu toată sinceritatea, că nu știam pînă acum de existența acestei reviste de strictă specialitate, cu articole de riguroasă și înaltă ținută științifică, pledînd toate, chiar pe un ton rece, aparent constatativ și sec, cum stă bine unor savanți, pentru grija, marea grijă pe care trebuie să o avem fiecare pentru echilibrul florei și faunei acestei țări, pentru necesarul echilibru dintre om și natură. Și dacă Viorel Soran publică articolul „Problema menținerii echilibrului ecologic în lumea contemporană“, un articol excelent, din cîte am putut să-mi dau seama, ca profan în materie, iar Frederic König ne atrage atenția asupra unor „Lepidoptere pe cale de dispariție în județul Arad“, în aceeași tonalitate riguroasă și aparent neutrală, nu înseamnă că problemele nu sînt foarte serioase. Din păcate, distanța dintre o astfel de revistă și public e mare, dacă nu chiar foarte mare. Ceea ce nu înseamnă că nu recomand și altora această revistă, chiar

Scanned with OKEN Scanner

dacă înțeleg mai puțin astfel de articole, în locul unora întîlnite prin anumite reviste literare, unde sofisticările și mistificările trădează absența oricărui simț moral. Căci nu de puține ori una se spune, cu o cinică și trucată „candoare" în editoriale, și alta se practică în interiorul revistei, adică falsul și pseudoliteratura, jenante demonstrații de sofistică aplicată, reaua credință și mercenariatul fiind prezentate, nici măcar abil, ca pledoarii grijulii pentru literatura adevărată, de calitate, „mare" chiar ; iar discreditări ce primesc forma unor calambururi fanariote, se vor a fi, nici mai mult nici mai puțin tentative logice de ordine valorică și ierarhie literară. În condițiile unor astfel de penibile practici literare, lectura unei reviste de „Ocrotirea naturii și a mediului înconjurător" va fi întotdeauna reconfortantă, chiar dacă această lectură e mai dificilă. Și astfel de reviste mai există probabil, dar se vede că ele trebuie descoperite, chiar dacă prin efortul abandonării unor tiranice habitudini de lectură.

1979

Scanned with OKEN Scanner

„CESTIUNI SECUNDARE“

Ah, ce minunat e să înoți, ba chiar să te bălăcești într-o mare calmă, cînd apa nu e prea rece și meduzele sînt undeva departe, în larg. Înoți, te bălăcești, glumești cu amicii sau chiar cu oameni necunoscuți, o bună dispoziție firească pune stăpînire pe tine și se pare că nimic, chiar nimic nu e în stare să ți-o risipească sau măcar s-o umbrească. Totul e să știi cînd să intri în mare, să-ți alegi bine momentul, clipa de acalmie cînd cei mai mulți de pe plajă se prăjesc la soare, moleșiți de căldură, iar în apă nu e pic de înghesuială, dar mai ales, înainte de a intra, trebuie să-i privești cu atenție pe cei din jur, să le ghicești intențiile, ba chiar să descoperi, dacă se poate, tuburile și flacoanele cu șampon. Dacă totul e în regulă și nu observi nimic suspect, e bine să te avînți fără zăbavă (marile hotărîri cer decizii rapide) ; dacă însă vei descoperi șamponul cu pricina, e preferabil să mai aștepți și să asiști de pe mal cum perechea înaintează încrezătoare (de obicei sînt doi, de obicei un bărbat și o femeie), unul ținînd șamponul și celălalt șamponîndu-se zdravăn, pătimaș, o dată, de două, uneori chiar de trei ori, clătindu-se după fiecare spălare cu voluptate, îndelung, fornăind de plăcere. Apoi bineînțeles, rolurile se inversează, cel ce a ținut șamponul spălîndu-se cu același zel și aceeași vădită plăcere. Am auzit că, spălat cu șampon în apa sărată a mării, părul devine mătăsos și lucios — o adevărată încîntare să-l privești și să-l mîngîi. Am mai auzit și opinii, care păreau avizate, argumentate savant după care ar fi preferabil să te speli cu șampon de ouă sau chiar cu ouă, însă n-am reținut dacă

Scanned with OKEN Scanner

e vorba de albuș, gălbenuș, sau și de unul și de celălalt, bătute bine ca pentru o gustoasă omletă. Se spune că, spălat cu ou, părul devine nu numai mătăsos și lucios, ci și mai întărit, rădăcina mai puternică, oul și apa mării producînd o reacție extrem de favorabilă sănătății și igienei capului (evident, în partea lui exterioară). Spectacolul în sine e pitoresc, însă e preferabil să rămîi pe țărm sau, surprins în apă, să-l admiri de la distanță, contactul cu zoaiele nefiind de dorit. Spectacolul e privit (dacă e privit) de mai toată lumea cu îngăduință și bonomie, ca tot ce ține de firescul unei zile la mare. Ar exista unele indicii după care se poate concluziona că șamponarea părului în mare a devenit o adevărată modă. Eu unul, cum nu merg chiar în fiecare an la mare, am observat în acest an pentru prima oară această extrem de practică modă, deși ea ține poate de mai mulți ani, odată cu proliferarea și diversificarea șamponului. Mărturisesc că, fiind un adept al teoriilor lui Cousteau în privința poluării mărilor și oceanelor, definitiv îndoctrinat de cunoscutul serial tv. (probabil, cine știe, cam alarmist, cam exagerat) m-am gîndit că noua modă contribuie la poluare. Am încercat, cu toată discreția, să sondez opinia unor oameni din jur, însă nimeni nu părea îngrijorat. Distinși intelectuali cu care puteai aborda pe plajă orice subiect de conversație (despre politică, literatură, film, sociologie sau chiar fizică atomică — dar despre fizica atomică eu unul nu știu nimic), m-au asigurat că temerile mele sînt neîntemeiate (din delicatețe, cred, nu le-au numit puerile, obsesive sau efecte ale unor complexe de care eu însumi nu sînt conștient), minore, chestiuni cu totul secundare în raport cu, să zicem, exploziva situație din unele părți ale globului. Distinși intelectuali m-au încredințat cu bonomie că marea e foarte mare, că ea suportă mult mai bine decît îmi închipui și văd eu, de pildă fleacul acesta cu șamponarea. Așa că am încercat, neavînd încotro, să mă obișnuiesc cu noul peisaj de pe plaja de la cunoscutul sat de vacanță *2 Mai*, unde mă aflam și observam toate acestea. Mai greu mi-a fost să mă obișnuiesc cu altele, de pildă cu situația de pe plajă, unde se aglomerau de la o zi la alta din ce în ce mai multe sticle, pungi de plastic, cutii de conserve, coji de

Scanned with OKEN Scanner

pepeni, coceni de porumb fiert, mucuri de țigări, papuci de plastic deteriorați și multe alte obiecte care de care mai ciudate, pe unele nu le mai pomenesc din anumite motive. Nu era chiar atît de ușor, în aceste condiții, să-ți găsești un locșor pe plajă. Situația a devenit și mai dificilă cînd, încă înainte de 1 septembrie, administrația campingului a hotărît că sezonul s-a încheiat, după care s-a autodizolvat. Nu prea băgasem de seamă pînă atunci că fusese o astfel de administrație, dacă fac abstracție de faptul că exista undeva o barieră și o mică gheretă în fața căreia ședea întotdeauna cineva care îi taxa pe cei ce veneau cu mașini și corturi. Ei bine, mă înșelasem : autodizolvîndu-se, administrația a luat măsuri energice, prima fiind strîngerea coșurilor de gunoi de pe plajă, probabil necesare inventarului. A doua măsură a fost închiderea apei la dușuri, dușuri care, mă rog, erau ele cum erau, dar măcar curgea prin ele apă. Am aflat de la un localnic că administrarea campingului ar fi fost făcută de cooperație. În acest caz, cooperatorii cooperației și-au făcut datoria, cred că nici un coș de gunoi n-a fost furat. Ce se întîmpla cu plaja n-avea nici o importanță, ea nu figura probabil în inventar.

O ciudată indiferență și apatie par să fi pus stăpînire pe mulți dintre noi. Am văzut la restaurantul din 2 Mai oameni ce se lăsau umiliți de chelneri de o incredibilă obrăznicie, care se purtau cu aroganța unor stăpîni față de supușii lor, așa cum am văzut oameni gudurîndu-se pur și simplu pe lîngă aceiași chelneri, pentru a le cîștiga bunăvoința. Ar merita un spațiu aparte analiza acestor bizare și răsturnate raporturi de dependență a clienților față de cei meniți să-i servească, deși explicațiile par să fie la îndemîna oricui. Par să fie sau chiar sînt la îndemîna oricui, aceste explicații nu pot acoperi totuși în întregime acceptarea tolerantă, bonomă, înțeleaptă, filosofică sau „superioară“ a acestor lucruri de către oameni care, evitînd să se complice, ținînd cu orice preț la liniștea concediului lor, par să uite uneori de propria lor demnitate.

Am mai scris despre proliferarea murdăriei, am scris, de exemplu, despre starea lacurilor alpine din Retezat, a căror limpezime de cristal e serios amenințată de gu-

Scanned with OKEN Scanner

noaiele abandonate de către „turiști“ inconștienți, cu mentalități barbare. A vorbi despre toate acestea ca despre niște cazuri izolate, înseamnă a-ți băga, iarăși și iarăși, capul în nisip. Citim uneori interviuri și declarații după care „deservirea“ populației pe litoral e aproape sublimă. Chiar „Litoral“, ziar de sezon, încearcă să te convingă că toate merg acolo ca pe roate, încît îți vine să crezi că privirea și celelalte simțuri ale tale nu funcționează bine, îți vine mereu să te pipăi și să te controlezi dacă nu cumva ceea ce vezi e ireal, realitatea fiind cu totul alta.

Acum cîteva săptămîni, Adrian Păunescu scria la rubrica sa din „România liberă“ că se impune declararea unui adevărat război murdăriei, care sluțește înfățișarea unor orașe și sate românești. Aceasta și multe altele ne urîțesc existența și e de mirare, am mai spus-o, cum de nu se aplică legi ferme pe care le avem în această privință. Tot glumind, tot ocupîndu-ne de alte chestiuni esențiale (și nimeni nu le contestă prioritatea), uităm sau considerăm ca „firești“ și „normale“ chestiuni secundare care, în fond, reprezintă și ele o stare de civilizație. Și, nu o dată, mentalitatea „superioară“ cu care sînt tratate „chestiunile secundare“, exprimă mai bine calitatea intelectuală și umană a individului, decît mai știu eu ce încîntări și extazieri estetice în fața unor „cestiuni esențiale“.

1979

Scanned with OKEN Scanner

ÎNTÎI IUNIE

A fost Întîi Iunie, ziua copiilor noştri şi a celor de pretutindeni. O zi simbolică, desigur, cu înfăţişare sărbătorească, dar şi o zi-avertisment, cu rostul de a ne atrage atenţia asupra condiţiei şi soartei copiilor de pe întreg globul. Pentru că, mai mult chiar decît porumbeii, copiii semnifică pacea şi starea de sănătate a planetei pe care, vrînd-nevrînd, o locuim, neavînd deocamdată alta mai bună.

Ziare şi reviste din lumea întreagă au publicat la Întîi Iunie sau în preajma acelei zile poezii şi articole despre copii, dedicate copiilor. Poeţi, prozatori, dramaturgi, mai mult sau mai puţin specializaţi în literatura destinată celor mici, dar nu numai ei, ci mulţi oameni în stare să ţină bine condeiul în mînă, au scris cuvinte generoase, pătrunse de căldură şi dragoste pentru cei ce vor fi mîine-poimîine viitoarele generaţii, pentru cei ce vor ţine în mîini destinul planetei Pămînt. Uneori, cuvintele tipărite destinate copiilor au evocat lumea copilăriei celor deveniţi astăzi oameni mari, alteori cuvintele s-au încărcat de atîta frumuseţe, pînă la idilic, dar nu rareori cuvintele au fost cuprinse de îngrijorare justificată şi nelinişte, în privinţa celor astăzi atît de neprihăniţi.

Au apărut, cum era şi firesc, mii, sute de mii de creaţii ale copiilor, poezii, schiţe şi mai ales desene, toate exprimînd candoare, puritate, un anumit simţ artistic, dar şi o anumită luciditate precoce, pentru că copiii de astăzi, ca şi cei dintotdeauna, privesc cu ochii larg des-

Scanned with OKEN Scanner

chișI lumea din jurul lor gîndind asupra ei fără prejudecăți, acceptînd-o fericiți sau dezaprobînd-o.

La radio i-am auzit pe copii cîntînd, la televiziune i-am admirat cîntînd și dansînd (în sîmbăta dinaintea zilei lor, la emisiunea pe care ne-am obișnuit s-o numim „a lui Tudor Vornicu", i-am putut admira din nou pe micii artiști din formația lui Ioan Luchian Mihalea, „Mini Song". Ce mult poate însemna harul, în acest caz talentul, de a lucra cu copiii. Și ce mult pot să însemne, nu doar în cazul celor mici, firescul, starea de grație pe care o poate oferi doar normalitatea. Am văzut copii decontractați, mișcîndu-se liber, lejer, înțelegînd ceea ce cîntă și participînd cu bucuria pe care le-o dă jocul, ideea de spectacol neinhibîndu-i).

Dar, cum spuneam, ziua copiilor e o zi simbolică. De fapt, fiecare zi e o zi a copiilor, mai ales pentru cei ce au copii. N-ar fi rău să ne amintim cu toții mai des de acest lucru și să acționăm în consecință. Am vrut să cumpăr fiicei mele o carte în preajma lui Întîi Iunie. Ei bine, cărțile pentru copii aflate în cîteva librării erau apariții mai vechi sau erau fără valoare și, mai ales, nu prea aveai de unde alege, fiind puține. Pînă la urmă am avut norocul că primisem o carte de B. Vasile Malschi, „Plecarea lui Lică Ciocîrlan", pe care fiica mea a citit-o cu plăcere. Cum s-au pregătit editurile, în primul rînd Editura „Ion Creangă", pentru Ziua copiilor ? E un lucru știut că producția de carte destinată copiilor e în suferință, că nu e ușor să găsești o carte de Andersen, Frații Grimm, Creangă sau Ispirescu. În schimb, continuă să prolifereze și să prospere un gen de carte așa-zis destinată copiilor, cu încă prea mulți autori obscuri și lipsiți de har, convinși se pare că orice produc e absorbit de „piață". Și chiar așa se și întîmplă. În lipsa criticii care, măcar din cînd în cînd, ar trebui să întreprindă raiduri de selecție a valorilor și de respingere a falsei literaturi pentru copii, aceasta din urmă își vede netulburat de treabă, păzindu-și cu strășnicie „drepturile" și avantajele ce decurg dintr-o anumită exclusivitate. Copiii noștri citesc, mai citesc încă destul de mult, cu toate că timpul destinat lecturii e din ce în ce

Scanned with OKEN Scanner

mai puțin, practic ce le mai rămîne după o programă școlară, se știe, încărcată. Dar ce citesc, ce li se oferă?

E adevărat, scriitori de prestigiu au scris și mai scriu uneori remarcabile cărți pentru copii, vrînd parcă să demonstreze și lipsa lor de prejudecăți față de un gen considerat pe nedrept de alții ca fiind „minor". Dar cărțile acestor scriitori, printre care îmi vin în minte cele semnate de Ștefan Augustin Doinaș, Ana Blandiana, Constanța Buzea, Gellu Naum, Tudor George și Mircea Sîntimbreanu (ale cărui eforturi de revitalizare a literaturii pentru copii nu sînt suficient susținute), nu pot să satisfacă, singure, nevoia de carte bună a celor mici. S-a vorbit și se tot vorbește de o necesară „specializare" a celor ce scriu pentru copii. O fi adevărat, numai că „specializarea" aceasta nu e privită în sensul ei cel mai bun, permițînd prea multor intruși, versificatori sau „povestitori" fără vocație, să umple librăriile cu producțiile lor ce violentează bunul gust al copiilor, urmînd scheme și rețete „literare" de-a dreptul ridicole. Mă întreb dacă, în numele acestei „specializări", editurile întreprind sondaje de opinie, printre copii și părinți, dacă încurajează cu adevărat acei autori, mai ales tineri, care au vocație și pasiune pentru înnoirea unui domeniu ce se dovedește, în ansamblu, cît se poate de bătrînicios. Despre revistele pentru copii, iarăși, nu se poate spune nimic nou, ele rămînînd cît se poate de cenușii și neatrăgătoare (ce lucruri minunate s-ar putea înfăptui, ne-o dovedește singulara apariție „Almanahul copiilor", editat de Asociația scriitorilor din București).

Mai rămîn, oricum, desenele animate oferite de televiziune, deși trebuie spus că spațiul zilnic de zece minute al celor „1001 de seri" ca și cel oferit în cadrul altor emisiuni este însă insuficient și nu întotdeauna bine folosit. O comparație valorică între desenele animate realizate la noi (mai toate cu o „morală" strident adresată copiilor și cu o interpretare precară) și cele din alte țări, și nu mă gîndesc doar la excelentele desene animate americane, este net în defavoarea noastră. Ba chiar, la „1001 de seri" s-a împămîntenit de ani de zile obiceiul ridicol de a se renunța la traducerea scrisă a textului (care permitea savurarea interpretării unor ac-

Scanned with OKEN Scanner

tori cu adevărat specializați, ce-și onorează cu strălucire profesia), apelîndu-se la o „interpretă“ unică a tuturor personajelor, interpretă ce se scălîmbăie și se fandosește în fel și chip, zice-se pre limba română și, crede ea și cei ce-i încredințează acest rol, pe înțelesul copiilor, nereușind altceva decît o jalnică siluire a rostirii limbii noastre. „Interpretările“ acestea nu sînt doar penibile, sub orice nivel actoricesc, ci și periculoase, contribuind la deformarea rostirii copiilor și la crearea unei false identități a „artisticului“. Dacă s-ar lăsa doar textul scris, părinții, bunicii și frații mai mari l-ar putea citi normal, fără veleități, și celor ce încă nu știu să citească. E, oricum, de mirare că se perpetuează seară de seară, timp de zece minute, atîta lipsă de talent. Cum de mirare e faptul că nu se găsesc sau mai bine-zis nu se caută interpreți de valoare, care există la teatrele de păpuși din țară sau din București. E adevărat, s-a apelat la un moment dat la Anda Călugăreanu, dar rezultatul n-a fost cel așteptat, talentata cîntăreață și actriță avînd și ea aceeași prejudecată a infantilismului atunci cînd te adresezi copiilor. Apare, cred, ca urgentă, nevoia nu o dată exprimată, a unei secții de actorie pentru copii, care să fiinţeze pe lîngă Institutul de teatru din București sau, poate și mai bine, pe lîngă cel din Tîrgu-Mureș, unde profesorii să fie cu adevărat cei mai valoroși actori și regizori ce lucrează la teatrele pentru copii și tineret. Altfel, în acest domeniu se va improviza mereu, și nu întotdeauna în modul cel mai fericit, se va lucra după ureche și diletant, cînd în alte țări, vedem și auzim, rezultatele sînt excelente. Altfel, infantilismul va continua să domine teatrul și desenele animate destinate copiilor, perpetuînd mediocritatea și prostul gust, excepțiile, ca orice excepții, fiind sufocate de lipsa adevăratei profesionalități.

Dar, cum spuneam, la toate acestea trebuie să ne gîndim zilnic și mai ales să înfăptuim cîte ceva zilnic, pentru binele copiilor noștri, pe care, nu-i așa, îi vrem mai culți și mai instruiți decît noi, mai generoși, mai întrepizi și mai buni.

1981

Scanned with OKEN Scanner

PARTE A UNIVERSULUI

„Călătorie în univers“ : un serial științific cum nu știu să mai fi văzut, deși, de-a lungul anilor, televiziunea ne-a mai oferit cîteva remarcabile modele ale genului (din păcate, am scăpat cîteva episoade și, pe lîngă atîtea reluări insipide, al căror rost rămîne misterios — cum ar fi „selecțiunile“ din programul de revelion, atît de generos programate în ianuarie, ba și în februarie, pentru ca nu cumva să uităm „șlagărele“ compozitorilor noștri de muzică ușoară — poate că se va relua și acest extraordinar serial științific. Sînt convins că mulți telespectatori ar dori această reluare).

Poate că ceea ce m-a frapat cel mai mult urmărind episoadele „Călătoriei în univers“ a fost firescul și marea simplitate cu care ni s-au explicat complicate noțiuni de astronomie, istoria științelor, filosofie, biologie, fizică, matematică și multe altele. Fără îndoială, rolul principal l-a deținut „interpretul“ Carl Sagan, laureat al Premiului Nobel ; un „interpret“ fermecător, fără nici o urmă de afectare, jucînd totuși mult mai convingător decît ar fi putut-o face un actor, fie el și mare.

Ne-am reamintit cu această ocazie că noi, pămîntenii, sîntem în fond „cetățeni ai universului“, căruia îi aparținem pe drept, fiind o creație a lui. Spun „ne-am reamintit“, dar m-am întrebat dacă, pînă acum, am știut-o vreodată cu adevărat, în deplină cunoștință de cauză. Dar cîte alte lucruri nu ne-am „reamintit“ prin Carl Sagan și colaboratorii săi, și cît de ciudată era senzația că atîtea și atîtea noțiuni și locuri ne erau cunoscute și necunoscute în același timp.

Scanned with OKEN Scanner

În ce mă privește, am avut și sentimentul unei reîntîlniri cu adolescența (și poate că nu sînt singurul care am avut acest sentiment), vîrsta cînd mi-am pus și ne punem în general marile întrebări asupra universului și a locului pe care-l ocupă în el neînsemnata, umila și trufașa noastră ființă. Marile întrebări sînt apoi, îndeobște, abandonate, nu pentru că le-am găsit neapărat răspunsurile, ci pentru că le etichetăm zîmbind superior sau cu nostalgie ca fiind niște „copilării", copleșiți fiind de „micile" întrebări ale existenței zilnice.

Nu întîmplător, acest serial a început și s-a sfîrșit cu imaginea Bibliotecii din Alexandria, de fapt ceea ce s-ar putea numi o copie a ei, prin urmare „ceva ce nu există", cum spunea Carl Sagan. Pentru că o copie este o copie, iar o copie fără manuscrise a Bibliotecii din Alexandria există cu atît mai puțin. Dar iată că ea poate exista, totuși, ca un simbol-avertisment al fanatismului și dogmatismului, al prostiei agresive, dirijate, întunecată pînă la bestialitate. Nimic nu putea exprima mai bine capacitatea creatoare a omului și ignoranța, gîndirea înaltă și pornirile abjecte, de turmă atîțată, decît imaginile acestei copii a celebrei biblioteci. Prin distrugerea Bibliotecii din Alexandria (una dintre primele victime ale creștinismului victorios, devenit dogmă oficială, trecînd la represalii împotriva celor ce aveau alte convingeri : Chiril, arhiepiscopul Alexandriei, a avut rolul hotărîtor al acestei distrugeri. În anul 638, se pare că arabii n-au făcut altceva decît să lichideze ultimele rămășițe ale Bibliotecii), o întreagă epocă de mari și uluitoare realizări științifice și filosofice, o întreagă civilizație se distrugea, parcă autodevorîndu-se, trebuind să treacă multe secole pentru ca noțiuni fundamentale și indispensabile gîndirii filosofice și științifice să fie redescoperite.

Pămîntul, ca parte a universului, nu are de ales : sau să reintre în neant, autodistrugîndu-se cu multe milioane de ani înainte ca soarele să se stingă, sau să-și aplaneze conflictele iresponsabile generate de fanatismele fervorii ideologice, politice, religioase, de nesățioasa luptă pentru putere și lipsa oricărui scrupul care o însoțește.

Scanned with OKEN Scanner

Se vor aplana aceste conflicte, se vor potoli excesele, cînd, iată, folosim de atîtea ori, cu atîtea prilejuri, cuvîntul „iresponsabil“ ? Ce se poate aștepta de la „iresponsabil“ ? Luciditate, cumpătare, simțul rațiunii, iubirea aproapelui, cultul păcii ? Iată unul din paradoxurile lumii contemporane. Și totuși, există și motive de speranță. În acest sens, „Călătorie în univers“ nu poate fi considerat prea optimist (era să scriu de un optimism „irresponsabil“). Dar avertismentul pe care-l conține nu exclude speranța, dimpotrivă. Iar relevarea atîtor și atîtor valori umane (a căror pondere, în univers, e deocamdată imposibil de apreciat), a atîtor mari realizări ale geniului celor de pe pămînt, cuprinde și ea destulă speranță.

Bineînțeles, problemele și întrebările mari, vitale pentru omenire, nu le pot împinge în indiferență și, cu atît mai mult, în uitare, pe cele „mici“, nu mai puțin vitale pentru noi. Iată, semne noi, dătătoare de speranță, se arată în privința dezvoltării agriculturii românești. Publicistica a ieșit din amorțeală, analizînd competent și critic cauzele rămînerii în urmă a agriculturii, chiar dacă mai apar și destule articole poetizante, cu limbaj neosemănătorist, ai căror autori nu par să știe cu adevărat ce se mai întîmplă pe la țară, țăranul și țăranii fiind un simplu pretext de exaltare și cultivare a verbului găunos.

În presa literară au apărut, de asemenea, cîteva dintre cele mai pătrunzătoare radiografii ale satului românesc de astăzi. Interesul sporit pe care-l arătăm cu toții pămîntului și destinului satului românesc este el însuși de bun augur. Un tînăr agronom îmi spunea nu demult, mai în glumă, mai în serios, că în comuna lui natală șapte agronomi veghează (cu hîrtii și acte în regulă, deplin „acoperiți“) zilnic, lună de lună, anotimp după anotimp și campanie după campanie cum patru bătrîni gîrboviți și tot atîtea bătrîne se întorc seara de la cîmp cu sapa, grebla sau coasa în spinare. „Îmi vine să scriu un roman kafkian“, îmi mai spunea agronomul, povestindu-mi de hățișurile birocratice cărora trebuie să le facă față. Din partea mea, să scrie și un roman, dar

Scanned with OKEN Scanner

parcă mai mult m-aș bucura dacă mi-ar povesti tot el, nu peste mult timp, că semnele bune încep să se arate și în comuna lui. Despre acestea și despre altele voi scrie, poate cu un alt prilej, pentru că, într-adevăr, nimeni nu trebuie să rămînă indiferent de felul cum e muncit și rodește pămîntul nostru, și el o parte a universului.

1981

Scanned with OKEN Scanner

OPTIMISM ȘI PESIMISM

Mi-a fost dat să aud de multe ori în viață profesori ce-și dojeneau elevii pe motiv că sînt „pesimiști". Prin cenacluri și cercuri literare, cu prilejul unor concursuri locale sau zonale, prin tabere de creație literară (nu știu dacă mai există azi așa ceva) profesori, oameni serioși și bine intenționați, păreau brusc agasați, neîncrezători sau plictisiți ascultînd vreun băiat sau vreo fată, „tinere talente", spunîndu-și poezia „pesimistă". „Ce ai tu de ești pesimist, ce motive ai ? N-ai nici un motiv", conchideau ei, desigur mustrător părintește, pentru că tactul pedagogic nu trebuie abandonat sau uitat tocmai în munca cu tinerele talente. Repet, profesorii mi se păreau a fi bine pregătiți, unii dintre ei excelent pregătiți, oameni cu grade și titluri didactice, ce străbătuseră temeinic o bună parte din nesfîrșitele drumuri ale istoriei literare. M-am întrebat dacă nu cumva pierduseră pasul, dacă nu cumva nu mai simțeau pulsul poeziei contemporane, însă cei mai mulți dintre ei se puseseră la punct, citiseră multe articole și studii despre Nichita Stănescu și Marin Sorescu, despre Ioan Alexandru și Adrian Păunescu, sau chiar despre poeți și mai tineri. E adevărat că aveau și obiecții (în literatură, ca și în fotbal, toată lumea se pricepe, toată lumea dă sfaturi și verdicte fulgerătoare ca o sentință), că una din obiecțiile principale era aceea că „e prea modern pentru gustul meu", dar chestiunea cu „modern", „modernist" și „modernism" este o confuzie atît de răspîndită încît nu merită să mai fie luată în seamă. Nu știu dacă acum am o

Scanned with OKEN Scanner

explicație satisfăcătoare în legătură cu teama de pesimism ; probabil nici nu poate exista o singură explicație. Îmi amintesc că, fiind elev în clasa a VI-a sau a VII-a, o profesoară, femeie altfel foarte cumsecade, îmi atrăgea mereu atenția să nu mă încrunt și să nu fiu trist. Erau niște ani grei, în plin „obsedant deceniu“ și un copil „pedepsit“ cu o anume doză de sensibilitate, nu putea să nu recepteze ceva din atmosfera din jur. Peste cîțiva ani, la liceu, pe care l-am absolvit la sfîrșitul aceluiași „obsedant deceniu“, aveam să înțeleg, și nu reușeam să mă conformez întotdeauna, că trebuie să repet formule de manual, nesfîrșite și monotone formule după care creația unuia sau altuia dintre poeții noștri mari sau importanți era optimistă sau pesimistă. Eminescu era și el, în general, un optimist, pesimismul unei părți din creația lui nefiind altceva decît urmarea „condițiilor grele de viață“ etc. etc. Toți sau aproape toți, burghezi, moșieri, intelectuali junimiști, miniștri, se coalizaseră împotriva sa numai și numai pentru a explica în acel deceniu rădăcina „pesimismului eminescian“, pentru a explica o formulă ce nu era doar o formulă. Puțini mai știu astăzi, puțini mai sînt dispuși să-și amintească complicatele strategii ale bătăliilor date pentru eliminarea formulelor din literatură, pentru afirmarea dreptului literaturii la complexitate și libertate, iar formula cu „optimismul și pesimismul“ s-a dovedit a fi una dintre cele mai rezistente. Dovadă că se mai poate auzi și azi, spusă direct sau mai nuanțat, și nu o dată de către oameni de bună-credință care, așa, reușind să-și înfrîngă presupusele necazuri personale, i-ar vrea pe toți cei din jurul lor veseli, optimiști, zglobii și tonifianți. Iar cînd un dascăl (care a citit ultimele studii literare comentate de toată lumea sau a citit ultima carte a unui poet în vogă) încearcă să salveze poezia celor mai tineri de pericolul major al pesimismului, mă gîndesc că s-ar putea să fie vorba de un fenomen cu totul benign, de sechele ale unor lecturi din amintita perioadă. Mai ciudată pare poziția unor scriitori ce nu mai contenesc cu bucuria, veselia, mirarea nețărmurită, toate acestea căpătînd forme explozive, cristaline, sfielnice, cuviincioase, luminoase,

Scanned with OKEN Scanner

cuvioase, șoptite sau strigate, de la caz la caz. E de la sine înțeles că am vrea cu toții să ne bucurăm, să fim veseli, optimiști, incurabili. Numai că, și iarăși e de la sine înțeles, literatura e literatură, deci complexitate, și pentru că natura umană e atît de complexă și diferită, pe de o parte, iar pe de altă parte, pe pămînt n-a coborît încă, nici la noi și nici aiurea, raiul. E o banalitate să afirmi că viața e adeseori dură cu noi, că problemele ei complicate sînt departe de a nu mai interesa literatura. Dar nu mai e o banalitate operațiunea sisifică de a reaminti, iarăși și iarăși, legi fundamentale ale artei și literaturii. Orice îngustare, orice schematizare, orice direcționare excesivă pot să însemne pași înapoi, destul de ușor sesizabili. Fanatismul susținerii unor dogme literare a sfîrșit întotdeauna prin a fi depășit sau ridiculizat, dar urmările pentru o întreagă literatură sînt greu de apreciat, cum imposibil e să numeri, ulterior, „victimele" inocente, întîmplătoare sau chiar partizane ale dogmei. Dogmaticul fanatic poartă adevărate campanii, mai mult sau mai puțin evidente, își consideră „metoda" unica posibilă și adecvată momentului, imperativă și neapărat generalizatoare. Confundînd cîmpul literaturii cu cîmpul de bătălie, asemenea unui general bătrîn (și nu de puține ori demodat), el va încerca să-și înjghebeze un stat major cu colonei adjutanți și, bineînțeles, cu nesfîrșite planuri și abile strategii. Nu de puține ori însă, acești intransigenți fac concesii penibile, abătîndu-se de la propriile principii literare. „Consecvența" lor pare să fie una pur conjuncturală sau de sezon. Și uneori scriitori „rivali" sînt tratați cu nedreaptă și nici măcar abilă desconsiderare, dacă nu cumva au loc adevărate „execuții" sumare ale unor cărți cu reale calități literare. Reversul caraghios al acestei atitudini sau mod de existență, constă în tămîierea unor autori mediocri, oficierea critică avînd loc, din motive lesne de înțeles, în publicații mai obscure sau mai „ferite" : prietenii onorate, datorii plătite, urmarea unui chef cu păstrăvi la proțap, nu are nici o importanță. Important rămîne doar faptul că, iarăși și iarăși, scriitori de bună-credință și a căror

Scanned with OKEN Scanner

valoare e greu de contestat, trebuie să facă față șicanărilor obscure, pentru a-și putea păstra ținuta morală a cărților lor. „Optimiștii“ de acest gen, capabili să-și distrugă colegul de breaslă cu cea mai mare voioșie, devin, prin schimbarea datelor problemei, sumbri și profetici, sceptici tot atît de convinși. Ceea ce înseamnă că nici „optimismul“ de tipul acesta nu poate fi veșnic, și nici măcar ereditar.

1979

Scanned with OKEN Scanner

REPORTAJUL „LITERAR“

Rutina, care ne paște pe fiecare și pe toți laolaltă, lăbărțîndu-se uneori de-a lungul a ani și ani de zile, poate îmbrăca forme dintre cele mai felurite. Ea poate trece neobservată, chiar dacă, alături de formele discrete, aproape elegante (căci rutina are adeseori stil, farmec, succes), își face simțită prezența și într-un fel mai agresiv, cel puțin supărător. Există profesii în care acțiuni și realizări ce par a fi de excepție, sînt numite de către autorii lor, cu modestie, „operațiuni de rutină“. În astfel de cazuri, e lesne de bănuit, așa-zisa rutină devine salutară.

Cu totul altfel stau lucrurile, vizavi de rutină, în ceea ce privește literatura sau celelalte arte. Artistul cît de cît conștient de menirea sa și încrezător în forțele sale se ferește cum poate de rutină, aceasta fiind una din spaimele sale majore. Dar cum să te ferești și, mai ales, cum să scapi de rutină cînd, chiar în absența lîncedei mulțumiri și a succeselor facile care generează îndeobște rutina, acest dușman de moarte al artistului poate trece neobservat, insinuîndu-se uneori și în naturile cele mai active, neliniștite, mereu nemulțumite de ele însele. Soluții par să existe cu nemiluita și, printre ele, îndoiala, punerea sub semnul întrebării a înfăptuirilor trecute (ceea ce nu trebuie să însemne, desigur, și negarea lor), reprezintă un remediu obișnuit. Numai că, a ne pune mereu pe noi înșine sub semnul întrebării nu e o operațiune dintre cele mai lesnicioase, dificilă nu doar datorită automulțumirii, complacerii în afirmațiile apodictice și apologetice ale criticii sau în

tămîierile mai mult sau mai puțin întîmplătoare ale celor din jur. Nu, rutina poate domina uneori forțele artistului și datorită oboselii, plictisului, lehamitei, insuccesului, apatiei, toate acestea putînd avea cauze interioare sau putînd fi efecte ale contaminării de la alții. Cînd cauzele sînt „interne", șansele de a te scutura de rutină sînt mai mari, cunoașterea cît de cît exactă a diagnosticului ducînd la căutarea febrilă a unor mijloace de combatere a „bolii", cu speranța renașterii, a autodepășirii, a regenerării. Jurnalele scriitorilor sînt nu de puține ori mărturii impresionante ale acestei lupte dramatice pentru o evoluție normală și ascendentă a creației, a operei. Uneori, soluțiile alese se dovedesc facile, ducînd la alte eșecuri, chiar dacă eșecul poate îmbrăca pentru o vreme haina succesului, datorită unor conjuncturi favorabile. Unii cred, de pildă, că o permanentă schimbare și primenire a stilului, aduce de la sine înnoirea, uitînd că prea desele „schimbări la față" pot deveni suspecte, simple mijloace exterioare, „tehnice", inadecvate și ineficiente atunci cînd cauzele sînt mai profunde. Cum nu există un remediu universal împotriva rutinei, fiecare scriitor se află oarecum singur pe cîmpul de bătaie.

Cînd rutina este efectul contaminării, pot interveni soluții cu caracter mai general. Nu soluții miraculoase, desigur, ci inițiative sau semnale de alarmă salutare, menite să producă o trezire din somnul obișnuințelor nefaste, din vegetarea într-o vinovată simbioză cu rutina. Căci și ochiul necruțător al scriitorului autentic sau, nu o dată, al marelui scriitor, poate ațipi pentru o vreme, somnolînd, nereușind să scape de căscatul contagios al altora.

Nu demult, un semnal de alarmă binevenit l-a tras „Scînteia tineretului", punînd în discuție „Reportajul — între adevăr și convenție". Trebuie spus mai întîi că la „Scînteia tineretului" se poate observa în ultimul timp un reviriment publicistic, datorat mai ales unor

Scanned with OKEN Scanner

tineri scriitori care fac gazetărie cu curaj și dezinvoltură responsabilă. Aproape în fiecare luni, o pagină ce cuprinde „Opinia literară și artistică“ se remarcă prin incisivitate, bun gust și spirit ofensiv în cel mai bun sens al cuvîntului, un spirit ofensiv care n-a degenerat în agresiune, cum s-a mai întîmplat și se întîmplă prin alte publicații.

Semne de nemulțumire față de reportaj și față de o anumită publicistică sau mai bine-zis față de un anumit mod de a gîndi și a accepta publicistica, au mai existat. Intervențiile critice față de starea reportajului au rămas chestiuni de istorie literară, nedevenind nici măcar strigăte în pustiu, înnăbușite fiind din fașă de corul voios și deloc dezinteresat al unor comentatori gata oricînd să declare că reportajul nostru se află într-o stare de perpetuă înflorire. Pentru prima oară acum, în „Scînteia tineretului“, reportajul a fost pus sub lupă și privit cu luciditate, relevîndu-i-se starea adevărată. Un articol semnat de Mircea Iorgulescu și intitulat extrem de semnificativ „Dubla impostură a reportajului așa-zis literar“, ridică un văl și înlătură false parfumuri ale unei așa-zise „specii“ sau „gen“ literar, luat ani de zile în serios, dar ale cărui „merite“ n-au fost altele decît „poetizarea“ realității pînă la falsificare, aflarea în treabă, narcisismul reporterului mai mult sau mai puțin improvizat, beția de cuvinte și, în ultimă instanță, îndepărtarea de adevăr, de viață.

Privit și primit multă vreme cu bonomă dar vinovată îngăduință, ca o „operațiune de rutină“, reportajul așa-zis „literar“ a avut și mai are consecințe dintre cele mai nefaste asupra publicisticii și asupra publicului. Înlocuind documentul și problemele de viață cu floricele „artistice“ sau „literare“, reportajul „literar“ nu numai că a dezinformat o parte a publicului, dar l-a făcut să suspicioneze întreaga literatură.

Nu-i vorbă, nu ne putem aștepta la minuni, la schimbări radicale, după această remarcabilă inițiativă

Scanned with OKEN Scanner

a „Scînteii tineretului“. La urma urmei, nu scapă de rutină decît cei interesați să scape, cei ce se tem de ea. Chestiunea reportajului așa-zis „literar“ e departe de a fi fost epuizată, cauzele și ramificațiile lor n-au fost puse toate în discuție. Fără să spunem că „e mai bine totuși decît nimic“, această inițiativă (care, să sperăm, nu va rămîne izolată, un strigăt în pustiu) ne-a arătat încă o dată că, fie doar și în ce privește rutina de tip „colectiv“, există posibilități reale de a scăpa de ea.

1980

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE POLEMICI

Care scriitor autentic nu-și pune uneori întrebarea, făcindu-și astfel un proces de conștiință, asupra măsurii și forței talentului său, și mai cu seamă asupra felului cum e folosit acest presupus talent ? Scriitori foarte înzestrați, mînuind cu dezinvoltură și abilitate cuvintele, sînt blagosloviți cîteodată prea repede și prea pripit, din te miri ce motive, cu certificatul de Talent, scris cu literă mare, ba chiar însoțit de adjective măgulitoare și sentențioase în același timp : extrem de talentat, foarte talentat, sau neobișnuitul talent, marele talent. Cuvintele acestea de „întărire" sînt de multe ori necesare, acțiunea criticii avînd nevoie de ele pentru o mai dreaptă judecare a valorilor, pentru o cernere, să-i zicem, sănătoasă a creațiilor majore de cele medii, mediocre sau, mai rău, de impostura deghizată în „inspirație" și contrafacere. Nu puțini dintre colegii de breaslă susțin că ierarhiile literare și mai ales procesul, complexul, dificilul și uneori ascunsul proces de stabilire a acestor ierarhii, ar fi un efort cu totul de prisos, prea mult bazat pe aranjamente extraliterare și, prin urmare, în anumite condiții acest proces și acest efort (de menținere, susținere, întărire, schimbare) se dovedește pernicios liniștii și calmului necesar obștii și vieții literare. O pașnică și senină dorință de frățietate și egalitate pare să-i anime cîteodată pe unii scriitori, ce condamnă nu fără vehemență, dincolo de cuvinte căutat blajine, polemicile și disputele de idei, trecînd sub tăcere atacurile neloiale, necolegiale, „pamfletele" improvizate și împănate cu cuvinte groase și grele, cu mirosuri tari, din care

putem afla, de pildă, că cutare scriitor bea cam mult, fumează trabuc sau pipă în loc de bunele țigări „Snagov", vorbește sîsîit sau, mai știu eu, e pur și simplu ulceros. Niciodată, o știe toată lumea, lumea literară n-a fost un domeniu ferit de dispute și polemici, de diferende ireconciliabile fie între scriitori oarecare, fie între cei reprezentativi. A dori sau a-ți imagina un teritoriu al calmului lînced și al egalității depline, înseamnă a ocoli un adevăr la îndemîna oricui, și anume faptul că acolo unde se creează nu poate fi vorba de nivelare, ci de spirit competitiv. Că acest spirit competitiv nu trebuie să-i domine pe protagoniști, pe poeți sau pe prozatori, ci trebuie înțeles în primul rînd de către critica literară, a cărei menire este și aceea de a veghea asupra evoluției unei literaturi, este cît se poate de adevărat. Să recunoaștem însă, cu toată sinceritatea, că există orgolii și orgolii, îndreptățite sau grotești sau de nu știu cîte nuanțe și că ele au însoțit, însoțesc și vor însoți întotdeauna, uneori pînă la contopire, munca și profesiunea celor ce scriu, pictează, sculptează, fac teatru sau film. Modestia poate coexista cu diferite forme de manifestare a orgoliului, așa cum „mari modești" au sfîrșit nu o dată prin a se dovedi mari orgolioși, însetați de publicitate și glorie ieftină, într-un veac cînd multe „glorii" sînt clădite pe nisip, cuvîntul însuși începînd să aibă un iz de carnaval și desuetudine. Critica, mai bună, mai rea (după oamenii care o fac, de bună-credință sau lipsiți de conștiință critică, intransigenți pînă la rigiditate sau flexibili la prima adiere „periculoasă" pentru cariera lor, inteligenți, abili, distinși, duri, gata oricînd pentru orice concesie profitabilă, promotori ai noului sau tradiționaliști, oameni profunzi sau oameni superficiali, spirite adînci sau spumoase, cu formație solidă sau deficitară, pîndind momentul prielnic pentru a spune adevăruri sau gata oricînd să riște rostirea transantă, fără echivocuri, a acelorași adevăruri, tacticieni subtili ai vieții literare sau păguboși inabili, oameni de lume sau izolați, singuratici, dificili, cei puțini, ce au o perspectivă înaltă, de ansamblu, asupra evoluției unei literaturi sau cei fatal limitați la interese mărunte, derizorii, generoși sau incapabili de cel mai mic risc per-

Scanned with OKEN Scanner

sonal, cu „metodă“ sau lipsiți de metodă), nu poate fi privită doar ca un „rău necesar“, așa cum nu poate fi considerată o profesiune exercitată de supraoameni. Se spune că nu există doi critici care să se înțeleagă perfect în gustul lor literar și, departe de a mi se părea un adevăr dezastruos, faptul acesta certifică uluitoarele diferențieri ce există între indivizi. Cum oare, în aceste condiții, mai poate fi posibilă unanimitatea de păreri asupra unei cărți sau a mai multor cărți ? Înzestrarea acestor oameni care sînt criticii e extrem de deosebită, însă ea nu generează haosul, cum s-ar putea crede și cum se afirmă uneori. Rămîn destule și importante „puncte de contact“, de apropiere, destule fire ce țes, într-un proces complicat, subtil și uneori greu sesizabil, imaginea adevărată a unei literaturi într-un moment dat. Iar noi trebuie să credem în această capacitate a adevărului ce triumfă, nu ca niște oameni naivi ce cred în basme, atunci cînd ne referim la critică în general, și nici lăsînd totul pe seama posterității, într-un timp cînd fiecare idee și realizare importantă își au momentul lor de recunoaștere, șansa lor pentru o împlinire deplină. Într-un domeniu în care criteriile de selecție nu pot funcționa cu o precizie matematică, și asta o știm cu toții, erorile apar ca ceva aproape firesc. A nu te împăca cu aceste erori, mai ales dacă ele sînt făcute cu rea credință, este iarăși o atitudine firească. Nu e însă la fel de firească pretenția unora că ar deține criterii infailibile de apreciere a valorii, o astfel de pretenție apărînd de la început suspectă, fiind cel puțin generatoare a altor erori, poate mai mari, mai dogmatice. Cum nu este firesc nici să simulezi o prea mare grijă pentru soarta cititorului, fiindcă bunul cititor va ști să evite măcar o parte din erori (și, să nu uităm, cititorii reprezintă o mulțime de indivizi, ei înșiși susceptibili de eroare), va ști să deosebească cartea valoroasă de cartea mediocră.

Așadar, revenind la cuvintele de început ale acestor însemnări, departe de a se dori moralizatoare, și în care am încercat în primul rînd să-mi clarific eu însumi unele întrebări, mi se pare că un adevăr se cere reamintit : literatura, ca oricare domeniu al artei, este o cursă

Scanned with OKEN Scanner

lungă și dificilă, iar adevărata împlinire a talentului (dincolo de mulțimea de definiții care s-au dat sau se pot da) e condiționată și de forța conștiinței artistice, adevăratul bilanț înfăptuindu-se la capătul drumurilor. Grăbirea acestor bilanțuri și cu atît mai mult trucarea lor se va dovedi mai devreme sau mai tîrziu, și nu invoc aici, cum spuneam și înainte, acțiunea posterității. Dimpotrivă, acțiunea noastră pentru afirmarea și sprijinirea valorilor, pentru binele literaturii române, trebuie să fie continuă. Deci n-avem de ce să ne temem de polemici și dispute, ele s-au dovedit necesare de cînd lumea. Importantă mi se pare a fi păstrarea măsurii, a tonului civilizat, primatul ideilor și respingerea invectivelor și, nu în ultimul rînd, importantă e și respectarea strictă a dreptului la opinie și replică. Pentru că a lovi într-un scriitor și a nu-i da posibilitatea să replice, folosindu-te de coterii sau puteri administrative, reprezintă adevărata rea-credință, o practică ce nu mai are nevoie de comentarii, incalificabilă. Un scriitor puternic va ști să suporte eroarea momentului, nedreptăți trecătoare, și doar cei nesiguri pe ei sau avînd interese obscure se tem atunci cînd, din zece articole critice, să presupunem, doar jumătate sînt favorabile. Controversele în artă nu pot fi puse automat sub semnul proceselor de intenție, și un mai mare respect pentru diversitatea de opinii cred că ar putea asigura cu adevărat acel climat viu, dinamic, pe măsura unei literaturi pe care nimeni, presupun, nu o dorește mortificată. Dimpotrivă, starea actuală a literaturii noastre ne dă dreptul să afirmăm că e vorba de un proces continuu, evolutiv, dătător de speranțe și surprize dintre cele mai plăcute.

1979

Scanned with OKEN Scanner

DEMOCRAȚIE LITERARĂ, VALOARE LITERARĂ

Din cînd în cînd, relațiile poet-critic, prozator-critic sau dramaturg-critic sînt repuse în discuție, uneori cu o vehemență oarbă, aproape isterică, alteori cu limitele dictate de orgoliul importanței (veșnica „dilemă" : cine a fost mai întîi, oul sau găina ?), de prea puține ori, din păcate, cu liniștea și buna-credință atît de necesare evoluției literaturii noastre.

O recentă anchetă din „Convorbiri literare" (nr. 3) pe tema „Democrație literară, valoare literară", conține cîteva intervenții salutare, a căror tonalitate dominantă este tocmai buna-credință și liniștea cu care sînt rostite puncte de vedere și idei extrem de importante pentru climatul intelectual al vieții noastre literare. E de văzut dacă aceste intervenții (mă gîndesc mai ales la cele semnate de Radu Petrescu, Radu Mareș și Alex. Ștefănescu) vor avea ecoul cuvenit printre confrați ; tare bine ar fi să-l aibă. În ce mă privește, țin să spun din capul locului că dacă unele idei enunțate în aceste intervenții ar fi împărtășite și mai ales urmate de cît mai mulți scriitori sincer preocupați de starea democrației literare și a valorii literare la noi, atunci climatul vieții literare s-ar îmbunătăți, fără îndoială, evitîndu-se însă tendințele de pacificare prin „nediferențiere" sau prin „amestecare promiscuă a valorilor" (Alex. Ștefănescu). Cum spuneam, punctele de vedere exprimate în ancheta „Convorbiri literare" sînt incitante și s-ar putea discuta mult și bine (poate și cu folos) pe marginea lor. Densitatea ideilor și posibilitățile aproape arborescente (ordinea nefiind, bineînțeles, exclusă, ci necesară) de des-

chidere pe care le conțin, mă determină să mă rezum doar la cîteva dintre ele. Radu Mareș afirmă la un moment dat : „Problemele criticii literare au devenit teren exclusiv al criticii însăși. S-au rostit cuvinte grele împotriva celor care, chiar de bună intenție, au riscat, fără investitură, fără „carnet de critic", să spună ceva. Acest autoritarism pompos mă duce cu gîndul la confreriile ezoterice..." Afirmația vizează o prejudecată greu de înțeles. Chiar dacă eu unul n-am cunoștință de „cuvinte grele", am auzit însă cuvinte minimalizatoare atunci cînd un prozator scrie despre alt prozator, un poet despre alt poet, un dramaturg despre colegul lui dramaturg. În aceste cazuri, recenzia, cronica sau eseul sînt catalogate aproape automat ca făcînd parte din sfera „serviciilor" reciproce, a „trocului" sau pur și simplu ca fiind gesturi „pro amicitia". Că astfel de manifestări există, și încă din belșug, nu încape îndoială : „trocul" literar e înfloritor, gesturile de bunăvoință amicală abundă, ca și cele ale „aliațelor" făcute sau desfăcute peste noapte. Dar chestiunile de acest gen, clare pentru toată lumea, sînt lăsate să prolifereze, fiind rareori incriminate. Ele par unora „minore", inevitabile vieții literare, cunoscute de toată lumea și, prin urmare, nepericuloase. Iată însă că se cunosc de-acum destule exemple cînd astfel de practici, proliferînd cu o agresivitate deloc „literară" au dus la acea „amestecare promiscuă a valorilor". Vinovații sînt mai mulți decît s-ar părea și, într-un fel, vinovați sîntem fiecare. Asta nu înseamnă că prejudecata de care vorbea Radu Mareș își are totuși vreun temei. Cum ar putea fi minimalizate comentariile critice ale lui Radu Petrescu, Norman Manea, Sorin Titel, Radu Mareș (pentru că punctul de vedere al lui Radu Mareș își are originea într-o posibilă experiență personală), Vasile Sălăjan, Vasile Andru, fără a sărăci peisajul critic ? A invoca „subiectivitatea", „privirea din interior" (ca și cum ar exista neapărat și una „din exterior"), „subminarea" criticii profesioniste și posibilul „haos" ce ar decurge din această activitate critică, mi se pare a fi o idee cel puțin superficială. Nu de uzurparea statutului și condiției criticului profesionist poate fi vorba, cum nici de negarea sau contestarea

Scanned with OKEN Scanner

profesionalității și a unei priorități în exercitarea actului critic, ci de o completare, o nuanțare și, de ce nu, o îmbogățire a activității criticilor. Dacă uneori cei ce nu au „carnet de critic" contestă decizii critice arbitrare, un anumit „totalitarism" critic, ca și tendința (atît de „omenească" și răspîndită) de a tutela cu orice preț, opiniile lor pot fi puse în discuție, nu însă minimalizate prin tăcere sau prin alte mijloace ce trădează dispreț și orgoliu, de atîtea ori nejustificate. Pentru că, dacă sînt inacceptabile vehementele iritări ale unor autori ce se consideră neînțeleși (problemă veche, depășită, de atîtea ori penibilă), tot inacceptabile sînt fudulia și insolența unor critici convinși că informația pleziristă și vorbăria prețioasă pot substitui incapacitatea lor de a pătrunde dincolo de stratul epidermic al cărților, aflați într-o perpetuă căutare de emoții surogat, cele reale fiindu-le necunoscute.

Critica bună este nu numai o acțiune necesară pentru bunul mers al unei literaturi, ci e ea însăși literatură bună și spunînd asta nu spun nimic nou. Pentru o carte bună de critică sau pentru un bun roman, truda poate fi aceeași. Posibilele animozități dintre autori și critici nu trebuie să devină o falsă problemă. La urma urmei, există critici „cu statut" ca să zic așa dublu : Al. George, Paul Georgescu, Gheorghe Grigurcu, Ion Pop, Marian Popa sînt cel puțin tot atît de interesanți în proză sau poezie ca și în critică ; Ștefan Aug. Doinaș, Victor Felea, Dinu Flămând, Dumitru Mureșan sînt poeți a căror competență critică e greu de contestat. Exemplele s-ar putea înmulți, bineînțeles, așa cum existența unor critici bovarici, care au luat în serios îndemnul călinescian de „a rata" în cît mai multe genuri, este o realitate în viața noastră literară, o realitate care n-ar trebui să supere pe nimeni. Așadar, „problema" (pentru cei ce vor s-o trateze serios) ar trebui să fie determinată doar de calitatea și probitatea comentariilor critice ale celor „fără carnet". Cum tot o problemă demnă de luat mai în serios este și blazarea, lipsa de probitate, mercenariatul de nimic justificabil al unora cu carnet de critic. Idee susținută, cu cunoscuta-i subtilitate care, aș spune, nu estompează

Scanned with OKEN Scanner

deloc fermitatea, de Radu Petrescu : „...revistele suprasolicită comprehensiunea criticilor împinsă poate, în felul acesta, la oarecare blazare". Sau : „...timpul, posteritatea sînt alte nume ale judecății de gust, care nu se confundă cu arbitrariul iresponsabil. Posteritatea începe odată cu existența celui în stare de a da astfel de judecăți. Întrebarea care s-a pus mereu a fost dacă el își poate exercita public oficiul. Au fost întrezărite unele dificultăți, pentru a nu mai reține părerea exorbitantă că el nici n-ar avea asupra a ce să-și pună în lucrare facultățile".

Nu false probleme ci probleme reale, vitale pentru „democrația literară și valoarea literară" (cum ancheta din „Convorbiri literare" a reușit, cred, să demonstreze) ar trebui să capteze energiile celor chemați să susțină atît de necesara acțiune critică, „pentru desenarea unei hărți ferme a ce este viața noastră spirituală în răstimpul de față", cum spune același Radu Petrescu. „Hartă spirituală" ce are atîta nevoie de „cartografi" specializați, desigur, care să nu confunde munții cu șesul și dealurile cu lacurile, cum, de asemenea, are nevoie de forme de relief și nu de uniformizări arbitrare.

1980

Scanned with OKEN Scanner

DECENIUL PROZEI

Se pare că au avut dreptate acei critici care susțineau că deceniul opt va fi un deceniu al prozei, mai bine-zis al romanului și mai puțin al prozei scurte. Deschizînd o paranteză, semnalele de alarmă trase la anumite intervale, privind soarta prozei scurte, se dovedesc a fi, dacă nu în întregime false, oricum niște greșite și, uneori, dezinformate moduri de punere a „problemei". Nu fascinația irezistibilă a romanului i-a îndepărtat pe mulți prozători, mai ales pe cei consacrați, de proza scurtă, ci o mentalitate aparent de neînțeles, la întreținerea căreia unii critici au contribuit, cu voie sau fără voie : nu te poți impune decît prin roman, prin masivitatea sutelor de pagini, prin construcții grandioase, cu o complicată și savantă schelărie, dar, din păcate, nu de puține ori șubredă. Volume de proză scurtă apărute în ultimii ani, datorate unor prozatori foarte dotați, au trecut uneori aproape neobservate sau, în orice caz, au fost insuficient comentate. Chiar și volume care au primit premii ale Uniunii Scriitorilor (*Aventurile tînărului Serafim* de Ioan Radin) sau ale unor edituri (*Gări cardinale* de Șt. M. Găbrian), deși s-au bucurat, pe alocuri, de elogii, nu au fost analizate cu toată seriozitatea și, mai ales, nu au fost discutate în contextul evoluției prozei scurte românești și străine. Dacă acum un deceniu în comentariile unor cărți abundau unele asocieri cam forțate cu Kafka, Musil, Cehov, Faulkner, Hemingway etc., în anii din urmă există rețineri nejustificate în ce privește depistarea termenilor de comparație. Mai mult, se poate semnala un alt fenomen, greu

de înțeles : actualii autori de proză scurtă nu sînt absolut deloc comparați cu cei de acum cincisprezece-douăzeci de ani. S-a ajuns astfel la o situație nefirească : citim uneori prin presă (că de văzut nu le vedem) știri despre antologii de proză scurtă românească publicate în străinătate, antologii care se vor de actualitate, și ne dăm seama că aproape toți cei antologați nu mai scriu proză scurtă cam de cincisprezece, douăzeci de ani. E drept, majoritatea prozatorilor prezenți în aceste antologii au devenit între timp scriitori importanți, romancieri reputați, dar este acesta un criteriu ? Și, la o privire critică, cinstită, cîte din prozele traduse mai rezistă exigențelor momentului, de la noi și din alte părți ale lumii ? Nu e greu să ne imaginăm cum se alcătuiesc aceste antologii, cum nu e greu să cunoaștem criteriile selecției. Dar, pe lîngă cauze destul de cunoscute, deloc neglijabilă e informarea eronată pe care o primesc autorii de antologii din străinătate. Critica ezită încă să afirme tranșant valoarea unor volume de proză scurtă, ca și cum, de cincisprezece ani încoace, să zicem, proza scurtă n-a făcut decît pași înapoi. Nu cred că acesta e adevărul. Prozatori tineri și mai puțin tineri, ca Șt. M. Găbrian, Ioan Radin, Valentin Șerbu (cu mari merite în evoluția prozei satirice românești, mai ales în sensul desprinderii ferme de proza „umoristică“ sau „de umor“, cum vrem să-i spunem, cea din urmă impunînd uneori false valori, pe nedrept considerați „prozatori satirici“), Costache Olăreanu (cu *Vedere din balcon,* volum excelent, apărut cu ani în urmă, neobservat de critică), Vasile Andru, Radu Mareș, criticii Marian Popa (prin proze publicate în reviste), Nicolae Manolescu, Dan Culcer (prozele din *Un loc geometric*) sau recentul debutant Radu Țuculescu *(Portocale și cascadori)* au contribuit, împreună cu alții, la evoluția prozei scurte românești, la punerea ei de acord (și, uneori, poate nu numai atît) cu starea genului scurt pe plan european. În cazul lui Mircea Horia Simionescu, Norman Manea, Al. George, Eugen Uricaru, chiar dacă au fost mai atent discutați, ca autori de proză scurtă, comentariile n-au avut decît rareori acea deschidere, atît de necesară, spre literaturi străine sau spre proza românească interbelică. Ca să nu mai

Scanned with OKEN Scanner

vorbim, iarăși, despre totuși necesara comparație cu starea prozei românești din deceniile șase și șapte.

În aceste condiții, de neluare în serios a prozei scurte (sau, mai adevărat, a mișcării de idei pusă în circulație de proza scurtă) nu trebuie să ne mai mirăm că Letiția Vladislav, care începuse să se facă cunoscută ca autoare de proză scurtă (cîteva schițe, publicate în „Luceafărul", mi s-au părut excepționale) a ținut să debuteze de curînd cu un roman, *Vrăbiile pămîntului*, care se pare, o exprimă mai puțin fericit.

Dacă mai amintim și alte nume ale unor autori care n-au debutat editorial, dar au făcut dovada unor calități deosebite prin prozele publicate în reviste (Alexandru Vlad, Mircea Nedelciu, Dan Gârbovan), nu ne rămîne decît să conchidem că deceniul, la sfîrșitul căruia sîntem, a fost în egală măsură și un deceniu al prozei scurte. Iar din unele puncte de vedere, pentru care las în continuare paranteza deschisă, proza scurtă mi se pare mai relevantă chiar decît romanul ; în orice caz, mult mai diversă decît se crede, mult mai puțin încorsetată în monotonia unei problematici poate prea mult bătătorite, cu mai mult sau mai puțin folos, de roman, excluzînd, bineînțeles, realizările de excepție.

1978

ÎN LOC DE „ANIVERSARĂ“

Absența sau prezența profesionalității e un argument la care se apelează încă adeseori în comentariile critice, ne-critice, improvizate sau pur și simplu conjuncturale. Cutare scriitor e talentat — se spune —, are ceva de spus, dar vai, scrisul său e încă searbăd, fraza prea golașă, atmosfera inexistentă sau prea de tot rarefiată, într-un cuvînt lipsește încă profesionalitatea. Cuvînt sobru, putînd însoți sau provoca discuții adevărate, profesionalitatea poate fi, așadar, și un cuvînt-ghilotină, un cuvînt-sentință care îl poate zdruncina definitiv pe scriitorul în formare, necopt și impresionabil. Dar cine și cu ce acoperire în fapte poate da asemenea verdicte ? Cel mai adesea intenția e evident demolatoare. Unul mai puțin, rămînem mai puțini. Profesionalitatea scriitorului, factor intrinsec al unei profesii, aceea de scriitor, pare o noțiune clară pentru toată lumea. Cum să fii scriitor în absența profesionalității ? Iată însă că și această noțiune clară e folosită uneori abil pentru a susține jocul sau dansul ciudat al unor pseudo-conștiințe scriitoricești, mai bine-zis această profesionalitate e substituită conștiinței inexistente. Odată proclamată ca un merit, ea poate permite saltul de la o poziție la alta, modificări de atitudine, justifică condiția giruetei. Lașitatea poate deveni astfel curaj sau subtilitate, obscurul apetit dominator poate deveni generozitate dezinteresată, iar mărunta politică literară de culise — nici mai mult, nici mai puțin decît ideal general sau măcar de generație. Scriitorul proletcultist al deceniului șase poate deveni peste noapte avangardist, iar

Scanned with OKEN Scanner

tînărul scriitor avangardist poate și el deveni un scrib al conjuncturii, ca să nu spunem mai mult.

Exemplele de adevărată profesionalitate, exercitată întotdeauna în prezența conștiinței scriitoricești, nu în absența ei, nu sînt chiar atît de numeroase pe cît s-ar crede. Exemplar, din acest punct de vedere, pentru scriitorul tînăr și nu numai pentru el, mi se pare a fi, pe lîngă alte nume de primă mărime ale literaturii noastre, prozatorul Radu Petrescu. Nu mi-am propus să scriu despre Radu Petrescu niște rînduri aniversare, deși a împlinit la 31 august frumoasa vîrstă de 50 de ani. Nu mă consider cel potrivit să vorbesc acum, în acest spațiu, despre complexa și profunda artă a lui Radu Petrescu, cel intrat poate prea devreme într-o formulă („proză artistă", „proză intelectuală" — ca și cum proza, în general, ar putea fi și neintelectuală), fatal restrictivă.

Debutînd în presa literară în 1970, în „România literară", sub prestigiosul gir al lui Miron Radu Paraschivescu, Radu Petrescu a infirmat, de fapt, o prejudecată aproape generală, aceea a debutului ca „probă de foc" a viitorului scriitor. În fapt, „debutul" lui Radu Petrescu a fost o simplă formalitate (chiar dacă atît de necesară), iar prezentarea lui M.R.P. un gest elegant al cunoscutului său entuziasm. Trecut de patruzeci de ani, în '70, Radu Petrescu apărea în scena literară cu o deplină cunoaștere a „meseriei", înscriindu-se dintru început ca unul din cei mai importanți prozatori ai noștri. Și chiar dacă romanul său, *Matei Iliescu*, avea să primească premiul de debut al Uniunii Scriitorilor, tot nu putea fi vorba de un debut în accepția obișnuită. S-a scris deja despre un legămînt (respectat !) al lui Radu Petrescu și Mircea Horia Simionescu de a nu publica decît după vîrsta de patruzeci de ani. Interpretarea acestui gest mi se pare unilaterală : aceea a unei excesive și timpurii responsabilități față de cuvîntul tipărit, a unei „așteptări", probabil tot excesive, a maturizării depline. S-a escamotat însă o altă chestiune, aceea a deplinei responsabilități scriitorcești, deceniul șase (cînd destule conștiințe scriitoricești au devenit non-conștiințe, susținînd cu „profesionalitate" o artă care era de fapt non-artă) putînd astfel să fie „sărit", fără a înțelege prin

Scanned with OKEN Scanner

asta un absenteism literar. Dimpotrivă, „funcționarul“ Radu Petrescu, prezent la masa sa de lucru ca scriitor în toată puterea cuvîntului, cu o tenacitate și pasiune neobișnuite, a devenit peste ani el însuși una din acele „surprize“ oferite de energiile necunoscute sau insuficient explorate de intelectualitate și cultură ale poporului nostru. (Într-un interviu pe care mi l-a acordat în '74, publicat în „Vatra“, Radu Petrescu se arăta încrezător în ceea ce privește aceste energii, acest fond de vitalitate culturală românească, afirmînd că „s-ar putea să avem surprize dintre cele mai mari și mai fericite“.)

Așadar, prezența lui Radu Petrescu în „viața literară“ propriu-zisă, cea văzută, durează doar de șapte ani. Timp suficient pentru a fi acceptat, insuficient pentru a fi recunoscută valoarea scrisului său. Un recent fragment de proză publicat în „Luceafărul“, și în care reapar personaje din *În Efes*, demonstrează o autentică tinerețe spirituală, reluarea unor teme prin continua lor adîncire. Lipsindu-i orgoliul comun al ierarhiilor literare, Radu Petrescu oferă tînărului scriitor un prilej de meditație asupra condiției scriitorului și adevăratei lui meniri de conștiință spirituală care asigură soliditatea și continuitatea oricărei culturi.

1977

Scanned with OKEN Scanner

Fac parte dintre cititorii constanți ai poeziei românești, dintre acei cititori medii, nici prea „împătimiți", dar nici delăsători și „accidentali", mai degrabă „ritmici", cuvîntul acesta destul de barbar cînd e vorba de poezie definind mai cu seamă o nevoie de hrană poetică, de neînlocuit cu altceva. Căci poezia a încetat de multă vreme să mai fie doar un domeniu al sensibilității exacerbate, fragile, ea devenind nu numai un control al sensibilității noastre, ci mai ales un mod de manifestare a ideilor viguroase, îndrăznețe, expresie adeseori patetică a profunzimilor individuale și colective, un drum spre lumină al materiei subterane. Materia subterană : uneori, poetizînd, critici sau poeți vorbesc de metale rare, de aur și argint, sau de pietre prețioase și, mă rog, măcar semi-prețioase, simbolistica acțiunii poetului fiind astfel mult simplificată și, poate, chiar vulgarizată. În realitate, materia aceasta a subteranei nu are de fiecare dată un nume ce ar trebui inventat, fiindcă marii poeți și oricare poet adevărat aduce la lumina ochilor noștri ceva inconfundabil, nu întotdeauna strălucitor și „prețios", dar în mod sigur revelator și șocant în sensul cel mai bun al cuvîntului — șocul pe care-l ai în fața unei descoperiri importante.

Cititor fiind și, iarăși spun, nici măcar unul „specializat" și inițiat în hățișurile teoretice ale poeziei contemporane, m-a bucurat atenția sporită acordată în ultima vreme poeziei din paginile revistelor literare. Oricît de mult ar nega poeții, și oricît de mult ar argumenta (printre alte argumente fiind și „lenea" noastră,

a cititorilor, ca și a criticilor, ca și un anumit fenomen de „saturație", datorat amestecului poeziei de primă mărime cu cea de duzină — iată că sîntem nevoiți a apela la o terminologie vag comercială), oricît de pătimașe ar fi argumentele celor ce susțin că „avem cea mai bună poezie din lume" sau ceva pe aproape, ei bine, senzația generală, justificată sau nu, e că în domeniul acesta poezia a intrat într-un con de umbră față de proză, față de roman în primul rînd. Chiar unii poeți parcă geloși pe succesele unor colegi romancieri, și-au încercat șansele și în proză, cu rezultate diferite, evident. Dacă exceptăm cîteva cazuri mai fericite, asupra cărora criticii s-au pronunțat la timpul potrivit, impresia lăsată de aceste scrieri în proză ale poeților a fost mai puțin de aventură spirituală, și mai mult de aventuri editoriale, tentative de a acapara succesul cu orice preț.

S-a publicat, așadar, multă poezie, destulă poezie bună și chiar poezii tulburătoare, spațiul acordat unor poeți tineri aflați în plină ascensiune fiind mai generos ca de obicei. Au apărut în presa literară (și nu numai în ea, ci și la radio, tv., cotidiene), numeroase opinii, puncte de vedere, confruntări, colocvii, interviuri, anchete literare. Protagoniștii au fost, bineînțeles, poeții și criticii, mai ales cei cu adevărat preocupați de poezie, cei ce o comentează curent. Această acțiune — să-i spunem totuși așa — desfășurată în folosul poeziei, va da roadele pe care le va da, și care se vor vedea într-o zi. Am putut citi cu toții idei de mare frumusețe poetică sau de mare rigoare teoretică. Nu s-a putut însă evita, cred, o anumită impresie de monotonie și artificialitate, parcă prea s-a vrut să fie împăcată toată lumea, poeți respectați și distinși apărînd uneori în preajma unor autori îndoielnici, insistenți, dar „de serie". „Jocul" de-a poezia, de-a versificarea, „sprinteneala" poetizantă și iresponsabilă, n-au putut fi evitate nici de data aceasta. De aici o senzație, poate inevitabilă, dar care ar fi putut fi făcută mai suportabilă, de sufocare a cititorului cu producția de „metaforită" bombastică, găunoasă, cu un soi de „poezie" ce nu e altceva decît o gesticulație grandilocventă și neutră, ai cărei autori, contrar voinței lor, nu reușesc să aibă o înfățișare proprie, o identitate.

Scanned with OKEN Scanner

De asemenea, „punerea în pagină“ a poeziei, atît de importantă, a rămas cam aceeași. Aceleași chenare, aceleași ilustrații, aceleași supratitluri, același mod de a-i prezenta pe poeți. În acest domeniu, nici o inovație, și e păcat, fiindcă cititorul are nevoie și de astfel de noutăți. Ca și poeții, dealtfel.

O senzație supărătoare, de provincialism și preocupări ideatice minore, dacă nu inexistente, au provocat-o și unele iritări ale cîtorva poeți împotriva unor critici (sau a Criticii), ca și pledoaria ardentă (și inabil mascată) „pro domo“. Vechea problemă a „neînțelesului“, căpătînd forme noi, n-a devenit, în aceste intervenții „teoretice“, mai puțin penibilă. Poeți „suavi“, „liliali“, „gingași“ și „ultrasensibili“ s-au dovedit cît se poate de bătăioși în apărarea propriilor interese, uitînd (și e normal să nu bage de seamă acest „amănunt“ relevat de alții) că poezia lor e lipsită de acea forță interioară atît de greu de definit, dar care există sau nu, indiferent de voința autorului, creînd false ierarhii și „căprării“ (șefi de școală, sub-șefi, membri, candidați de membru, autori de o carte, două, trei, cinci, zece sau douăzeci — ca și cum cantitatea, kilogramul, ar putea fi o unitate de măsură a valorii în literatură). Ți se face lehamite văzînd cum încearcă unii să „lupte“, cu orice mijloace, pentru a-și impune propria producție literară, „demolînd“ sau asociindu-se după criterii cel puțin absurde. Și nu o dată, acești „nemulțumiți“ fac parte dintr-o categorie totuși privilegiată, firava lor substanță poetică fiind și așa supralicitată. Nu-i mai puțin adevărat că alții „se apără“ cu aceleași mijloace, din care lipsesc cu desăvîrșire argumentele estetice, cel mult făcîndu-se apel la merite de-acum istoricizate. Dacă cineva ar avea curiozitatea să recitească „opera“ prin care s-au impus poeți cu merite așa-zis „istorice“ în evoluția poeziei noastre, ar avea surprize ciudate, astăzi unele volume, primite cîndva cu surle și trîmbițe, fiind de necitit. În fond, această „operație“ a unor reconsiderări, a unei mai drepte „puneri în pagină“ a valorilor poeziei românești a și avut loc, e drept, neîmpinsă pînă la ultimele ei consecințe. Dar mulți s-au făcut că n-o bagă în seamă, judecînd-o după orice alte criterii, numai după

Scanned with OKEN Scanner

cel adevărat nu. Inerțiile se dovedesc încă extrem de rezistente, și e păcat că și oameni de bună credință, care doresc, sînt convins, binele literaturii române, se lasă cuprinși de aceste inerții, ca să nu zic mai mult. Uneori, măcar uneori, ar fi de dorit să facem efortul de a privi și dincolo de propriul pogon.

În lipsa unor polemici deschise, purtate cu toată responsabilitatea, prea multă „subtilitate" și răfuielile „de culise" ale lumii literare îți pot crea senzația de derizoriu, efectul nefiind, în orice caz, cel dorit, dacă e dorit : acela de afirmare a adevăratei poezii sau, mai bine-zis, a adevăraților poeți. Care poeți adevărați — să credem totuși în realitatea metaforei unui Adevăr ce sfîrșește prin a se impune, mai devreme sau mai tîrziu — sînt uneori cu totul străini de agitațiile lumii literare, trăindu-și dramatic poezia și, fapt nu tocmai de neglijat, propria viață.

1978

Scanned with OKEN Scanner

PUBLICISTICĂ ȘI ROMAN

Destui scriitori importanți ai literaturii noastre au adresat tinerilor, și nu numai tinerilor confrați, îndemnul de a face publicistică. Publicistica, afirmau ei, „face mîna“ unui scriitor, contribuie la conturarea unui stil propriu, îl menține conectat la hîrtie și creion, împiedicîndu-i astfel spiritul să lenevească, să lîncezească tot așteptînd starea de grație menită să-l ajute să scrie nemuritoare pagini de roman. Nimic mai adevărat. Apoi, afirmau acești importanți scriitori, unii dintre ei mari scriitori, publicistica sau ziaristica, cum vrem să-i spunem, te obligă la un contact direct, nemijlocit și vivace cu realități dintre cele mai diverse, cu întîmplări, probleme și situații de tot felul, ceea ce, pentru un romancier, de pildă, poate reprezenta (mai e nevoie s-o spunem ?) chiar substanța unor viitoare cărți. Publicistica te poate conduce spre o bună cunoaștere a vieții, se spunea concluziv. Perfect adevărat. Ei înșiși, acești scriitori importanți, unii dintre ei mari scriitori români, au făcut publicistică, așa că știau ce spun. Adeseori pătimașă, uneori neutră, alteori parfumată cu fină și discretă ironie, nu tocmai rar vehementă, cîteodată convențională, accidentală și conjuncturală, întotdeauna definindu-i egali cu sine sau contradictorii, publicistica unor scriitori reprezentativi ai literaturii române ar fi meritat, ar merita încă o analiză mai atentă și pătrunzătoare, ea indicînd (uneori mai bine decît opera) evoluția unor conștiințe, consecvența sau criza lor. Scriitorul tînăr, cel de acum și cel ce va veni, fără îndoială, și-ar putea face astfel o imagine mai clară și mai dreaptă despre dificul-

Scanned with OKEN Scanner

tățile enorme ale unei profesii ca și ale unui mod de existență, nelimitîndu-se la „profesiuni de credință“ programatice sau întîmplătoare, nu întotdeauna respectate.

Ceea ce ar mai fi de spus, alături de aceste îndemnuri înțelepte, și nu întotdeauna s-a spus destul de răspicat, poate fiindcă se consideră ca de la sine înțeles, e faptul că mai întîi trebuie să vezi, să asculți, să participi, să fii receptiv la bucurie ca și la durere, să crezi cu adevărat în puterea ta de a spune și deci de a ajuta, de a contribui. Desigur, înainte de a scrie trebuie să trăim autentic. Literatura română a avut, are și va avea, nu ne îndoim, excelenți publiciști. Uneori ei sînt și scriitori importanți, cum spuneam, alteori publicistul e mai scăpărător decît romancierul sau poetul. Nu puține sînt totuși cazurile cînd publicistica trage după sine și parcă în afara ei, un ton prăfuit, convențional, neutral, folosindu-se de cuvinte roase de atîta purtat și, citind uneori semnături cunoscute, chiar că nu mai știi ce să crezi. Oare de ce a scris autorul respectiv articolul sau reportajul acesta, neanimat de nici o idee, ba chiar de nici un chef ? Numai pentru a spune că face și el publicistică, că e activ, că participă, dînd chiar și sfaturi, substituind cu o uluitoare nonșalanță un rebut și proclamîndu-l model ? Ca să nu mai amintim de cunoscuta expresie „una spunem și alta fumăm“, ușor depistabilă în giruete ce sînt uneori rubrici permanente, nu o rubrică, repet, ci rubrici ținute de același scriitor. Iar în tot acest timp, tineri scriitori, îndemnați să facă publicistică și reportaj, unii dovedind deosebite calități pentru așa ceva (căci, să recunoaștem, nu oricine e dotat pentru publicistică, ceea ce nu i-a împiedicat pe unii să devină, la noi sau aiurea, mari scriitori, odată și odată trebuie să avem în vedere și această evidență), își așteaptă cuminți rîndul în vreun colț de pagină. Dar asta n-ar fi nici o nenorocire. Mai rău e atunci cînd apar falsuri, unele chiar grosolane, și mai rău e atunci cînd aceste falsuri primesc imediat certificate de atestare din partea criticii sau a altor semnături cu greutate, după care trebuie să credem că falsul respectiv e un excelent, extraordinar și foarte realist tablou de epocă. Nu demult am citit două schițe în manuscris, scrise de un tînăr

Scanned with OKEN Scanner

tehnician din Brașov, care, e bine s-o spun chiar dacă se înțelege, muncește și deci trăiește o bună parte din viața lui într-o uzină. Schițele erau scrise destul de îngrijit, fără să aibă însă niște evidente calități literare (să mă ierte autorul lor, dacă va citi cumva acest articol). Cel puțin eu nu le-am observat. În schimb, mi s-a părut că existau în schițe sensibilitate și o capacitate de observație care, cultivate, ar putea contribui la apariția unui prozator. Într-una din schițe, doi tineri mecanici se adăpostesc de ploaie în cabina unui tractor. Stau acolo și fumează, unul o țigară Snagov, altul Amiral superlong. Nu se spune dacă erau în timpul pauzei sau, pur și simplu, cam chiuleau. Ni se spune în schimb că unul din ei, cel ce fuma Snagov, jinduiește la un Amiral superlong, și nu știe cum să ceară o țigară, fără să-l facă pe celălalt să-și dea importanță și să i se urce la cap. Pînă la urmă găsește un prilej, primește țigara și și-o pune în buzunar, pentru mai tîrziu, spre stupefacția celuilalt. Cam asta e tot. Și acum mă întreb : dacă această schiță (repet, fără virtuți literare) ar fi fost bine scrisă, păstrînd acest sîmbure epic, de către un scriitor consacrat, nu s-ar fi găsit cineva, un critic să zicem, care să-i reproșeze o cunoaștere de suprafață a uzinei, a tinerilor muncitori, superficialitate în tratarea unor probleme importante, lipsa unei atitudini tranșante critice și, în ultimă instanță, necunoașterea reală, „pe viu", a uzinei ? Cred că s-ar fi găsit. Și n-ar fi avut dreptate, și același ar încuraja un fals roman în care abundă cuvinte ca producție, plan, productivitate, autoutilare, iar o schemă conflictuală între un inventator și un inginer șef birocrat și carierist se lăfăie pe sute de pagini. De aici, poate, și reținerea unor romancieri de a-și deschide paginile romanului primind generos publicistica (chiar propria publicistică, bună, rea) pentru a o organiza după infinitele posibilități ale colajului, oferite de romanul modern. Nimeni n-ar putea garanta nașterea unei capodopere, dar e sigur că, intrată masiv și curajos în cărțile unor romancieri (nu a tuturor, e bine s-o spunem, ci a celor temperamental potriviți cu astfel de tehnici), publicistica (reportaj sau fragmente de reportaj, articole de ziar, citate din presă etc. etc.) ar apropia mai

Scanned with OKEN Scanner

mult unele romane de ceea ce pretindem să fie romanele-document și, în orice caz, realismul romanesc, atît de mult discutat la noi, ar avea de cîștigat în spiritul adevărului și al tumultuoasei epoci pe care o trăim. Prima condiție fiind fidelitatea față de propria existență, ferindu-ne astfel să gafăm pozînd în atoateștiutori acolo unde nu pricepem prea mare lucru, și fugind de ceea ce cunoaștem bine, de dragul unor himere ca succesul literar imediat, cu trecătoarele lui avantaje.

1976

Scanned with OKEN Scanner

O REVELAȚIE

De cîte ori nu se întîmplă să avem revelații tîrzii, „descoperiri“ în care așteptata bucurie e înlocuită sau în cel mai bun caz completată cu o ușoară amărăciune ? Împreună cu astfel de revelații poate să-și facă apariția și neliniștea, descumpănirea, iar în ce-i privește pe cei mai slabi de înger, chiar deruta. Unele lucruri trebuie trăite la timp, altele văzute la timp, așa cum unele cărți trebuie citite la timp. Aparțin unei generații, a celor trecuți de 30 de ani, de-acum îndreptîndu-se spre 40, care s-a format într-o perioadă anume, mult comentatul deceniu șase (în a doua lui jumătate noi fiind elevi de liceu) perioadă în care citeam cam ce ne cădea în mînă și ce ni se oferea, și nu prea era de ales. Unele cărți, citite mult mai tîrziu, au însemnat astfel, pentru mine, și poate nu numai pentru mine, bucurii însoțite de regret, ca atunci cînd un dar mult jinduit îți e oferit prea tîrziu, sau succesul, îndelung așteptat, te găsește obosit, la o vîrstă cînd onorurile reprezintă o povară în plus. Nu vreau, bineînțeles, să dramatizez, nici eu, și nici alți colegi ai mei nefiind la vîrsta bilanțurilor, deși bilanțurile, o știm prea bine, nu mai cer o anumită vîrstă. Și nici nu cred că am ajuns deja în situația părinților noștri, care ne invocau vremea războiului și cumplite greutăți ale vieții, ca să ne facă să înțelegem că nu totul ni se cuvine. Într-un fel, nici nu prea era nevoie de aceste invocații, noi am trăit cîte puțin din toate și, fără ca generația noastră să primească încă un nume, se pare că unii am fost deja unși cu destule alifii. Cine sîntem noi ? Iată o întrebare simplă, deloc patetică, la care ur-

Scanned with OKEN Scanner

mează să dăm noi însine răspuns. Iar în cazul cînd nu vom putea, o vor face alții, fie și prin uitare.

Într-o vreme cînd „generațiile“ sau „promoțiile“ se succed rapid, cam din cinci în cinci ani, dacă nu și mai repede, grăbite și foarte grăbite, terorizate de obsesia unui loc sub soare, e dificil, dacă nu imposibil, să te gîndești în liniște și la cei dinaintea și din urma ta. Ei apar adeseori, din păcate, ca niște străini, grupuri compacte de siluete dorind ceva unanim dorit, așa că aproape nimic nu-i poate individualiza, făcîndu-i apropiați nouă. Gîndindu-ne totuși și la ei, făcînd acest mare efort (căci ar fi o prostie să fii total orbit de clasamentele generațiilor, ierarhiile promoțiilor și feudele grupurilor) situația devine totuși mai liniștitoare, dacă nu calmă, oricum împiedicîndu-ne să ne căinăm. Cînd nu sîntem autodidacți (și Doamne, ce exemple minunate de autodidacți cunoaștem, care și-au petrecut o parte din viață prin biblioteci !), ci școliți ani de zile, într-un fel sau altul, se cheamă că tot noi rămînem singurii responsabili de truda noastră pe necuprinsul ogor al scrisului... Fiindcă nimeni, la urma urmei, nu ne fură semnătura.

Așadar, unul din posibilele mijloace ale „salvării“ e să descoperim cu adevărat cîte ceva, să ne păstrăm obstinat o curiozitate prcaspătă, făcînd mereu uitată cumplita oboseală ce a apărut sau poate să apară dintr-o clipă în alta. Iată un exemplu : acest misterios, pentru noi, G. M. Cantacuzino, apărut la sfîrșitul anului trecut în librării cu două cărți, *Izvoare și popasuri* (Ed. Eminescu, antologie, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Adrian Anghelescu) și *Pătrar de veghe* (Ed. Dacia, ediție îngrijită, prefață și note de același Adrian Anghelescu), ultima inserată în, de acum, prestigioasa colecție „Restituiri“ îngrijită de Mircea Zaciu. Două cărți — evenimente editoriale, care, s-o spunem din capul locului, ar fi putut apare împreună, chiar dacă *Izvoare și popasuri* e și așa o carte voluminoasă.

Ce aș putea spune, în cîteva cuvinte, despre G. M. Cantacuzino, despre care, fără să încerc să mă disculp, mărturisesc că nu știam absolut nimic ? G. M. Cantacuzino este o revelație, pentru că ni se înfățișează ca unul dintre cei mari ai perioadei interbelice,

și unul dintre puținii care au reușit să pătrundă adînc în spiritualitatea românească, definind-o fără ostentație, cu rigoarea unui arhitect (profesia sa), cu cultura unui om al Renașterii și cu pasiunea și devoțiunea unui mare patriot, un patriot ce nu gesticulează și declamă nici un moment, ci trăiește și acționează, muncind și gîndind pentru o Românie pe care o privește lucid, comparînd-o, înțelegînd-o, integrînd-o, într-un circuit valoric universal de maximă exigență, în care creațiile de seamă ale Occidentului și Orientului se întîlnesc.

G. M. Cantacuzino mai este o revelație pentru spiritul său ales, pentru extraordinarul talent al evocării civilizației românești (considerațiile despre ritm, armonie, proporții, măreția și expresivitatea neobișnuită a unor „umile" creații românești — mănăstiri, biserici, obiecte aparent neînsemnate), pentru acea încercare de pătrundere și înțelegere a unor enigme absolute (domeniu pe care Mircea Eliade a ajuns să-l stăpînească autoritar în lume), ca și pentru acel „sentiment" al trecutului și tradiției, perfect stăpînit de un om de mare cultură, îmbinat cu neliniștea artistului (dealtfel, Adrian Anghelescu face frecvente asocieri cu Proust în studiul său introductiv). Păcat că una din cărțile lui G. M. Cantacuzino, *Despre o estetică a reconstrucției*, apărută în 1947, n-a fost reeditată acum. Ea ar fi întregit această imagine surprinzător de proaspătă a personalității lui G. M. Cantacuzino, mare cărturar și călător care ne-a lăsat pagini admirabile despre ținuturi îndepărtate, nu însă străine civilizației și culturii românești.

Dacă e bine să ne redescoperim valorile trecutului, redescoperindu-ne pe noi înșine, G. M. Cantacuzino reprezintă un punct de încercare a tăriei credinței în aceste valori. Și mulți, printre care și arhitecții de astăzi, ar trebui să-i citească scrierile, sau să le recitească, în cazul că au avut privilegiul unei mai vechi cunoștințe cu această fascinantă personalitate a culturii românești. Căci astfel de întîlniri vor fi întotdeauna surprize fericite, estompînd amărăciunea întîrzierii lor.

1978

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE SCHIMBUL DE IDEI

Se spune, și pe bună dreptate, că scriitorul își trăiește o bună parte din viață la masa lui de lucru. Masa de lucru, masa de scris : o masă obișnuită (cîteodată o masă oarecare de bucătărie, un colț de masă mai binezis), un birou obișnuit, cu cîteva sertare, sau, mai rar, un birou masiv și somptuos (din stejar, nuc sau, extrem de rar, mahon). Masa de lucru, masa de scris a scriitorului este, așadar, un loc unde se muncește, în modul cel mai firesc, așa cum alții muncesc la strung, pupitre de comandă, sau la volan. Dar masa de scris este, în aceeași măsură, și un cîmp de luptă, de bătălie dată cu sine însuși sau cu ceilalți. Pentru că înțelegerea celorlalți, adevărata înțelegere, care poate produce uneori sensibile sau bruște modificări ale pozițiilor, dacă nu chiar abdicări, nu e nicidecum un lucru simplu ca o ecuație învățată în copilărie, ci un terorizant proces al conștiinței. Soluțiile confortabile duc la o falsificare a raportului cu ceilalți (ceilalți fiind, se înțelege, mediul, lumea reală, cei care îl vor determina pe scriitor să creeze anumite personaje, o anumită ficțiune, un anumit dozaj al raportului realitate-ficțiune), la acceptarea schematismului în literatură, la crearea unei suprarealități care, departe de a fi suprarealism sau realism, nu duc decît tot la o falsificare, aceea a realului. Aceste soluții confortabile duc, de asemenea, la moartea lentă, chiar dacă mai greu de observat, a conștiinței scriitoricești, o conștiință de un tip totuși aparte, căutătoare, scrutătoare, neliniștită, mereu nemulțumită de cîte ceva, ne-

mulțumirea de sine fiind iarăși un indiciu al vivacității, al nemortificării ei.

I-am suspectat întotdeauna pe scriitorii care, fiind autori de opere valoroase, de capodopere chiar, au vorbit, în diverse ocazii, despre „plăcerea" scrisului, despre caracterul său „ludic" sau chiar despre o binefăcătoare destindere pe care ți-ar da-o această acțiune aparte asupra hîrtiei de scris. Oricît de mult talent ar avea un scriitor, și oricîtă ușurință în scris i-ar da acest talent, e greu să crezi în acest tip de afirmații. Mai degrabă e vorba de un mod disimulat sau șarjat de a opina asupra unei profesii deloc ușoare, sau chiar de un anumit teribilism, care în anumite forme poate să nu-l ocolească pe scriitor, indiferent de vîrsta pe care o are. Fără să spunem cuvinte mari, fără să insistăm asupra aspectului chinuitor al scrisului, putem spune totuși că atunci cînd el este un act pe deplin conștient, pe deplin responsabil, întrunind și alte condiții care, împreună, te obligă la pronunția convingătoare a termenului, scrisul nu e numai o acțiune gravă, ci și, de la o vreme, o obligație, înțeleasă în sensul înalt moral al cuvîntului.

În înțelegerea celorlalți, în „conflictul" cu ei (conflict ce trebuie mereu rezolvat, împăcat, apoi iarăși repus în discuție), scriitorul nu se poate anula ca persoană, ca individ, făcînd parte dintr-o colectivitate, dintr-un mediu. Chiar el este în aceeași măsură altul, făcînd parte din „ceilalți". În acest sens, mi se pare la fel de greu de crezut afirmația unor scriitori care ar fi reușit să-și „autoanuleze" propria persoană, subiectivismul ei, obținînd astfel o obiectivare deplină. Ce instrumente sensibile, speciale, cu totul deosebite pot ei să aibă, cu ce altceva au reușit „obiectivarea" deplină, dacă nu cu propriile simțuri, cu gîndirea și conștiința individului care este fiecare ? Ciudate pot fi uneori afirmațiile unor scriitori, prea dezinvolte, prea contradictorii față de natura operei lor și, de aceea, greu de luat în serios. Ceea ce nu înseamnă că nu au nici o importanță, că nu-l definesc, în ultimă instanță, pe autorul lor.

Obligat de natura lui la o anumită singurătate (care nu e de confundat cu izolarea), întreținînd contacte cu realitatea în moduri care diferă aproape de la scriitor la

Scanned with OKEN Scanner

scriitor, „ieșirile“ în lume ale scriitorului, departe de a fi simple excursii sau vizite de documentare, înseamnă sau ar trebui să însemne viață firească, normală, fără artificiale „incitări“ sau „autoregizări“. Confruntîndu-se cu însăși viața individului care este scriitorul, aceste „ieșiri“ nu au, aparent, nimic deosebit, nimic conflictual, mișcarea prin tramvaie, piețe, magazine, localuri, instituții publice, locașuri de cultură, nefiind o mișcare de tip special, de pildă triumfală, ci pur și simplu viață trăită.

Poate că, dintre aceste „ieșiri“, singurele de un tip mai deosebit sînt contactele dintre scriitori, dintre colegi. Natură uneori iritabilă, suspicioasă, dornică să afirme dar și să se afirme, scriitorul întreține, după firea sa, legături mai sporadice sau mai frecvente cu colegii săi. Simpatiile sau antipatiile devin uneori manifeste de la prima vedere, omul, fermecător sau, dimpotrivă, dificil și ciudat, putînd să-și favorizeze, să-și înnobileze scrisul, sau să și-l deservească. Sociabilitatea unora se întîlnește cu prudența și spiritul retractil al altora, ca să nu amintim decît extremele.

Și totuși, mi se pare că schimbul de idei direct, nemijlocit, contactele reale dintre scriitori sînt nu numai de dorit, dar absolut necesare. Iar „riscul“ unor asemenea contacte, în sensul celor spuse mai sus, merită a fi asumat, iar prudența reprimată. Oricît de profunde ar fi „obsesiile“ care determină apariția unor opere, scriitorul poate fi pîndit de primejdia unei excesive încrederi în ideile proprii, în drumul propriu, exclusivismul, de la un anumit moment, întorcîndu-se împotriva lui. Trebuie să cunoști bine și ideile altora, drumul altora, gîndirea altora, iar pentru aceasta nu e suficientă lectura operelor, contrar celor ce afirmă, destul de curent : „mă mulțumesc să-i citesc pe scriitori, temîndu-mă că întîlnirea cu ei m-ar dezamăgi“. Nu e chiar așa. Pentru a te feri de închistare, contactul direct cu ceilalți este un mijloc de verificare sau, uneori, schimbul de idei poate să-ți provoace o anumită schimbare în modul de a vedea lucrurile, fără să-ți negi propria personalitate.

Încă tînăr scriitor fiind, îmi amintesc adeseori întîlniri și discuții cu scriitori din alte generații sau din

Scanned with OKEN Scanner

generația mea. Întîlniri întîmplătoare, sporadice, sau discuții îndelungi, aceste contacte au fost pentru mine, nu o dată, revelatoare, un cuvînt, o propoziție, o idee, însemnînd uneori confirmări sau negări ale propriilor convingeri. Însufleţindu-şi ideile prin forța personalității sale, scriitorul poate avea adeseori o acțiune benefică asupra colegului mai tînăr sau mai în vîrstă, aflat în impas, sfîșiat de contradicții.

Nefiind eu însumi o natură dintre cele mai sociabile, sînt fericit că am cunoscut scriitori față de care sinceritatea mea a fost totală, neîngrădită de prejudecăți, și care, am simțit, mi-au răspuns la fel.

Schimbul de idei direct, nefalsificat de interesele mărunte care apar uneori evidente în presa literară, e unul din privilegiile pe care, mi se pare, nu le folosim îndeajuns de bine, lăsînd prea mult spațiu de manifestare egoismului, invidiei, polemicii de tip „atac sub centură".

Revenind la masa de scris, de care am vorbit nu întîmplător, forma ei are, repet, prea puțină importanță. Uneori poate fi o simplă masă de cafenea (se cunosc cazuri celebre !). Biroul scriitorului poate reprezenta și condiția sa socială, poate fi și un simbol al importanței și recunoașterii sale. Dar nici acest lucru nu trebuie să fie un prilej de meschină invidie, dacă, bineînțeles, nu e vorba de suficiență sau cabotinism, și în acest caz disprețul e cel mai virulent.

Mă urmărește imaginea lui Malraux, dintr-o fotografie făcută cu puțin timp înainte de moarte : o față de om obosit, cu obraji căzuți, cu buzele crispate, cu pungi imense sub ochi. Dar ochii erau inconfundabili, privirea rămăsese aceeași, din tinerețe, arzătoare, pătimașă, pătrunzătoare, aproape devorantă. Omul se afla însă în spatele unui birou masiv, somptuos, cu incrustații în lemnul, probabil, de mahon. Și îi stătea foarte bine în spatele acelui birou, printre statuete și obiecte de mare valoare. Cum n-are nici o importanță la ce masă de scris și unde a scris „Condiția umană".

1978

Scanned with OKEN Scanner

FILM

În ultimii ani, critica de specialitate s-a pronunțat despre producția noastră cinematografică în termeni mai rezervați, mai prudenți, micile țipete de entuziasm fiind rare și venind, mai întotdeauna, din direcția unor cronicari improvizați (năimiți cu ora, s-ar putea zice), sau a celor „de casă“ (știuți de multă lume, nu însă și de marele public, mi se pare uimitor cît zgomot, cîtă agitație poate produce această categorie destul de numeroasă, și nu doar în arta filmului, provocînd derută și o voită confuzie a valorilor), reprezentînd interesele unor influenți cineaști sau ale altor persoane care au legături cu cinematografia. Cînd am spus „critica de specialitate“, m-am gîndit la cîțiva excelenți cronicari de film (Ecaterina Oproiu rămîne, în pofida unor rezerve ce se mai aud uneori, o protagonistă), care scriu cu talent, probitate profesională și, poate nu-i exagerat s-o spunem, simț civic. Uneori am impresia că, prin cronicarii reprezentativi, critica noastră de film e mai bună decît filmele. Ar fi ceva asemănător cu situația de acum cîțiva ani din fotbalul francez, cînd se spunea că presa franceză e superioară fotbalului și altor discipline sportive practicate în Franța. De atunci însă francezii s-au mai pus la punct cu fotbalul (le-a dat, la un moment dat, o mînă de ajutor și Ștefan Covaci, și e de mirare că nimeni, după cîte știu, n-a încercat să analizeze cu obiectivitate de ce efectele nu sînt cel puțin tot atît de bune și în ce ne privește), pe cînd noi avem o presă sportivă din ce în ce mai bună și un fotbal rămas în urmă.

Citind multe din cronicile de film apărute în ultimii ani, m-a frapat frecvența aproape obsedantă a unor aprecieri : s-a scris mult despre „profesionalitate", „profesionalism", despre „buni profesioniști" și „viitori buni profesioniști", despre „filme meritorii" care au contribuit la crearea unei „solide baze fără de care capodoperele nu sînt posibile". În așteptarea capodoperelor, cronicarii și-au făcut datoria, scriind, uneori cu strălucită profesionalitate, despre filme submediocre, mediocre, medii și bune. Că, la urma urmei, asemenea filme se fac pretutindeni în lume e iarăși un adevăr. Vedem uneori filme americane al căror generic e plin de Oscar-uri, fără ca ele să spună mai nimic. Așa cum vedem uneori filme foarte bune sau chiar capodopere (din ce în ce mai rar), în săli aproape goale. Deși mai mult decît în alte arte, nici în film publicul nu poate fi considerat arbitrul absolut al valorii. Am văzut la București *Proba de microfon* a lui Mircea Danieliuc, într-o sală de cartier aproape goală și în niște condiții pe care prefer să nu le mai amintesc. *Proba de microfon* este poate ultimul film din ultima vreme, care a smuls criticii, și nu numai ei, sincere aprecieri entuziaste, pe care le merita din plin. Pe lîngă aceste aprecieri favorabile sau entuziaste și-a făcut loc și alta, mai puțin băgată în seamă, și anume aceea că *Proba de microfon* e un film „normal". Nu știu cine a folosit pentru prima oară cuvîntul. Bine, bine, putem să ne întrebăm, cum adică „normal" ? Celelalte cum sînt, cum au fost pînă acum ? Conținînd în el o anumită doză de paradox, dealtfel nu prea greu de explicat, cuvîntul „normal" mi se pare cît se poate de exact folosit, fără să minimalizeze cîtuși de puțin meritele filmului, dimpotrivă, punîndu-le și mai bine în evidență. A vorbi despre un film ca fiind „normal", ca și de alte calități ce țin de „normalitatea" unei cinematografii, pare a fi un pas înainte, o tresărire și un spor de conștiință a criticii de film, în comparație, de pildă, cu mai vechile aprecieri asupra „profesionalității". Dacă „profesionalitatea", ca o calitate a unui film, poate fi suspectată, întrebîndu-ne simplu ce caută în cinematografie cei ce nu o au, „normalitatea" unui film pare să

Scanned with OKEN Scanner

reprezinte, în intenția celor ce folosesc cuvîntul, o importantă calitate prin care arta și mesajul ei sînt exprimate firesc, cu naturalețe, necăznit și nesiluit, fără obișnuitele pomezi groase la care apelează alți cineaști.

Se mai vorbește uneori de tendințe neorealiste în literatura sau în cinematografia noastră, s-a vorbit astfel și despre *Proba de microfon*. Termenul mi se pare confuz sau cel puțin inexact, nu doar pentru că trimite la un curent din literatura și cinematografia italiană, în fond depășit, revolut chiar în Italia. Mai degrabă, cel puțin în privința *Probei de microfon*, se poate vorbi pur și simplu de „realism", în măsura în care, sper, nimeni nu vede în „realism" o tendință artistică rigidă, ci o încercare de a găsi mereu forme noi de apropiere de realitate și de exprimare a acesteia. Iar dacă ținem neapărat să nuanțăm acest „realism" (concept totuși prea general), mi se pare că n-ar fi prea hazardată o apropiere a *Probei de microfon*, sau a unor tendințe din proza actuală, de „realismul fotografic" sau „hiperrealismul" din pictură. Ca și în „hiperrealismul" din pictură, în *Proba de microfon* au pătruns masiv obiecte, gesturi, imagini, atitudini dintre cele mai obișnuite, îngrozitor de obișnuite și uneori vulgare, dar cît de expresive, cît de adevărate și naturale ! Ca și în „realismul fotografic", kitsch-ul din viață primește un drept de intrare în sfera artei. Dar una e să-l reprezinți, să-l arăți, să-l interpretezi (fără jubilație, uneori cu durere) și alta e să-l practici, voluntar sau involuntar. Riscul este mare cînd prezinți lucrurile așa cum sînt, în culorile lor obișnuite, cînd punga de plastic, în care un personaj își duce „leguma" cumpărată la aprozar, este pur și simplu verde (acel verde inimitabil), atunci apropierea de kitsch pare dificil de evitat. Și totuși ce distanță imensă ! Nu-mi propun să analizez cum se obține această netă diferențiere de kitsch, poate că ea ar merita o intervenție teoretică. Însă efectul e revelator : la un film kitsch sau la o carte kitsch se dă năvală, ceea ce nu mi s-a părut a fi cazul *Probei de microfon*. Am avut senzația, în timpul vizionării, că mulți dintre puținii spec-

Scanned with OKEN Scanner

tatori aflați în sală dădeau semne de nedumerire și neînțelegere. Reacții firești, cui îi place să-și recunoască elementele de kitsch din propria existență ?

În încheiere, cîteva cuvinte despre *Bietul Ioanide,* regizat de Dan Pița. Văzut la Tîrgu-Mureș (ceea ce, uneori, e un fapt de care trebuie să se țină seama), *Bietul Ioanide* are scene minunate, de „film mare", dar și scăderi greu de explicat, „îngroșări" de un pitoresc excesiv, de care nu era întotdeauna nevoie, chiar dacă unele sînt prezente în romanului lui George Călinescu. După *Tănase Scatiu* și *Bietul Ioanide,* se poate spune, cred, că Dan Pița, regizor cu calități excepționale (fie și numai modul minuțios, dublat de o intuiție psihică neobișnuită în cinematografia noastră, cu care și-a ales actorii, mulți ca și necunoscuți, ar merita o discuție aparte sau pagini întregi de analiză temeinică — dacă tot vorbim de „profesionalitate"), a ales prea devreme drumul riscant al unor ecranizări, fie ele cît de „libere", după romane celebre. Cu un regizor de la care se aștepta și se așteaptă, pe bună dreptate, foarte mult, timpul nu poate fi îngăduitor. Cine știe, poate că Dan Pița însuși s-a convins de acest lucru.

P.S. Am văzut la Făgăraș un film de nouă minute, realizat de patru tineri (Victor Boroș, Dan Brumbea, Eugen Cioateș și Emil Kovács) împreună cu doi interpreți : Daniela Dan și Titus Frâncu. Filmul de scurt metraj, cu un titlu cam neinspirat, *Stratificări,* este însă foarte bun, foarte ingenios, cu simboluri subtile și rafinament coloristic. Dacă acești membri ai cineclubului „Experiment" (patronat de Casa de cultură) vor avea peliculă și vor fi lăsați să lucreze s-ar putea să auzim în viitor, după Timișoara, de încă un cineclub puternic. În orice caz, pe lîngă filmul despre paza contra incendiilor și multe alte fleacuri spre care sînt orientate, unele cinecluburi par capabile de realizări superioare în filmul de scurt metraj. Nu s-ar putea oare face nimic pentru ca filmele bune să intre într-un fel în rețeaua de distribuire ? Pentru că, de exemplu, *Stratificări* merită cu prisosință să fie văzut nu doar pe plan local. E nu

Scanned with OKEN Scanner

numai înduioșător, ci cît se poate de convingător ce pot face niște tineri talentați cu puțină peliculă, spre deosebire de „profesioniști“ care o consumă zadarnic. Și în cazul profesioniștilor (de data asta fără ghilimele) și în cazul amatorilor, tinerii trebuie încurajați și sprijiniți să lucreze mult. Cred că aceasta e șansa reală a cinematografului românesc.

1980

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE MUNCA ȘI PROFESIA SCRIITORULUI

Într-un veac al demitizărilor și demistificărilor de tot felul, printre alte consecințe ale realismului pragmatic (consecințe trăite zi de zi de această omenire — cuvînt cîndva sacru, și el demitizat — și consecințe încă imprevizibile chiar și pentru sensibilele creiere — dosare ale computerelor), se înscrie și aceea a alegerii profesiunii după criterii științifice, cu testări și perioade de tatonare ce dau, se spune, rezultate surprinzător de exacte. Dacă și tînărul e convins în sinea sa de justețea testelor și dacă mai are și norocul de a avea prin preajmă buni sfătuitori — factori educativi — atunci șansa de a evita hazardul într-o perioadă a opțiunilor hotărîtoare poate să se apropie de certitudine. Evitarea hazardului, a elementelor conjuncturale, a imixtiunii aleatoriului în momente hotărîtoare de viață, cum e această alegere a profesiunii viitoare... Cuvintele, ce neînsemnate, inofensive și neutre pot fi, definind o viitoare existență sau un destin. Și cîtă suferință zilnică îndură cel ce și-a greșit calea, îndeletnicindu-se o viață cu ceva străin de primele vise, străin de structura sa, măcinîndu-l lent chiar și atunci cînd obișnuințele mecanice și trainice par să se fi instalat, existența fiind invadată de automatisme.

Să credem deci în ceea ce afirmă atîția psihologi, sociologi, psiho-sociologi, și anume în criteriile științifice după care un adolescent poate fi îndrumat pe un drum potrivit, riscurile de a greși fiind minime? Se pare că trebuie să credem, sînt destule rezultate bune, pretutindeni în lume. Așadar: profesia începe din ce

în ce mai mult să-l aleagă ea pe om, și nu invers. Și totuși, fetișizarea unor criterii științifice, a testelor, trebuie de asemenea evitată. În multe cazuri e bine să te ajuți singur, să te hotărăști singur, ceea ce e greu, extraordinar de greu, la o vîrstă a incertitudinilor, chiar dacă adolescenții de astăzi par mai siguri pe ei, mai maturi, mai realiști. Există un domeniu, acela al artei, unde intrarea nu se poate face pe bază de teste și certificate de bună purtare și dovezi de inteligență, un domeniu tentant și periculos, în care „falsele intrări" sînt mai tîrziu scump plătite, pentru că puține lucruri mi se par mai triste pe lume decît ratarea în artă și alunecarea spre cabotinism, cu întregul lui arsenal de invidie, răutate, bîrfă mărunță, meschinărie, mimarea la nesfîrșit a unei profesii căreia nu-i cunoști nici alfabetul și, într-o bună zi, dacă mai e posibil și conștiința nu s-a atrofiat, apare acea crudă lumină prin care-ți vezi întreaga găunoșenie, viața ca imitație, ca un tablou fals.

În artă, opțiunea trebuie să fie întotdeauna singulară, imixtiunile de tot felul neavînd ce căuta, chiar dacă „binevoitori" entuziaști vor descoperi aptitudini și un duium de alte calități manifestate încă din pruncie. Riscul este întotdeauna enorm, pentru că nimeni nu-ți poate garanta succese viitoare, iar factorii de care depind succesele, împlinirea artistului, sînt atît de numeroși și se manifestă uneori atît de întortocheat, încît neofitul, dacă i-ar ști bine înainte de a opta, s-ar putea să renunțe. Ar fi un lucru bun și viața lui ar lua alt mers, mai firesc și mai potrivit. Nimic însă nu-l poate opri din drumul ales pe viitorul artist adevărat, și asta fără să rostim cuvinte mari, ca „predestinare". Așa i s-a întîmplat, de pildă, lui Thomas Mann, născut într-o onorabilă familie burgheză, și așa i s-a întîmplat eroului său, Tonio Kröger : „Dacă era întrebat ce avea de gînd să devină, răspundea mereu în alt fel, căci avea obiceiul să spună (lucru pe care și-l însemnase chiar) că el duce cu sine posibilități pentru mii de forme de viață, precum și conștiința ascunsă că, de fapt, toate nu sînt decît pure imposibilități..." Nu cred că aceste cuvinte ar mai trebui comentate, cum nu cred că e atît de simplu să le pătrunzi înțelesul. Ele sînt, într-un fel, dacă așa ceva e

Scanned with OKEN Scanner

posibil, o complexă definiție a profesiunii de scriitor. Sînt cuvinte asupra cărora ar merita să mai meditățm, atunci cînd ne plîngem, uneori îndreptățit, că scriitorul român provine de regulă de pe băncile unei facultăți de filologie, fiind prea de puține ori, și cu totul accidental, inginer, medic, geolog, muncitor, înainte de a deveni scriitor. În *Tonio Kröger,* mi se pare că experiența de viață e privită cîteodată unilateral, căpătînd un aspect prea concret, faptic. Adevărul e că esențiala experiență a scriitorului n-o conferă, bineînțeles, filologia, dar nici o altă meserie oarecare. Nu cei ce au o „viață ca un roman" ajung, de regulă, să scrie și romane. Pentru adolescentul Tonio Kröger, cel ce jinduia după prietenia frumosului și vitalului Hans Hansen și o iubea pe blonda și mereu vesela Ingeborg Holm, cea cu ochi albaștri și limpezi, dureroasa sesizare a deosebirilor față de colegi e un prim semn, în afară de faptul că el scria deja versuri, de care singur se rușina uneori : „Aceștia nu găsesc că profesorii sînt caraghioși, nu fac versuri și nu se gîndesc decît la lucruri pe care poți să le gîndești și să le rostești cu glas tare".

Munca scriitorului, căci muncă e, și încă una foarte grea și complicată, nu se rezumă la truda pe manuscris. Tonio Kröger îi spune Lisavetei Ivanovna : „Îți mărturisesc că mă simt adesea obosit de moarte reprezentînd umanul, fără a lua și eu parte la ce e uman..." ; „Literatura nu e o profesie, ci un blestem, trebuie să știi lucrul ăsta. Cînd începe să se facă simțit blestemul ? Curînd, groaznic de curînd. Într-o vreme cînd ar trebui să mai trăiești în pace și bună înțelegere cu Dumnezeu și cu oamenii".

Tulburătoarea scenă a balului din finalul nuvelei (o retrăire, la alte dimensiuni, a unei scene din copilărie), cînd Tonio Kröger îi contemplă, nostalgic și dureros, pe niște posibili Hans Hansen și Ingeborg Holm, incapabil să se alăture voioșiei lor, iubindu-i însă și jinduind încă să fie ca ei — luminoși și plini de viață, fericiți, prietenoși, obișnuiți, cum îi va scrie apoi Lisavetei Ivanovna, este o extraordinară reprezentare a vieții artistului.

Mi s-a întîmplat să fiu interpelat în legătură cu o, probabil, evidentă incapacitate de a mă distra, și în-

Scanned with OKEN Scanner

totdeauna m-am pierdut în explicații și motivații, atunci cînd am considerat necesar să le dau, ajungînd uneori să neg și înțelesul noțiunii de distracție, fără să mă fac înțeles, stîrnind cel mult zîmbete, dacă nu chiar dezaprobare. Poate pe bună dreptate.

De la Tonio Kröger încoace lucrurile s-au mai schimbat, și astăzi știm, fără să intrăm neapărat în amănunte, mult mai multe lucruri despre profesia de scriitor, o profesie ca oricare alta, demitizată și ea, departe de a mai fi privită ca un blestem. Mă gîndesc că atunci, la bal, ca și altă dată, Tonio Kröger nu putea participa la fericita distracție a celorlalți și dintr-un motiv cît se poate de simplu : el muncea, oricît de paradoxal ar părea strecurat cuvîntul, adică muncea în ciudatul fel care e munca scriitorului, observînd, suferind, iubind, tînjind, trăind atîtea stări contradictorii la cîțiva pași de cei ce se bucurau senini și pe care-i înțelegea atît de bine, neputîndu-se însă substitui vreunuia din ei. Știindu-se multe despre o profesie demitizată, mă gîndesc că se știu încă puține lucruri despre munca scriitorului ce-și onorează cu adevărat această, totuși, profesie.

1977

Scanned with OKEN Scanner

POVESTE CU UN MOPS ȘI O CORCITURĂ PUTERNICĂ

Duplicitatea a fost, este și va rămîne un subiect „gras" pentru scriitor, fie el poet, dramaturg sau prozator. Aș spune că mai ales proza, prin caracterul ei proteic, oferă mari posibilități de tratare a duplicității ca specificitate a omului dintotdeauna. Teritoriu vast, plin de hățișuri, duplicitatea ca problematică a literaturii a fost abordată, firesc, în atîtea feluri, de la condamnarea tăioasă, pamfletară, pînă la privirea îngăduitoare ca o acceptare, de la atribut strict individual pînă la atribut generalizator, aparținînd unor macrogrupuri sau chiar unei societăți întregi. Pasul de la „Incendiatorii" lui Max Frisch sau „Pana de automobil" a lui Friedrich Dürrenmatt (ca să dau două exemple care-mi vin în minte, și poate nu cele mai fericite), pînă la „rinocerizarea" colectivă, nu este chiar atît de mare pe cît s-ar crede.

Proza realistă sau cea apropiată de naturalism (înțelegînd prin „realistă" sau „naturalistă" cele cîteva caracteristici arhicunoscute, pentru că discuțiile asupra celor două concepte vor continua, fără îndoială, la nesfîrșit), au avut în duplicitate un cîmp de investigații întreprinse îndeobște „conștiincios", cu rigoare sau „exactitate" clinică și aproape că nu există roman care să aibă cît de cît valoare și în care să nu apară unul sau mai multe personaje „duplicitare". Marea problemă a prozatorului mi se pare a fi, din acest punct de vedere, nu redarea, transcrierea sau descrierea într-un fel sau altul a duplicității, chestiune ce ține de forța și arta autorului, ci aceea a descifrării „mecanismului" ce gene-

Scanned with OKEN Scanner

rează duplicitatea. În această privință, forța, talentul, arta, rămîn insuficiente sau neputincioase în absența unei alte calități, nu o dată neglijată sau negată, aceea a calității morale a scriitorului, a conștiinței sale artistice. În absența moralei în literatură, totul devine imprecis, totul se poate demonstra și motiva, cu cinism sau superficialitate, ezitările sau poziția de giruetă a scriitorului provocînd confuzie și concesii ce înseamnă, cel mai adesea, „jumătăți" sau „sferturi" de atitudine, „atitudine" ce sfîrșește în cele din urmă prin a se anula. Nu înseamnă că autorul trebuie să opteze pentru cealaltă presupusă extremă, aceea a unei intransigențe fanatice, iacobine sau de altă nuanță. O astfel de atitudine l-ar transforma pe scriitor într-un fals tribun, individ justițiar și posesor de adevăruri unice, „profet" crezînd cu obstinație în menirea sa de a schimba oamenii și lumea. Or, se spune, după Dante, Dostoievski, Tolstoi, Thomas Mann, Faulkner și, doamne, cîte nume nu se mai pot înșira, lumea nu a devenit nici mai bună, nici mai rea. Ba unii afirmă cu strășnicie că devine pe zi ce trece din ce în ce mai rea, aducînd argumente ce nu sînt tocmai ușor de combătut. A crede că scriitorul sau, mă rog, altcineva poate schimba în bine lumea, scriind niște cărți, pictînd niște tablouri sau scriind „istorii" convenabile, făcînd o invenție „epocală" sau așteptînd „minuni", înseamnă a da dovadă de o gîndire puerilă, dacă nu cumva e vorba tot de acea autoîncredere de tip fanatic, detectabilă la urma urmei printr-o simplă investigație a clinicianului cu experiență. Fără a absolutiza acel „rol educativ", ușor de transformat în orice, și fără a nega acel rol educativ pe care poate să-l aibă literatura, pe lîngă celelalte arte, scriitorul nu pare să aibă de ales, calea de mijloc, cea mai bună, fiind credința în profesia sa și în sensul scrisului său, dorința de a spune cinstit ceea ce lui i se pare a fi adevărul despre lumea în care trăiește. Iar cînd acest adevăr e abordat cu adevărat cinstit, chiar dacă va intra în conflict cu „adevărul" altuia, dovedindu-se pînă la urmă a fi un neadevăr, nimeni nu-i va putea reproșa reaua credință. Pentru că, iată, una din infinitele fețe ale duplicității, și încă una care nu e deloc benignă, ci monstruoasă, e această rea

Scanned with OKEN Scanner

credință, prezentarea deliberată a neadevărului drept adevăr, siluirea adevărului, „sorcovirea“ lui, botezarea sau rebotezarea lui. Poți să fii tolerant cu o femeie ce alunecă încet în abjecție, clamînd iubirea, pretinzînd că iubește și aducînd nenorociri celor din jurul ei. Ea, femeia sau, după caz, bărbatul, pot fi priviți tolerant ca niște nefericiți demni de un fișier clinic sau care și-au pierdut simțul realului, confundînd viciul cu pasiunea, instinctul cu idealul, egoismul cu dăruirea. Însă nu poți fi tolerant cu reaua credință devenită stindard, adevăr, exemplu și pildă demne de urmat. Un prozator obstinat ani de zile în credința că spune tuturor adevăruri implacabile și infailibile, dovedind în același timp abilitate și josnicie în „jocuri de culise“, nu poate fi privit îngăduitor, în cazul în care aduce prejudicii morale altora. Un poet „suav“, dar feroce în dispute literare, trebuie privit măcar cu suspiciune. Iar criticul-argat, trudind, în felul lui, ani în șir pe tarlaua altuia sau a altora, nu va deveni niciodată „suveran“ sau „independent“, chiar dacă el va avea la un moment dat suporteri dispuși să-l încoroneze. Duplicitatea, vai, de care ne e atît de teamă, pe care o detestăm, nu poate fi evitată prin transformarea noastră în indivizi angelici, neprihăniți. Cum nu poate fi evitată nici prin încorporarea ei în „normal“, în „totul e cu putință“, în „azi cu răul, mîine cu binele, poimîine mai vedem“. Orice s-ar spune, în absența dimensiunii ei morale, arta își pierde ceva din măreția esenței sale, chiar dacă absența e suplinită de o inteligență și un talent diabolic de sclipitoare. Cu atît mai jalnice sînt loviturile necolegiale „din spatele literaturii“, din care argumentele logice și urbane lipsesc cu desăvîrșire, înlocuite fiind cu expresii de împrumut ale vechii mahalale, cum ar fi, de pildă, „să-l radem pe ăla, cît mai e timp“. A pierde din vedere interesele generale de evoluție a unei întregi literaturi („sau eu, sau nimeni“) mi se pare a fi unul din lucrurile cele mai condamnabile ce se pot depista în viața literară, pe care, altfel, nimeni nu și-o poate închipui ca pe un domeniu al liniștii și fraternizării absolute, dulce climat paradisiac.

Acum cîteva zile, pe stradă, am fost martorul următoarei scene : un cîine, corcitură puternică de cîine lup

Scanned with OKEN Scanner

și ciobănesc, s-a repezit sălbatic asupra altui cîine, un mops. Numai că lupta n-a avut loc, pentru simplul motiv că fiecare cîine era ținut din răsputeri, în lesă, de stăpînul lui. „Da", zise stăpînul mopsului, un om încă tînăr „aveți un cîine puternic, al meu n-are prea mulți ani, dar l-ar omorî pe-al dumneavoastră, să știți". „Cu siguranță", zise celălalt, un om înfofolit, mai vîrstnic, cu paloare bolnăvicioasă, încă descumpănit de situație. Apoi, revenindu-și : „Numai că, știți ce ? Eu cred că pînă la urmă ar fi cîștigat medicul veterinar". „Se poate", veni răspunsul, ușor disprețuitor, „dar ar fi cîștigat de la o singură parte". Apoi au plecat și, cum mergeam în direcția celui cu mopsul, am spus doar atît, ridicînd din sprîncene : „Ei ? !" Omul mă privi o clipă, pe urmă îmi răspunse ațîțat, lăsîndu-mă fără replică : „N-ați văzut ? Era prea gras, n-avea nici o șansă". Animalele se potoliseră, cel puțin mopsul părea liniștit, însă încordarea și o doză de violență colcăiau încă în stăpîn.

N-am spus o fabulă, nu vreau să trag o „morală", însă nu-i mai puțin adevărat că, în absența unei lupte loiale (citește confruntare de idei, polemică în sensul curat al cuvîntului, veșnica bătălie valoare-impostură etc.), în viața literară există destui inși ce proclamă victorii sau înfrîngeri literare după „criterii" cel puțin absurde : „e băiat bun", „de-al nostru", „agreabil", „nesuferit", „orgolios", „nu se știe, n-ai de unde să-l apuci", „îl cunosc", „nu-l cunosc", „de unde sare iepurele", „ăsta e prea băgăreț", „ăsta e un mototol", „mi-a trimis (sau nu) cartea", „și el m-a lăudat", „ăsta m-a înjurat", „să-i vină rîndul, e încă tînăr, n-are nici 40 (sau, după caz, 50) de ani", „abia a scos cinci-șase cărți, mai are timp", ș.a.m.d.

Iar între timp, adevărații beneficiari ai confuziei valorilor sînt impostura, lichelismul, amatorismul, lăbărțîndu-se, prinzînd cheag, pînă cînd vor putea asmuți ei înșiși cîinii, cu lesă sau fără lesă.

1979

Scanned with OKEN Scanner

RADAR

Scanned with OKEN Scanner

DRUMURILE LUI ALIOȘA KARAMAZOV

„Să nu te lași copleșit de tristețea acestei lumi ; să observi, să notezi, să folosești, însușindu-ți-le, chiar și cele mai chinuitoare lucruri și, totuși, să rămîi senin, avînd pe deplin conștiința superiorității tale morale asupra existenței, asupra acestei scîrbavnice născociri..." Sînt cuvintele pe care Tonio Kröger le spune prietenei sale Lisaveta Ivanovna, definind condiția scriitorului în cunoscuta nuvelă a lui Thomas Mann. Acestea și altele („Dacă inima ți-este prea plină, dacă te simți prea mișcat de vreo întîmplare duioasă sau înălțătoare, nimic mai simplu : caută-l pe scriitor, și în cel mai scurt răstimp totul e în ordine. Îți va analiza și formula cazul, ți-l va spune pe nume, îl va exprima, îl va face să vorbească, va termina cu el odată pentru totdeauna, încît îți va deveni indiferent, și nu-ți va cere să-i mulțumești pentru ceea ce a realizat"), m-au făcut să apropiu condiția umană a lui Alioșa (în timp ce urmăream la o relectură a *Fraților Karamazov,* harta sau graficul complicat al drumurilor lui prin orășelul natal Scotoprigonievsk — oborul de vite) de aceea a scriitorului, mai ales a romancierului.

Față de ceilalți Karamazovi, Alioșa e oarecum nedreptățit de critici și posteritate. S-a scris imens despre „ideologia" lui Ivan, despre exaltatul Mitea, despre „Karamazovismul" lui Feodor Pavlovici și al fiilor, Smerdeakov avînd și el un rol important în definirea lui.

Multă vreme Alioșa a fost considerat pe de-o parte un liant compozițional al romanului, pe de alta perso-

najul simbolic prin care Dostoievski propovăduiește o etică cu adînci rădăcini creștine.

Studiul lui Bahtin, *Problemele Poeticii lui Dostoievski*, a adus precizări cu care sîntem în mare măsură de acord, în privința poziției autorului față de eroii săi. Teoria romanului polifonic a înlesnit eroilor dostoievskieni recîștigarea libertății de către personalități care au un destin și o ideologie proprie, neconfundabilă cu aceea a autorului. Dincolo de exercitarea unei profesiuni, scriitorul este duhovnic, el înțelege, disecă, explică, liniștește sau neliniștește, poate să facă toate acestea cu singura condiție de a fi menit chemării sale, pe care o urmează cu sau fără voia sa.

Să revenim la Alioșa. Toate personajele principale din roman sînt legate, într-un fel sau altul, de prezența sau absența lui. Toți îl solicită, îi cer sfatul sau ajutorul, determinîndu-l să se angreneze într-o dificilă cursă contracronometru, parcursă de eroul nostru cu dezinvoltura și seriozitatea celui care își exercită o vocație înnăscută.

Ce este însă dincolo de seninătatea cu care Alioșa apare în fața celorlalți ? Tentativele acestora de a depăși o legislație morală a omului dintotdeauna, se izbesc de candoarea lucidă a lui Alioșa, „preafericit“ nu atît prin datele naturale, ci mai ales prin opțiunea definitivă pentru omenie și principiile etice superioare, cînd el însuși avea săpate în sine rudimente karamazoviene.

Dostoievski nu ezită să-și caracterizeze direct eroul, cu riscul de a fi uneori contradictoriu : „De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar — cel puțin așa îmi făcea impresia — un mistic“. Explicîndu-i gestul de a intra „ucenic“ la mănăstire, autorul nu recurge la argumentele credinței. Detașarea lui de drumul „junimii contemporane“ însemna o primă reacție de păstrare a valorilor morale, a purității existente în el, serios amenințate de mediul închis și nociv al celor din Scotoprigonievsk — din Oborul de vite unde animalitatea sau inconștiența deveniseră moduri de existență.

Claustrarea la douăzeci de ani ar fi însemnat pentru Alioșa o opțiune teoretică sau bigotă, oricum precipitată, nefirească, personajul ar fi eșuat într-o unidimensiune

Scanned with OKEN Scanner

schematică, devenind în cel mai bun caz un personaj-simbol sau personaj-principiu al autorului, argument oarecare pentru o demonstrație.

Nu în primul rînd hotărîrea starețului Zosima îl readuce printre oameni, ci propria sa convingere că acolo, printre cei năpăstuiți, hăituiți de nedreptatea socială și de pornirile obscure ale fiecăruia, își poate îndeplini menirea de tămăduitor al sufletelor, observînd, analizînd, sfătuind, tăcînd, *înțelegînd,* confruntîndu-se cu propriile sale trăiri.

Echilibrul său, părînd înnăscut, deconcertîndu-i pe ceilalți, e prețul unei lupte interioare care transpare rareori, dar e observată totuși de unii (Rakitin remarcă astfel natura unor observații ale lui Alioșa vizînd raporturile dintre Mitea și Grușenka : „Un prunc nevinovat care să cunoască asemenea lucruri ! De cînd te urmăresc !... Și tu, frățioare, ești tot un Karamazov, get-beget Karamazov, prin urmare, legile firii și ale selecției naturale înseamnă ceva" ; mișcări sufletești obscure la Alioșa mai sînt remarcate dealtfel și de Liza — „Tocmai dumitale, părințele ?" —, de Ivan, ba chiar și de Mitea), care recunosc însă fără nici o ezitare superioritatea lui morală. Astfel pentru mulți el este „singurul om din lume" care îi înțelege, un heruvim, „conștiința mea" (Mitea). Influențînd pozitiv destine, Alioșa nu apelează, programatic, la o anumită ideologie (în speță : dogmele creștine). Principiile sale morale acționează prin farmecul personalității sale (Liviu Petrescu aduce un salutar punct de vedere în privința farmecului eroilor dostoievskieni, într-un articol publicat recent în „R.L.") și prin neobișnuita calitate de a nu minți niciodată (o altă însușire care pledează pentru asocierea lui Alioșa scriitorului ideal). Neacceptînd nici un compromis sau „jumătăți de măsură" Alioșa nu va deveni însă rigid. Iubind nemărginit de mult oamenii, îi va accepta cu încredere în redresarea lor morală. Viața, îi spune el lui Ivan, trebuie „s-o iubești mai presus decît logica, precum singur ai spus, chiar în pofida logicii, căci numai așa ai să-i înțelegi rostul". Un argument în plus că Alioșa ar fi trebuit să devină scriitor. Condiția ar fi fost, bineînțeles,

ca ideea să aparțină lui Dostoievski, fertilizată în alt roman.

Ceea ce nu ne împiedică să descifrăm în drumurile sale un posibil simbol al avatarurilor conștiinței scriitoricești, implicată în „tristețea acestei lumi“ și totuși planînd senin deasupra ei, pasionată în cel mai înalt grad de viață, „chiar în pofida logicii“ și totuși superior lucidă, într-un cuvînt nu ne împiedică să deslușim în drumurile lui Alioșa pe acelea ale creatorului către viață și către sine însuși.

1971

Scanned with OKEN Scanner

MALRAUX ȘI SENSUL ACȚIUNII

Se spune că oamenii (să citim bărbații), pe lîngă multe alte posibile categorisiri, s-ar împărți în indivizi de acțiune și indivizi contemplativi. Cei „de acțiune" ar fi, astfel, o majoritate ce înțelege să participe direct la evenimente, încercînd să le influențeze, după puterile lor, precum și cei caracterizați printr-un spirit practic, întreprinzător, pozitiv. Categoriile profesionale „de acțiune" sînt prea numeroase ca să le înșirăm aici.

Ceilalți, „contemplativii", ar fi reprezentați în general de categoriile de artiști, prin urmare și de scriitori. Opusă astfel acțiunii, contemplația primește, în imaginația unora, formele benigne, simpatice, tolerabile ale boemei, după cum în imaginația altora boema, sub orice formă s-ar manifesta, reprezintă un pericol social demn de luat în seamă, o încarnare a spiritului turbulent, opus ordinii și confortului de tip burghez.

Desigur, lucrurile au evoluat, astăzi aproape că nu mai există boemă pe glob sau, în orice caz, nu în înfățișarea consacrată. Marile conștiințe sau forțe artistice nu mai aparțin boemei care, să recunoaștem, pe lîngă obișnuita frondă opusă mentalității burgheze, lăsa destul de mult spațiu și gratuității, pitorescului excesiv și teatral. Imaginea lui Jorge Luis Borges la 78 de ani, orb, este de un nobil tragism, spiritul său, învingător asupra multor răvășiri interioare, întipărindu-i pe față o expresie aproape senină. Sau imaginea lui André Malraux, dintr-o fotografie datată noiembrie 1972, făcută în fața spitalului Lariboisière, unde fusese internat. Malraux se sprijină de trunchiul unui copac, purtîndu-și pardesiul ca

pe o pelerină, ceea ce îi dă o înfățișare romantică. Costumul, cămașa, cravata, pantofii, toate sînt impecabile. Doar fața trădează cumplita oboseală și boala, privirea rămînînd aceeași, neînduplecată și patetică. Fostul ministru al lui de Gaulle avea să scrie, la puțină vreme după aceea, *Lazare*. Pe aproape, două femei îl privesc amuzate pe bătrînul domn ce se fotografiază, neștiind, fără nici o îndoială, că se află în preajma uneia dintre cele mai însemnate personalități ale acestui secol. Am văzut destule fotografii în care mari oameni de afaceri, generali în retragere, miniștri sau șefi de guverne au înfățișarea meditativă a artistului, sau artiști cu figură de războinici. Lucrurile acestea, izolate, nu mai pot spune nimic. Vreau să spun că întotdeauna contează sensul acțiunii și rezultatul ei. Cu André Malraux s-a scris un important capitol din istoria acestui veac, repunîndu-se în discuție obsesia acțiunii care, în diferite ipostaze, îl caracterizează pe scriitor. Cît de adevărată, dar mai ales cît de justificabilă și profundă poate fi această obsesie? Și în ce măsură obsesia acțiunii la un mare scriitor, cum a fost Malraux, poate modifica însuși conceptul de acțiune, în sensul cel mai larg acceptat al cuvîntului?

Literatura, prin ceea ce are mai reprezentativ, prin înălțimea aspirațiilor sale, prin spiritualitatea sa, se desparte net de gratuitate, devenind acțiune asupra conștiințelor, mijloc de influențare a evoluției individului și indivizilor. Iată că am spus „acțiune asupra conștiințelor". Așadar, literatura poate fi, este un mijloc de a acționa. Actul contemplației ține mai ales de momentul gestației literaturii, dacă nu cumva cuvîntul „contemplație" n-a devenit deja impropriu. Fiindcă această gestație poate fi ea însăși acțiune, exemplul Malraux fiind cel mai potrivit. Iată însă că tot scriitorul — deși nu numai el — poate să-și manifeste un anumit scepticism în ceea ce privește eficacitatea „acțiunii" propriei literaturi. Și apoi, se întreabă mulți, au devenit oamenii mai buni după secole de minunată literatură, marcată de nemuritoarele capodopere? Întrebarea pare superfluă, răspunsul nu e greu de bănuit. Și totuși, cine poate nega această acțiune a literaturii, o acțiune de tip special, lentă, insesizabilă,

dar și explozivă în anumite momente ale istoriei ? E un domeniu în care, desigur, statisticile nu-și găsesc locul.

Natură justițiară, dorind să afirme binele, să susțină civilizația și demnitatea în fața barbariei și spiritului agresiv, întotdeauna patriot în cel mai pur sens al cuvîntului, adevăratul scriitor nu va pregeta să accepte încorporarea în literatura sa a unor idei și idealuri care, fără să-i aparțină, reprezintă o garanție a mersului înainte al societății, al speței umane. După cum subiectivitatea excesivă a unor personalități poate provoca o poziție temporar intransigentă și intoleranță, chiar împotriva evidențelor.

Încrederea fanatică în adevărurile proprii poate avea, ca orice fanatism, urmări dezastruoase în literatură, deși această literatură poate fi produsul unei inteligențe și al unui talent de excepție. Adevărurile proprii trebuie confruntate și, în unele cazuri, această confruntare e un lung șir de evenimente dramatice. Mă gîndesc, din nou, la Malraux. Nu doar scepticismul față de acțiunea literaturii și nevoia de acțiune directă, nemijlocită, nu doar spiritul intens neliniștit au făcut, cred, din Malraux o figură cu totul deosebită în galeria personalităților literare, și nu numai literare, un revoluționar deghizat, după împrejurări, într-un aventurier de o structură aparte ; suferind pentru destinele altora și cunoscînd, de pildă, mai bine vechile civilizații, Orientul, ca să sfîrșească prin a descoperi Franța, prin de Gaulle, s-a spus, dar e de adăugat că această „descoperire“ a fost urmarea logică a propriilor tribulații. Căutînd evenimentul sau provocîndu-l, Malraux a fost, cum era de așteptat, insistent căutat de nenorociri. Niciodată însă, neînduplecat, n-a abdicat de la ideile sale, și ele mereu în mișcare, niciodată aventura și asumarea riscului n-au fost subordonate doar plăcerii, fie ea și una de tip aparte, ca în cazul lui Hemingway. Dimpotrivă, fiecare gest a fost urmarea unei febrile și înalte moralități.

Dar bine, vom zice, Malraux a fost unul singur, inimitabil, și nu orice scriitor poate participa la revoluții, războaie locale sau mai puțin locale, devenind spre sfîrșit mîna dreaptă și marele prieten al unei personalități istorice ca de Gaulle. Și atunci ce e de făcut ?, mai ales

presupunînd că structuri de tip Malraux mai există, și eu sînt convins că există. Atunci încrederea în forța de acțiune a literaturii trebuie recîștigată, atunci trebuie să înțelegem și să acceptăm că a scrie literatură înseamnă cu adevărat să acționezi, și nu doar să contempli lumea. Iată de ce mi-a dat de gîndit un senin și limpede răspuns al lui Jorge Luis Borges (aventurier al bibliotecii) care, întrebat într-un recent interviu, acordat revistei *L'Express*, ce poeți francezi îi sînt mai apropiați, i-a pomenit pe Hugo (despre care mai toată lumea vorbește rău, subestimîndu-l), Rimbaud și „poetul minor care se numește Paul-Jean-Toulet". Reporterul s-a mirat de acesta din urmă, spunînd că în Franța Toulet este aproape uitat. La care Borges a răspuns netulburat : „Știu. Și știu de ce : omul nu era interesant. Trebuie ca scriitorul să lase o imagine despre ei înșuși, astfel oamenii pot să și-l reprezinte după moartea sa. Și pentru glorie imaginea este poate mai importantă decît opera".

Ceea ce nu înseamnă că afirmația lui Jorge Luis Borges reprezintă o prea mare noutate. Oare nu trebuie însă să ne reamintim mereu cîte ceva ?

1977

Scanned with OKEN Scanner

VIRGINIA WOOLF ȘI „PROBLEMA SUFLETULUI“

Domnul Ramsay, filosoful care-și hrănește (atît de onorabil) cei opt copii din veniturile profesiei sale (domnul Bankes se miră, se miră...), orgolios, capricios, tînjind după prozeliți, după puțina „căldură a aprecierilor măgulitoare“ (lauda îi face bine, îl liniștește, îl încarcă cu noi energii și potențe speculative), domnul Ramsay cel abstract și ros de uscăciune sufletească se plimbă în sus și în jos pe terasa vilei sale așezată la malul mării, în peisajul minunat al Hebridelor ; domnul Ramsay e neliniștit, îi apare în față derizoriul spectru al ratării, al propriilor limite : „Dacă gîndirea umană se aseamănă cu claviatura unui pian, împărțită într-un număr fix de note sau, mai curînd, rînduită ca alfabetul în douăzeci și șase de litere, în perfectă succesiune, spiritul său luminat nu întîmpină nici o dificultate să parcurgă aceste litere, una cîte una, cu fermitate și precizie, pînă ajungea, să spunem, la litera Q. Ajungea pînă la Q. Nu erau mulți oameni, în toată Anglia, care să fi ajuns pînă la Q“. Și domnul Ramsay nu ezită să se întrebe cu orice risc : „Dar după Q ? Ce urmează după Q ?“ El știe (experiența lui, inteligența lui, bunul simț etc.) că pînă la Z nu ajunge decît un om într-o generație, nu îndrăznește să-și facă astfel de iluzii (ce bine ar fi să îndrăznim doar prin preajma posibilităților noastre !), așa că ar fi fericit dacă ar ajunge la R : „Înainte, spre R, încă o dată ! R...“ Dar ce este R, ce-ar putea fi acest misterios R ? „Dacă Q este Q — atunci R...“ Nu vom ști niciodată și nu va ști nici domnul Ramsay ce este R, de aceea se mustră, cu o disperare afectată : era un ratat, asta era. Și avea

Scanned with OKEN Scanner

nevoie de soția lui ca să-l liniștească, să-i redreseze orgoliul rănit. Soția lui, apărînd în cadrul ferestrei cu micul James în brațe, îmbrățișînd cu privirea plaja, iubită de toți, dominîndu-i pe toți prin suflet și frumusețe. Buna, frumoasa, înțeleapta doamnă Ramsay, cu simplitatea ei care „sonda adîncuri pe care oamenii abili le falsifică", o prezență fascinantă, sufletul cel mai deschis, mai intuitiv, element vectorial, de legătură și de referință al celorlalți.

Universul abstract al d-lui Ramsay, univers din care parcă lipsește mereu ceva esențial, ca și ambițiile livrești ale tînărului Tanslay, rămîn neputincioase față de intuițiile sufletului doamnei Ramsay, față de forța sufletului, atît de admirat de Virginia Woolf la „marii ruși". În eseul *Punctul de vedere al rușilor (Eseuri,* Editura Univers, 1972) Virginia Woolf merge pînă acolo încît se îndoiește de capacitatea cititorului englez de a înțelege cum se cuvine o literatură atît de mare și „atît de diferită cum e cea rusă", amintind numele titanilor Cehov, Dostoievski, Tolstoi. Citind *Frații Karamazov* sau *Demonii* lui Dostoievski, cititorul englez face un mare efort, afirmă Virginia Woolf : „Romanele lui Dostoievski sînt vîltori clocotitoare, vîrtejurile unei furtuni de nisip, guri de apă care șuieră și fierb și ne absorb. Sînt compuse numai și numai din material sufletesc".

Nu știu, poate că în *Jurnalul de scriitor,* Virginia Woolf e preocupată de „problema sufletului" în propriile-i scrieri. Oricum, *Spre Far* (Editura *Minerva,* 1972, prefață generoasă și sensibilă semnată de Vera Călin), romanul din care fac parte personajele amintite pînă acum, poate fi considerat și o operă în care *sufletul,* scăpat de canoanele literaturii englezești, primește o inedită și fascinantă materialitate prin doamna Ramsay. Căci doamna Ramsay, în aparență perfect integrată rigorilor sociale, grațioasă și activă prezență pe redutele ordinii familiale, e în același timp măcinată de o neliniște rar exprimată („Dar eu ce-am făcut din viața mea ?" gîndi doamna Ramsay luîndu-și locul în capul mesei și privind la cercurile albe ale farfuriilor"), dar infinit mai profundă și mai tulburătoare decît „neliniștile" soțului ei. O vagă dezordine, clipele de uitare

de sine, tristețea întreruptă întotdeauna la timp, nemulțumirea față de obișnuințe pe care le acceptă, uneori impuse de ea însăși — toate acestea ne determină să intuim o răvășire interioară care face din doamna Ramsay un „personaj al sufletului", așa cum Clavdia Chauchat e un fascinant „suflet slav" în creația lui Thomas Mann.

În *Spre Far*, fără să creeze personaje antitetice, Virginia Woolf înclină șansele cunoașterii celorlalți spre balanța sensibilității. Acolo unde sterilitatea, convențiile, uscăciunea abstracțiilor și-au pus amprenta, doamna Ramsay umanizează.

Domnul Ramsay, domnul Bankes, pictorița Lily Briscoe, Charles Tanslay sînt, așa cum se consideră fiecare, niște indivizi lucizi. Care e însă mai lucid, care dintre revelațiile lor sînt adevărate, cine poate să hotărască a cui luciditate e mai apropiată de adevărurile omului, poate fi realizată o sumă a acestor adevăruri și apoi o medie ? Doar doamna Ramsay, cea care înțelege cu sufletul, pare să scape de nesfîrșita rafală a acestor întrebări. Ea este, într-un fel, revelația Virginiei Woolf, tușa îndrăzneață pe care o trage pictorița Lily Briscoe în peisajul interesant dar convențional al tabloului său.

1973

Scanned with OKEN Scanner

UN IDEAL EROIC ABSURD

A trecut mai bine de un an de la moartea lui Dino Buzzati. Internat în clinica „La Madonnina" din Milano, sfîrșitul scriitorului italian s-a săvîrșit în împrejurări bizar de asemănătoare cu cel al eroului său din nuvela *Șapte etaje*: Giuseppe Corte e internat într-un sanatoriu, suferind de o ușoară afecțiune, cu totul pasageră, în consecință fiind instalat la etajul șapte, etajul celor „aproape sănătoși". Sub pretexte logice și absurde în același timp, el va coborî etaj cu etaj, pînă la ultimul, cel al muribunzilor. Împotrivirea lui s-a lovit mereu de un destin implacabil dar aparent binevoitor, căci alunecarea spre abisul morții se petrece printre zîmbetele îndatoritoare și complice ale medicilor și infirmierilor. Așadar, Dino Buzzati și personajul său Giuseppe Corte au murit sub semnul aceluiași destin gîndit sau intuit de scriitorul cu o operă atît de aparte în literatura italiană.

Dino Buzzati a fost unul dintre acei rari scriitori care au refuzat integrarea în viața literară, fiind din acest punct de vedere un izolat, dar lucrînd pînă la sfîrșitul vieții în redacția cotidianului *Corriere della Sera*, în calitate de trimis special. Pasiunea sa pentru ziaristică i-a facilitat contactul cu o problematică socială diversă, deși încet, încet, Buzzati va opta pentru sondarea stărilor obsesionale. I s-au găsit filiații cu Kafka și Borges, cu Camus, ba chiar și cu Edgar Poe. Proza lui Dino Buzzati are însă un ton epic inimitabil, obsesiile și coșmarurile personajelor sale se datoresc fie orgoliului excesiv, fie unor situații absurde, dar aproape întotdeauna

finalul e un efort sublim spre echilibru, spre împăcare, spre o reconciliere a existenței cu destinul.

Volumul *Deșertul tătarilor* (Editura Minerva, 1972, traducere de Niculina Benguș, cu o prefață de Romul Munteanu), însumează romanul cu același titlu, publicat de Buzzati în 1940, precum și cîteva din cele mai cunoscute povestiri (*Șapte etaje, Cuirasatul „Tod", Expresul, Cei șapte mesageri* — ultima apărută pentru prima oară în românește în *Vatra*, tradusă de George Enăchescu).

Giovani Drogo, tînăr locotenent, își începe cariera militară la Fortăreața Bastiani, așezată la granița unui imperiu niciodată numit. Fortăreața aceasta, atît de izolată, despre care nici oamenii din împrejurimi nu știau nimic, era perfect integrată în peisajul cenușiu al munților de graniță, spre nord întinzîndu-se un imens podiș, adevărat deșert, numit cine știe de ce, al tătarilor.

Tînărul Giovani Drogo nu are nostalgia unei vieți burgheze, dar nici n-ar vrea să rămînă prea multă vreme atît de departe de oraș, închis într-un mediu rigid, cazon și bizar, pentru că mulți ofițeri, dar nu numai ofițeri, au ciudata mânie a unui iminent război cu dușmani necunoscuți, război care ar însemna pentru ei adevărata existență, întîlnirea cu eroismul și sacrificiul.

La început, așadar, Drogo vrea să părăsească fortăreața, dar e convins să rămînă numai patru luni. E avertizat că îl pîndește primejdia integrării printre ceilalți, a contaminării de monomania lor eroică. Începutul îl făcuse chiar comandantul, colonelul Filimore, cu optsprezece ani în urmă, cînd îi atenționa mereu pe subalterni despre importanța fortăreței și iminența unor „evenimente".

Drogo înțelege că acești oameni așteaptă să vină dinspre deșert „norocul lor, aventura, ceasul miraculos care măcar o dată în viață bate pentru fiecare. Pentru această eventualitate nedeslușită, care cu trecerea timpului părea să devină tot mai nesigură, bărbați în toată firea își iroseau acolo, în munți, cei mai frumoși ani din viață. Nu se putuseră resemna la o existență obișnuită, la bucuriile oamenilor de rînd, la un destin burghez ; umăr la umăr, trăiau cu aceeași speranță, dar fără

să și-o mărturisească vreodată, poate pentru că nu-și dădeau seama de ea, sau poate pur și simplu pentru că erau soldați, și nu voiau să dea în vileag o taină atît de îndrăgită".

Sesizînd pericolul, Drogo nu-l va putea evita. Căci atmosfera din Fortăreață va coborî și în sufletul său, elanurile și speranțele nelămurite ale locotenentului Angustina, ale căpitanului Ortiz, ale sergentului major Tronk, i se vor transmite din ce în ce mai mult, pînă cînd Drogo, cel lucid la început, se va surprinde scrutînd din ce în ce mai des deșertul miraculos, în așteptarea dușmanilor. Așa vor trece de-aici înainte zilele, lunile, anii, dușmanul va apărea la un moment dat ca să marcheze frontierele, ceea ce-l tulbură și-i întreține speranțele pentru alți ani, apoi dușmanul va construi un drum, vor trece alți ani și cînd, în sfîrșit, numeroase trupe inamice vor înainta spre fortăreață, Drogo e de-acum bolnav și bătrîn, au trecut mai bine de treizeci de ani ireosiți departe de lume. Și Drogo va trebui să plece, comandantul Simeoni nu va ezita să se dispenseze de el, trimițîndu-l cu o confortabilă trăsură spre oraș, în timp ce spre fortăreață urcă regimente noi, proaspete, în timp ce „norocosul" locotenent Moro îi va întregi destinul aproape confundabil. În camera unui han obscur, Drogo va înfrunta moartea, zicîndu-și că poate acesta e adevăratul curaj, s-o înfrunți într-un pat oarecare în care zaci, bătrîn și slăbit.

Tulburătoare parabolă, *Deșertul tătarilor* înseamnă pentru creația lui Buzzati o capodoperă ce vrea să forțeze, printr-un orgoliu fără limite, porțile destinului. De aici pînă la fanatism nu mai e decît un pas, pentru că Drogo și tovarășii săi își ratează și-și mutilează existențele pentru lupta în sine, nu pentru a lupta cu ceva anume, cu dușmani recunoscuți. Moartea aduce cu sine marea tristețe a împăcării dar, vai, atunci cînd speranța nu mai e posibilă.

1973

TOLSTOI ȘI „MESERIA DE A TRĂI“

Dramaticul titlu al jurnalului lui Cesare Pavese („Meseria de a trăi“), scriitor devenit personaj tragic al propriei opere, s-ar potrivi în mare măsură și jurnalului gigantului de la Iasnaia Poliana. Între cei doi scriitori, fiecare aparținînd altui secol și altei patrii, amîndoi figurînd printre marile conștiințe ale literaturii universale, există totuși o diferență de forță și de structură, aceasta în ce privește personalitatea lor. Pentru că în ce privește opera, aceeași conștiință a literaturii universale (fie scrisă, fie nescrisă), îl consideră pe Lev Tolstoi un „gigant“, unul dintre cei mai mari ai tuturor timpurilor, iar pe Cesare Pavese unul dintre cei mai mari ai acestui secol. Ultimul n-a rezistat uzurii și sfîșierilor propriilor trăiri, adesea paroxistice, pe cînd Lev Tolstoi a supraviețuit îndelungatei și dramaticei lupte cu sine însuși, reușind să-și ofere acele zile de echilibru și pace sufletească, în care nota în jurnal : „sînt mulțumit de mine“ sau „n-am nimic să-mi reproșez pe ziua de azi“. Oricum, „ideea perfecționării“, care apare din tinerețe, deci încă de la începutul jurnalului, poate fi pusă sub semnul acelei idei geniale a jurnalului ca „meserie de a trăi“, personalitățile zbuciumate privind întotdeauna viața ca pe o luptă în primul rînd cu propriile trăiri și contradicții, ca pe un proces ce se învață cu prețul unor chinuitoare eforturi, din moment ce nu s-au născut cu „lecția învățată“, ceea ce ar însemna adaptabilitate, trăiri mediocre, acceptarea surprizelor și incidentelor existențiale cu resemnare sau acea falsă înțelepciune,

cum poate părea uneori docilitatea, oportunismul și „descurcăreala" instinctivă.

Atunci cînd „lecția" se învață într-o luptă surdă, riscurile autodistrugerii sînt permanente, dar ele nu pot fi evitate. Odată ce mecanismul e declanșat, începînd cu primele semne ale conștiinței de sine, nu mai există altă cale. Iar pe acest drum spinos al clarificărilor de tot felul, la capătul căruia te așteaptă sau nu izbînda, împăcarea față de propria-ți viață sau deznădejdea eșecului, jurnalul e un ajutor adeseori nesperat dar necesar, singurul prieten căruia poți să-i încredințezi deznădejdile cele mai cumplite și satisfacțiile cele mai intime, care, spuse altora, ar părea jenante și de neînțeles. „Jurnalul" lui Lev Tolstoi (fără îndoială, un eveniment editorial, datorat „Editurii Univers", în traducerea Janinei Ianoși, cu o remarcabilă prefață de Ion Ianoși) reprezintă și din acest punct de vedere (altul, și cel mai important, ar fi după istoricii literari cel de înțelegere, interpretare și „explicare" a operei) un document exemplar de viață trăită intens, sinuos, în căutarea echilibrului sufletesc și a satisfacțiilor pure, evitîndu-se însă, fatal, modéle de existență lineare, comode.

Într-o epocă în care jurnalele, memoriile sau antimemoriile proliferează spectaculos, și datorită unui public mereu mai avid de senzațional, hrănindu-se pe alese cu intimitățile altora, „Jurnalul" lui Tolstoi ne face să punem din nou, cu mai multă gravitate, întrebarea asupra necesității jurnalului. Tolstoi și-a pus și el, bineînțeles, această întrebare, încă de la început, cînd jurnalul său abia demara. „În jurnal trebuie să se găsească o tabelă de reguli și tot în jurnal trebuie să fie fixate activitățile mele viitoare". Orizontul larg pe care poate să-l deschidă un jurnal, pare încă limitat. Dar nu înseamnă oare această frază începutul unei obsesii nobile, aceea a autoperfecționării, a unui proces îndelungat de supraveghere severă a propriei personalități, dăruită cu calități excepționale dar și cu slăbiciuni care l-ar fi putut pierde ? Trei ani mai tîrziu, în 1850, 14 iunie, jurnalul capătă o nouă menire, aceea a scriitorului hotărît asupra drumului său : „Parcă puține-s ideile din cap care-ți par cu totul extraordinare și cînd le cercetezi

rezultă că sînt un nimic! În schimb altele sînt chiar importante față de ce este necesar un jurnal. După jurnal e și foarte comod să te judeci pe tine însuți. Apoi, avînd în vedere că socotesc să-mi fixez toate ocupațiile dinainte, jurnalul e necesar și în acest sens". Să nu luăm în seamă cuvîntul „comod", asprimea cu care se judecă cel mai adesea îl infirmă. În 1851, obsesia perfecționării apare deja firească, consolidată, notată sec și limpede, devenită mod de existență: „În afara stabilirii acțiunilor viitoare, îi mai găsesc jurnalului un scop folositor: darea de seamă asupra fiecărei zile, din punctul de vedere al slăbiciunilor de care dorești să te lecuiești".

Spre deosebire de jurnalele destinate dintru început publicării, și în care autorii lor, chiar dacă încă tineri, la început de drum într-o carieră sau alta, cred cu tărie în destinul și menirea lor, jurnalul de tipul celui al lui Tolstoi e mult mai tulburător, mai sincer, mai dramatic, el fiind început într-o epocă în care viitorul mare scriitor dialoga doar cu sine, nu cu un presupus, viitor cititor, fiind preocupat de întrebări și răspunsuri care să-l ajute să opteze pentru ceva. Și chiar dacă acel ceva pare a se contura încă din primele însemnări, adică dificila și niciodată învățata pe deplin meserie de scriitor (pentru noi e ușor acum să știm asta), adevărul e că opțiunea nu a fost deloc ușoară, iar încrederea în sine a viitorului mare scriitor a fost deseori minată de îndoială. Cît de ușor ar putea fi depistată impostura și lipsa vocației autentice, dacă s-ar sancționa cu mai multă severitate, întotdeauna, suficiența unei premature încrederi în sine, ca să nu mai vorbim de nimicnicia revendicărilor de locuri în ierarhia literară.

Thomas Mann scria undeva că diferența dintre artist (nu unul oarecare, firește) și omul obișnuit constă într-o mai mare și mai profundă dragoste de viață a primului, datorită faptului că știe totul sau aproape totul despre moarte. Tolstoi își sfîrșește adeseori însemnările zilnice cu cuvintele: „Dacă voi trăi..." Vitalitatea debordantă și rigoarea, „poftele lascive" pe care le condamnă adesea, dar le și justifică și pornirile ascetice se ciocnesc aproape tot timpul. Uneori se amenință că se

va împuşca, dacă nu va înfăptui un anumit lucru propus. Dar n-o face, deşi nu-şi îndeplineşte scopul propus. Prin excelenţă suflet slav, pendulînd între trăiri extreme, Tolstoi, aşa cum apare în jurnal, ar fi putut fi un foarte complex personaj dostoievskian. Dar forţa şi încrederea în sine vor fi de fiecare dată mai puternice. Chiar într-un autoportret vădit negativ, scris poate într-un moment de iritare („Sînt urît, neîndemînatic, lipsit de scrupule şi fără o educaţie mondenă. Sînt irascibil, plictisitor pentru ceilalţi, lipsit de modestie, intolerant şi ruşinos ca un copil. Sînt aproape incult. (...) Sînt nereţinut, nehotărît, inconsecvent, prosteşte vanitos şi violent, ca toţi oamenii lipsiţi de caracter. Nu sînt curajos. (...) Sînt atît de ambiţios, şi acest sentiment mi-a fost atît de puţin satisfăcut, încît adeseori mă tem că dacă aş avea de ales între glorie şi virtute, aş alege-o pe prima. Da, sînt lipsit de modestie ; din această cauză sînt timid"), asprimea cu care se judecă are acea alintare a orgoliului, care-o face suportabilă. Însă nici orgoliul nu e lăsat să se lăfăie, necenzurat, pînă la desfrîu.

„Jurnalul" lui Tolstoi, expresie a unei personalităţi de excepţie, ne oferă şi un alt adevăr : oricît de mare ar fi valoarea jurnalului, ca operă independentă, el nu poate căpăta acea unicitate şi noblеţe pe care i-o conferă doar Opera. Fără să fie neapărat complementar (sau nu numai), jurnalul marilor personalităţi rămîne totuşi expresia unui sublim şi dramatic efort de a-ţi găsi un loc distinct sub soarele dorit veşnic.

1975

Scanned with OKEN Scanner

JURNAL NUMAI PENTRU MINE

După mai bine de o jumătate de veac de însemnări *, (de multe ori năucitoare pentru cititor prin intensitatea trăirilor și informațiile dense, urmarea unei vieți agitate chiar și în zile aparent calme, în care Tolstoi notează : „îmi merge scrisul") destinate *Jurnalului,* în 1908, la 80 de ani, Tolstoi începe un jurnal „secret", abandonat o vreme, reluat apoi ca „Jurnal numai pentru mine" la 29 iulie 1910.

Se spune că bătrînețea aduce cu sine liniște și împăcare ; ritmul biologic se potolește, reactivitatea față de mediu se tocește, pe cînd omul devine mai înțelept, mai detașat.

Tolstoi era de multă vreme o celebritate, cunoscut și admirat în Rusia, în Europa, în America, Japonia, China sau India. Iasnaia Poliana devenise loc de pelerinaj, de-a lungul anilor îl vizitaseră, străbătînd mii de kilometri pentru cîteva minute sau ore de conversație, intelectuali de prestigiu sau oameni de rînd, cerîndu-i ajutorul și sfatul (uneori aceste permanente vizite se dovedeau obositoare, iar impresiile lui Tolstoi despre vizitatori nu au fost întotdeauna consemnate în jurnal : se pare că în timpul călătoriei prin Rusia, în 1900, Rainer Maria Rilke îl vizitase și pe Tolstoi, dar vizita nu

---

* *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, din care a apărut recent volumul al doilea tradus de Janina Ianoși (comentariul și aparatul critic e semnat de Ion Ianoși), poate fi considerat un mare dar pe care ni l-a făcut Editura Univers, valoarea lui scutindu-ne de alte adjective folosite în prea multe ocazii.

e nicăieri amintită. Poate că impresia lăsată de poetul german n-a fost prea puternică). Refuzase primul Premiu Nobel, scriind Academiei suedeze să-l confere sectei oropsite a duhoborilor, pentru care intervenise, dealtfel, în cîteva rînduri scriindu-i ţarului. Celebru şi (totuşi) influent, va fi excomunicat în 1901, după atacurile consecvente îndreptate împotriva instituţiei bisericii. De fapt, Tolstoi însuşi devenise o instituţie, nu numai pentru faptul că opera şi acţiunile lui erau vaste şi impunătoare, ci mai ales datorită ecoului pe care l-au avut ideile lui în conştiinţa unor adepţi, tolstoismul tinzînd să devină o doctrină, deşi era contestată chiar de către cel ce-i împrumutase numele.

La 80 de ani, la 82 de ani Lev Tolstoi era, fără nici o îndoială, un înţelept, şi nu unul obişnuit. Şi totuşi a început să-şi ţină, paralel cu jurnalul obişnuit, unul „secret" : *Jurnal pentru mine*. Liniştea, împăcarea, detaşarea de lume nu-i cuprinseseră însă sufletul. Poliţia secretă nu mai fusese de mulţi ani pe la Iasnaia Poliana, ca să scotocească printre hîrtii şi cărţi ; cel puţin Tolstoi nu s-a mai plîns de aşa ceva. Cauza acestei dedublări dorite era atmosfera sufocantă, adeseori paroxistică de la Iasnaia Poliana, întreţinută în primul rînd de Sofia Andreevna, soţia scriitorului. Să nu intrăm în amănunte, Lev Tolstoi numeşte el însuşi manifestările soţiei sale : manii, boală. Dar, cu toate acestea, nu e detaşat, ci suferă îngrozitor, oscilînd zilnic, iar uneori pe parcursul aceleiaşi zile, între iubire (un amestec de milă, înţelegere şi compătimire) şi oroare. Sonia, atît de iubită în tinereţe, devenise pentru soţul ei, după numai cîţiva ani de căsnicie, un nod al contradicţiilor, imposibil de dezlegat. Sonia rămăsese o amintire, nici ea senină. Sofia Andreevna era detestată. Unele scene, relatate de Tolstoi, ar putea trece drept comice (luciditatea teribilă a bătrînului scriitor le şi califică cîteodată în felul acesta), dacă o patimă reciprocă mistuitoare n-ar împinge lucrurile spre tragic. Cîteva tentative de a părăsi Iasnaia Poliana eşuaseră, Tolstoi, care nu reuşise să-şi impună ideile şi familiei sale, negăsind puterea necesară de a pleca. La 82 de ani situaţia, ireconciliabilă, părea să nu aibă un alt sfîrşit decît moartea. Un caiet cu însemnări din *Jurnalul*

Scanned with OKEN Scanner

pentru mine fusese descoperit de Sofia Andreevna în tureatca unei cizme, unde fusese ascuns. Dar nu atunci e luată marea hotărîre, ci la 28 octombrie 1910, noaptea, cînd Sofia Andreevna, după ce-i scotocise cabinetul de lucru, vine în camera lui „întrebîndu-mă de sănătate, și mirîndu-se de lumina pe care o vede la mine. Scîrba și indignarea mea cresc, mă înăbuș, îmi număr pulsul : 97. Nu pot sta întins și deodată iau hotărîrea definitivă să plec".

Zeci de astfel de scene, unele mai penibile, avuseseră loc, fără ca reacția atît de dorită să se finalizeze. De ce atunci și nu altădată ? Nu se poate oferi nici o explicație, în afara aceleia că marele roman care e viața lui Tolstoi trebuia să aibă un final pe măsură. Și astfel a existat în conștiințele zguduite ale epocii o gară numită Astapovo și un șef de gară îndatoritor, I. I. Ozolin, și alte lucruri, decurgînd din moartea deloc anonimă a marelui scriitor, chiar dacă ea, moartea, l-a găsit într-un loc neînsemnat al imensei Rusii.

Numai un om ca Tolstoi putea să noteze la venerabila vîrstă de 82 de ani, cînd alții așteaptă, considerîndu-se fără prihană, să fie sanctificați de cei din jur : „Mă simt în domeniul desăvîrșirii morale cu totul copil, învățăcel, și încă învățăcel prost, nesilitor".

Pare ciudat faptul că scena amintită mai sus, în care a fost hotărîtă fuga, a fost consemnată de Tolstoi în jurnalul obișnuit, și nu în *Jurnal numai pentru mine*. O confruntare atentă a celor două jurnale paralele ne duce spre o concluzie uluitoare : *Jurnalul numai pentru mine* nu e prin nimic mai sincer, mai intimist, mai sfîșietor decît celălalt, cel masiv, cuprinzînd o viață extraordinară. Sinceritatea și conștiința celor mari nu se pot dedubla, chiar cînd accidentele existențiale solicită, fie și nuanțat, dedublarea.

1976

Scanned with OKEN Scanner

Mărturisesc că, de o vreme încoace, citesc cu aviditate și nu rareori cu înfrigurare, memorii, jurnale, antimemorii, cărți de istorie contemporană, culegeri de acte și documente. Și tot de o vreme încoace, citesc, cumva inevitabil, mai puțină poezie și proză, mai puțină literatură de ficțiune. Apare o avalanșă de cărți din prima categorie, și n-ar fi deloc prea multe dacă n-ar fi foarte limpede că pentru generația mea biologică, a celor trecuți de 30 de ani, destule cărți reprezintă surprize totale și premiere absolute, încît sîntem salvați de starea de șoc poate tocmai de această invazie, la urma urmei pașnică, a adevărurilor venite pe căi atît de diverse, iar această varietate a revelațiilor atenuează posibile și chinuitoare întrebări cu răspuns unic. Sînt, oricum, de invidiat adolescenții sau cei abia ieșiți din adolescență, pentru care aceste lecturi numeroase, dacă sînt săvîrșite fie riguros, fie nonșalant, cu rapiditatea doar aparent febrilă a acestui sfîrșit de veac, reprezintă în primul rînd un mijloc de informare într-un timp în care se face apologia informației. Și informîndu-se acești oameni foarte tineri se formează, cresc, evoluează pe o spirală despre care și noi și ei avem încă prea puține date.

Cu totul altfel stau lucrurile cu generația biologică dintre 40 și 50 de ani : pentru mulți dintre ei, aceste cărți reprezintă relecturi, posibilitatea unor comparații livrești, puncte de incidență cu propria biografie.

Să ne gîndim, de pildă, la al doilea război mondial : adolescenții se informează despre acest război, formîndu-și propriile păreri, cei care au trăit evenimentele de

atunci, tineri sau foarte tineri, își confruntă amintirile, pe cînd generația mea, nu ezit s-o spun, se află într-o situație ingrată. Informațiile cu totul lacunare pe care le-am avut pînă acum cîțiva ani s-au dovedit suficient de bine fixate, iar completarea sau răsturnarea lor n-a fost deloc un proces calm și rece, atît de obișnuit pentru obișnuitul om modern, ci o dispută căpătînd adeseori formele acute ale confruntării, o aventură colectivă dar și foarte personală, în care fiecare s-a descurcat cum a putut, investigînd o vastă galerie cu tablouri adevărate și false, consultînd de-a valma o bibliografie contradictorie, în care faptele nude ale documentelor, surprize brutale și de neînțeles prin absurditatea lor, sînt apoi interpretate subtil, nuanțat, sau cu intransigență fanatică de actori principali, secundari sau chiar figuranți-martori. Hățișul acesta de interpretări și aventura parcurgerii lui, o aventură chinuitoare, ar putea părea zadarnice dacă nu ne-ar aduce întrebările și răspunsurile spre noi, printr-o restrîngere treptată și vitală a unui spațiu care te-ar copleși pînă la urmă prin imensitatea lui dură dar înșelătoare, oferindu-ți tentante dar zadarnice călătorii, mereu pe urmele altui adevăr.

Două cărți apărute în 1976, *Memorii* * de André Maurois, și *La bal cu Marcel Proust* ** de Martha Bibescu (într-o traducere excelentă semnată de Tudor Ionescu), foarte diferite din toate punctele de vedere și comentate oarecum întîmplător, fără să reprezinte niște evenimente editoriale, vin să pună din nou acea tulburătoare și vastă întrebare asupra condiției scriitorului. André Maurois se caracterizează singur, în numeroase prilejuri, dintre care, parcurgîndu-i *Memoriile*, cel mai relevant mi s-a părut următorul, și îl citez în întregime, considerîndu-l unul din punctele de tensiune, mai intens confesiv, al sutelor de pagini scrise impecabil, într-un stil adeseori fermecător prin eleganță dar și prin rafinamentul și echilibrul structural al foarte cultivatului

---

* André Maurois, *Memorii*, Ed. Univers, Buc., 1976, traducere și cuvînt înainte de Roxana Verona.

** Martha Bibescu, *La bal cu Marcel Proust*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976, seria Restituiri, îngrijită de Mircea Zaciu, traducere, prefață, note și indice de Tudor Ionescu.

industriaș devenit, aproape fără voia lui, scriitor : „Dar dacă, în acțiune, respect fără efort cea mai severă disciplină, țin din toată puterea la libertatea gîndirii. Savanții plini de scrupule care m-au învățat fizica, chimia, istoria, m-au făcut să devin deosebit de exigent de îndată ce a fost vorba să constat fapte. Nu ajunge ca un eveniment să vină în sprijinul tezei mele, pentru a-i accepta realitatea. Îmi ascult adversarul cu dorința primejdioasă de a-l înțelege. Îmi închipui cu greu reaua-credință, răutatea, machiavelismul. De unde și încrederea mea naivă, mii de imprudențe și speranța deșartă de a-i convinge pe fanatici, dovedindu-le că se înșală. Asta înseamnă să uităm că vor să se înșele. Se înșală oare cei fanatici ? Cred că da. Dar mai știu că alții, pe care-i stimez, sînt în această privință de o părere contrară și consideră drept foarte înțelepte aceste minți incisive furioase. «Sînteți lipsit de agresivitate», îmi spunea pe vremuri Lucien Romier, și e lucru constatat că măsura, care mă caracterizează, îmi face spiritul mai puțin mușcător. «Adevărul este excesiv, ne învață Alain, dascălul nostru, și trebuie să știi să treci dincolo, cu mult dincolo de granița moderației dacă vrei să înțelegi chiar și cele mai simple lucruri». Iar Blake spunea : «Drumul excesului duce la palatul înțelepciunii» (p. 245). Același Alain, «dascălul nostru», îi spusese, în timp ce Maurois, proaspăt academician, îl vizitează, oarecum jenat de noua lui calitate, cunoscînd idiosincrazia vechiului său maestru față de „nemuritori“ : „Te cunosc bine. Ești un băiat tandru și ceea ce pentru un altul ar fi periculos, pentru dumneata e lipsit de primejdie“. Așa a și fost. Maurois a parcurs, oarecum la pas, cu eleganță, două războaie mondiale, evenimente personale dramatice, fără să reușească să ne transmită ceva din dramele lui, a cunoscut șefi de state și guverne, un număr năucitor de mareșali, miniștri, generali, lorzi, scriitori și artiști celebri, dar forța lui de evocare e minimă. Fostul industriaș de provincie, deloc năucit de această viață mondenă s-a integrat fără efort într-un joc pentru care a fost totuși pregătit. Descrierea strategiei ceremonioase care a precedat alegerea lui la Academie e derizorie, dar Maurois n-o simte nici o clipă ca atare, jocul fusese acceptat demult, cu

toate regulile lui, iar acest joc, cîteodată ridicol prin preţiozitate, nu probează altceva decît teribila îndepărtare de adevărata condiţie a scriitorului. Luciditatea nu i-a lipsit, nici spiritul de anticipaţie. I-au lipsit însă virulenţa, detaşarea şi patosul dramatic. Conflictul cu lumea a fost mereu atenuat de prudenţă şi echilibru excesiv, de efortul de a înţelege totul, eşuînd în a accepta prea multe. Ceea ce nu poate duce spre marea literatură, întotdeauna dramatică sau tragică. Maurois nu se numără, aşadar, printre cei mari ai acestui secol. Cauzele pot fi şi altele, desigur, dar nu asta ne interesează acum. Scriitorul, devenit „om de lume" cum a fost Maurois, riscă să-şi piardă cu totul acea singurătate care duce spre înţelegerea adîncurilor. Ceea ce nu ne împiedică să recunoaştem în Maurois un reprezentant tipic al spiritualităţii franceze, construindu-şi cu fineţe existenţa şi opera, oază liniştită într-o lume brutală şi revendicativă, căreia, aparent, n-avea ce să-i opună. Doar aparent, pentru că aparentă şi provizorie a fost întotdeauna fragilitatea cărturarului în faţa forţei. Adevăr ilustrat mult mai bine de Marcel Proust pe care Martha Bibescu se străduieşte să-l înţeleagă, fără să reuşească decît în puţine ocazii. Pentru că modernitatea şi „timpul pierdut" la Marcel Proust capătă şi forţa de exprimare a unei civilizaţii care, chiar în formele ei de decadenţă, s-a dovedit capabilă să reziste, prin valorile ei eterne, perioadelor de barbarie, deloc puţine într-un singur secol.

1977

TRAGEDIA ȘI TRAGICUL POSIBIL

Întrebîndu-se, într-o conferință ținută la Atena, în 1955, asupra viitorului tragediei, Albert Camus considera că epoca postbelică „e cît se poate de interesantă, cu alte cuvinte este o epocă tragică". Deși „o floare foarte rară", tragedia modernă ar avea anumite șanse de apariție și afirmare, spune Camus, „pentru că, în istorie, marile perioade de artă tragică se situează în secole de joncțiune, în momente cînd viața popoarelor este împovărată în același timp de glorie și de amenințări, cînd viitorul este nesigur, iar prezentul dramatic. În definitiv, Eschil a fost combatant în două războaie, iar Shakespeare contemporanul unei succesiuni destul de impresionante de grozăvii. În afară de aceasta, amîndoi stau la un fel de cotitură primejdioasă în istoria civilizației lor". Prin urmare, „vîrsta tragică pare să coincidă totdeauna cu o evoluție în care omul, conștient sau nu, se detașează de o formă veche de civilizație, situîndu-se în raport cu ea într-o stare de ruptură, fără să fi găsit încă o nouă formă care să-l satisfacă".

Deși demonstrația din conferința-eseu e strînsă, riguroasă și, pe alocuri, deosebit de subtilă, Camus nu rămîne la fel de convingător atunci cînd se referă mai ales la cadrul literaturii franceze ca spațiu promițător pentru o viitoare tragedie. Chiar și tragedia franceză din secolul al XVII-lea nu are, nici pe departe, măreția și profunzimea celei grecești sau shakespeariene, canonizarea excesivă a formei fiind nu numai o cauză, ci și o consecință a unui fond tragic mai fragil, uneori doar simulat. Gide și Giraudoux n-au reușit decît apropieri

Scanned with OKEN Scanner

stimabile de predecesorii iluștri, iar Montherlant și Claudel s-au aflat mai aproape de un stil decît de fondul tragic.

Chiar dacă Camus discută viitorul tragediei doar ca gen de teatru, cel mai dificil și impunător, poate mai importantă ar fi o analiză asupra șanselor tragicului, a intruziunii lui în proză, de pildă. Oricît de lipsită de prejudecăți ar fi o discuție despre șansele tragediei, oricît de liberă ar fi gîndirea în privința eliberării formei, a stilului, de canoanele modelelor clasice, pînă la urmă se pare că aceste canoane vor supraviețui (și Camus ne-o dovedește), atîta timp cît raportarea la izvoarele tragediei va avea în vedere o anumită structurare a formei (un nou limbaj tragic nu are neapărată nevoie de un geniu, cum crede Camus, acest limbaj existînd deja în lume, în alte literaturi, la „purtători de cuvînt" ai unor situații cu adevărat zguduitoare, tragice), e drept, mereu înnoită prin obstinata alchimie a unor scriitori contemporani, precum și o gîndire canonică asupra fondului și situațiilor tragice. În acest sens, tragedia, în formele ei impuse, ca și în altele așteptate (și în care îndrăzneala reprezintă doar niște timizi pași înainte), va întîrzia să apară.

Cu totul alta e situația în roman, unde, nu întîmplător, tragicul apare, în forma lui cea mai simplă, mai directă, în romanele document. E logic ca o epocă tragică, în anumite situații tragică pînă la saturație, care provoacă și o anumită obișnuință, să se regăsească de fapt prin nuda redescoperire și relevare, spre o mai adevărată înțelegere, a laturii tragice a existenței. Nu situațiile lipsesc, nu talentele, nu geniile, ceea ce lipsește și împiedică afirmarea tragicului (care, în paranteză fie spus, deși ar merita studii și cărți întregi, asigură forța unei literaturi) ține mai cu seamă de o anumită timorare în fața lui, de o estompare pînă la anulare a conflictelor și situațiilor tragice, ca și de o curioasă prejudecată, hrănită poate de o insuficientă informare și cunoaștere, de o optică rudimentară asupra unei literaturi sau, și mai grav, de o confuză expresie a unei senine inculturi, conform căreia tragicul ar avea și un caracter nociv, deprimant, împingîndu-l pe cititor sau spectator

spre scepticism, apatie sau dezabuzare. Nimic mai puțin adevărat. Față de alte scrieri, relaxante sau fals moralizatoare, care acționează încă doar asupra unor straturi superficiale ale gîndirii și conștiinței, opera tragică, sub orice forme s-ar manifesta, are forța de a influența în profunzime, vorbind despre măreția și mizeriile omului, avînd acea unică și extraordinară capacitate de a înălța și de a încuraja, după ce ai asistat la „căderea", precedată de zbucium, a unor personaje. Tot atît de adevărat e faptul că tragedia (un transfer de termeni e posibil !) prin forța adevărului său, poate conferi măreție unei epoci, înnobilînd și luminînd calea spre viitor. A refuza o legitimitate a tragicului în raport cu realismul, să zicem, înseamnă să îngustezi șansele unei literaturi.

S-au exprimat, în destule ocazii, rezerve față de o vocație tragică a scriitorului român, dispus să convertească, rapid și nonșalant, situații tragice în unele ironice, de pildă. Ca și mai sus, am ales termeni extremi pentru comparație. O literatură este apreciată desigur, și după o „medie" a ei, dar în primul rînd după vîrfuri. Nu aceia care, cu o suspectă grabă, transformă tragicul în, să zicem, romanțe sau cîntece din frunză, vor da vreodată tonul unei literaturi.

În ultimul său interviu, acordat revistei *Flacăra*, Alexandru Ivasiuc, acest om și scriitor atît de viu, atît de febril, încît nu reușesc să înregistrez realitatea tragicei lui dispariții, regretată, nu mă îndoiesc, sper din tot sufletul, și de cei ce nu l-au iubit, poate incomodați de spiritul lui neliniștit, ofensiv și insurgent, așadar în acel interviu Alexandru Ivasiuc spunea, printre alte multe idei demne de tot interesul nostru : „Scriitorul român, ca toți scriitorii, are și el păcatele lui. Nu-i chiar atît de incompatibil. Ceea ce-i lipsește nu e nici talentul, nici forța cuvîntului, ci meditația gravă. Nu înțeleg cum există oameni care au dat dovadă de curaj în circumstanțe grave și sînt în stare să scrie articole pentru interese mărunte, de grupare literară. Nu înțeleg nici cum cineva nu are curajul să fie de altă opinie decît cei din cercul său imediat. Avem forțe pentru o literatură mare. Deocamdată forțe".

Scanned with OKEN Scanner

Sînt cuvintele unui scriitor căruia nu i-a lipsit nici talentul, nici forța cuvîntului, nici meditația gravă. Cum toate acestea, și cu osebire meditația gravă, atît de necesară unei reprezentări tragice, nu lipsesc nici altor importanți scriitori români. Fără să spunem alte cuvinte de circumstanță, să ne alăturăm speranței lui Alexandru Ivasiuc : „Avem forțe pentru o literatură mare". Din care tragicul, am mai adăuga, nu lipsește și nu poate lipsi.

1977

Scanned with OKEN Scanner

FEBRILA EXISTENȚĂ A SCRIITORULUI

Albert Camus : născut la 7 noiembrie 1913 la Mondovi, în Algeria ; tatăl — muncitor, mama — femeie de serviciu ; a cunoscut, în copilărie, dar și mai tîrziu, sărăcia ; student, portar al unei echipe de fotbal — stadionul va rămîne pentru el templul întrecerii loiale, curajoase, dure —, absolvent al Facultății de filosofie din Alger ; actor, profesor, ziarist — va fi într-o vreme co-director la *Combat* — la 27 de ani atins de tuberculoză, călător pătimaș — călătoriile cu „clasa a treia“ constituie, prin repercusiunile lor, elemente care îl deosebesc de André Gide, observație ce-i aparține — laureat al Premiului Nobel pentru literatură ; mort la 4 ianuarie 1960, într-un accident de mașină, acul vitezometrului fiind trecut bine de 100 km/h.

Acestea ar fi cîteva date succinte, incapabile să reconstituie măcar schema existenței celui care a scris *Mitul lui Sisif, Străinul, Ciuma, Căderea.*

L-am citit pe Camus tîrziu, în traducerile (prea tîrzii ?) apărute la noi, și în situația aceasta sînt mulți dintre cei de-o vîrstă cu mine. Și de aceea Camus îmi este încă foarte apropiat, nu numai în timp. Vocile contestatare, unele poate îndreptățite, care se aud în propria sa patrie („am o patrie : limba franceză“), îmi sînt indiferente. Îi receptăm pe marii scriitori atunci cînd ne este dat, sîntem prinși — uneori rezistăm — de magnetismul firesc al operei lor, ne desprindem pentru a ne căuta în continuare sau pentru a ne regăsi.

Spun că n-am trăit sub zodia operei lui Camus, dar îmi este apropiat. Admir în el un anumit tip de scriitor,

scriitorul febril, moralistul ce nu moralizează, avînd o permanentă repulsie față de dogma de orice fel („Curaj în viață și talent în opere, nici nu-i chiar atît de rău. (...) Meritul său (al scriitorului — n.n.) este mișcarea sa, iar dacă aceasta trebuie să devină o lege, o meserie sau o teroare, unde mai este meritul ?“ — *Caiete).*

Lectura *Caietelor* (Editura Univers, 1971) mi-a consolidat admirația față de autorul lor. Dacă admirația poate fi într-adevăr consolidată pînă la definitiva ei stabilitate.

Personaj principal al *Caietelor,* Camus fascinează prin permanenta încercare de conciliere între scriitor („filosoful“ este respins, dintr-o oroare față de „sistem“, considerat dogmă sau vanitoasă încredere în rațiunea proprie, dar și pentru că : „Nu gîndim decît în imagini. Dacă vrei să fii filosof scrie romane“) și om : „Ducînd o viață de sărăcie, printre oamenii aceia umili sau vanitoși, eu am atins în modul cel mai sigur ceea ce mi se pare a fi adevăratul sens al vieții. Operele de artă nu vor împlini niciodată această nevoie. Arta nu-i totul pentru mine. Să fie atunci măcar un mijloc“.

Ce sînt în acest sens *Caietele ?* Notații de scriitor, crochiuri, planuri pentru viitoarele cărți, exerciții stilistice (deci, pentru exegeții camusieni, hrană îmbelșugată) ; dar și pagini de jurnal în care omul învață permanent „meseria de a trăi“, cum și-a intitulat Pavese jurnalul său. Beția dionisiacă a receptării lumii, fervoarea intelectuală, frecventa acuză a singurătății și spinosul drum spre colectivitate, acceptarea și respingerea absurdului existenței, o permanentă cufundare în provizoratul zilei („Astăzi, mă simt dezlegat de trecutul meu (...) Nu vreau decît această constrîngere și acest spațiu închis — această fervoare lucidă și răbdătoare“ ; „...mi-am închis tot ce se înțelege îndeobște prin «viitor» am rămas mai departe în incertitudine și sărăcie...“), într-un fel de prezenteism — ca să numim așa prezentul, ca noțiune labilă și unică certitudine în același timp —, teama de imobilism și fixare (fuga de la Bel-Albès, unde fusese numit profesor), iată cîteva motive care mă fac să cred că aceste *Caiete* conțin excelente

pagini de morală umană în sensul cel mai înalt, și de etică scriitoricească, în sensul aplicat al noțiunii.

„Sînt oare fericit sau nefericit? Întrebarea n-are prea multă importanță. Trăiesc atît de pătimaș"; „Să nu cedez: asta e totul. Să nu consimt, să nu trădez. Toată violența mea mă ajută în acest scop și acolo unde ea mă poartă, iubirea mea mă ajunge din urmă, și, odată cu dînsa, pasiunea furioasă de-a trăi care dă sens zilelor mele".

Mișcarea omului și a scriitorului pînă la limite ce, părînd cucerite, provoacă sisifica reluare de la punctul „zero", acordă acestui provizorat febril o semnificație programatică, aceea de construcție a vieții.

1972

Scanned with OKEN Scanner

DILEMA LUI THOMAS BUDDENBROOK

„Aceste mîini cu unghiile ovale și îngrijite, bătînd în vînăt, puteau să aibă, în anumite clipe, în anumite poziții inconștiente și ușor crispate, o expresie de negrăită sensibilitate și de rezervă aproape temătoare, o expresie străină pînă acum mîinilor cam late și burgheze, deși fin articulate, ale familiei Buddenbrook, și care nici nu li se prea potrivea...“

Astfel sînt descrise mîinile lui Thomas Brudden-brook, cu o exactitate și o minuție ce depășesc metoda riguroasă a romancierului, integrîndu-se în complicatul sistem de simboluri care fac din *Buddenbrooks* un focar al viitoarei opere, punct de plecare avînd nobilele însemne ale capodoperei. Chiar dacă s-ar fi oprit la *Buddenbrooks,* Thomas Mann ar fi fost recunoscut ca unul din „cei mari“ ai acestui secol. Mîinile lui Tom Buddenbrook, descrise la puțină vreme după moartea tatălui său, consulul, exprimă de fapt începutul sfîrșitului unui clan dar și al unei caste, rafinată de tradiții, principii („Fiule, ziua să-ți vezi cu drag de negoț, dar să-l faci într-așa fel ca să nu-ți tulbure somnul, noaptea“), de opulența ce începuse de multă vreme să se împace cu bunul gust, clan subminat de vremuri precipitate, cu obiceiuri mai dure, cu lovituri comerciale spectaculoase și neiertătoare. Încremenirea în aparențe nu mai putea fi posibilă, timpul nu putea fi înfruntat decît cu mijloacele timpului (paradoxal, dată fiind diferența de spațiu, timp, dar mai ales mediu, m-am gîndit uneori la Moromete și clanul său, în timp ce reciteam *Buddenbrooks).* În fond, tot ce mai poate face Thomas Buddenbrook, cel

devenit senator, e să respecte aparențele. Și, respectîndu-le, firma pare să atingă apogeul, strălucirea maximă, după care urmează declinul. Dar această strălucire nu e reală, de multă vreme ceva s-a schimbat, soliditatea firmei e și ea o aparență întreținută cu prețul unei uzuri ce-l va pierde pe Thomas.

Dacă firma, cuvîntul devenit ideal (pînă și Tony se convertește de timpuriu, supunîndu-se cu un entuziasm aproape religios acestui cuvînt) și rațiune de existență, cuvîntul pronunțat în șoaptă, cu demnitate, cu respect, cu autoritate (ca o sentință împotriva „rebelului" Christian) și nu de puține ori cu teamă, dacă această firmă (ce-și are propria sa cronică, propria sa istorie, contopită cu aceea a familiei) este de fapt personajul-simbol al romanului, nu-i mai puțin adevărat că Thomas Buddenbrook e individualitatea cu cea mai mare pondere în roman. Dincolo de nesansă, de nenoroc, de vremuri ostile comerțului „cinstit" (într-o împrejurare, ciudatul Christian declară la club că „toți negustorii sînt în fond niște șarlatani", atrăgîndu-și furia fratelui său, pentru ca mai tîrziu afirmația aceasta să-l obsedeze pe Tom), mîinile lui Thomas, care în adolescență n-a avut o „constituție prea robustă", vin să demonstreze că declinul a pornit și din interior, dacă nu mai ales din interior, rafinamentul, gusturile subțiri, aristocratice, incompatibile cu pragmatismul burghez și, în sfîrșit, boala, întîlnindu-se și convertindu-se pe nesimțite în artă, idee dragă lui Thomas Mann, amplu dezvoltată în *Muntele vrăjit*. Thomas e ultima citadelă a pragmatismului burghez în încercarea disperată de a se opune artei, văzută aproape instinctiv ca un dușman mult mai periculos decît nesansele la bursă sau în comerț. Răceala, disprețul, alternate cu izbucniri violente față de Christian, autoanaliticul cu „nervii prea scurți pe partea stîngă", reprezintă de fapt lupta surdă, ascunsă, față de propriile-i slăbiciuni și înclinații. Pentru că Thomas, cel ce a sfîrșit fulgerat pe stradă din cauza unei măsele, a fost de fapt un om bolnav toată viața sa, compunîndu-și cu grijă, zilnic, mina de om activ, cetățean de vază al orașului. Pînă la un punct al vieții sale (construirea și apoi mutarea în superba, costisitoarea și,

Scanned with OKEN Scanner

în ultima instanță, extravaganta casă de pe Fischergrube, imbold aristocratic și artistic căruia nu i-a rezistat, temîndu-se de el, ca apoi să-i confere simbolul destinului), latura întreprinzătoare, setea de putere din Thomas păreau să aibă un teren nestînjenit de desfășurare, impetuoase, dar mereu rezonabile. În diverse ocazii, Thomas spune sau gîndește : „pentru mine tăria, echilibrul sînt lucruri esențiale" ; „Dar noi nu sîntem decît simpli comercianți, draga mea, și cînd ne autoanalizăm sîntem de o jalnică neînsemnătate" ; „...să înfăptuim ceva, cum au înfăptuit și înaintașii noștri..." ; „Nu știai că și într-un oraș mic poți să fii un om mare ? Că poți fi un Cezar într-un port comercial mijlociu, la țărmul mării Baltice ?"

Nici căsătoria lui cu frumoasa și strania Gerda Arnoldsen din Amsterdam, pasionată de muzică și cîntînd la un Stradivarius veritabil, nu-l pusese pe gînduri asupra celeilalte înclinații a firii sale, care devenea prin iubirea pentru Gerda mai evidentă. În schimb, orașul, „cetățenii cuminți, cinstiți și cu principii solide" comentează această căsătorie, intrigați, uneori nedumeriți, și cel mai adesea cu o maliție de profeți locali, găsind în ea „ceva cam nu știu cum", chiar pentru un bărbat cu „înclinare personală către rafinamente aristocratice", desigur, șef al unei firme absolut onorabile, deși acest Thomas Buddenbrook era cam „altfel chiar decît înaintașii lui", de vreme ce obișnuia să-și împănăze discursurile cu citate din Heine și din alți poeți „moderni", chiar cînd era vorba „de chestiunile cele mai practice, de probleme comerciale sau municipale..." Între libertinii care găseau căsătoria „tip-top" (ceea ce, în jargonul local, însemna ceva de bun gust, de mare rafinament) și rezervele cetățenilor „cinstiți și cu principii solide", Thomas va avea curajul să-i înfrunte pe cei din urmă, neglijîndu-le opiniile. Va fi unul din puținele sale gesturi de nonconformism burghez, dacă nu singurul intervenit într-un moment esențial al vieții sale. Pentru că de aici încolo, eforturile sale vor însemna de fapt o respectare strictă a convențiilor, o prudență exagerată într-o epocă în care se cerea să fii din ce în ce mai întreprinzător și

Scanned with OKEN Scanner

lipsit de scrupule în viață și afaceri, prudență în care se vor inocula, încet, încet, teama și nesiguranța.

Răceala față de fratele său Christian, pe care-l disprețuiește și cu care va avea în cîteva rînduri conflicte violente, nu e altceva decît teama față de propriile slăbiciuni și îndoieli asupra firii sale; pentru Thomas această neliniștită, vanitoasă și ciudată preocupare de sine a lui Christian, „căci pe vremuri înclinam și eu spre așa ceva", nu face decît să te destrame, să te facă neputincios, lipsindu-te de tărie, cum îi explică el lui Tony, care nu înțelege mare lucru. Iar mai tîrziu, într-o scenă memorabilă, cînd frații își dispută moștenirea mamei, răspunzîndu-i lui Christian, care îl acuzase de egoism și trufie, reproșîndu-i că nu cunoaște mila, dragostea și smerenia, Thomas spune, încercînd să rămînă impasibil, neputînd însă să-și ascundă marea oboseală: „Am devenit ceea ce sînt, fiindcă n-am vrut să ajung ca tine. Dacă te-am evitat instinctiv a fost pentru că trebuia să mă feresc de tine, *pentru că tot felul tău de a fi e o primejdie pentru mine*" (s.n.).

În realitate, oboseala va fi resimțită din ce în ce mai acut, „existența lui Thomas Buddenbrook nu mai era decît aceea a unui actor", preocupat „de a-și ascunde prin toate mijloacele șubrezenia interioară", de a salva „aparențele". Iar viața sa devine artificială, „atît de controlată și atît de supusă constrîngerilor, încît fiecare cuvînt, fiecare mișcare, cea mai măruntă acțiune pe care o întreprindea deveneau pentru el o comedie obositoare, măcinîndu-i puterile". „O mîhnire nelămurită și apăsătoare" pusese stăpînire pe sufletul său.

Și iată că Thomas Buddenbrook, obosit, bolnav de o boală fără nume, îmbătrînit înainte de vreme, începe să mediteze, să se gîndească la raporturile ființei sale cu moartea. Preceptul după care eternitatea se reduce la supraviețuirea prin urmași, precept moștenit din tată în fiu în clanul Buddenbrook, nu-l mai satisface. Îi cade în mînă o carte de metafizică, *Lumea ca voință și reprezentare*, a lui Schopenhauer, citind și gîndind înfrigurat. Dar lectura și propriile-i gînduri, care îl tulbură atît, făcîndu-l să plîngă chiar, vor fi resimțite ca nesatisfăcătoare, umilitoare chiar, iar cartea va fi abando-

nată, într-o ultimă încercare de a rezista în cadrul propriului sistem de existență concretă, pe care și-l construise. Și totuși, Thomas nu se mai poate opri să mediteze în continuare : „Sănătate și boală : asta-i deosebirea“ (Permaneder, fostul soț al Antoniei Buddenbrook, obtuzul, animalicul negustor Permaneder, pentru care idealul nu putea trece de halbele de bere münchenează băută zilnic, ar fi exclamat : „mofturi !“).

Aruncînd cartea lui Schopenhauer, respingînd nu arta și filosofia, pentru care era suficient de cult și sensibil să le înțeleagă, ci spiritul lor, ideea acceptării mai plenare a artei în existență, Thomas trăiește dramatic o dilemă de care, deși spirit rezonabil, nu pare să fie pe deplin conștient pînă la sfîrșit : între spiritul activ, de mare comerciant, și spiritul artistic, el a optat doar artificial pentru primul. Dar această opțiune a fost însoțită de lupta surdă dusă împotriva spiritului artistic, de suflul căruia el însuși era atins. Arta s-a răzbunat, arta n-a putut fi învinsă. Fetișizarea economicului, a spiritului practic a dus pînă la urmă la o atitudine rigidă, ostilă, față de spiritul artistic, în loc ca Thomas să fi încercat o împăcare a lor, o compensare reciprocă. Atunci cînd opțiunea ar fi putut fi în sfîrșit eliminată, eliminîndu-se o eroare inițială, s-a dovedit a fi prea tîrziu, viața lui Thomas se stinge brusc, ca sub imperiul unei pedepse. Dilema lui Thomas se datorește așadar fetișizării unor aspecte ale existenței, în dauna altora. Și, ciudat, de această dilemă era conștient și bunicul său, care spune într-un moment al dineului prilejuit de mutarea în noua casă a clanului Buddenbrook (la începutul romanului : „Idealuri practice... ei, da... (...) Idealuri practice... ei bine, nu mă încălzesc deloc ! Uitați-vă în toate părțile : institutele industriale, institutele tehnice, școlile comerciale răsar ca ciupercile după ploaie. Liceul ? Cultura clasică ? Doar o prostie ! Și asta așa, deodată, din senin. Nimeni nu se gîndește decît la exploatări de mine... la industrie... la cîștig... Frumos, foarte frumos, dar pe de altă parte, cam stupid dacă mai durează mult, nu-i așa ? *N-aș putea să vă spun de ce, însă*

Scanned with OKEN Scanner

mi se pare că e un afront direct la adresa mea...“ (s.n.) Bătrînul Buddenbrook, el însuși șeful unei mari firme comerciale, e nedumerit. Deși mai lucid, mai pătrunzător, nepotul Thomas va sfîrși tot atît de nedumerit. Dilema a rămas să fie rezolvată de generațiile viitoare, pare să ne spună Thomas Mann.

1975

Scanned with OKEN Scanner

„TREI SURORI" ÎN VIZIUNEA LUI LAURENCE OLIVIER

Alan Bates, interpretul lui Verșinin în versiunea englezească a lui sir Laurence Olivier a piesei *Trei surori* de Cehov (văzută de noi la tv., acum cîteva săptămîni, nu știu exact cîte), spune cam așa spre finalul dramei : „Ce-aș mai putea zice..." Apoi : „Îmi vine să filosofez". Și, în sfîrșit : „Viața e grea". Replicile cad neutre, aproape ca niște ticuri verbale, umplînd doar cele cîteva clipe de liniște din preajma casei. Fundalul pădurii de mesteceni se conturează impasibil, tulburător de nostalgic, anunțînd deodată toamna și o mare și ciudată deschidere a spațiului, mai mult bănuită, atenuînd astfel senzația de sufocare și provocînd iluzia unor noi începuturi. Cînd Verșinin-Bates își rostește replicile, de față e doar Olga, sora cea mare, istovită, de multă vreme abulică, aproape apatică. Cuvintele sună deci în gol, sterpe și convenționale. Altceva ar fi fost dacă aceleași vorbe ar fi fost auzite de Mașa, care îl iubește pe Verșinin cu o patimă aproape absurdă, fără speranță : neînțelegînd prea bine de ce îl iubește, așa cum era firesc să se întîmple. Cînd, cîteva momente mai tîrziu, Mașa și Verșinin își iau rămas bun, scena despărțirii are un anumit dramatism. Dar Verșinin — Alan Bates nu-și ascunde nerăbdarea, smulgîndu-se aproape brutal din brațele iubitei. „Trebuie să plec" rostit de Alan Bates, nu înseamnă doar chemarea imperativă a datoriei, întîrzierea fiind nepermisă unui militar al cărui regiment pleacă. Graba lui, vocea, gesturile, trădează acea tulburе și neconștientizată speranță a schimbării. Va scăpa, cel puțin pentru o vreme, de nevasta bolnavă ce-l terori-

Scanned with OKEN Scanner

zează, și asta, bănuim, îi dă senzația tinerească a unui început, chiar dacă acest început înseamnă despărțirea de femeia pe care credea că o iubește și care, iată, îl încolăcește acum cu brațele, sărutîndu-l cu o disperare ce lui îi infuzează încredere în forțele proprii, încrederea virilă și cinică a celui ce se știe iubit, scăpînd însă de suferința iubirii.

Militarii pleacă (plecare care nu le va schimba existența, nici a Doctorului — pentru care un nou spațiu nu mai însemna de multă vreme nimic —, nici a lui Versinin, rămas să confrunte — sau să evite — aceleași probleme de viață), surorile rămîn (cea mai lovită fiind Irina, pentru că e cea mai firavă, mai sensibilă, încă neîmpăcată cu respirația „normală" și agonizantă a unei derizorii provincii), visul și speranța plecării la Moscova (acolo unde se trăiește, singurul loc unde, în imaginația lor, s-a refugiat viața) s-au stins, pentru totdeauna. Spațiul, întrezărit deschis în anumite momente, părînd larg deschis pentru cei care pleacă, s-a închis de fapt, surd, nemilos, pentru toate personajele. Lumea lui Cehov rămîne, și în *Trei surori*, perfect închisă, personajele devenind, în și mai mare măsură decît la începutul cunoștinței noastre cu ele, prizoniere ale propriilor trăiri și neputințe. Nici nu se putea altfel, din moment ce toți seamănă între ei, toți avînd probleme asemănătoare. Sprijinul, reazemul, tăria așteptată sau implorată de la cel din apropiere, se anulează, iluziile se dărîmă nemilos. Cehov nu acceptă ideea unui cuplu format din doi înfrînți, cum nu acceptă ideea unui liman al mulțumirilor calme și al renunțărilor. Baronul, cu care Irina urma să se căsătorească (această căsătorie ar fi însemnat o renunțare față de visurile ei), e ucis în duel de rivalul său „lermontovian", ridicol în căutata sa bizarerie, neputincios înveninat, monstruos prin incapacitatea lui de a exista într-o formă proprie. Moartea baronului — absurdă, gratuită, nu are suflu tragic, părînd doar rezultatul fatal al unui joc de marionete, a căror gîndire, dacă a existat cîndva, s-a anchilozat demult.

Captați de finalul piesei, de personajele din primplan, aproape că-l uităm pe Andrei, fratele celor trei surori, cîndva intelectualul familiei și nădejdea lor. Chiar

Scanned with OKEN Scanner

Cehov pare a-l trece intenționat în umbră. Apoi ne amintim cuvintele Doctorului — un Laurence Olivier extraordinar —, adresate lui Andrei, tot spre sfîrșitul piesei : „Pleacă și nu te uita înapoi“. Cuvinte față de care el are o tresărire, repede reprimată. Ar fi o greșeală să-l considerăm pe Andrei total cabotinizat, incapabil să-și înțeleagă drama. După mariajul cu Natașa — urmare a unei crize erotice, dar și a unei dorințe tipic intelectuale de încadrare într-o normalitate jinduită ce ar rezolva, atenuîndu-le, stările conflictuale, analiza exacerbată și singurătatea printre ceilalți —, el este personajul care își ascunde cel mai mult trăirile, decepțiile, decăderea, refuzînd să se mărturisească și, de aceea, oferind celorlalți un portret și o situație jalnice, penibile. Acceptarea lui pare totală, nimic nu-l salvează de ridicol. Și totuși cîteva semne, cîteva reacții și chiar această ridicolă și abrutizantă acceptare a situației lui, par să confirme, la o privire mai atentă, că Andrei își trăiește încă drama, cu o intensitate greu de presupus, oricum mai mare decît a lui Verșinin și, poate, a tuturor. Andrei „cade“ mai jos decît ceilalți (spre stupefacția lor), tocmai pentru că și-a extirpat orice iluzie, orice speranță, jalnicul său „realism“ fiind al celui ce a trăit și a visat, mental, tot ceea ce ceilalți încearcă, orbecăind neputincioși, să mai trăiască și să mai viseze. Drama lui, atît de ascunsă, drapată de abrutizare, sfîrșește prin a nu se mai dezvălui celorlalți. Înfrîngerea nerecunoscută rămîne însă întreagă, lăbărțată în forme aproape grotești. Un preț scump plătit „normalității“ ca stare cenușie ce îndobitocește și usucă spiritul, în care doar vitalitatea frivolei Natașa, soția lui, „înflorește“ în inconștiența ei. Nu Natașa triumfă, nu ea e cea puternică, ci Andrei nu a avut forța de a rezista în momente hotărîtoare. Lumea lui Cehov nu este a celor puternici, ei lipsesc de pe scenă. Și dacă ar fi apărut, trecerea lor ar fi trebuit să fie fulgurantă și, poate, inconsistentă. Dar orice speculație în acest sens pare inutilă. Sigur este doar faptul că autorul acestei lumi a fost singurul puternic, capabil să-i înțeleagă resorturile și adîncimile.

Scanned with OKEN Scanner

Iar singura deschidere a acelei lumi a rămas arta conținută în ea, magistrala versiune a lui sir Laurence Olivier la *Trei surori*, oferindu-ne din nou o autentică probă a universalității ideilor, vindecîndu-ne, chiar dacă prin acutizare, de singurătate, făcîndu-ne, cel puțin pentru o vreme, mai lucizi și umani.

1978

Scanned with OKEN Scanner

ULTIMUL VALS

N-aș putea spune că în ultima vreme am fost răsfățați cu filme mari, cu filme eveniment. Sigur că vedem, din cînd în cînd filme bune, corecte, bine făcute, avînd fiecare sclipiri, acea doză de îndrăzneală artistică prin care orice regizor ce se respectă încearcă să dea lovitura. Căci e greu de înțeles și mai greu de acceptat preeminența unor rațiuni comerciale de care tot auzim și citim mereu. Aceste rațiuni sînt evidente, mai ales acolo unde filmul este de multă vreme o mare industrie și un înfloritor business. Dar, cum spuneam, regizorul, împreună cu ceilalți realizatori, în cazul în care se respectă, vor încerca întotdeauna o fericită împăcare a lucrurilor, nu puține fiind cazurile cînd capodopere cinematografice fac și recorduri de încasări.

De mai mulți ani, am auzit cu diverse prilejuri opinia după care filmul românesc are nevoie de o bună profesionalitate, o bază, o platformă de pe care, apoi, să țîșnească spre înălțimi capodopere, filmul de excepție. Dacă-mi amintesc bine, destui critici de film au luat în brațe ideea asta, unii ținînd-o încă bine și strîns în brațe și în clipa de față, amăgindu-se sau amăgindu-ne, tot așteptînd, tot numărînd (filmele) și proclamînd succese îndoielnice. Existînd filme medii, bune și, zice-se foarte bune, capodopera întîrzie să apară. Au existat și încercări mai mult sau mai puțin abile de a bate toba mai tare în cazul unor filme meritorii, fiind proclamate capodopere. Numai că substituirile n-au prins, n-au reușit să deruteze prea multă lume, dacă cumva acesta a fost scopul, să deruteze pe cineva. Nu-i

exclus însă ca nevoia de capodoperă să fie atît de mare, atît de presantă și obsedantă, încît să exaspereze de-a dreptul pe cei ce-o așteaptă și mai ales pe cei direct interesați. Și atunci nerăbdarea aceasta poate provoca o orbire parțială, cîteva accente mai deosebite creînd confuzie și iluzia capodoperei. Cazuri din acestea au existat, destule, și în literatură : capodopera e atît de mult dorită, atît de mult așteptată încît, dacă s-ar putea, ar fi comandată și apoi parafată cu nobilul sigiliu. Noroc că se ivesc, mai întotdeauna, neînțelegeri în privința semnăturii, în privința persoanei destinate să fie autor de capodoperă, și astfel eforturile și entuziasmele primesc acea notă de falset, scutindu-ne de prea mari și îndelungate confuzii. Obsesia aceasta a capodoperei e atît de puternică încît nu-i exclus să fie ea însăși, cum s-a mai spus, o piedică reală, cum nu-i exclus ca în momentul în care capodopera va apărea, în sfîrșit, să nu fie recunoscută și validată, pentru că între timp s-ar putea uita pur și simplu ce e aceea capodoperă sau nimeni nu mai crede că așa ceva poate exista. S-ar ajunge astfel la situația dintr-un vechi banc cu o girafă din grădina zoologică, despre care niște vizitatori, după ce o privesc fascinați ore în șir decretează că „așa ceva nu există". Numai că, transpus în realitatea care ne interesează, un astfel de banc ar fi teribil de trist, pentru că incomodîndu-te fascinația unei girafe e cît se poate de simplu să declari arbitrar ceva ce îți convine, de pildă că n-ar fi vorba de altceva decît de o biată capră autohtonă, ce a crescut puțin mai mult. Soluțiile de genul acesta pot să prindă uluitor de bine, ele liniștesc și calmează, cel puțin pentru o vreme, chiar dacă adevărul cu „capra vecinului" care trebuie să moară și ea, aduce prejudicii tuturor, și nu de ieri, de azi.

Nu se poate nega buna-credință a unora ce caută mereu, cu o anumită metodă, cauzele și motivele pentru care filmul românesc nu face saltul așteptat de toată lumea. Din acest punct de vedere, al depistării cauzelor, s-a mers destul de departe : nechemații sînt numiți, cu delicatețe sau ceva mai răspicat, sînt invocate motive „tehnice", obiective, subiective, regizorii se plîng de scenarii, scriitorii se plîng că nu sînt luați în seamă, oa-

Scanned with OKEN Scanner

menii de film se plîng de scriitori că nu știu „meserie“ de scenariști. Mai puțin și destul de superficial sînt analizate cauzele unor eșecuri sau semieșecuri ale unor cineaști de talent, în care s-au investit îndreptățite speranțe. În căutarea unor mari teme, mai întotdeauna de o inevitabilă generalitate, în tratarea cărora mai toată lumea trebuie mulțumită, se pare că lipsește sau a fost abandonată ideea unui film care să aibă, pur și simplu, un subiect oarecare, dar unul adevărat, nefalsificat în nici un fel, și care să fie tratat cu o sinceritate crudă. Ei bine, în privința cruzimii sincerității unui creator nu se spune nimic, sinceritatea multor filme fiind nu crudă, ci îmbunătățită pînă la calofilie, pînă la tratarea aceea „artistă“ de care ți se face lehamite. În absența acestui tip de sinceritate (și nu ne interesează, nu ne mai pot mulțumi motivațiile neputincioase de orice fel ale acestei absențe), se poate instala oricînd contrafacerea și mentalitatea pudibondă. Fiindcă, iată, e de neacceptat de pildă modul cum sînt traduse unele filme și în care, dînd un exemplu eufemistic, o înjurătură sănătoasă e tradusă prin, să zicem, „pleacă de-aici“. Un film ca *Ultimul vals* al lui Martin Scorsese (și care mi-a provocat de fapt intenția de a scrie rîndurile acestea), a fost tradus doar pe bucăți, grija pudibondă a traducătorilor fiind tot timpul prezentă, ca să nu mai vorbesc de faptul că textele cîntecelor rock sau „country“, cîntece de antologie ale unor vedete mondiale, n-au fost în nici un fel traduse. Dacă tot a rulat la noi *Ultimul vals* și dacă tot i-am văzut, în sfîrșit, pe băieții din „*The Band*“ și pe celebrii lor invitați, într-un spectacol de adio, se întîmpla ceva dacă am fi avut parte de o traducere măcar corectă ? *The Band* au cîntat împreună 16 ani, cu o incredibilă frenezie, și ei spuneau în filmul-spectacol că se simt obosiți, că agitata lor viață a lăsat urme adînci, că gloria și celebritatea în muzica rock i-a costat pe unii colegi ai lor viața. Retrăgîndu-se ca niște sportivi veterani din arenă, cei din *The Band* au ținut să rămînă prieteni, spre deosebire de *Beatles ;* sărbătorindu-și retragerea, gestul lor de a invita numeroase vedete cu care să-și susțină spectacolul de adio, s-a transformat într-o antologie a muzicii rock din deceniile șapte și opt. Și

Scanned with OKEN Scanner

iată cum am ajuns, zilele trecute, să-i spun unui prieten că atunci cînd, mai în glumă, mai în serios, afirmam că fac parte din generația primei perioade a rock-ului, muzica și dansul adolescenței și studenției noastre, aveam extrem de puțină dreptate. Iată, i-am spus prietenului meu, glumind bineînțeles, băieții ăștia din *The Band* și celebrii lor invitați fac parte din generația noastră, sînt cam de vîrsta noastră, doar că îi vedem cam tîrziu, la retragere, iar ei nu ne-au văzut deloc, în nici un fel. Toate lucrurile își au importanța lor la timpul cuvenit, într-un timp anume și dacă n-am să mai glumesc spunînd că fac parte din „generația rock-ului" nu știu dacă trebuie să-i fiu recunoscător lui Martin Scorsese și „încîntătorului" (vorba cuiva) său *Ultim vals*, de fapt un film trist și adevărat, de o sinceritate crudă, poveste a unei generații anume, de pe meridiane anume, spusă prin graiul chitarelor electrice, poveste a „generației rock" care, nu mai încape nici o îndoială, nu poate fi și a mea. Și mai în glumă, mai în serios, va trebui să caut un alt nume generației din care e de presupus că fac parte, pentru a nu rămîne în deplină banalitate, la simpla denumire de „generație", mai ales acum cînd mulți, părînd plictisiți de problema generațiilor și de sterile discuții, își caută cum pot leatul și contingentul ; în felul acesta singurătatea devine mai suportabilă și gradul de sergent sau căprar mai ușor de obținut, iar într-o bună zi, cine știe, te poți trezi făcut talent-locotenent de către un critic ajuns căpitan, bineînțeles, nu înainte de a-i fi ordonanță.

Deși nu mi s-a părut a fi o capodoperă, *Ultimul vals* e foarte departe de un „muzical" obișnuit și mă întreb pentru care „cîntăreț preferat" de muzică ușoară ar trebui să optez, pentru a mă simți răzbunat și, de ce nu, apărat și salvat de singurătate.

1979

Scanned with OKEN Scanner

DIALOGURI

Scanned with OKEN Scanner

TOMA CARAGIU

„Acel sfert de oră care precede spectacolul e adevărata curte de miracole a actorului“

— Vi s-au luat multe interviuri, și totuși poate nu vi s-au pus unele întrebări pe care le-ați fi dorit. Îmi sugerați măcar una pentru început ?

— Mi s-au pus enorm de multe întrebări, majoritatea tinzînd să răspundă unui deziderat mai puțin estetic și artistic și mai pe gustul cititorilor, pentru că se pare că în anumite condiții acesta este rolul unui interviu, ca lumea să-l citească și ziarul sau revista să se cumpere. Sigur că întrebările care nu se pun sînt cele de taină, legate de secretul profesiei și de miracolul obținerii unui rezultat superior în lumea aceasta a capetelor de afiș. La întrebările de substanță și răspunsurile sînt mai aride, interviul cîștigă astfel în profunzime dar pierde poate ceva din savoarea așteptată de cititori.

— La dumneavoastră umorul este întotdeauna grav, și mă gîndesc că ar fi preferabil ca așa să fie și interviul nostru : și grav și cu umor. Dar asta depinde și de dumneavoastră. Vă simțiți bine la Tîrgu-Mureș ?

— Este pentru prima oară că vin la Tîrgu-Mureș, contactul cu orașul este deci virginal. Impresia este copleșitoare, orașul acesta îți dă senzația că te afli undeva în larg și parcă în starea aceasta aștepți să te întîlnești cu regele delfinilor, cu ceva fantastic, plăcut, odihnitor. Te aștepți tot timpul la o mare surpriză. Este un oraș pentru care îi invidiez pe cei ce locuiesc aici.

— Îi invidiați din toate punctele de vedere ? Să ne gîndim, de pildă, la colegii dumneavoastră, actorii localnici.

Scanned with OKEN Scanner

— Îi invidiez pe cei ce locuiesc aici numai din unele puncte de vedere pe care am reușit să le descifrez eu în acest răgaz prea scurt.

— *De cîți ani sînteți, cum se spune, slujitor al teatrului? Acum, cînd sînteți un actor celebru, puteți să-mi spuneți dacă ați avut și momente foarte grele în cariera dumneavoastră?*

— Fac teatru cam de 30 de ani. Aseară, înainte de a începe recitalul meu și al colegului Florian Pitiș, cu cîteva minute înainte îi spuneam că acel sfert de oră care precede spectacolul e adevărata curte de miracole a actorului, o stare cu totul necunoscută celorlalți oameni, acea emoție care la început e pustiitoare și care, pe măsură ce minutele se scurg, se transformă într-o voință de a cîștiga bătălia. Și apoi, relaxarea de la sfîrșit. Sigur că cele mai grele momente din viața unui actor sînt legate de el însuși, adică cel mai grav lucru din viața unui actor este atunci cînd el se consideră ajuns într-o ultimă etapă și cînd efortul fantastic depus pentru o ultimă autodepășire nu mai acționează. Din acest moment actorul este pierdut, datorită lui în primul rînd, în acea spirală a desăvîrșirii permanente. Deci fundamental este să înțelegi care-ți sînt etapele, cînd o modalitate s-a consacrat și ești obligat să treci la alta, o modalitate fiind, bineînțeles, o cale estetică, artistică. Eu, din acest punct de vedere, am avut șansă, o mare șansă. Prima, că la un moment dat, fiind într-un asemenea pericol de a nu-mi găsi acea cale pentru mersul meu înainte, l-am întîlnit pe regizorul Valeriu Moisescu care, intuind just că sînt într-un impas, m-a obligat să-mi reînnoiesc toate mijloacele. A doua mare șansă a fost că, după un timp l-am întîlnit pe Ciulei, cu care am colaborat minunat și care, după cum știți, e omul care promovează un realism extraordinar de solid, de mare efect teatral, nu un naturalism fals și exterior. Trebuia obținută acea dimensiune interioară de trăire sinceră, fără exhibiții teatrale. După care l-am întîlnit pe Lucian Pintilie, cu marea lui vocație pentru semnificația satirică, pentru acel tragism al umorului. Ceea ce e cu totul remarcabil la Pintilie este sublimul satirei, starea de sublim. Pintilie îți aduce aminte și de

Scanned with OKEN Scanner

Daumier, în privința acelor mijloace de asanare a unor rămășițe mic-burgheze din conștiința omului, și de Bosch și bineînțeles de Caragiale.

— *Foarte interesantă această asociere de nume : un caricaturist de geniu, avînd un acut simț al realității imediate, un pictor flamand ale cărui pînze cu subiecte fantastice și simbolice au totodată o extraordinară forță satirică, grotescă, tocmai pentru că subiectele par eterne. Și, în sfîrșit, Caragiale, despre care nu e necesar să mai spunem nimic aici. Asociindu-l pe Pintilie cu primii doi v-ați gîndit oare și la acea neobișnuită minuție cu care regizorul își compune fiecare scenă, încărcînd-o de semnificații, asemenea unui pictor ? Sau ceea ce face în cinematografie Joseph Loosey.*

— Evident, el e un regizor care se obligă la o minuție cu totul deosebită în decupaj. Această minuție, care la alții obosește, la el capătă o strălucire fabuloasă și fantastică. Detaliile se topesc și rămîne numai calea ideilor. La Ciulei, de pildă, contează enorma lui experiență de teatru. Ciulei e un foarte mare regizor, poate cel mai mare pe care l-a avut vreodată țara noastră. Spectacolele lui sînt încărcate de istoria teatrului, de adevăr teatral, el elimină orice artificiu. Școala lui Ciulei de teatru este o mare școală. Fără realism, fără cultură, fără gnostica elementară a teatrului realist, un actor e o casă fără temelie, poate fi răsturnat oricînd de orice vînticel.

— *De fapt, prin ce credeți că se diferențiază condiția actorului de aceea a altor oameni de artă ?*

— Eu cred că există în primul rînd o mare asemănare între emoția care-l sugrumă poate pe pictorul ce se așează în fața șevaletului, și sculptorul biciuit, întărîtat de blocul de piatră pe care trebuie să-l modeleze, sau starea aceea aproape răvășită a compozitorului care scrie primele note. Sînt universuri aproape identice. Actorului i se cere în primul rînd o cunoaștere a fenomenelor de natură intelectuală, ideologică, sociologică, morală, ca și tuturor celorlalți. Sigur că nu toți pictorii, sculptorii și actorii creează cu adevărat. Cînd îi apropie același gînd de a schimba în bine, aceasta e marea artă, de a consolida această schimbare cu mijloace

Scanned with OKEN Scanner

specifice fiecăruia. La noi, cred că singura diferență e faptul că actorul e obligat să aibă un antrenament specific, să fie apt, prezent în fiecare seară la nivelul cel mai înalt, solicitat de spectator. Compozitorul nu-i obligat să compună zilnic, dacă nu are inspirație. Ceea ce e imposibil de conceput la actor. Tocmai de aceea fiecare spectacol al actorului e un unicat.

— *Fiindcă „Vatra" e o revistă de cultură în care literatura ocupă un loc important și pentru că n-ați prea pomenit pînă acum despre literatură, spuneți-mi opinia dumneavoastră despre cărțile care se scriu azi la noi.*

— Sînt un consecvent cititor de poezie și cred că la noi se scrie o poezie foarte bună, pe un portativ foarte variat și e o bucurie să spui despre român că e poet, fiindcă adevărul acesta se confirmă aproape cu fiecare volum. Din cînd în cînd „comit" și eu cîte o poezie, dar se întîmplă următorul lucru : citesc în vreo revistă sau într-un volum, cu totul întîmplător, poezii extraordinare, scrise de niște poeți abia ieșiți din adolescență, și atunci, pentru o vreme, mă simt strivit și renunț.

— *Nu ne dați și nouă niște poezii ? Poate le publicăm.*

— Nu. Mai bine nu. Poeziile mele sînt foarte directe, foarte sincere, eu nu literaturizez.

— *Este exact genul de poezie care-mi place și îmi e apropiat.*

— Nu. Poate altă dată. Le simt încă prea ale mele, numai ale mele.

— *Cum doriți. Sînteți un actor foarte popular și aceasta, cred, nu numai datorită marelui dumneavoastră talent, ci și textelor de foarte bună calitate oferite publicului. Există texte pe care vi le-ați scris singur ?*

— Textele pe care le rostesc sînt scrise în colectiv. Lucrez cu doi oameni care-mi sînt foarte buni prieteni, care înțeleg ce poate fi spus la un moment dat, și cum trebuie spus. Ei nu se supără cînd cer refacerea textului, nepermis de mult. Există deja o colaborare rodată între noi și, datorită dispoziției lor permanente de a accepta șlefuirea acestui text, ea a dat rezultate. Sînt doi oa-

Scanned with OKEN Scanner

meni pe care lumea îi cunoaște mai puțin : Dan Mihăescu și Grigore Pop. Eu particip cu idei. Ei însă sînt cei care le pun pe hîrtie. Nu-i o fericire să lucrezi cu mine în acest sens. Marele lor secret este disponibilitatea permanentă. Aș vrea să spun însă altceva în legătură cu show-urile mele de la televiziune. Eu particip foarte rar la tv și o fac cu conștiința faptului că trebuie umplut un gol care există independent de voința mea și, pentru că îmi dau seama de asta, atunci m-am angajat să fiu eu cel care să acopere acest spațiu gol. Din fericire, lucrurile au avut succes din acest punct de vedere și au plăcut oamenilor.

— *S-a vorbit foarte mult la noi despre teatrul politic, însă de prea puține ori justificat, sfera noțiunii dilatîndu-se sau restrîngîndu-se după bunul plac al unor critici sau comentatori ocazionali de teatru. Eu cred că dumneavoastră faceți teatru politic. Deci ce trebuie să fie acest teatru, acest gen de teatru ?*

— Eu ce să vă spun ? Chiar dv. ați spus că s-a vorbit destul pe tema asta, uneori fără acoperire. Eu cred că teatrul politic trebuie să fie un teatru al adevărului, asta trebuie să fie. Dar problema adevărului, ca și în alte arte, nu este o chestiune simplă și ușoară. Aș zice chiar că dimpotrivă.

1977

Scanned with OKEN Scanner

NICHITA STĂNESCU :

„Să fim cum sîntem, dacă vrem să mai fim“

Mi s-a spus în București : „Nichita Stănescu e greu de găsit atunci cînd îl cauți și apare cînd nu te aștepți“. Am avut noroc, l-am găsit, ne-am dat întîlnire a doua zi, a fost punctual. Nu-l văzusem pînă atunci. A trebuit însă să abandonez de la început convenționalele formule de politețe, pentru că poetul dorește și pretinde căldură, înțelegere, prietenie, colegialitate. M-am supus cu plăcere, dar nu fără mici dificultăți. „Așa sînteți voi, transilvănenii, mai distanți și sobri, poate e mai bine așa“, a conchis Nichita Stănescu, menționînd că nici el nu e un individ oral, ceea ce nu-i prea adevărat.

— *Aș vrea să vă întreb cum ați primit vestea păcii din Vietnam. Scriitorul român este totuși departe, de multe ori, de unele evenimente care se pare că determină soarta lumii, deci și soarta noastră.*

— Uite, Mihai, întrebarea ta este foarte serioasă, și chiar îmi face mare plăcere că nu mă întrebi despre poezie, ci despre un lucru mult mai grav. Am să încerc să-ți răspund cu o confesiune. Și am să încerc să nu stilizez această confesiune, cum e tendința fiecăruia de a stiliza propria sa amintire, ca el să iasă dintr-însa mai galeș, mai Făt-Frumos și Ileana Cosînzeana, știi, din Codru. Una dintre marile mele dureri de intelectual a fost aceea că nu am tolerat niciodată gîndirea statistică asupra umanității. Sună cam bombastic ce spun. Uite, eu am avut o confruntare cu unul dintre cei mai dragi prieteni ai mei, la moartea lui Truman. De cîteva zile, sau poate de o lună, a murit președintele Truman, un președinte poate iubit în statul său și adorat de cetățeni.

Scanned with OKEN Scanner

La moartea lui însă eu am avut o durere. Nu atît durerea că a murit un om, ci durerea că el a semnat actul bombardării Hiroșimei și actul bombardării orașului Nagasaki. Uite, vezi, nu pot să spun în cuvinte foarte exact, pentru că ar suna prea dur. Aș putea să jignesc așa, ca jignitor, și nu starea jignirii mă lecuiește. Dar gîndirea de tip statistic, aceea că salvăm 500.000 de soldați, omorînd 200.000 de civili, mi se pare o gîndire de tip criminal. Eu nu pot să omor un copil, ca să salvez zece soldați. Nu pot să gîndesc că se poate gîndi că a ucide pe Romeo și Julieta înseamnă salvarea Capuleților și a celeilalte familii al cărei nume nu mi-l mai aduc aminte. Una dintre dramele, dogmele — încerc să fiu foarte exact și asta mi-e foarte greu — reale a fost războiul din Biafra. Mărturisesc că aș fi vrut să mă duc voluntar pentru biafrezi, mărturisesc că am trăit cu o mare jale uciderea în masă împotriva Biafrei și că am socotit ca pe o lașitate uriașă a marilor puteri lăsarea în voie a acestui război criminal, ba, mai mult, încurajarea Nigeriei, încurajarea unei păci false în Nigeria, în detrimentul unei națiuni atît de nobile cum este națiunea biafreză. Ducîndu-mă înnebunit la un scriitor care m-a ajutat la începuturile mele și pe care îl admir și astăzi și căruia din delicatețe nu pot să-i mărturisesc numele aici, plîngînd aproape și urlînd ca orice naiv ridicol, am spus : dar ce se întîmplă în Biafra, cum noi, intelectualii, nu luăm o atitudine ? De ce acești oameni minunați, cred că îmi aduc bine aminte numele lui Ojukwu, șeful nobil al acestui stat, de ce să fie lăsați în părăsire, de ce numai un suedez nobil să meargă cu un avion ca să-i ajute, de ce să moară atîția copii nefericiți în Biafra ? Acest om, foarte nobil, care m-a ajutat în tinerețele mele, dacă am avut așa ceva, mi-a spus : Dragul meu, dar tu nu te gîndești că dacă Biafrei i se dă voie să existe toată Africa înnebunește și se vor produce un milion de războaie în Africa și un milion de morți ? La care eu i-am răspuns ca un adolescent tîmpit și fără instinct politic, că harta Africii este rău făcută și că atîta timp cît harta Africii va fi rău făcută vor exista războaie. Tu m-ai întrebat despre Vietnam, am primit ideea păcii în Vietnam ca pe o reculegere.

Scanned with OKEN Scanner

— *Îți amintești reacțiile pe care le-ai avut?*

— Eu remarc un lucru care mă umple de oroare, și pe care-l detest și la alții. Atunci cînd mi se spune că s-a prăbușit un avion și că au murit 170 de oameni, noi spunem, vai, ce tragedie, au murit 170 de oameni, dar dacă ni se spune că din avion a căzut un copil într-o pădure, care a mers pe șirul unui rîu, toți sîntem mîhniți, impresionați. Adică numărul nu are de-a face cu oamenii, iar cei care gîndesc în cifre nu au dreptul să conducă oameni.

— *Tocmai asta vroiam să te întreb, mai avem putința de a cerne prin suflet aceste informații tragice și banale care vin spre noi? Indiferent dacă undeva s-a inaugurat un baraj, undeva s-a prăbușit un avion, undeva s-a produs o catastrofă minieră. Există o posibilitate de a rămîne sensibili și fără prezența noastră?*

— Cred că nu. Din tristețe și din melancolie, nu, pentru că din ce în ce mai mult se instaurează gîndirea statistică. După opinia mea, gîndirea statistică este o gîndire antiumană și împotriva speranței umane. Orice calcul care ia omul ca pe o cifră, nu ca pe un individ ci ca pe o monadă, poate să prolifereze nu numai erori dar din cînd în cînd și crime. Mă opun cu tot ce este în mine mai curat și mai adevărat împotriva gîndirii unei populații ca o populație. Am avut recent mîndria ca scriitor român care scrie în limba română și care-și confundă destinul cu destinul țării lui să aflu că populația țării noastre a atins 20 milioane de oameni. Douăzeci de milioane de oameni nu înseamnă nimic. M-am apucat să-i număr și-mi doresc ca pînă la sfîrșitul vieții mele să pot să număr măcar 500 din cei 20 de milioane de oameni. Nu toți gîndesc în cifre. Trebuie să-i număr pe fiecare ca pe el, și cum îi voi număra, îi voi număra în felul următor: unu, după aceea unu, după aceea unu, după aceea unu, după aceea unu, ș.a.m.d.

— *Asta înseamnă pentru tine tot atîtea revelații?*

— Nu, înseamnă tot atîția oameni.

— *Deci, revenind la întrebare, ai avut o emoție anume cînd ai aflat această veste, îți amintești unde erai?*

Scanned with OKEN Scanner

— Da, sigur că îmi amintesc, și sigur că am reacționat, dar reacția este foarte a mea, este ca și cum aș fi aflat că iubita mea nu m-a înșelat, dar nu e bine nici așa spus, am avut o fericire tristă, pentru că această veste ar fi trebuit să coincidă cu nașterea mea, această veste este ca și cum i s-ar fi spus cuiva că i s-a tăiat sînul canceros, unei Venus din Milo, bunăoară, că i s-a tăiat sînul canceros ca să fie salvată, și Venus nu avea mîini.

— *Această veste e urmarea unor tratative și, bineînțeles, e firesc ca din aceste tratative noi să știm prea puțin, deși am fost oarecum pregătiți, ea nu a mai fost un șoc, așa cum, să zicem, a fost șocul, deși previzibil, al celui de-al doilea război mondial, pe care noi nu-l cunoaștem decît din relatări, din literatura vremii. Și de aceea am și eu senzația aceasta tristă a consumării unui fapt, dar parcă nu sîntem pe deplin sensibili față de el.*

— Literalmente este îngrozitoare gîndirea statistică. Nu poți să spui omori cincizeci ca să salvezi o sută. Pe fiecare trebuie să-l iei individual. Dacă unul dintre ei era Shakespeare sau Mozart ?

— *Asta este o chestiune care mă obsedează într-un fel, mă obsedează ca experiență personală sau mai bine-zis ca deficit de experiență personală, pe care n-o voi avea-o niciodată, știu. Malraux a avut un rol în întemeierea Viet-Congului. Spuneai că ai fi mers în Biafra ca să lupți, deci îți dai seama, Malraux avea cam 26 de ani cînd și-a făcut călătoriile în China și Vietnam. Iată o tendință comună la tînărul scriitor și care ar putea să fie corelată în discuția noastră cu termenul de angajare, de participare, de implicare. Ce poți să spui în sensul ăsta ?*

— Pot să spun că există cîte o Biafră în fiecare inimă. De asta murim atît de repede de infarct.

— *Tot adineaori îmi spuneai, referitor la tinerețea ta : „dacă am fost cîndva tînăr“, adică eu am înțeles aceasta ca pe o afirmație dureroasă, a maturizării timpurii, a unor confruntări destul de dure cu realitatea. Te rog să-mi spui acum, în prag de 40 de ani, dacă ți-e indiferentă, dacă te temi de această vîrstă fără să-i dai*

Scanned with OKEN Scanner

neapărat un sens fatidic sau mai știu eu ce sens, dacă totuși îi acorzi o anumită semnificație?

— Nu-i acord nici un fel de semnificație.

— *Uite, Alexandru Ivasiuc spunea că el, care a făcut ani de studii de medicină, știe că se produc niște mutații, chiar biologice, adică devii imun la niște boli, vin alte boli, devii mai puțin receptiv la unele lucruri, în același timp poți să-ți oferi o organizare interioară mai bună.*

— Nu. Cu cît îmi trece timpul, timpul biologic, cu atît sînt mai puțin interesat de mine însumi. Cred că experiența existențială are însemnul miracolului în măsura în care ea poate nu să se obiectiveze ci să se cuprindă în ceea ce există. Nu e foarte important dacă viața mea a fost așa cum a fost. Sînt un om ca oricare altul și speranța mea de existență este ca atunci cînd mor, cînd n-am să mai fiu, cînd am să mă fac praf și pulbere, să fiu mai puțin superb decît era Alexandru Macedon care murind a lăsat cu vorbă de moarte să i se pună mîna în afara mormîntului ca să vadă grecii că n-a luat cu el nimic. Eu aș vrea să iau cu mine ceva, ceva ce se poate lua. Din această pricină cînd sînt cu mine mă înțeleg din ce în ce mai puțin pe mine și cînd spun ceva înțeleg din ce în ce mai al tuturor, ca să pot lua totuși ceva. Cred că sînt foarte confuz.

— *Nu ești foarte confuz, însă acest ceva trebuie explicat la urma urmei.*

— De ce neapărat explicat? Poate fi numai trăit.

— *Reprezintă o speranță a ta sau reprezintă un fapt trăit, măcar atît să precizăm.*

— Este o întrebare dureroasă, la care chiar dacă aș fi necuviincios tot mut aș rămîne.

— *Debutînd la 25 de ani, ani în șir ți s-a spus „tînărul scriitor Nichita Stănescu". Această formulă de „tînăr scriitor" are mai multe semnificații...*

— Nu, pentru mine n-are nici o semnificație. E o simplă conjunctură.

— *Eu te-aș ruga să te referi și la condiția tinerilor scriitori.*

— Dar nu există tineri scriitori și nu există bătrîni scriitori.

Scanned with OKEN Scanner

— *Și totuși, iată că, socialmente vorbind, trebuie să parcurgi acest stagiu, exact așa cum, să zicem, un fluture trece prin starea de cocon.*

— Rimbaud.

— *Dar la noi?*

— Labiș, Eminescu.

— *Totuși, te contrazici, pentru că discutînd înainte îmi spuneai că vocea lui Labiș a fost ștearsă de pe benzi, datorită condiției de tînăr scriitor, adică necunoscutul Labiș. Deci te întreb dacă critica noastră mai poate să fie uimită, să se entuziasmeze încă fără rezerve în fața valorii, atunci cînd crede în această valoare?*

— De unde vrei să știu eu lucru ăsta? Habar n-am, nu știu.

— *Să vorbim acum despre ceea ce oamenii numesc în general viață, viață oarecum ca termen abstract. Eu aș vrea să-i dăm un sens mai concret, adică viața noastră cea de toate zilele. Să lăsăm la o parte poetul, ceea ce este poate o ruptură imposibilă, să-mi spui dacă ești mulțumit de traiul cel de toate zilele, ce chip oferi lumii, dacă ești mulțumit de acest chip.* (Mi-a cerut să opresc puțin banda, am oprit-o).

— La 40 de ani, încă am o foarte mare mirare față de existență și chiar față de faptul că exist. Din această pricină n-aș putea să mărturisesc dacă sînt mulțumit sau nu. Cînd ești mirat n-ai timp să te miri de mulțumire sau de nemulțumire, ci te miri numai cu mirare. Nu știu dacă înțeleg foarte bine ceea ce înseamnă lume, și nu știu dacă aș vrea să fiu altceva. Nu e foarte important ce se întîmplă cu mine. E atît de miraculos că pot să exist, că pot să strîng în brațe o femeie, că pot să beau un pahar de vin, că pot să plîng sau că pot să rîd, încît adeseori mă duce gîndul că există numai o singură viață mare, la care noi toți participăm. Am făcut și versuri din acest gînd al meu, însă nu reușite, dar l-am făcut vers. Miracolul de a fi este atît de mare, încît orice mi se întîmplă mie și orice se întîmplă cu mine, mi se pare că așa trebuie să fie. Dorința mea de a modifica este foarte mică, dorința mea de a iubi este foarte mare și mai ales de-a fi iubit este foarte mare. Nu mi-a trecut niciodată prin cap vreo nemulțumire, prin capul

Scanned with OKEN Scanner

din inimă sau prin inima din cap, glume proaste fac acum, din vorbire liberă, dar niciodată nu mi-a dat prin gînd să refac un pom. Să spun pomul ăsta nu-mi place, ar trebui să fie altfel, sau dacă văd o piatră să spun nu-mi place piatra, ea ar fi trebuit să fie altfel de piatră. Niciodată. Ar fi trebuit să mă uit la mine și să spun că ar fi trebuit să fiu altfel de fel de om, sau altul. Dar eu locuindu-mă pe mine însumi și suportîndu-mă pe mine însumi, mi se pare că acesta este miracolul, și singurul lucru mai trist este că uneori vreau să fiu și a doua zi aidoma. Și marele noroc este că niciodată a doua zi nu sînt aidoma. Iar ce se perpetuează, niciodată nu este copacul văzut ci numai numele copacului, niciodată nu e trupul meu și nu sînt sentimentele mele, ci numai numele sentimentelor mele și numai numele meu, și cum ar spune grecul cel vechi care-și scălda picioarele în rîu, pantha rei.

— *Eu înțeleg ceea ce ai spus, sînt ceea ce sînt, dar nu uita, Nichita Stănescu, că pentru literatura română, pentru obștea, să folosesc acest cuvînt, scriitorilor români, reprezinți, cu voia sau fără voia ta, un nume și o personalitate de excepție.*

— Sînt lucruri care se păstrează, nu ți-am mai spus ?

— *Totuși ar trebui să faci cîteva precizări.*

— Despre ce ?

— *Exact despre chipul tău de om, nu numai chipul tău răsfrînt de operă, ci chipul tău de om. Trebuie să fii conștient de ceea ce se întîmplă cu tine în imaginea celorlalți. Găsește-mi un termen care să te definească pe tine în raportul cu ceilalți.*

— Nu pot să-ți răspund decît prin cîteva amintiri. Pentru că tu mă întrebi noțional un sentiment. Sentimentele neavînd natură noțională eu nu-ți pot răspunde decît cu amintiri, adică cu mici zone epice, singurele inefabile pentru că cred că e un lucru elementar și de bun simț a înțelege eposul ca inefabil și poezia ca exaltarea lui. Nu ? A înțelege că întîmplarea este cea care nu se supune legii și a înțelege că sentimentul exaltă ceea ce ar trebui să fie fix.

— *Legile sînt adeseori un focar, n-ai avut niciodată curiozitatea să sintetizezi aceste...*

Scanned with OKEN Scanner

— Nu, legile nu sînt un focar. Trei fabule epice, deci inefabile : aproape nefiind, deci copil, doream să fiu rănit și să vină zîna și să mă bandajeze, fără să știu, știind aceasta. După aceea, lăsat să dorm în cîmp, mi-a fost frică să nu cad în vreo groapă de deasupra mea. După aceea, spălîndu-mi mîinile la o pompă, mi s-a părut absurd de curios. Dar nu atît că aveam cinci degete, ci pentru că puteam să le spun ele, iar nu eu. Și pentru că vroiam să spun mîna mea, eu nu puteam să spun eu. S-a clădit în mine un fel de obsesie, poate e pretențios spus obsesie, dorința de a mă vedea pe mine din oglindă, fiind eu însumi oglinda. Cunoști gluma aceea atît de cinică și atît de frecventă : „a fi mai catolic decît papa". S-ar putea ca uneori eu să fiu mai însumi decît eu însumi. Dacă tu mă întrebi ce vreau să arăt lumii, probabil că aceasta.

— *În poemul tău, cred că ultimul apărut, „Învățăturile cuiva către fiul său", publicat în „Luceafărul", ai scris : „Ce-am trăit eu prea mult este, așa că-ți ajunge și ție". Am fost emoționat citindu-ți poemul.*

— Mincinosule...

— *Nu, nu sînt mincinos, nu știu de ce crezi asta, nu ai cum s-o dovedești. Poți să te referi și la experiențele tale ?*

— Da, pot să mă refer. Și am să-ți spun un lucru care bănuiesc a fi de bun simț. Cred că nimeni, în singurătatea sa, nu acceptă că el este cel mai rău, că el este pierdut, că el e sedus. O astfel de afirmație spune că chiar dacă nu ești om, chiar dacă ai făcut erori, chiar dacă nu ai dreptate, ca să te poți suporta pe tine însuți, trebuie să-ți acorzi în continuare... mutarea erorii pe altcineva, reflectarea erorii. Cînd ai făcut o greșeală prea mare, cînd ai făcut o eroare irecuperabilă.

— *Ce înțelegi prin eroare irecuperabilă ?*

— Nu pot, pentru că orice aș spune sună groaznic în gura mea, pentru că sînt prea crispat ca să pot da un exemplu. Atît vreau să spun, că atunci cînd prea mult intră în tine, și tu ai prea mare nedreptate, într-adevăr prea mare nedreptate, tot se transformă într-o oglindă și răsfrînge nedreptatea ta pe alții, ca să mai poți exista. Nimeni nu suportă în singurătatea sa să-și

Scanned with OKEN Scanner

spună sieşi următorul lucru : Nu sînt om, nu mai am de ce să trăiesc, sînt un ratat, niciodată n-am să fiu fericit, niciodată n-am să am familie, pentru că fericirea la mine se leagă în mod cosmic de ideea de familie şi de ideea de a avea un copil. Lucruri pe care eu nu le am. Nici familie nu am, nici copii nu am. Şi cînd lucrurile sînt prea crude şi prea adevărate, tu însuţi devii urîcios şi răsfrîngi în afară raza. Şi atunci spui : el nu are familie, el nu are dreptate, sau cum spunea o nemaipomenită doamnă care m-a însoţit într-o tristeţe a mea, îmi povestea foarte copilăros şi foarte naiv următorul procedeu de a se salva de durere de dinţi. Durînd-o dinţii îngrozitor, ca să poată să suporte durerea de dinţi, care este îngrozitoare, această doamnă îşi spunea sieşi : „pe ea acum o dor dinţii, pe ea acum o dor dinţii". Deci, la întrebarea pe care tu mi-ai pus-o, ţi-aş fi putut spune că din cînd în cînd mi s-a întîmplat să-mi spun mie însumi că pe mine acum mă doare existenţa, sau mai precis, pe el acum îl doare existenţa.

— *Spune-mi, te rog, dacă vrei să spui şi dacă nu par indiscret, ce-ai făcut, sau care a fost existenţa ta, înainte de a-ţi apărea primul volum de versuri, care a fost certificatul oficial de poet care ţi s-a acordat. Adică ştiu că ai absolvit o facultate în '57 — facultatea de filologie — dar dincolo de asta, din '57 pînă la debut ?*

— În '57 am debutat.

— *Bine, în '57 ai debutat în presă.*

— Uite, Mihai, eu am avut, eu, ce porcărie, mai bine spui el a avut, e şi mai eliberat. Norocul meu a fost că niciodată n-am avut nici cea mai mică precocitate în mine. În clasa întîia primară am rămas repetent, incapabil să învăţ scrisul. Niciodată n-am fost un elev strălucit şi în genere n-am făcut parte din categoria acelor oameni care viază. La 20 de ani aveam mentalitatea unuia de 15 ani, la 25 de ani de 20 de ani, la 30 de ani de 21, la 35 de 22, şi sper că acuma bat spre 23 de ani.

— *Spunea cineva că la un moment dat observă la tine o mare neîncredere, o neîncredere dramatică în cuvînt. Eu eram de părere absolut opusă.*

— Nu pot să spun nimic. Sînt părerile altora. Nu mă bag, iar îmi ies vorbe, sau cuvinte, cum vrei să le iei.

Scanned with OKEN Scanner

— *Există o capitală literară și o provincie literară. Cum s-ar putea evita asperitățile nedorite și uneori nefaste pentru toată lumea, ale unor aspecte incluse în cele două, atît de generale, noțiuni ?*

— În ceea ce mă privește, dorința mea cea mai mare ar fi să fac o facultate de poezie în cel mai antipoetic oraș, în care m-am născut, la Ploiești. Înțelegi, ar trebui ca fiecare județ să aibă tendința de a fi o capitală. În țările cu vechi tradiții culturale, fiecare loc își are importanța și demnitatea lui. Din nefericire, în literatură se manifestă un fenomen negativ, și anume concentrarea talentelor către centru. Un lucru fals. În primul rînd pentru că nu totdeauna talentele sînt chiar alea care sînt la centru, în al doilea rînd că se descurajează uneori talentele care acoperă suprafața sentimentală a țării. Și unul din principalele sentimente ar fi acela ca locuri de imensă cultură în România, cum este bunăoară Clujul cu tradiția lui magnifică, Iașul cu tradiția lui magnifică, să se multiplice ca și capitale ale culturii românești.

— *Ce trebuie să intervină pentru ca dorințele să se apropie de fapte ?*

— O mai mare cordialitate între scriitori și o înțelegere a acestui lucru foarte elementar, că în literatură clasamentele de fotbal nu au loc, că fiecare are de spus al său, și cum zice proverbul, fiecare pe a sa piele, și trebuie și în literatură și în cultură o acoperire mai totală a spațiului geografic al țării cu spațiul spiritual. Și că în cultură cu cît încurajăm local patriotismul cu atît sîntem mai total patrioți.

— *Ce calități trebuie să aibă un om ca să-ți devină prieten ?*

— Un om ?

— *Da, un scriitor, ca să-ți devină prieten.*

— Mie ? Mă gîndesc acuma ce calități trebuie să am eu ca să devin prietenul altora.

— *Ai avut sentimentul că aparții unei generații, îl mai ai și acum ?*

— Aristotel împărțea generațiile după suta de ani în trei. Din treizeci și trei în treizeci și trei de ani, o

generație. Despre generație, eu cred că este un fenomen natural, adică ideea de generație nu este o idee filosofică și nu este nici măcar o idee socială, ci este un fenomen natural. Generațiile apar în jurul marilor evenimente. Înainte de ele, în timpul lor, sau imediat după ele. Astea sînt generațiile. Ele nu țin de vîrstă ci țin de marile evenimente ale istoriei.

— *Care sînt marile evenimente ale istoriei ?*

— Bunăoară al doilea război mondial. Este un mare eveniment al istoriei. Înainte de el a fost o mentalitate, în timpul lui a fost o jale și crimă, după el o altă mentalitate. Deci putem vorbi de o generație de dinainte de război, despre morții războiului, și de cei de după război constituiți într-o altă sensibilitate. Adică orice mare traumă care izbește trupul omului viu, se poate constitui în expresia ei într-o generație. Generația nu este compusă de oameni care au diferite vîrste, ci o receptivitate comună la un fenomen istoric.

— *Deci a fost evenimentul războiului, care a putut să schimbe o mentalitate, perfect, ce evenimente au schimbat de atunci încoace mentalitatea oamenilor ?*

— Nu se poate vorbi despre un singur eveniment, se poate vorbi despre transformarea unei anume birocrații istorice, într-o mai mare încredere nebirocratică. Dar ca eveniment nu, adică în secolul nostru, și secolul nu-l iau de la 1900 pînă la 2000, pentru că asta e o împărțire convențională. Secolele nu se împart de la 1900 pînă la 2000 ; secolele românești, deci secolele nici ele nu sînt la fel pentru toată lumea. Secolele au asincronisme între ele. Dar un secol a fost cam de la ultima răscoală țărănească pînă la pacea de la Versailles, după aceea a început un nou secol cu toate frămîntările mai noi în România care a ținut pînă la sfîrșitul războiului, după aceea a început un alt secol care a avut o frămîntare dogmatică și care a avut reversul antidogmatic, care se manifestă acum cu virtuozitate, aș spune, aproape și din pricina excesului de virtuozitate a antidogmatismului, noi ne pierdem ideea de dogmatism atît de prețioasă

Scanned with OKEN Scanner

scriitorului și omului în genere. Nu vorbim de dogmatismul rău, strîmt și îngust, dar un scriitor sau o conștiință sau un om simplu care nu ajunge la propriile sale dogme este ca și cum n-ar fi. Dar reacția este o anumită volubilitate antidogmatică și probabil, bănuiesc, că tot în acest secol vom ajunge la un soi de dogmatism intim, disparat în mai multe feluri, la o variație a dogmatismului intim care coincide cu ideea de profundă civilizație...

Secolul, ideea de secol nu curge unitar pe suprafața globului, bunăoară în statele africane eu recunosc momentul '48, adică tot ce se întîmplă acum în statele africane nou întemeiate, înseamnă un moment de noblețe și de efervescență de tip pașoptist. Ele n-au avut acest secol, altfel foarte nobil.

— *Trebuie să-ți citesc niște versuri, tot din ultimul tău poem, rugîndu-te la niște succinte comentarii.*

— Chiar ți-a plăcut poemul ?

— *Foarte mult. Sincer. Deci : „Orice sărbătoare este masa pe care cel care a învins îl / mănîncă în talgere de aur, pe cel învins ?“*

— Ce să spun, păi n-am spus ?

— *Bine, altele : „Dragule, dacă te oprește oricine altcineva din mersul / tău sau din somnul tău, ca să te întrebe, cu sărut / sau urlet, cine ești, tu nu-i răspunde pentru că nu / știi cine ești, și pentru că cel ce te întreabă / îngrozitoarea întrebare «cine ești ?» te întreabă cu gînd / ascuns să te piardă“.*

— Da, așa este, chiar așa este. Ce să fac, așa mi se transcrie gura.

— *Uite, chiar așa ți-o transcriu.*

— Mă rog, transcri-o cum vrei tu.

— *„Ferește-te vreodată să porți mască ; nenorocul te recunoaște / chiar înainte de a te naște“.*

— Eu sînt pentru orice fel de deconspirare. Mai deconspirați decît arborii, iepurii și cîinii și caii și stelele. Ce ne-am face dacă copacii și-ar pune mască ? Să fim cum sîntem dacă vrem să mai fim.

— *Ce crezi despre locul scriitorului în societate, mai există un mit al scriitorului ?*

Scanned with OKEN Scanner

— Nu avem nevoie de un mit al scriitorului, atîta timp cît există scriitori. Cînd nu vor exista scriitori vom avea nevoie de un mit al lor.

— *Cum vezi relația între public și scriitor ?*

— Orice cititor dorește să fie un scriitor. Scriitorul este un cititor înainte de vreme.

1973

Scanned with OKEN Scanner

RADU PETRESCU :

„S-ar putea să avem surprize dintre cele mai mari și mai fericite“

După o întîlnire prealabilă, pregătitoare, am căutat îndelung, într-o seară de decembrie, strada Pitar Moș, unde locuiește romancierul Radu Petrescu („domnule Mihai Sin, e simplu, nu departe de intersecția cu Jules Michelet, unde e un scuar, mai mergeți puțin, veți vedea o casă cu un cat, la numărul 23, un fel de bloc de tip vechi, gălbui, urcați scările prin curte, pînă la etajul întîi, la ușă sînt două sonerii, la a mea e scris numele“, — scara nu era luminată și am aprins bricheta, am sunat la soneria la care trebuia să sun), am avut senzația că descopăr un alt București, mai calm.

Autorul lui *Matei Iliescu* lucrează ca documentarist principal la „Institutul de studii, cercetări și proiectări pentru construcții hortiviticole“. Omul de o rară și aleasă distincție sufletească, avînd un excepțional simț de observație, dublat de un mare interes față de problemele noastre ale tuturor, duce de fapt o existență patetică și discretă, evidentă, la o lectură atentă, și în scrierile sale.

— *Vă rog să vă reluați ideea despre care am mai vorbit, despre condiția complicată și gravă a scriitorului român.*

— S-a vorbit despre poporul român ca despre un popor a cărui condiție este ieșită din comun. Condiția aceasta se răsfrînge neapărat asupra scriitorului român. Asupra sa se răsfrîng și respectul și agresiunea pe care poporul le suportă din partea unora și altora, în unele momente ale istoriei sale. El este solidar cu acest destin care îl marchează și astfel poziția lui este foarte nobilă dar și foarte grea căci el, ca scriitor, trebuie să lupte

Scanned with OKEN Scanner

și cu sine, să se disciplineze, operație complicată și continuă.

— *Aceasta e lupta cu tine însuți. Dar prin „scriitor luptător" înțelegem temperamente scriitoricești care scriu într-un mod mai direct politic. Astfel de scriitori au fost și sînt în literatura română.*

— Sigur că da, în privința lor lucrurile mi se par limpezi. Mă gîndesc însă și la ceilalți, care în forme mai puțin evidente, nu atît de direct politice, promovează totuși limba română, un spirit care este al nostru și în care ne recunoaștem. Ca și poeții luptători, aceștia rămîn la posturile lor, în limbă și în felul de a fi sensibili la lume.

— *Cred că, prin scrisul dv., vă încadrați în această categorie.*

— Mă simt foarte mișcat că îmi acordați calitatea de scriitor. Nu sînt totdeauna foarte convins de a fi așa ceva. Îmi dau seama de mijloacele pe care le folosesc, dar nu-mi dau seama dacă ele îmi realizează intențiile.

— *Mi se pare minunat faptul că aveți un cult pentru profesia, pentru titlul de scriitor. Așa ar trebui să-l avem cu toții dar din păcate uneori îl mai și compromitem.*

— Din păcate, acest lucru regretabil i se poate întîmpla chiar unui scriitor pe care conștiința publică l-a așezat în cerul poeziei. Poate să aibă momente de slăbiciune intelectuală, nervoasă, morală, care să-l facă să coboare sub nivelul poeziei și sub nivelul considerației pe care-o datorează propriei meniri și încrederii cititorilor. Însă biblioteca deschisă în fața lui, care îi veghează nopțile, și prietenii lui, sînt un memento care îl readuce în postul său.

— *Istoria poporului nostru fiind o istorie gravă, scriitorul român a fost pus mereu în fața unor opțiuni, în fața unor întrebări.*

— Răspunderea cea mare este în primul rînd față de limbă. Vorbim o limbă de la începuturile ei constituită, pe care au servit-o mari personalități curate. Această limbă poate vorbi despre noi oricui.

Dar unii scriitori din generații mai recente au un oarecare complex de inferioritate tocmai din cauza lim-

Scanned with OKEN Scanner

bii. Dînșii se tem că limba în care scriu îi condamnă la izolare...

— *Într-un context european...*

— Însă măcar pentru cititorul român care practică, în afară de literatura sa națională, două-trei literaturi străine în original, putînd astfel contempla literatura română într-un context larg, momentul acesta al ieșirii din izolare a literaturii noastre este un fapt împlinit.

Mai bizară este ideea, și ea foarte recentă, a provincialismului. Dacă despre cutare afirmăm că este poet și, în același timp, că e poet doar pentru ai săi, comitem o infracțiune la logică. De asemenea, vehiculînd paralelismul literatură română — literatură universală, prin care izolăm, ca să nu zic chiar că excludem, pe cea dintîi din cuprinsul celei de a doua. Acestea sînt bizarerii, naivități.

— *Sigur că se pot găsi forme dinamice pentru propagarea și propaganda literaturii române în străinătate. Se plîngeau, la vremea lor, de inexistența și încetineala acestor forme, sau chiar de dezinteres, Iorga, Rebreanu și alte personalități. Alte literaturi erau mult mai bine susținute. De multe ori, astăzi, relațiile personale ce se stabilesc între scriitori sînt hotărîtoare.*

— Fără îndoială că problema aceasta a cunoașterii literaturii române în străinătate este totdeauna la ordinea zilei, dar mie mi se pare, deocamdată, mai puțin urgentă. Scriitorul are a se ocupa în primul rînd de scrierea unor opere care să merite a fi cunoscute.

— *V-aș ruga, acum, să deplasăm discuția asupra destinului dv. de scriitor. Dacă n-ar fi intervenit întîlnirea cu Miron Radu Paraschivescu (pe care a relatat-o în România literară, prin 1970, dacă nu mă înșel), v-ați fi amînat în continuare debutul? Pînă atunci nu v-ați adresat nici unei edituri?*

— Miron Radu Paraschivescu avea o atît de mare pasiune pentru literatură, încît era foarte dornic și chiar nerăbdător să-i îmbogățească rîndurile cu scriitori inediți, cît mai mulți, cît mai buni. Eu însumi m-am bucurat de această salutară și fericită fervoare. Cartea pe care a dorit s-o citească atunci, la prima noastră întîlnire, *Matei Iliescu*, o terminasem în 1963. Nu mă gîndisem

Scanned with OKEN Scanner

s-o duc la o editură, considerînd că mai am încă de lucrat la ea. Miron Radu Paraschivescu mi-a luat totuși un capitol din carte și l-a publicat în *Ramuri*, în 1965. Eu eram la mare, am găsit revista și am citit astfel prima proză publicată de mine, și care a apărut cu foarte puține greșeli de tipar.

— *Vă obsedează greșelile de tipar?*

— Da. N-am avut fericirea să găsesc un corector de meserie și de vocație.

— *Prietenul dv., Mircea Horia Simionescu, spunea, într-un interviu publicat în ARGEȘ, că în adolescență ați făcut împreună un legămînt să nu publicați pînă la vîrsta de 40 de ani. Se pare să ați respectat amîndoi legămîntul, nu-i așa? Dar de ce un astfel de legămînt?*

— În adolescența noastră lumea intrase în registrul zguduitor al războiului, se petreceau lucruri groaznice, și față de grozăvia asta, cum să vă spun, ideea de a aduce în lume lucruri care să nu răspundă cu o înaltă ținută la agresiune, la urîțenie, la crimă, era greu de suportat și am amînat publicarea, pentru o vîrstă mai matură. În literatură nu sînt chiar rare cazurile de scriitori care și-au tipărit prima carte după 40 de ani. Nu e o regulă, bineînțeles.

— *Ați spus la un moment dat că profesiunea nu vă îngăduie să lucrați atît cît ați dori pe manuscris. Dar profesiunea dv. este aceea de scriitor; aveți doar și o altă ocupație, o slujbă. E o disociere necesară.*

— Arghezi spunea că scrisul este o ocupație pentru o oră tîrzie de noapte, după ce ți-ai făcut datoriile față de toată lumea. Atunci poți să fii și al tău.

— *Nu vreau să folosesc cuvîntul izolare, dar o anumită detașare sau reticență față de lumea literară e, cred, reală în cazul dv. De pildă nu v-a tentat niciodată să lucrați într-o redacție?*

— Ba da. Întîmplarea a făcut că nu am lucrat.

— *O întrebare în stil de reporter la un mare cotidian, să zicem, în glumă,* New York Times : *Ce-a însemnat, pentru viața dv., premiul Uniunii Scriitorilor, acordat pentru* Matei Iliescu ?

— Mă duceam la serviciu, coborîsem din autobuz, în fața bisericii Sf. Gheorghe, dimineața, pe la șase și

Scanned with OKEN Scanner

jumătate, șapte fără douăzeci. Traversasem strada Lipscani și, în colțul străzii Lipscani cu Stavropoleos, de la un cunoscut vînzător de ziare, aproape legendar pentru verva cu care-și vinde marfa, am luat ca de obicei *România literară,* era într-o joi, sau dacă nu *România literară* atunci *Contemporanul,* în caz că nu fusese joi, ci vineri, și deschizînd revista, la Institut, am văzut cu o uimire nemăsurată, ce atenție fusese acordată cărții mele. Emoția a fost de categoria acelora care nu pot fi descrise, adică de categoria acelora pe care nu le resimți. Am știut că s-a întîmplat ceva, dar n-am putut măsura ce se întîmplase. Am avut însă o mare bucurie în cursul aceleiași dimineți, căci invitat la ceremonia de la Uniunea Scriitorilor, m-am întîlnit cu Mircea Horia Simionescu și l-am cunoscut pe poetul Emil Brumaru. Altminteri, m-am gîndit atunci că există, cu siguranță, scrieri încă netipărite, care ar fi meritat poate mai multă atenție decît i s-a dat tipăritului *Matei Iliescu.* Mă gîndesc și acum, cu multă emoție, la această literatură care așteaptă încă să fie tipărită.

— *Am avut prilejul să mai discutăm această problemă a unor energii latente, încă necunoscute, ale literaturii și culturii românești.*

— Da, chiar v-am spus despre bătrînul țăran care venea, prin 1953—1954, cu căruța la tîrg, undeva în județul Bistrița-Năsăud. O colegă, o profesoară, mi l-a arătat pe fereastră. Zice : „Îl vezi ? Este doctor în drept la Viena". Chipul lui, la care m-am uitat atent nu arăta deloc ca al unuia retras în viața sătească din cine știe ce incapacitate intimă. Era chipul unui om care a învățat ca să lucreze mai bine pămîntul, ca să-l apere mai mai bine. Aceasta m-a făcut să cred că în jurul nostru sînt oameni care, neștiuți, au o existență spirituală elevată și că, astfel, oricînd s-ar putea să avem surprize dintre cele mai mari și mai fericite, pe care le și anticipăm, prin faptul că, de exemplu, trecem prin librării în fiecare zi, căutînd un nume nou, o carte nouă, așteptînd necunoscutul pe care îl dorim plin de șansă.

— *Spuneți-mi, în cazul dv. fiind vorba de un debut tîrziu, critica a reușit să vă clatine vreun principiu sau niște convingeri foarte ferme pe care le aveați ?*

Scanned with OKEN Scanner

— Nu. Mai toți cei care au scris despre cărțile mele mi-au arătat că efortul meu a fost înțeles și că intențiile mele au ajuns, cel puțin parțial, la acești cititori specializați care sînt criticii.

— *Există un raport, cel mai adesea secret, între autor și personaje. Totuși se afirmă adeseori: romanul acesta este sau nu este autobiografic. Aveți o anumită proporție, numai a dv., în relația autor—personaj?*

— Am ratat în 1956 un roman pentru că m-am temut foarte mult de implicarea mea în personajul principal. De atunci consider că nici eu, nici personajul nu prezentăm importanță. Important este să găsești noi și multe căi de pătrundere în realitatea sufletului, a spiritului.

— *Mi-am dat seama că sînteți un cititor fidel și atent al revistelor literare și de cultură (județene, cum li se mai spune): totuși, ce vă nemulțumește în revuistica noastră?*

— Viața literară este vie și foarte diversă. Noi, în revistele noastre, încercăm s-o restrîngem puțin.

— *S-o restrîngem sau s-o schematizăm?*

— S-o restrîngem sau s-o schematizăm, în așa fel încît să facem ca spectacolul acesta să fie cît mai accesibil cititorului. Însă cititorul, deschizînd revistele, caută tocmai pulsul acesta foarte divers și colorat al vieții literare, fiindcă locul specializat al marilor combustii poetice este de căutat în altă parte, în cărți.

1974

Scanned with OKEN Scanner

PROF. DR. POP D. POPA IOAN :

„Pentru mine, actul chirurgical este o operă de artă“

Clinica chirurgicală II din Tîrgu-Mureș. N-am intrat niciodată cu plăcere într-o clinică, plăcere e, oricum, prea mult spus, poate chiar pentru cei ce lucrează aici. Sîmbătă, ora 12,30, prin anticamera cabinetului prof. dr. Pop D. Popa Ioan se perindă oameni în halate albe, colegi ai profesorului, pacienți, e un du-te vino care poate obosi, privindu-l prea mult. Ies în hol și privesc peștișorii din cîteva acvarii. Sînt minusculi, sînt insignifianți, dincolo de pereții de sticlă pentru ei nu există nimic. La dreapta și la stînga se întind lungile coridoare pe care bolnavii își tîrșie pașii. Bolnavii care pot merge. Pentru ei, dincolo de zidurile clinicii, există speranța. Dar ea pornește, ea trebuie să pornească dintre aceste ziduri. Așteptarea mea se prelungește. La ora 13 sînt primit în cabinet. Se cuvine, pentru cititori, o scurtă fișă individuală a prof. univ. dr. Pop D. Popa Ioan, șeful clinicii de chirurgie cardiovasculară : 46 de ani ; la 33 de ani prorector, conf. dr., șef de clinică ; la 40 de ani — profesor ; membru a șase societăți internaționale de chirurgie, medic emerit, membru corespondent al Academiei de științe medicale. Un bărbat brunet, robust, părînd mai tînăr decît este în realitate. În timpul discuției noastre i-am privit adeseori mîinile cu degete puternice, de chirurg, mișcările sigure și calme.

— *Aș vrea să abordăm niște probleme care să depășească uneori cadrul strict al cercetării medicale și să începem oarecum cu sfîrșitul : Care sînt speranțele dumneavoastră în legătură cu operațiile pe cord ? Sînteți primul chirurg român care a făcut o operație pe cord*

deschis? Mă gîndesc la pacientul Popovics Dezsö, despre care s-a scris în presă, azi un om sănătos.

— În genere, în activitatea noastră, a chirurgilor, trebuie să fim cît se poate de exacți și concreți. Vă voi răspunde foarte scurt. Planurile nu sînt altele decît a realiza chirurgia cardiacă românească de așa natură încît să satisfacă orice exigență privind această specialitate, respectiv s-o aducem la nivelul celorlalte țări care practică această chirurgie de mulți ani de zile. În ce privește operațiile pe cord deschis, m-ați întrebat dacă noi am efectuat pentru prima dată o operație de acest gen. În Tîrgu-Mureș, da, cu echipa de la Clinica chirurgicală II și de chirurgie cardiovasculară. Aceste intervenții își au originea într-o activitate pe care o desfășuram cu mulți ani în urmă în orașul Cluj, cînd funcționam în clinica chirurgicală I, și s-au concretizat la ora actuală. Primele încercări au constat în realizarea primei inimi și primilor plămîni artificiali românești, așa numitul aparat C.P. 4, realizat într-o primă variantă în 1956, cînd încă în lume nu era rezolvată această problemă, moment care a marcat începutul pasiunii mele pentru această nouă specialitate a chirurgiei cardiovasculare. C.P. 4 era un aparat realizat împreună cu un colectiv de ingineri, între care l-aș menționa pe inginerul Teodoru din București, și un colectiv de tehnicieni și muncitori inimoși cum ar fi Sterca și alții. Știți că, văzîndu-l, unii specialiști din străinătate au întrebat de unde a fost importat? Și concepția aparatului era originală și construcția lui corespundea oricăror exigențe tehnice la ora respectivă. C.P. 4 s-a definitivat în 1957—1958.

— *Care a fost cariera lui C.P. 4?*

— Aparatul a fost înaintat Oficiului național pentru invenții și a fost brevetat, însă nerealizat în industrie.

— *M-ar interesa, cred că pe cititorii noștri de asemenea, care este programul dv., într-o zi obișnuită. Știu, am auzit de la colaboratori ai dv. că aveți un program extrem de, cum să-i zic, aglomerat, și totuși reușiți să-l ordonați, drămuindu-l în minute și secunde utile. Și apoi, deși întrebarea aceasta se pune tuturor personalităților, cum îmbinați activitatea științifică cu cea social-politică?*

Scanned with OKEN Scanner

— Programul meu zilnic marchează trei etape : clinică, de institut și o etapă personală, nu le-aș putea spune altfel. Activitatea în clinică coroborează tot ce fac pentru conducerea unei clinici cu 110 paturi, ultramodern utilată, în care se efectuează cele mai diverse operații. Vin la noi cu speranță în suflet bolnavi din toate regiunile țării. Ca șef al instituției răspund de executarea tehnică a operațiilor, de creșterea unei noi generații de chirurgi, de evoluția stării bolnavilor. Un chirurg trebuie să fie un om cu o conștiință deosebită a responsabilităților sale, și eu am încercat întotdeauna să mențin proaspăt acest adevăr în fiecare din colegii mei. Mulți bolnavi mi-au relatat modul cald, uman, în care au fost tratați în clinica noastră.

În institut, am zile de audiență în care apar, nu mă pot plînge, o mulțime de probleme ce-și așteaptă rezolvarea imediată sau țin de ceea ce fiecare din noi gîndim în perspectivă, tot ce ține de cercetare implică și momentul, ziua, clipa, dar și perspectiva unor ani cu rezultate adeseori imprevizibile.

Ceea ce am numit „activități personale", țin de orele mele de seară și noapte în care mă instruiesc în literatura de specialitate, pregătesc cursurile pentru studenți, și aici apar mereu noutăți. Doresc să las în urmă tratate și monografii, acesta este blazonul nostru pentru generațiile următoare.

— *Amintiți cîteva monografii și lucrări științifice scrise de dumneavoastră.*

— *Transplantarea țesuturilor și organelor*, material de sinteză al primului simpozion de acest gen care s-a ținut în țară la noi, sperînd că al doilea, cu participare mai largă, internațională, va avea loc anul viitor tot la Tîrgu-Mureș. Monografia *Patologia sistemului cav inferior*, scrisă în colaborare cu un colectiv, a fost prefațată elogios de acad. Theodor Burghele. În momentul de față lucrez la două monografii, *Patologia inimii*, pe care o voi înainta zilele acestea pentru tipar și va apare în cadrul tratatului român de chirurgie, în mai multe volume, sub redacția acad. Theodor Burghele și *Chirurgia inimii*, care va însuma un volum de aproape 700 de pagini, cu vreo 150 ilustrații, prima carte de chirurgie a inimii în limba

Scanned with OKEN Scanner

și literatura românească. Sper să reușesc să prezint experiența națională în această activitate spinoasă și pasionantă, practicată, din nefericire, încă de prea puțini specialiști.

Să recapitulăm : sînt profesor, șef de clinică, prorector la I.M.F., deputat în M.A.N. din partea unei circumscripții dintr-o zonă minunată a județului nostru, Valea Gurghiului. Toate acestea cer eforturi și eu fac eforturi, asta-i tot.

— *Vă rog să întreprindeți o scurtă incursiune autobiografică, să vedem de unde ați plecat ca să ajungeți aici. Care a fost momentul în care ați început să vă acordați șanse în cercetare ?*

— Mă trag dintr-o familie de funcționari din Oradea, dar tatăl meu e din Apuseni, din Delureni, dacă ați auzit, aproape de Piatra Craiului. Am fost patru frați, Romulus, Remus, Rea Silvia și subsemnatul. Îmi amintesc că, în liceu fiind, unul din medicii școlii mă stimula să urmez medicina. Îl ajutam uneori, începusem să citesc cărți de medicină din biblioteca dispensarului. În 1946 am intrat la I.M.F. din Cluj, absolvit în 1952—53 cu diplomă de merit. Am rămas în Institutul de anatomie umană, cadru didactic, iar în 1954 am trecut la Clinica de chirurgie I din Cluj. Am avut o prețuire deosebită față de personalități medicale, adevărați maeștri ai mei, unii s-au petrecut de pe lume, alții muncesc încă cu o forță tinerească. I-aș aminti pe marele profesor Hațeganu, pe profesorii I. G. Rusu, Aurel Nana, Aurel Moga. Dar am avut fructuoase legături, din care am învățat multe, și cu profesori din alte centre din țară : acad. Theodor Burghele și prof. Ilea din București, prof. Buțureanu din Iași, prof. Spîrchez și acad. Milcu din București, acad. Pius Brânzeu din Timișoara și mulți alții al căror nume ar trebui poate să-l citez, dar timpul și spațiul nu ne permite.

Am crezut în șansele mele ca cercetător, ca om de știință, încă din ultimii ani de facultate, cu atît mai mult după ce am început să lucrez efectiv în cercetare. Dar un ceas, o zi anume cînd s-a clădit credința în șansele mele de cercetător, nu v-aș putea spune.

Scanned with OKEN Scanner

— *A fost oaspetele dv. și al colegilor dv. celebrul chirurg Christian Barnard. E cunoscută activitatea politică intensă din ultima vreme, desfășurată de Barnard în țara sa. În presa occidentală s-au emis păreri că această activitate politică a dereglat activitatea savantului. Dumneavoastră ce credeți ?*

— Aș putea da un răspuns numai gîndindu-mă la mine. Eu cred că un om de știință, medic sau orice altceva, e obligat să se ocupe de problemele majore, acute, ale societății în care trăiește. Făcînd acest lucru faci de fapt politică, făcînd politică trebuie să intri în organizațiile care asigură progresul, realizarea idealurilor poporului. În acest sens, fiecare trebuie să facem politică, altfel nici nu se poate.

Pentru etapa în care se găsește Christian Barnard, considerat pionier al transplantului inimii, oricum am lua-o, intrarea în politică nu putea să-i dăuneze cu nimic, cu atît mai mult cu cît aceasta a avut un ecou favorabil în cercurile progresiste din țara sa, aspirațiile sale fiind democratice.

Profesorul Barnard, care ne-a fost oaspete, a apreciat realizările din clinica noastră și de curînd și-a manifestat dorința de a ne vizita din nou țara, împreună cu fratele său.

— *Încercați să-mi descrieți, cu toată sinceritatea, ce stări aveți în timpul unei operații grele. Mai aveți ceea ce se numește îndeobște emoție ?*

— Emoția a dus, de atîtea ori, la crearea unor opere de artă și eu consider actul chirurgical o operă de artă, necesitînd în aceeași măsură sensibilitate, gîndire clară, tehnică și tehnicitate, profesionalizare. Și, să nu uităm, curaj. Sinteza acestor factori se concentrează în gîndirea chirurgului și se concretizează în arta lui manuală. A afirma că n-ai emoții înseamnă că ești nesincer : o viață e în mîna ta, un om e supus unui act al gîndirii tale și ești singurul care poate decide asupra lui, a fi sau a nu fi. O emoție pozitivă, căci la ea mă refer, declanșează mai rapid idei și soluții. Iar în munca noastră un gest inspirat poate salva omul, așa cum o mișcare stîngace, greșită, îl poate trimite de pe masa de operație în neant. Gîndirea noastră devine astfel un judecător pe

Scanned with OKEN Scanner

deplin responsabil de hotărîrile sale, deși pe undeva persistă și acel „dar dacă...“ Aici e răspîntia la care cei ce au conștiință acționează, asumîndu-și responsabilități depline, pe cînd cei ce merg pe linia minimei rezistențe bat în retragere, de teamă să nu-și creeze „emoții negative“. Trebuie să ne gîndim mereu că o ezitare a noastră încheie uneori un ideal, o viață, cineva se sfîrșește și cît poate cuprinde acest necunoscut „cineva“.

— *Există părerea că unii chirurgi, executînd la infinit operații de rutină, le fac cu o profesionalitate seacă, fără participare. Poate că limbajul ușor cinic al unor medici a dus la această părere.*

— Automatismul, mecanismul o fi bun în alte părți, dar cine îl practică în chirurgie înseamnă că nu-și înțelege menirea. Suprasolicitarea îi face poate pe unii mai indiferenți, dar nu înseamnă că, dacă chirurgul nu-și manifestă emoția, nu participă.

— *Ca prorector al I.M.F. din Tîrgu-Mureș, fiind în același timp un om încă tînăr, nu-i așa, care a devenit profesor universitar la 40 de ani, cum sprijiniți tinerele cadre de cercetători, în cine vă puneți mari speranțe din colectivul dv.?*

— Componența personalului din clinica pe care o conduc, dovedește că sînt adeptul promovării tineretului sub toate formele, atunci cînd ne întîlnim cu valoarea. Așa au făcut la vremea lor profesorii Hațeganu, Burghele, Hortolomei, Moga. Un maestru trăiește prin școala pe care o lasă după el. Vă pot spune că mă preocupă activitatea cercurilor studențești, patru din colaboratorii mei provin din aceste cercuri, avînd o vîrstă pe care deja sînt puțin invidios.

— *Ați călătorit mult, ce au însemnat pentru dv. relațiile cu cercetători străini?*

— Călătoriile mele în străinătate, destul de numeroase, au fost aproape în exclusivitate călătorii de studiu. În profesia noastră, ca și în altele, trebuie să fie un permanent proces de osmoză, o veritabilă mișcare browniană de opinii. Am făcut călătorii de studii la Atena, Paris, Moscova, Montpellier, Huston, Portland, Rochester, Cleveland, New-York, și în alte centre medicale. Întrețin relații colegiale cu mulți profesori și

Scanned with OKEN Scanner

oameni de știință, unii din ei adevărate celebrități ale lumii medicale : prof. A. Starr (S.U.A.) inventatorul valvelor cardiace artificiale, profesorii D. Cooley și M. D. Backey (Huston), în al căror serviciu am lucrat, prof. A. Pivnika (Franța), care a implantat în inimă pentru prima dată în lume un stimulator cardiac atomic, prof. Burakovski (Moscova).

— *Vorbiți-mi despre provincie, sentimentul „provincial", posibilitatea anulării acestui sentiment.*

— Pentru a face lucruri bune și valoroase e nevoie de minte și de condiții materiale. Dacă le ai pe amîndouă, nu contează că ești în provincie sau în capitală. Oamenii trăiesc peste tot, trebuie să dăm răspunsuri vieții oriunde ne-am afla.

Sentimentul de frustrare provincială al unora se datorează unor practici care nu privesc lucrurile la nivelul unui interes general. Hai să risc o comparație, poate nu cea mai potrivită : un diamant rămîne un diamant și în vitrina unui bijutier și în orice alte condiții.

— *Se spune că un diamant e mai frumos, purtat de o femeie frumoasă. Se spune, eu nu știu.*

— Din comparația mea, prefer să lipsească al doilea termen. Revenind, pentru anularea sentimentului de care vorbeați, poate că organele în drept ar trebui să vegheze în sensul îndrumării unor cadre valoroase bidirecțional și în aceeași măsură să le creeze rampe de lansare egale. Există țări în care, în cazul unor activități, forțele principale nu sînt concentrate neapărat în capitală. Am dat înainte exemple.

— *Ați avut eșecuri ? Ce reacție aveați în fața morții ? „Exitus" e un cuvînt răspîndit în clinici, dar cîte nu se pot ascunde în el.*

— Profesia noastră incumbă prin definiție calitatea de luptător împotriva morții. Un insucces e întotdeauna regretabil. Cred că lupta aceasta ajunge să fie cîștigată prin competență, prin prezentarea la timp a bolnavului la medic și numai cînd resursele sînt depășite, partida e pierdută. Sufletește trăim o dramă, ca și cele mai apropiate rude.

Sînt și cazuri cînd „s-a cîștigat bătălia... dar războiul a fost pierdut". Să mă explic : chirurgia cardio-vasculară

Scanned with OKEN Scanner

e o disciplină nouă, care presupune o colaborare perfectă între cardiolog, internist, explorationist, chirurg, anestezist, reanimator. Noi toți tratăm bolnavi și nu boli, trebuie să se înțeleagă asta. Iar șansele de reușită ale unei intervenții la care s-a aplicat o tehnică ireproșabilă sînt mult diminuate de o indicație necorespunzătoare sau făcută tardiv pentru momentul operator.

Rezolvarea operatorie poate produce în aceste cazuri o ameliorare, dar nimic mai mult. Intensificarea măsurilor profilactice, a studiilor epidemiologice va avea cu siguranță menirea reducerii acestor îmbolnăviri în viitor. Dar pînă atunci, și vreau să accentuez acest lucru, avem încă multe de făcut pentru soluționarea problemelor prezente, zecile de mii de bolnavi care-și poartă mai mult sau mai puțin stoic suferința colindînd de la un spital la altul, de la un specialist la altul. Să avem tăria de a nu privi acest lucru ca suferința altuia, ci ca rezultatul propriei noastre slăbiciuni. Vedeți, despre strategia luptei cu moartea s-ar putea discuta la nesfîrșit.

— *Mă uit la dv., sînteți un bărbat robust. Cum vă îngrijiți propria sănătate ?*

— Trăiesc în mijlocul tineretului și asta-mi întreține o atitudine tinerească față de viață. Nu doresc, n-am dorit-o niciodată, să-mi cîștig o falsă prestanță pe care ți-o dă părul alb sau purtarea costumelor de culoare închisă, cu cravată la gît, în toate ocaziile. Ce să spun ? Fac sport : înot, schiez, fac gimnastică. Nu, medicamentelor, tranchilizantelor ! Iubesc muzica, cea simfonică mă impresionează, jazzul și muzica ușoară mă relaxează, cea populară mă desfată.

— *Care vă întristează ?*

— Mă întristează doar necinstea și prostia.

— *Fiindcă ați adus vorba, unde începe și unde se termină prostia ?*

— Au definit-o foarte mulți, o observăm și mai mulți.

— *Sîntem adesea neputincioși în fața ei. Ultima întrebare : V-ați gîndit vreodată la diferențele și asemănările dintre un savant și un artist ? Sînt ei oare două structuri foarte deosebite ?*

Scanned with OKEN Scanner

— Sînt un amator de artă, de literatură. Poeții mei au rămas Eminescu, Goga și Coșbuc. Cît privește trăsătura comună, am mai vorbit despre ea, atît artistul cît și chirurgul fac artă. Cu deosebirea esențială că un eșec în chirurgie este întotdeauna o dramă, o tragedie, pe cînd eșecul în artă se transformă uneori în comedie.

— *Pentru ceilalți, e posibil, pentru cel ce înregistrează eșecul poate apărea oricînd drama. Vă mulțumesc și vă doresc sănătate și mari succese profesionale.*

1973

HORIA BERNEA :

Aș vrea ca actele mele să ajungă „neclintite în bine"

— *Există o realitate, cred, destul de evidentă: pictorii noștri importanți sînt puțin, chiar foarte puțin cunoscuți. Aș spune chiar că și cei foarte cunoscuți sînt destul de puțin cunoscuți. Cîte expoziții devin itinerante, părăsind pentru o vreme Bucureștiul? Nu mă refer aici, desigur, la expozițiile organizate în străinătate. Spun toate acestea cu regretul unui om care a „scăpat", de-a lungul anilor, multe expoziții de răsunet.*

— Poate că, cu mici excepții, Bucureștiul a fost pînă acum singurul centru artistic viu al țării. În prelungirea acestei idei, mi se pare că apare un fenomen nou, o tendință de a ieși din cadrul obișnuit. E vizibil că, în ultimii ani, mulți artiști și expoziții sînt solicitați în provincie. Centre vechi ca Iașul, Clujul, Timișoara se reactivizează în acest sens. Și mai important e că există locuri mai noi, demne de tot interesul: Galați, Suceava, Oradea, Tîrgu-Mureș. Se poate spune că plutește în aer această dorită deschidere spre centrele din provincie.

— *Constat la mulți dintre pictorii noștri o nevoie manifestă de teorie plastică, o fervoare teoretică. Suplinește ea oare o anemiere a criticii de artă, în afara unei firești încercări de situare mai exactă în vasta istorie și geografie a picturii?*

— Nu cred că suplinește o anemiere a criticii de artă. E un moment în istoria artelor cînd devine necesară o eliminare a echivocului, o precizare cît mai strictă a priorităților și demersurilor. Într-un moment în care există o mulțime de confuzii sau persistă confuzii în planul demersurilor artistice, e firesc ca artistul să simtă

Scanned with OKEN Scanner

nevoia să îndepărteze pe cît posibil aceste confuzii. În același timp, pentru unii apare necesară sprijinirea propriului demers, întărirea acestuia cu ajutorul unui discurs „teoretic", clar, ce ar duce la eliminarea unor interpretări false. De asemenea, trebuie remarcat din capul locului, că în orice fenomen viu, există și o modă, o dorință de a supralicita, rezultată dintr-o sărăcie a mijloacelor plastice, dintr-o incapacitate de a defini demersul doar prin mijloace proprii. Desigur există și cazul cel mai caraghios în care discursul teoretic e un fel de decor, de ornament, menit să „înfrumusețeze" o manifestare artistică.

— *Excluzînd unele diferențe ce țin strict de profesie, de meserie, care ar fi condiția singulară a pictorului printre artiști? O sumă a condițiilor, mai bine-zis, dacă vom conveni că fiecare pictor are totuși o anumită condiție inconfundabilă.*

— Dacă arta ar avea menirea de a readuce în scenă „misterul", pictura îl are în mod special: mijloacele ei fiind cele mai proprii meditației. Punerea problemelor se face într-un mod foarte diferit de celelalte arte, în primul rînd datorită convențiilor speciale în care e obligată pictura să ia naștere. Spunînd că pictura e un lucru greu (parafrazîndu-l pe Socrate), vreau să afirm avantajele și mai ales dezavantajele ce apar la ora aceasta în receptarea a ceea ce s-ar numi mesaj. Spun asta făcînd observația generală că mijloacele picturii, prin natura lor, sînt extrem de subtile, operează cu niște stimuli „slabi", decurgînd de aici o capacitate de a vorbi despre zonele cele mai misterioase ale existenței. Dar apare o mare dificultate în receptarea lor. Bucuria descoperirii acestor lucruri este cu atît mai mare, cu cît succesul e mai dificil. Aș vorbi de un acces ierarhic, în etape.

— *Urmăriți presa literară și culturală? Ce ar putea face această presă pentru artiștii plastici, în afara unor, de multe ori rutiniere și monotone „cronici de expoziție"?*

— Pentru că am vorbit mai sus de acest interes crescînd în multe centre ale țării pentru artă, e firesc să ne gîndim la acordarea unui spațiu mai important artelor plastice în publicațiile noastre și dezbaterii ade-

Scanned with OKEN Scanner

văratelor sale demersuri și scopuri. S-ar mai putea vorbi despre un anumit aspect literaturizant în opțiunile și înțelegerea unor literați, care se apropie de fenomenul picturii cu înțelegerea proprie domeniului lor, fără a face nici un efort de depășire a propriei condiții.

— *O întrebare foarte generală, dar insist să-mi răspundeți : împinsă înainte de tradiții, hrănită de căutările artiștilor adevărați, care credeți că e stadiul actual al picturii românești ?*

— Poate în consonanță cu același moment din cultura universală, moment al reconsiderărilor, și din pricina condițiilor speciale în care ne-am dezvoltat noi, cred că e pe-aproape un „moment al adevărului", moment în care trebuie să ne dăm răspunsul la întrebări capitale, cum ar fi cine sîntem. De aici o seamă întreagă de propleme, cum ar fi : o reconsiderare sau o rejudecare a ceea ce înseamnă tradiție (și s-ar putea spune că tradiția este un fenomen viu, ce ne intersectează venind din trecut și dispărînd în viitor — vrînd, nevrînd).

— *Altă întrebare generală : ce înseamnă de fapt pentru un pictor, mai ales pentru un pictor tînăr, o expoziție personală ?*

— Trebuie bine definit cadrul precis în care e situată această întrebare. De exemplu : și din pricina unui demers oarecum special pe care l-am avut în ultimii ani (ciclurile „Deal"), expoziția personală a constituit pentru mine lucrarea finală, ceea ce punea punct unei acțiuni. Ca atare, mă gîndesc și încerc să o realizez cu aceeași precizie ca pe fiecare din lucrările care compun ansamblul.

— *Pictura dumneavoastră pendulează în modul cel mai firesc între figurativ și abstract, între care, cum ați mai spus și cu alte ocazii, nu faceți nici o delimitare. Dezordinea și ordinea lucrurilor primește la dv. un pronunțat caracter concret, tablourile sînt saturate de concret, totul oscilînd între răceala savantă a omului de știință și nostalgiile poetului. Și totuși, se pare că figurativul cîștigă teren în pictura dv.*

— Nu poate fi vorba de un cîștig al figurativului din moment ce nu fac delimitări. Cred că următoarele idei ar explica mai bine întrebarea dv. : trebuie să în-

Scanned with OKEN Scanner

țeleg că eu nu „creez", ci materializez, frază generică pentru mine în ultima perioadă. Eforturile mele trebuie să tindă a-mi restitui capacitatea de a crede că valorile spirituale sînt veșnice și neschimbătoare, că omul are aceleași nevoi și scopuri esențiale.

— *În vara lui '68 sau '69, în timpul unei călătorii făcute cu obișnuitul meu mijloc de transport, autobuzul-cursă, m-am oprit pentru cîteva ore la Poiana Mărului, lîngă Brașov. Atunci am aflat pentru prima oară de pictorul Horia Bernea, cum am aflat și am văzut apoi că spațiul acela are o semnificație și o importanță deosebită pentru dv.*

— În primul rînd e spațiul în care am copilărit și m-am maturizat. Poate că ar fi mai bine spus că e vorba de acel timp determinant pentru viața omului, între 7 și 15 ani.

— *Ați început, după cîte știu, și studii de fizică și arhitectură. V-au ajutat ele mai tîrziu la împlinirea vocației de pictor? Mai e posibil oare ca un pictor să aibă și o a doua meserie?*

— Un pictor cu adevărat implicat în ceea ce face nu mai poate practica o altă meserie, chiar dacă și-a însușit-o. Arta are într-un fel un comportament tiranic față de cel care o practică, nu permite compromisuri. Nu am practicat fizica pentru că nici fizica nu permite o preocupare de amator. Am căutat doar să păstrez un contact cu evoluția ideilor ce stau la baza fizicii actuale și mai ales cu ceea ce implică ele în sfera culturii și a spiritualității general-umane. Pot spune deci că avînd acest contact cu unul dintre fenomenele determinante pentru epoca noastră, am înțeles mai bine epoca, implicit arta și toată aventura ei.

— *Cultura artistului plastic poate și trebuie să fie asemenea culturii unui om al Renașterii, în condițiile veacului nostru?*

— Nu știu dacă trebuie și poate să cunoască totul, dar actele lui e de dorit să fie rezultatul unei „cunoașteri" globale... El trebuie deci să aibă acces la un sistem de reprezentări și explicații în care e implicat întregul.

— *Ce înseamnă pentru dv. un tablou nou? Înainte de a începe un tablou simțiți nevoia să vorbiți cu cineva*

Scanned with OKEN Scanner

despre „ideea" tabloului? Și care fază vă place mai mult: concepția, începutul, elaborarea propriu-zisă sau finisajul?

— Există o vorbă veche care spune că cu orice act al tău „să dai pas începutului". Am încercat deci să fac din fiecare lucrare un nou început (ciclul „Deal" e o ilustrare a acestui deziderat). Rezultă de aici un accent important pus pe obținerea stării necesare apariției unei lucrări. Simt nevoia să vorbesc despre tablou doar după consumarea actului.

— *Care este disciplina dv. de lucru, dacă v-ați impus vreuna? O respectați întotdeauna sau mai degrabă ascultați de propriul temperament?*

— O anume disciplină de lucru e greu de definit în momentul în care considerăm arta ca un mijloc de meditație. Un anumit sistem sau anumiți invarianți există în mod cert. Încerc să-i tratez încă cu libertatea și cu determinarea cu care se produc procesele naturale.

— *Dacă, Doamne ferește, n-ați mai putea picta, credeți că ați mai putea fi un om fericit?*

— Cred că da.

— *Ce trăsături vi se par cele mai importante la un artist? Ce iubiți și ce urîți mai mult, avînd în vedere caracterul moral al artei?*

— Cel mai bine pot răspunde la întrebarea aceasta gîndindu-mă la ce iubesc și ce nu iubesc la mine însumi. Aș vrea ca actele mele să fie guvernate de legea morală, aș vrea să nu mă abat de la scopul propus, aș vrea ca actele mele să ajungă „neclintite în bine".

1977

Scanned with OKEN Scanner

D. R. POPESCU :

„Datoria noastră e să nu ne fie rușine să învățăm mereu de la Bătrîni !“

— Ne cunoaștem, stimate D. R. Popescu, de la începutul anului '65, dacă nu cumva sfîrșitul lui '64, nu-mi amintesc exact. Erați pe atunci ceea ce se chema și se cheamă un „tînăr scriitor“, avînd deja realizări scriitoricești remarcabile, recunoscute, avînd chiar merite în evoluția prozei românești a acelor ani. Ar fi dificil să reconstituim drumul parcurs de atunci și pînă azi. Totuși, poate că reușiți să-mi spuneți care credeți că ar fi trăsătura fundamentală a maturității scrisului dumneavoastră, ce anume vă singularizează, făcînd inconfundabilă evoluția și împlinirea scriitorului D. R. Popescu.

— Eu nu am disprețuit satul, nu l-am considerat depășit, ca acei avocați ai modernului care voiau să devină europeni și mai vor, domnul să le dea ce-și doresc ! Pentru mine satul a fost în acei ani singurul Univers pe care-l cunoșteam bine, din ziua Întîia pînă în ultima zi a Săptămînii, singurul Spațiu apropiat, singura Realitate — dacă nu supără aceste cuvinte începute cu majuscule. Am fost de curînd în Dănceu, Mehedinți, unde trăiesc părinții mei, învățătorii pensionari Maria și Traian Popescu, și-am constatat, încă o dată, că pentru oamenii acestei comune (de fapt, Dănceu nu e comună, a dat și dă foarte mulți bani centrului de comună, ca să-și construiască școală și Cămin cultural, unde o să bată nestingherit vîntul) faptele unei zile au un ecou evenimențial, că nimic nu rămîne surd, în vată, steril, anecdotic, chiar cele mai mici întîmplări capătă pentru ei dimensiuni extraordinare, greu de imaginat pentru cei ce nu înțeleg codul lor de viață. Comedia și Drama,

și de ce nu și Tragedia, își împletesc pașii în dansul lor orb, sau în mersul lor orb... Nu te speria, oamenii păstrează totuși un acut simț al realului, un al dracului simț al realului, necruțător, ironic, în șapte peri, nu în doi. Trebuie să-ți mărturisesc că sînt fericit că m-am născut și am crescut la țară, că am cunoscut și satul ardelean, al mamei mele, și pe cel oltean, al celui căruia îi port numele. Și mă bucur că mari prelați ai spiritualității noastre au găsit în spațiul satului românesc un univers superb, crîncen, mirific, crud, miraculos. Blaga, Sadoveanu, Rebreanu, Brâncuși... Apoi... În fond, întîmplările descrise de grecul cel orb (căruia Grecia îi datorează Trecutul ei, Gloria și Istoria ei), se puteau parcă întîmpla oriunde... Cutare să fugă cu nevasta lui cutare și apoi să înceapă o mamă de păruială... Simplific, pentru a sugera că grecul cel orb a simțit ecoul lumii sale, pe care l-a reconstituit într-un univers de cuvinte. Simplu, nu ? Deci : să învățăm de la grec să ne iubim universul care ne-a umplut de cuvinte ! Atunci probabil rîndurile noastre nu vor mai avea structura de laborator a unor profesioniști harnici și cărțile noastre nu vor părea că pot fi scrise oriunde și de către oricine. Desigur, o să-mi spui că numai cu iubire nu se face primăvară ! Ba da, se face, dacă-i dăm și sensul de inițiere, și pre cel de adorație și de etc. — și nu doar pe cel mai la îndemînă... Multe cărți s-au scris despre lumea rurală, majoritatea mizerabile. Dar asta nu înseamnă că e de vină această lume, că e minor acest univers. De fapt, cine scrie doar ca să relateze pățanii cu țărani, din capul locului cred eu că este într-adevăr sortit eșecului. Dar dacă ne reamintim și ce spune Mircea Eliade, că renașterea literaturii europene poate să înceapă cu redescoperirea miturilor, parcă ne mai luminăm la față gîndindu-ne că e posibil... Nu ?

— *Dramaturgul D. R. Popescu pe care, cred, ar fi o greșeală să-l despărțim de prozator, a avut cîteva puncte fertile de contact cu Teatrul din Tîrgu-Mureș. V-aș ruga să le amintiți și să-mi spuneți dacă au avut o semnificație deosebită în cariera dramaturgului.*

— Ce mai calea-valea, dacă mă consider un prozator din Cluj (eu mor de plăcere să mă simt un om din pro-

vincie, nu am aerul doct al unor veri de-ai noștri din capitală care cică, bre...) ca dramaturg sînt din Tîrgu-Mureș ! Păi, da ! Scrisesem eu niscaiva piese, mi se mai jucaseră cîte una, două, dar de luat în serios nu mă lua nimeni ca dramaturg. Și atunci s-a-ntîmplat că Teatrul din Tîrgu-Mureș a descoperit în revista „Steaua“ o piesă pe care se cam așternuse praful de cînd o publicasem, și-a pus-o în scenă. Și ce să vezi ? S-a supărat cineva de la direcția teatrelor de era să le impute în bani năzdrăvănia... ca pe urmă spectacolul și piesa și interpreții să se umfle de premii, să-i treacă supărarea și persoanei supărate etc. La plăcinte, înainte ! Simplific, Sin, dragă, fiindcă am mai îmbătrînit și-am început să fiu mai iertător cu lumea, cel puțin pe dinafară... Da, cam așa s-a ivit spectacolul cu „Acești îngeri triști“, regizat de Mercus, cu admirabilii Ion Fiscuteanu și Anca Necule-Maximilian... Dar eu pot drept mulțumire să-i sărut pe toți slujitorii scenei din Tîrgu-Mureș, actori, regizori, scenografi, recuziteri, luminiști, cortiniști, croitori, sufleori, secretari literari... Ce spectacol excelent a scos Harag cu „Pisica în noaptea Anului Nou“ ! Ce grozav a fost Dan Micu în „Piticul din grădina de vară“, elogiat de Ciulei, premiat... Kincses Elemér, la secția maghiară, a luat multe premii mari în „Cîntarea României“ cu „Două ore de pace“. Dar oare pot uita colosalul „Balcon“ pus de Scarlat cu Popescu și ai săi ?... Dar pot să-l uit pe acel găligan de actor cu voce groasă, pe... Ei, vezi ? M-ai prins ! Sînt sentimental ! Deci vulnerabil ! Da. Dar, dacă Tîrgu-Mureșul nu făcea din mine un sentimental, ce eram ? Da, nu se știe. Totuși, ca o mică frază concluzivă a acestui punct 2 : bre, Mihai Sin, zău sînt sentimental : mi-au fost jucate piese în toată țara, ba cîte unele au mai văzut luminile rampei și prin țări apropiate de noi, ba și pre la Paris și Tokio, însă eu, ca Creangă, cînd îmi aduc aminte de Tîrgu-Mureș...

— *S-a vorbit și se vorbește de o „criză“ a „Naționalelor“ de la noi, o anumită „cumințire“ și „clasicizare“. Este ea reală, vi se pare că a atins-o și Teatrul din Tîrgu-Mureș, de puțină vreme Teatru Național ?*

— Este o criză crasă și grasă. Și nu atît datorită regiei practicanților practici regizori de la Naționale, cît

Scanned with OKEN Scanner

mai ales cumințeniei directoratelor în privința alegerii repertoriului național. Am mai spus undeva că la Londra cei mai buni autori se joacă la teatrele cele mai... cu actorii și regizorii cei mai... Așa se întîmpla și pe vremea lui Conu Iancu, la noi! Dar unii (unii!) directori cînd aud de o piesă originală preferă să-și astupe urechile cu ceară și să se lege de catargul scaunului ca Ulise, să depășească zona cîntecului sirenelor, ca să nu-i ia cumva valul! Pînă la urmă, tot piesa românească o să învingă, cum a și învins, fiindcă înțeleptul Ulise nu era un șiret, și nu orice șiret e mai mult decît un șiret... Pînă acum Teatrul din Tîrgu-Mureș nu s-a ascuns din fața teatrului din contră, a întins mîna dramaturgilor, regizorilor, actorilor... N-a confundat șiretenia cu înțelepciunea, spre lauda sa.

— *Există astăzi în lume un teatru pe care l-aș numi „snob", și care nu ne-a ocolit, după părerea mea, nici pe noi. Am în vedere acele spectacole care simulează experimentul sau, în cel mai bun caz, îl preiau, devitalizîndu-l; spectacole care problematizează steril, mimînd o elevată ținută intelectuală, fiind aplaudate doar de pseudo-intelectuali. Fenomenul acestui teatru „snob" (întotdeauna de o „modernitate" afișată ostentativ, stridentă) provoacă destulă confuzie. Mă întreb, în aceste condiții, care mai poate fi șansa teatrului experimental, la noi și în lume.*

— Eu, în principiu, nu sînt împotriva experimentului, cum nici domnia ta nu ești, dar și pe domnia mea mă face să zîmbesc snobeala și fandoseala, mimarea unor idei mari de către niște fantoșe cărora în gămălia lor pusă pe umeri nu încape nici un găinat, dar o fărîmă de idee! Tobosarii, în general, țin isonul unor melodii cîntate de alți instrumentiști, sau comunică prin răscruci evenimente înfăptuite de alții. Toba, dacă o luăm la purecat, avem ce pureca la ea, nu e în nici un caz nici măcar o umilă trișcă. Bubuie tare, atît. Golul din ea e cu atît mai sonor cu cît e mai mare. Așa că în fața unei asemenea „modernități", să avem pardon! Am văzut mai multe (dar nu prea multe, căci pe dramaturgi *pe unii* nu-i trimite direcția teatrelor să vadă spectacole

Scanned with OKEN Scanner

prin lumea largă...) feluri de experimente teatrale... Ce e bun nu este experiment, doar ce iese anapoda, pe dos, poartă chivăra asta snoabă... Și încă ceva : experimentează un savant în fizică atunci cînd știe măcar o parte din legile fizicii, dacă nu toate... Sau în medicină... Sau... Dar ce experimente sînt acelea ale unui Faust care nu știe nici formula mucului de la chibrit ?

— *Shakespeare reprezintă pentru dumneavoastră, dealtfel cît se poate de firesc, o culme a dramaturgiei universale neegalată, un univers uman și literar care permite încă explorări și interpretări teoretice. Pe cînd altor scriitori le e greu să recunoască influențe (lucru de înțeles, pînă la un punct anume), ați recunoscut, și nu o dată, influența decisivă pe care „marele Will" a avut-o asupra gustului și gîndirii dramaturgului D. R. Popescu. Cum ați reușit (pentru că eu cred că ați reușit) să evitați totuși tutela care ar fi putut deveni tiranică, a unui atît de mare scriitor ?*

— A trecut o dată pe la noi prin țară un romancier al noului val și s-a oprit la București în fața unei asistențe doldora de intelectuali și le-a spus așa, de la obraz, că pe el Balzac... Mă rog, mi-am spus eu, n-are decît să facă pe nebunul față de grăsanul genial, că e galic și el, și cocoșii galici la galicii cocoși pot să le mai scoată cîte un ochi mare, vorba ardeleanului... Măcar ca glumă, merje ! Dar cînd insul ce se considera moțul valului s-a atins și de bătrînii greci, ba i-a mai și stupit cu dispreț, că cică ei ar fi avut problemili lor, azi depășite etc. — stupizenia mi s-a arătat la față monumentală. În cultură nu poți exista fără părinți, chiar dacă azi în eprubetă mai poți încropi ceva lighioane... Sigur, moțul valului se scărpina între dinți și rîgîia sătul și scîrbit și din frondă ! Că se mai poartă datul cu tifla. Însă pînă la urmă, prea multă tiflă strică, arată că regizorul e gol goluț... Datoria noastră e să nu ne fie rușine să învățăm mereu de la Bătrîni ! Scrisul este o veșnică rescriere a cîtorva întîmplări, probleme, idei fundamentale... Unii au și numărat cîte conflicte sînt în teatru ! Dar în proză, Mihai Sin, zice cineva ceva de rău despre acel peregrin prin Europa care a rescris în cheia sa minunata sa uli-

siadă ? Desigur, desigur, dacă nu pui de la tine nimic, nimic răsare !

— *S-a spus, în repetate rînduri și în perioade diferite că, din pricini diverse, dramaturgia românească nu a avut valoarea și strălucirea poeziei sau prozei. Acceptați acest punct de vedere ? Și care e situația în momentul actual ?*

— Este un punct de vedere absolut stupid. Ca și cum am vorbi despre morcovi, prune, verze și vevericțe. E mai mic Camil Petrescu decît Camil Petrescu ?... E mai mic Sorescu din poezii decît Sorescu din „Iona" ? E mai mic Cehov decît Cehov ?... Albee e mai mic decît oricare poet american contemporan ? A, mă poți trage de mînecă : înapoi la oile noastre ! De acord ! La oile noastre atunci, la cele contemporane. Dramaturgia, dintr-o optică a ignoranței, nu e privită... Ei, și ? Bursa nu e întotdeauna într-o strînsă legătură cu valoarea. Dar de ne uităm bine ce „teme" a detectat dramaturgia noastră încă de acum zece cincisprezece ani, te crucești ! Dar nu vreau să lungesc un punct care mi se pare distinct conturat.

— *Uneori, publicul e considerat un arbitru suprem al valorii în artă și literatură ; alteori, se afirmă că nu trebuie făcute concesii publicului. Teatrul nu poate fi conceput fără public, un spectacol fără public sau cu un public nemulțumit fiind o cădere. Cînd scrieți piese de teatru aveți în vedere un anumit public, îl vedeți diferențiat ?*

Cînd scriu piese, nu mă gîndesc la nimeni. Știu că publicul este asemeni mie : mie îmi place și jocul cu mingea de fotbal al picioarelor, și dansul din buric al cadînelor (văzute în filme, de !) și glasul Mariei Callas, mai puțin vocea lui Dolănescu (altora, foarte tare plăcîndu-le), mai mult naiul lui Zamfir, mai puțin piesele lui nea X, mai mult cele ale lui nea Shakespeare... Publicul posedă un chimiotropism senzațional. Depinde foarte mult de substanța chimică pe care scrisul fiecărui autor o poartă la butonieră.

1980

Scanned with OKEN Scanner

ANA BLANDIANA :

Descoperindu-și altora sufletul, poetul nu face decît să ofere celorlalți minunatul prilej de a și-l descoperi la rîndul lor

— *Stimată Ana Blandiana, de mai bine de zece ani numele dumneavoastră e legat de tînăra poezie românească ; la început ca o speranță, de mai multă vreme ca o certitudine. V-ați impus în poezie cu o siguranță care n-a prea dat prilej de manifestare a obișnuitelor contestări. Dincolo de opiniile critice ce calități ale poeziei dumneavoastră credeți că vă singularizează printre poeți ? A fi „singur printre poeți", vorba unui cunoscut poet, e o condiție, cred, a celor adevărați.*

— N-o să vă răspund la această întrebare pentru simplul motiv că mi-e cu neputință să realizez obiectivitatea și distanțarea necesară despărțirii a ceea ce vreau să scriu de ceea ce am scris. Dacă v-aș vorbi despre ceea ce — vreau și știu că — o să fie poezia mea, răspunsul vi s-ar părea din cale-afară de lipsit de modestie ; dacă v-aș vorbi despre ceea ce am scris, răspunsul ar fi plin de nemulțumiri, de insatisfacții, de regrete, de reproșuri. Și, cu siguranță, nici unul dintre cele două răspunsuri nu ar fi lipsit de exagerări. Este greu să vorbești despre tine însuți, dar este imposibil să vorbești despre propria ta artă, pentru că, asemenea unei plante, ea există pentru ceilalți numai în măsura în care se vede în afară, iar tu nu vei fi niciodată în stare să te desprinzi din rădăcini ca să știi cu cît a depășit suprafața pămîntului. Dealtfel, ce importanță poate să aibă cum văd eu poezia mea, cînd, dacă există cu adevărat, ea va fi văzută de fiecare cititor în alt fel. Descoperindu-și altora sufletul, poetul nu face decît să ofere celorlalți minunatul prilej de a și-l descoperi la rîndul lor. La urma urmei, poezia

Scanned with OKEN Scanner

este asemenea unui han spaniol unde fiecare mănîncă ce-și aduce de acasă.

— *S-a spus că deceniul șapte a aparținut poeziei. Acest deceniu, trecut de jumătate, pare a fi dominat de proză. Poezia a intrat oare într-o penumbră din care nu va ieși prea ușor ?*

— „Les gens heureux n'ont pas d'histoire" spun francezii. Faptul că despre poezie se vorbește mai puțin în ultimul timp ar putea fi o dovadă că în poezie totul este în regulă. Generația noastră, a celor apăruți în literatură în jurul anilor '60, a epatat și a mișcat apele comode ale criticii nu numai pentru că s-a întîmplat să debuteze deodată un grup de poeți talentați, ci și, mai ales, pentru că această întîmplare venea după o lungă perioadă de tăcere. Meritul este, desigur, al poeților, meritul este, desigur, și al anilor care le-au dat posibilitatea să se manifeste. Poeții tineri de atunci sînt acum în plină putere creatoare. Dacă asta nu se mai vede la fel de clar, de ce i-am bănui pe ei în mai mare măsură decît pe editori, sau tipografi, sau pe cei ce anunță timpul probabil ? Dacă — ceea ce este evident — o nouă uimitoare generație de poeți nu a mai apărut în ultimii cincisprezece ani, de ce să învinuim mamele că n-au știut să-i nască și nu redactorii că n-au știut să-i aleagă ?

— *Marin Sorescu, coleg de generație, a scris un roman. Dumneavoastră ați debutat recent ca prozatoare (în „Vatra" nr. 3 a.c.) cu un fragment din cartea „Cele patru anotimpuri". Faceți vă rog relația cu întrebarea anterioară, adăugați opinia mea că generația dumneavoastră are o experiență de viață comună (nu minimalizez, bineînțeles, experiența individuală a fiecăruia), ce se cere exprimată și altfel decît prin mijloacele poeziei, și oferiți-mi un răspuns care, pe cît posibil, să nu se refere doar la „Cele patru anotimpuri".*

— Despre „Cele patru anotimpuri" nu am prea mult de spus. Ea este — cred acum — cea mai importantă carte pe care am scris-o, o carte definitorie pentru universul meu poetic pe care-l dezvăluie — sau îl învăluie ? — cu mijloacele prozei fantastice, așa cum celelalte cărți ale mele o făceau cu mijloacele versului. În

fond, toate cărțile mele țin de poezie, sau, pentru a fi mai exactă, de realitatea care începe dincolo de poezie. Ca să revin însă la întrebarea dv., mult mai generală, nu cred că fenomenul recurgerii la alte modalități de expresie decît cele prozodice este o caracteristică specială a generației din care fac parte. Orice poet este o ființă mereu căutătoare, mereu neliniștită, care va încerca, firesc, toate uneltele ce-i stau la dispoziție pentru a se exprima, iar din aceste succesive trădări poezia lui nu va avea, firesc, decît de cîștigat — decantată de repetate distilări, poeziei îi vor rămîne numai esențele. Dealtfel, din alt punct de vedere privind lucrurile, scriind alte pagini decît cele de poezie propriu-zisă, scriind eseuri, tablete, de pildă, îmi dau posibilitatea de a fi prezentă, de a fi martor, de a gîndi viața și lumea prin care trec într-un fel mai prompt și mai direct decît aș putea-o face în poezie, fără pericol pentru poezie. Să încercăm să ne gîndim ce s-ar fi întîmplat cu poezia eminesciană, dacă Eminescu și-ar fi trecut toată problematica articolelor de la *Timpul* în poezie.

— *Ați călătorit mult și mă bucur pentru dumneavoastră, o spun cu toată sinceritatea. Îmi pare rău că e necesar, din păcate, să adaug și această ultimă propoziție. Ce înseamnă călătoria pentru un poet, pentru un scriitor? Un efect imediat pare a fi rubrica „Atlas" din „România literară". Sînt previzibile și alte rodnice urmări, pentru mai tîrziu?*

— Am călătorit mult comparativ cu cît se călătorește obișnuit la noi, mult mai puțin, totuși, decît își închipuie cititorul tabletelor pe care le public săptămînal în „România literară". În realitate, am fost invitată la cîteva festivaluri de poezie europene și am avut, timp de cîteva luni, o bursă dată de o universitate americană. E drept însă că, de fiecare dată, mi-am folosit ultimul ban și ultima rezervă de energie pentru a vedea cît mai mult posibil. Perioadele trăite în străinătate au fost în viața mea adevărate perioade de verificare a resurselor morale și-a rezistenței fizice. Zeci de kilometri parcurși pe jos în fiecare zi, un ascetism împins pînă la limitele suportabilului, și, poate tocmai de asta, un fel de efervescență intelectuală și un fel de euforie greu de ob-

Scanned with OKEN Scanner

ținut în condiții normale. Fiecare lucru văzut a declanșat în mine senzații, asociații și comentarii, s-a fixat în mine cu avariția și încăpățînarea celui care de fiecare dată nu știe dacă va mai putea vedea a doua oară. Ca om, drumurile în străinătate m-au întărit, mi-au fortificat voința și caracterul, mi-au dat siguranță și spirit critic. Ca artist, așa cum atîția artiști, din Renaștere și pînă azi, au făcut-o, cunoașterea străinătății a însemnat pentru mine în primul rînd descoperirea Italiei. Călătoriile în Italia au însemnat în formarea mea artistică mult mai mult decît studiile academice, mult mai mult decît tot ce-am citit, au însemnat pătrunderea pînă la rădăcinile frumosului. Ca scriitor, cunoașterea străinătății m-a maturizat, mi-a deschis nu numai orizonturi noi, ci și înțelegerea celor de care trecusem acasă. Depărtarea de țară m-a apropiat de ea. Așa cum cunoașterea Americii m-a făcut să mă simt european, cunoașterea Europei m-a făcut să mă simt român. Ca scriitor român am avut de cîștigat de pe urma acestor călătorii o anumită nonșalanță, nu în scris ci în afirmarea celor scrise, am pierdut timiditatea de a pătrunde cu fruntea sus în lume, am pierdut tradiționalele complexe pe care le au cei care scriu în limba fără circulație mondială a unui popor care n-a asuprit niciodată pe nimeni. Faptul că am cunoscut lumea, faptul că am avut succes la festivalurile internaționale — o spun fără modestie, pentru că mult mai mult decît numele meu era reținut numele țării — mi-a dovedit că putem rezista cu succes în cruda și continua competiție a lumii moderne (...)

— *Sînteți foarte legată de pămîntul Transilvaniei, de Cluj-Napoca. Vă rog să-mi spuneți cu toată sinceritatea (iarăși această formulă !), dacă nu regretați Clujul. D. R. Popescu se întreba undeva ce ar fi fost Clujul literar dacă o serie de scriitori importanți plecați din Cluj-Napoca în ultima vreme, ar fi rămas acolo. Ce s-ar fi întîmplat oare cu acei scriitori dacă ar fi rămas ? Ar fi devenit ceea ce sînt azi ?*

— Spuneam înainte cum cunoașterea Americii m-a făcut să mă simt european și cunoașterea Europei, român ; ar trebui să adaug cum cunoașterea Bucureștilor m-a făcut să mă simt ardelean. N-am simțit mîndrii

transilvane pînă nu m-am mutat la București și n-am dus dorul Ardealului pînă n-am părăsit Cluj-Napoca. Dar dacă în București îmi place să subliniez calitățile de dincolo de munți, aici pot să mărturisesc că nu mai regret părăsirea Clujului. N-am plecat la București pentru a mă afirma, am plecat ca autor a două cărți, lipsită — așa cum sînt și acum — de orice dorință de ascensiune socială (...) Destinul meu literar ar fi fost, desigur, același, viața mea însă ar fi fost mult mai calmă. „Astăzi chiar de m-aș întoarce, a-nțelege nu mai pot", cum spune poetul. Am învățat să-l iubesc și să mă apăr de altruismul dezordonat al Bucureștilor. Am învățat să idealizez Ardealul așa cum idealizezi trecutul a cărui nostalgie o porți tocmai pentru că știi că nu te mai poți întoarce. Scriitorii care au plecat din Cluj-Napoca nu au părăsit acest oraș, cu mult înainte Cluj-Napoca i-a părăsit pe ei.

— *Ați scris și scrieți foarte frumoase poezii de iubire pentru țara noastră românească, fără obstinația programatică cu care o fac unii sau lipsa de talent a altora, din păcate tolerată de reviste și edituri. Nu credeți că ar trebui să fim intransigenți față de falsuri și față de o producție submediocră, destul de masivă? Sînt lucruri cu care nu ne putem juca și nici nu le putem spune oricum, lălăind cuvinte.*

— Am scris două sau trei poezii de dragoste de țară, am scris cîteva pagini despre dorul de țară sau despre Avram Iancu sau despre alt subiect capabil să-mi urce la simpla enunțare lacrimi de emoție în gît. Și unele și altele sînt, în cazul meu, dovezi nerepetabile ale unui preaplin sufletesc și nu exersări stilistice pe o temă dată. Dealtfel, nu le consider cu nimic mai patriotice decît restul paginilor mele. Cred că patriotismul unui poet se măsoară nu în repetarea declarațiilor de iubire pe care le face patriei, ci în nivelul artei sale, în, cum ar fi spus Ienăchiță Văcărescu, „creșterea limbii românești". Compunerile gălăgioase care se mai întîlnesc din nefericire în paginile revistelor literare nu sînt nocive — ceea ce e evident — numai pentru poezia românească de la această oră, ci și pentru sufletul nostru în

Scanned with OKEN Scanner

care îngînă pînă la deformare noțiuni care trebuie rostite cu măsura și emoția celor sfinte.

— *Nu-mi fac iluzii, nu cred că știți prea multe despre „Vatra". Deci spuneți-mi, iarăși foarte sincer, ce știți. Sînt curios, dar nu vreau un răspuns convențional.*

— Nu sînt un bun cititor de reviste. Mai ales în ultimul timp. Le citesc numai sporadic și numai cînd din întîmplare îmi cad în mînă (vreau să spun că nu am timpul și forța necesară să pîndesc răstimpul scurt dintre apariția și epuizarea cărților). Nu știu despre revista *Vatra* mai puțin decît știu despre alte reviste de cultură, deci, dar atît cît știu este de natură să mă facă să respect entuziastul grup de tineri scriitori care o scoate.

1976

Scanned with OKEN Scanner

AUGUSTIN BUZURA :

Noi am avut prilejul de a cunoaşte direct, nemijlocit, uneori nu numai în calitate de martori, înălţările, dar şi abisurile în care poate cădea omul

— Părerea mea este că sînteţi un prozator cu un destin singular. Care a apărut şi există „de unul singur". Unii critici, dintr-o nevoie, pînă la un punct firească, de a alinia, grupa, regrupa, ordona, v-au inclus, mai ales de acum cîţiva ani, într-o anume generaţie, care generaţie avea în faţă şi în urma ei alte generaţii. Ce este adevărat în toate astea, ce mai e acum adevărat? Cine e cu dv., cine în faţă şi cine în urmă? Şi cu cine sînteţi, la urma urmei, solidar ca prozator?

— Nu m-a preocupat niciodată povestea asta cu generaţiile, pentru că nu cred în ea. Pe de altă parte, chiar dacă vîrsta sau anul debutului ar fi criterii, mi-ar fi greu să mă situez, deoarece unii care au debutat înainte sau în acelaşi an cu mine pot fi descoperiţi, în obişnuitele „sinteze", în cea mai tînără generaţie, şi aşa mai departe. Mă gîndesc că Agârbiceanu, de exemplu, a murit în 1963, la aproape două decenii după Rebreanu şi, totuşi, se situează printre premergătorii acestuia, care a debutat mai tîrziu. Obsesia mea a fost şi rămîne aceea de a exista, şi nu oricum. Nici ca scriitor şi nici ca om nu-i suficient să aparţii biologic unui timp pentru ca să poţi afirma că exişti în acel timp. Faptele noastre concrete, felul de a gîndi şi acţiona, calitatea străduniilor noastre ne situează într-un timp sau altul, ieri, azi sau mîine. Astăzi, cîţiva contemporani, unii chiar în vogă, şi nu numai printre croitorese, se situează, atît prin scriitură cît mai ales prin optica lor asupra lumii, în perioada imediat următoare apariţiei romanului nostru. Timpul ne obligă la o altă optică asupra generaţiilor,

Scanned with OKEN Scanner

ștergînd deosebirile de vîrstă, împărțind scriitorii după valoare și tendințe. În mine, noțiunea de generație se asociază cu aceea de grupare unită de dorința de a impune o idee, un punct de vedere asupra lumii și societății, indiferent de vîrsta celor antrenați în acest efort. De fapt, indiferent cîte generații am găsi astăzi, pînă la urmă timpul va selecta valorile, vîrfurile, pe cei ce au reușit să-i reprezinte mai bine, ideile, virtuțile, obsesiile, pe cei ce au știut să vadă mai departe și mai adînc. Cîte generații au fost între cele două războaie și cîte vedem astăzi? Îmi place, deci, să exist „de unul singur", dar solidar cu toți cei ce văd în literatură o armă sau un mijloc de apărare împotriva singurătății, uniformizării, ignoranței, demagogiei, urîtului, agresivității, falsului, cu toți cei ce nu văd în literatură un dușman sau un mijloc de închiaburire, o trambulină pentru efemere glorii administrative, o distracție gratuită ori un mijloc de reclamă a unor produse și idei greu vandabile. De aceea, mă bucură sincer orice succes al celorlalți confrați, deoarece un drum deschis, un teritoriu nou smuls necunoscutului ori tabu-ului, îmi dau noi certitudini, mă stimulează, după cum, de ce n-aș recunoaște? mă stimulează și cei ce au impresia că dacă n-aș exista eu sau alții, ar fi ei mai buni.

— *Există suficiente semne că romanul românesc este pe drumul cel bun. „explozia" așteptată nefiind una de suprafață, cantitativă, ci una de profunzime. Vreți să definiți momentul actual al romanului românesc? A depășit el oare, cu adevărat, un „complex" al romanului interbelic?*

— Fără îndoială. Odată cu fixarea trainică a prozei pe linia tradiției, cu eliberarea ei de șabloane și priorități rău înțelese și mult mai rău transpuse în literatură, după lungi și dureroase ezitări, au apărut o serie de romancieri care, fără complexe, cu îndrăzneală civică și artistică, nu mai ocolesc adevăratele drame ale zilelor noastre. Accentul se deplasează tot mai pronunțat spre problemele de conștiință care adesea sînt abordate tranșant, fără false și păgubitoare precauții. Această reală explozie „de profunzime", cum o numeați, mă face să cred că există toate premisele unor noi romane de mare

Scanned with OKEN Scanner

valoare. Și spun asta gîndindu-mă că noi am avut privilegiul de a cunoaște direct, nemijlocit, uneori nu numai în calitate de martori, înălțările dar și abisurile în care poate cădea omul, am cunoscut teroarea și speranța, privațiunea și libertatea, am cucerit centimetru cu centimetru adevărul pe care vrem să-l afirmăm, și am suferit pentru fiecare carte necitită, pentru orașele și muzeele lumii vizitate doar la modul oniric. Poate că unii dintre noi nu vor avea răgazul, puterea sau șansa de a scrie romanele pe care le visăm, la care ar avea dreptul cei pentru care trebuie să scriem. Dar fără înfrîngerile noastre, fără cărțile noastre adesea amputate, marile romane de mîine n-ar fi posibile, n-ar fi certitudini. Se scrie deci o literatură bună, matură, dar este încă foarte mult loc pentru romane filosofice, romane de idei, romane care să-și extragă substanța din miturile poporului nostru. Iar pentru ca romanul în general și nu cele cîteva vîrfuri să fie la altitudinea necesară, reclamată de momentul în care ne găsim, ar trebui discutate deschis unele defecte care fac să existe încă o distanță între vîrfuri și ceilalți, distanță care nu ține de talent ci de absența unei conștiințe artistice ca urmare a unor moravuri balcanice, a inculturii, a neintegrării într-un circuit trainic de idei etc. Dar din moment ce desprinderea de rețete, prejudecăți, complexe de orice fel, s-a făcut, avem certitudinea că și romanul, în general, va fi ceea ce trebuie să fie.

— *E justificat optimismul celor ce afirmă că, în sfîrșit, romanul românesc s-a integrat unui circuit valoric european? Ce mai lipsește ca acest fapt să devină și un mare succes al librăriilor europene? Îmi amintesc că undeva ați susținut unele păreri interesante, pornind de la romanul lui Ismail Kadare, „Generalul armatei moarte“.*

— Din păcate nu sînt foarte la curent cu ultimele noutăți din alte literaturi. Sigur, primesc și eu niște buletine informative, citesc recenzii, note, dar unele cărți care mi s-ar părea interesante, necesare, le procur cu mare dificultate sau nu le procur — sînt mai puțin descurcăreț, și ăsta este unul din marile mele defecte — or, cum adevărata cultură se face citind cărțile și abia

apoi ceea ce se scrie despre ele, mi-e greu să vorbesc cu toată gura. Oricum, din ceea ce cunosc, am certitudinea că avem cîțiva prozatori care „ar face față" în orice literatură cu tradiție, ale căror romane nu sînt mai prejos ca altele — îndelung aplaudate — nici ca „scriitură", nici ca idei, nici ca profunzime sau curaj etc. Ce le lipsește atunci ca să devină succese ? Simplu : să fie traduse bine într-o limbă de circulație. Sorin Titel, colegul nostru de „generație", s-a bucurat de o bună primire în Franța cu *Lunga călătorie a prizonierului*, roman excelent și excelent tradus la Denoël. Este un argument că și alte romane românești ar avea succes dacă... și acest dacă este, din păcate, foarte complicat. El ține de o propagandă culturală care nu se prea face sau se face cam altfel, ține de diverse comodități, prejudecăți, relații mai mult sau mai puțin principiale etc. Oricum, este cam neglijat criteriul valorii și cunoașterea reală a pulsului pieții pe care am vrea să „exportăm" cartea. Dar, mai sistematic, să încep cu prejudecățile, mai ales că și între cele două războaie s-a spus adesea că nu sîntem o limbă de circulație etc. În acest context aminteam de limbile nordice care sînt vorbite de un număr mult mai mic de persoane decît cele ce cunosc româna și, totuși, Ibsen, Hamsun și încă mulți alții au cota pe care o cunoaștem. Iar pentru că ați amintit de Kadare, se știe că albaneza este vorbită de vreo trei milioane de oameni, dar acest scriitor a fost tradus în peste 25 de țări. Îl cunosc bine pe Kadare, este cam de vîrsta mea, poate trei, patru ani în plus, deci nu se poate spune că a fost favorizat de longevitate și, după cîte știu, nu face parte din diverse comitete internaționale etc. Dar mai știu că a fost tradus într-o limbă de circulație la el în țară. Și nu numai el a fost și este tradus... Cine cunoaște bine Albania își va da seama că romanul acesta este profund albanez, dar prin subiect și modernitatea scriiturii depășește interesul strict local. Dacă și la noi s-ar traduce în principalele limbi de circulație cărțile bune măcar de către studenții de la limbi, fiindcă tot au și ei ore de practică, editorii străini ar putea să-și facă o idee despre ceea ce se scrie la noi. Dacă nu se va trece și mai energic la o politică sistematică

Scanned with OKEN Scanner

de difuzare a cărții, de promovare a adevăratelor valori, dacă nu se va renunța la povestea cu capra vecinului, practicată sistematic de unii confrați care ar trebui traduși ei mai întîi în limba română, dacă nu se va renunța la impunerea peste hotare în ordinea căprăriei încetățenită la noi, rezultatele de mîine nu vor fi deosebite de cele de azi. În unele țări este cerut, gustat un anumit gen de proză, în altele — altul, nu putem impune nimănui preferințele de la noi de acasă. Antologiile, oricît de numeroase ar fi, nu permit să ne facem o idee despre un roman, ele sînt, mai exact, o expresie a politeții și nu a interesului. Ar mai trebui să existe librării românești în principalele capitale europene, să ne afiliem la un mare premiu european etc. Dar toate astea s-au spus, s-a discutat și afirmația cum că noi am fi mari stiliști, greu de tradus din această cauză, de parcă străinii pe care i-am tradus noi n-ar fi avut stil, de parcă Ion Creangă sau Mateiu Caragiale nu sună foarte frumos în franceză... Cu puțină dragoste pentru cultura noastră, cu puțină dragoste de țară, lucrurile s-ar rezolva ușor. Altfel, cei dornici de afirmare se vor descurca la fel ca și pînă acum, și e păcat... Pe de altă parte, și Anglia și Ungaria și Zambia și noi avem aceleași tipuri de fabrici de ciment, de exemplu, și noi și francezii călătorim în „Renault", ceea ce ne deosebește este cultura și numai prin cultură ne putem dovedi originalitatea noastră, putem deveni o forță, iar cultura ar fi un mijloc ideal de potențare a politicii noastre externe, unanim apreciată în lume.

Și ar mai fi un aspect : poate că și străinii ar trebui să ne privească cu mai multă încredere, să analizeze fenomenul cultural de la noi cu mai multă înțelegere și răspundere, animați de idealurile care unesc pe toți oamenii de bine, indiferent de meridianul pe care se găsesc.

— *Care este acoperirea în proză a noțiunii de „curaj", folosită uneori de critică și în comentariile la cărțile dv. ?*

— Normal, n-ar trebui să se vorbească despre curaj în literatură, dar din moment ce noțiunea a fost impusă, acreditată de vreme, din moment ce, cum spunea

Scanned with OKEN Scanner

T. S. Eliot, literatura a fost și probabil că va continua întotdeauna să fie apreciată după criterii morale, nu avem de ales... La noi ea a început să fie utilizată pentru a-i diferenția pe cei ce spuneau adevărul despre timpul nostru, de cei care-i evitau dramele, conflictele reale. Nu mi-am propus să fiu curajos — curajul pentru mine are alt înțeles — ci sincer, cinstit, să spun exact ceea ce am văzut și simțit, ceea ce cred, convins că adevărul despre vremea noastră trebuie să-l spunem noi, cei de azi, și nu cei ce vor veni. Nu mă preocupă etichetele și mă distrează cumplit părerile celor care-mi spun că n-am văzut ceea ce am văzut, că n-a fost ceea ce a fost. Fiecare este liber să scrie cum îi dictează conștiința. Eu rămîn la ale mele, nu vreau să spun decît adevărul meu, să-mi duc pînă la capăt proiectele, să-mi respect anumite obligații morale, indiferent dacă voi fi socotit curajos sau laș, rău sau bun, modern sau depășit, „plictisitor" pentru descendenții lui Desilla, sau „complicat" pentru epigonii Bucurei Dumbravă. Am străbătut un drum anevoios pînă să ajung să-mi formez anumite convingeri și n-aș da doi bani pe mine în clipa în care aș crede una și aș scrie alta, sau aș ocoli cu bunăștiință lucrurile care dor. Fiind de formație științifică nu mă cred decît un modest cercetător care-și comunică observațiile, cercetările — firește, cu mijloacele literare de care dispune — cu speranța că ele vor ajuta la ceva. De fapt, multe noțiuni vitale au fost golite de sens, denaturate, ofilite, încît numai faptele au valoare și nu declarațiile, oricît ar fi ele de convingătoare. Pentru că, așa cum spune Sandburg, într-un poem superb, de atîtea zeci de ori recitat de Romi Guga în, de acum, îndepărtata noastră tinerețe : „Cu toții vor să joace Hamlet...". Așadar, Mihai Sin, nu m-am gîndit niciodată dacă sînt curajos, deși admir curajul, riscul, îndrăzneala. Vreau să spun că nu e curaj să scrii ce știi, ceea ce ai trăit, că n-am cunoscut muncitorii abia de cîteva zile, și nici țăranii, că n-am crescut cu un termometru în gură și cu un altul în rect, că am cucerit puținul teren ce-mi aparține cu prețul unor mari eforturi ; și de aceea mi-e greață de sfătuitori, de cei ce cunosc viața din telejurnale, dar se pretind balanțe de mare precizie. Curajul

nu trebuie să pară o treabă de excepție, ci o obligație elementară a fiecărui om care vrea binele acestei țări. Și este. Aș putea da mii de exemple superbe !

— *Cum este viața romancierului Augustin Buzura în Cluj-Napoca, orașul care, se pare, l-a acaparat definitiv ?*

— Cît s-ar părea de curios, întrebarea este foarte dificilă, cu ecouri cam melancolice. Am iubit Clujul cu mult înainte de a-i trece pragul. Mă atrăgea enorm prestigiul său cultural, școlile sale, istoria... În anii imediat următori absolvirii liceului, cînd în urma unor experiențe destul de complicate ajunsesem să mă terorizeze spectrul ratării, Clujul devenise un fel de miraj, încît în primele luni de studenție mă plimbam cu teamă și respect pe străzile lui. Azi, dacă mă gîndesc bine, constat că n-am făcut o alegere greșită. Am avut privilegiul să studiez cu niște profesori cu adevărat mari, care astăzi sînt capitole din istoria medicinii românești, ba chiar mă bucur de prietenia unora dintre ei. De fapt, unul din puținele mele motive de mîndrie este că am avut privilegiul să studiez la acest Institut de medicină care, nu numai că m-a ajutat să cunosc omul și din alte unghiuri, dar mi-a insuflat respectul pentru muncă, pasiunea sau poate viciul căutării adevărului, noului, m-a dotat cu toate maniile unui cercetător științific. Nu pot crede fără să cercetez, nu pot spune că albul e negru și invers.

— *De fapt am auzit pe mulți susținînd că „Orgolii" ar fi un „roman cu cheie", că unele personaje ar fi ușor de recunoscut... Firește, nu cred, dar...*

— Sînt la curent cu presupunerile, cu ipotezele, dar știți, cel puțin la fel de bine ca mine, că orice personaj este o „sumă" a sute de gesturi și cuvinte observate sau auzite la sute sau mii de oameni. Este prea cunoscută cercetarea lui Duică în legătură cu personajele lui Rebreanu... Un personaj mai poate fi materializarea unei idei, cum de altfel am încercat cu profesorul Cristian... Pentru că veni vorba de acest personaj, știu că a fost adus adesea în discuție regretatul profesor Fodor, unul din marii oameni pe care i-a dat Clujul, un înțelept în sensul antic al cuvîntului. Dar cine l-a cunoscut bine

Scanned with OKEN Scanner

și-a dat seama că nu poate fi vorba, dar odată va fi. Am început mai demult ceva... Mi-a povestit foarte multe lucruri, mi-a promis și niște benzi de magnetofon, din păcate însă n-a mai avut timp să le înregistreze. Trecuse prin niște experiențe zguduitoare și în *Orgolii* am consemnat, din cele povestite de el, doar senzațiile ce preced moartea și detaliul cu anonimele ce i se trimit profesorului Cristian. Poate de aici... Oricum, figura acestui mare om mă obsedează și, deci, nu atît ca biografie, cît ca psihologie, odată și odată va fi vorba... Un om care zece ani a învins cancerul și a transformat acest deceniu în cea mai rodnică perioadă a vieții lui, un om care a lăsat ceva în urmă, un om care a trăit liber, vă imaginați ce forță, ce psihic a avut...

— *Mai rămîne, deci, să răspundeți la întrebarea anterioară despre Cluj...*

— Vedeți, Clujul este un oraș curios ; risipitor sau foarte generos, nu știu pentru care cuvînt să optez. Nu și-a păstrat o parte din valori sau le-a dăruit cu generozitate, bazîndu-se pe fertilitatea școlilor și instituțiilor sale ? N-aș vrea să răspund, n-aș putea... Cert este că au plecat, pe rînd, M.R.P., Baconsky, Francisc Păcurariu, Aurel Martin, Romul Munteanu, Dumitru Micu și mulți alții. Sau dintre medici Benetato, Moga, Pamfil. Au urmat apoi Blandiana, Rusan, Alexandru, Guga, Pituț, Dan Culcer, Matei, Angela Marinescu și lista este mult incompletă. Împreună cu ei mă formasem, petrecusem multe seri de neuitat la cenaclul condus de un om minunat, un mare generos, Mircea Zaciu, care a vegheat debutul în reviste și cel editorial al unora dintre noi. A venit apoi și rîndul unor „echinoxiști"... Firește, am vrut să plec de mai multe ori. Prima dată în 1971 cînd, generos, Nicolae Breban mi-a oferit un post la „România literară". Regret că n-am plecat. Apoi, în 1974, alt prieten mi-a făcut o asemenea propunere și nu știu ce m-a reținut. Am rămas poate din încăpățînare, poate pentru că sînt mai aproape de Maramureș unde fug adesea pentru a-mi recăpăta calmul și pofta de lucru. Pentru a fi și mai clar, aș fi tentat să reproduc o frază spusă cu ani în urmă, desigur, într-un alt context, de distinsul istoric și critic al ideilor literare, Adrian Ma-

Scanned with OKEN Scanner

rino : „Mă simt aici ca într-un hotel tip Siesta". Adică trăiesc și eu aici, am și eu un loc de muncă, îmi scriu cărțile, citesc, mă duc la serbările copiilor mei, mă întîlnesc la cîte o cafea cu puținii prieteni, și visez să am și eu odată o cameră de lucru corespunzătoare, unde să pot munci și ziua nu numai noaptea, după ce se retrag „la bază" clienții celor două crîșme din vecini, o cameră din care să nu fiu obligat să dau mîna pe geam cu călătorii din stația mașinii 3. Asta, plecînd de la ideea că de la o anumită vîrstă nu mai poți scrie oricum și oriunde. Așadar, trăiesc, destul de retras, și nu este numai meritul meu că trăiesc astfel, însă asta mă ajută să-mi realizez proiectele. Din fericire n-am dus lipsa „prietenilor" care, în fel și chip, nu m-au lăsat să mă îndepărtez de masa de lucru. N-am tentații carierist-administrative, am învățat la timp din experiența altora, sînt total imun la maladia împărțirii parohiilor, dar aveam alte vicii, ca gazetăria. Îmi plăceau aceste baricade pe care îmi consumam un surplus de energie, de altruism ; aveam mania utilității sociale imediate. Pînă la urmă am fost obligat iarăși să nu uit de proză ; am ajuns astfel în situația paradoxală să fiu profund recunoscător celor ce mi-au făcut bine fără să intenționeze asta. Motive ? Unul dintre ele, încetățenit probabil la unele publicații sau practicat numai de diverși redactori care n-au aflat că ar exista și o etică a profesiei, m-a îndepărtat de publicistică : practicarea intervenției în text, fără să mi se ceară avizul, fără să mi se dea măcar un banal telefon. Dacă trebuie să scriu despre ceva, vreau să scriu în felul meu, cu cuvintele mele, să-mi exprim sentimentele mele și, dacă textul meu este prea slab, sau mai știu eu, să nu-l publice, dar n-aș dori să fiu utilizat ca pseudonim al altcuiva.

Ce să mai zic de Cluj-Napoca ? Un oraș foarte frumos, industrial-cultural, cu o mare și respectabilă tradiție, un oraș generos, de o generozitate involuntară uneori, un oraș cam ploios, bestelit de reumatici, un oraș cu multe statui frumoase, fără nici o stradă Lucian Blaga, dar avînd astăzi străzi ca : Iepurilor. Cepei, Turturicii, Porumbeilor, Vrăbiilor, Colectiviștilor, Dubălarilor, Vulpii, Piezișe, Pietroasă, Viorelelor, Mierlei, Sună-

Scanned with OKEN Scanner

toarei, Grapei, Sapei și a altor flori, păsărici, animale și unelte, ba chiar și o stradă a Banilor — oltenești sau din sfera retribuției ? —, un oraș care-mi place, căruia îi datorez mult dar, din nefericire, cu toată bunăvoința mea, nu reușesc, nu prea am ocazia să-mi plătesc datoriile așa cum aș putea. Oare, dacă veni vorba de datorii, n-ar fi o datorie a clujenilor să organizeze aici Zilele Blaga, cum fac băcăuanii pentru Bacovia ?

— *Adevărul prozatorului — adevărul lumii — conjuncturile — un posibil adevăr obiectiv, absolut, spre care din acestea se îndreaptă opțiunea dv ? Sau există posibilitatea „împăcării" acestora în roman, dacă nu acesta este romanul ?*

— În ce mă privește, din clipa în care am început să înțeleg ce este literatura, și asta s-a întîmplat în vreme ce mă pregăteam să scriu *Absenții,* mi-am propus să văd, indiferent de dificultăți. M-am străduit să spun adevărul meu, convingerile pe care mi le-am format. Iar dacă n-am reușit întotdeauna, măcar n-am mințit. Am căutat și eu, de cele mai multe ori împreună cu personajele mele, concomitent cu ele, adevărul, o explicație, o soluție în fața unor adevăruri mai profunde, mai grave, întrezărite pe parcursul „cercetărilor", adevăruri cărora nu le găsisem încă haina verbală corespunzătoare, cu care trec printr-o etapă melioristă asupra căreia m-a avertizat, într-o lungă și profitabilă discuție, Valeriu Cristea. Au urmat apoi, în scris, argumentele lui Perian și Dan Culcer. Dar *Absenții,* Carol din *Fețele tăcerii* și, mai ales, ultimul capitol din *Orgolii,* dovedesc că am depășit acest stadiu. Sper să fie destul de edificator romanul la care lucrez. Drumul a fost destul de sinuos tocmai pentru că voiam să-mi formez un punct de vedere propriu or, în afară de simpla observație mai aveam nevoie și de un studiu îndelungat, trebuia să stabilesc în mine un acord între știință și filosofie etc. Iar pînă să ajung la aceste clarificări a avut cîștig de cauză ziaristul din mine, hotărît să reducă distanța dintre vorbe și fapte, hotărît de dragul unui adevăr strigat cu toată gura, să renunțe, de exemplu, chiar și la o pasiune trai-

Scanned with OKEN Scanner

nică, permanentă, analiza psihologică, cercetarea subconștientului, a trăirilor sugerate de cercetările lui Bühler și Arch etc. Acum sînt în faza împăcării acestor contradicții și căutări. Iar după terminarea următoarelor două cărți voi putea, cred, răspunde mai concret la această întrebare...

— *Urmare, desigur, și a unor nemulțumiri cronice și acutizate, revenind obsedant, romanele semnate de Augustin Buzura se caracterizează printr-un tranșant mod de abordare a problematicii, printr-o fervoare neîmblînzită (nepotolită). Ce va urma după „Orgolii?“*

— Am terminat, mai demult, un roman intitulat provizoriu *E frig și e noapte, seniori...* În acest moment îl revăd și urmează să-l predau Editurii „Eminescu“. Are ceva din atmosfera și conflictele din *Fețele tăcerii* și *Orgolii*, dar acțiunea se petrece de astă dată în mediul muncitoresc, mediul pe care-l cunosc extrem de bine, aș spune din familie ; o bună parte din tinerețea mea este legată de minele și uzinele băimărene ; dramele acelor oameni au fost, multă vreme, propria mea dramă, chiar dacă — repet — mi se va spune iarăși că n-am trăit ceea ce am trăit, că n-am văzut ceea ce am văzut... Ar urma un alt roman, un fel de continuare a *Fețelor tăcerii* pînă-n zilele noastre ; va fi însă un roman de sine stătător, un roman pentru care culeg material de foarte mulți ani, un roman pe care-l datorez celor ce mi-au scris și mi-au povestit o serie de întîmplări ca urmare a apariției *Fețelor tăcerii*. Această carte am schițat-o demult, o știu pînă-n cele mai mici detalii, mă obsedează. Cu asta aș încheia un ciclu de romane, un fel de secțiune prin acești ani și prin mediile pe care le-am cunoscut ; romanul acesta, care se încheie cu un urlet : „A murit Ion !“, e vorba de Măgureanu, ar fi cadoul pe care vreau să mi-l fac anul viitor, cînd voi împlini 40 de ani de viață și 30 de ani de ședințe. După asta, ar urma să mă „îmblînzesc“, să încerc un roman experimental, de analiză și nu numai de analiză, un roman calm, detașat de detaliile ce mă obsedau pînă acum, o carte în care să spun ce am învățat în acești ultimi 40 de ani, convingerile la care am ajuns, un ro-

Scanned with OKEN Scanner

man gnoseologic. Mă mai tentează un roman scris în maniera delațiunilor anonimului din *Orgolii*, adică lumea văzută la nivelul cel mai de jos, de cineva care ia în serios toate cuvintele, sfaturile etc. nu bea, nu fumează, nu calcă iarba, nu rupe florile, ajută pe semenul său chiar dacă acesta n-are nevoie... Dar proiecte sînt ușor de făcut, mai este nevoie și de fapte...

1977

Scanned with OKEN Scanner

VASILE NETEA :

O enciclopedie care să cuprindă istoria întregii vieți a poporului român !

Întîlnindu-mă într-o dimineață de duminică cu istoricul și publicistul Vasile Netea (aș mai putea adăuga, pe bună dreptate : istoric literar, folclorist și dramaturg, chiar dacă dramaturgul ne e încă necunoscut), pentru a realiza interviul de față, am fost puși în situația de a începe discuția într-un birou al Tarom-ului din Tîrgu-Mureș, adăpostindu-ne pînă la urmă în familiarele (pentru amîndoi) încăperi ale *Vetrei*. N-aveam magnetofon și nu cunosc stenografia. Așa că am tras din greu cu pixul, zbătîndu-mă să „discut" și să notez aproape totul din frazele interlocutorului, cunoscut și ca excelent orator („domnule Netea, spuneam din cînd în cînd, vorbiți vă rog mai rar"), care, altfel, cine știe cum s-ar fi dezlănțuit. Așa se face că, transcriind șuvoiul cuvintelor din carnet, mi-a fost sincer să fiu, mai ușor. Satisfacții și insatisfacții ale autorului de interviuri, autorul acesta fiind întotdeauna, s-o recunoaștem cinstit, doi oameni, unul din ei pe nedrept considerat, zic eu, cel ce trebuie să tragă de limbă, să smulgă mărturisiri, să afle. Așadar un interviu ar trebui să fie, în primul rînd, ceea ce *vor să spună* doi oameni. Ceea ce iese pînă la urmă... asta e altă poveste.

— *Contraziceți, cum au făcut-o și alții, o opinie după care ardelenii n-ar fi prea buni oratori. Cred că v-ar fi plăcut să înregistrez discuția noastră la magnetofon.*

— Desigur, magnetofonul asigură spontaneitatea celui intervievat și autenticitatea pentru cititori. În tinerețe, cînd am luat și eu numeroase interviuri, de obi-

cei mă însoțea o stenografă. Cînd înregistrarea o făceam personal textul era revăzut de cel intervievat. Pentru interviul cu Sadoveanu am avut stenografă, dar am stabilit să-i arăt înainte de publicare textul, căruia dealtfel nu i-a făcut nici o modificare, gîndirea sa fixîndu-se precis în mărturisirile făcute, fără teama că acestea ar putea indispune pe cineva. La fel am realizat interviul cu Camil Petrescu, care a ținut totuși să-l vadă și în șpalt, cu această ocazie el făcînd unele adăugiri, deschizînd paranteze. Cel cu Rebreanu a fost în schimb o discuție, fără martori, Rebreanu cerîndu-mi să-i arăt interviul numai după apariție. Pe atunci, nu erau rare cazurile cînd cel intervievat își renega după apariție unele afirmații, aruncînd totul în spatele intervievatorului. Iată de ce e atît de bun azi magnetofonul.

— *E bun, dar acum noi nu-l avem.*

— Dv. voiați însă să știți dacă înregistrarea la magnetofon mi-ar fi pus în valoare unele însușiri de vorbitor, sau orator, cum ați avut amabilitatea să apreciați. Din acest punct de vedere, pentru mine, în acest moment, e mai indicat să mă „înregistrați" în scris. Oratoria nu se poate realiza între patru pereți, pentru ea e necesar publicul. Constatarea e valabilă nu numai pentru mine, în acest moment, ci și pentru alți confrați, cu bune calități oratorice, solicitați de pildă să vorbească la radio, înregistrarea făcîndu-se și acolo în aceleași condiții, neputînd fi puse în valoare calitățile respective.

— *Dv. cultivați acest gen, oratoria, cu multă stăruință și succes, înregistrate de opinia noastră publică. Vă rog să amintiți cîteva dintre cele mai reușite intervenții oratorice ale dv.*

— Intervențiile mele oratorice s-au produs cu ocazia anumitor comemorări sau aniversări istorice, cu caracter patriotic. Am fost astfel foarte emoționat cînd am vorbit la Mănăstirea Dealului, cu ocazia unei comemorări la mormîntul capului lui Mihai Viteazul, omagiind gîndirea și acțiunea celui ce a unit pentru prima oară cele trei țări românești. Emoții și intervenții asemănătoare am avut și atunci cînd am fost solicitat să vorbesc la mormîntul lui Avram Iancu de la Țebea, la cel al lui Vasile Lucaciu de la Sisești, la cel al lui Simion Bărnu-

Scanned with OKEN Scanner

țiu de la Bocșa Română, la mormîntul lui George Lazăr de la Avrig, sau cu ocazia comemorării altor mari cărturari și luptători români : Petru Maior la Tîrgu-Mureș, Ion Budai Deleanu la Deva, Ion Heliade Rădulescu la Tîrgoviște, Costache Negri la Galați, Nicolae Iorga la Botoșani, și multe altele.

— *Ați cutreierat aproape toată țara.*

— Da, era firesc să fie așa, sentimentul patriotic fiind același la toți românii din toate provinciile românești. Totuși, cel mai mult mi-am adus contribuția la sărbătorirea marilor personalități ale Transilvaniei, avînd bucuria și onoarea de a vorbi în aproape toate orașele ardelene.

— *Care sînt, după părerea dv., oratorii transilvăneni care contrazic opinia de care vorbeam la început ?*

— Opinia aceasta nu e justificată și nici atît de larg răspîndită.

— *Mulți fac confuzia între calitatea de orator și aceea de „causeur", ceea ce e cu totul altceva.*

— Transilvania a dat țării o însemnată pleiadă de oratori. Amintesc pe Simion Bărnuțiu, Vasile Lucaciu, Vasile Goldiș, Octavian Goga, care au dat, în vremea lor, o strălucită expresie a patriotismului ardelenilor, dornici de unire. Un orator mai puțin cunoscut în largul lumii românești a fost profesorul Iuliu Hațieganu de la Universitatea din Cluj, pe care l-am însoțit în numeroase descinderi ale sale în lumea satelor.

— *Nu socotiți că ar fi utilă o cercetare istorică a elocinței la români, ca și o antologie de texte oratorice ?*

— Întrebarea dv. mă obligă să destăinuiesc că problemele acestea mă preocupă de mai mulți ani, lucrarea respectivă fiind aproape terminată, împreună cu o antologie. În lucrarea mea, elocința va fi prezentată îndeosebi ca o contribuție la dezvoltarea culturii românești și la înfăptuirea unității naționale a poporului român. Dintre marii noștri oratori nu vor lipsi Varlaam, Antim Ivireanu, Petru Maior, George Lazăr, Kogălniceanu, Simion Bărnuțiu, Maiorescu, Delavrancea, Iorga, Tache Ionescu, Goga, Titulescu, I. C. Frimu și alții.

— *Sînteți autorul unor interviuri realizate între '36 și '44, publicate mai ales în „Vremea" și apărute în carte*

în '72, la Editura Minerva. Ce s-a schimbat de atunci în poziția intervievatului și a celui intervievat, ați observat așa ceva?

— Cînd mi-am început eu interviurile, exista deja o bună tradiție a genului, inițiată chiar de I. L. Caragiale. Un excelent interviewer a fost poetul Mihai Cruceanu, apoi, după război, Felix Aderca. Îi mai amintesc aici pe I. Valerian și Profira Sadoveanu. Dar azi interviul trăiește cea mai intensă perioadă a sa.

— În cartea dv. ați publicat și „ecouri" din presa vremii. Multe au fost elogioase. Azi un autor de interviuri nu se poate lăuda cu astfel de „ecouri" (le-a avut totuși Adrian Păunescu). Să fim doar noi de vină, cei ce realizăm interviuri?

— Știu și eu? Interviurile publicate sînt astăzi excesiv de numeroase, toate revistele și ziarele publică interviuri. Publicului îi e greu să discearnă. Ceea ce odată era o senzație, un eveniment — de pildă un interviu cu Arghezi, Rebreanu, Camil Petrescu —, azi a devenit un fapt aproape diurn. Pe vremuri, partenerii dădeau lucrării lor, care urma să fie un interviu, o atenție mai scrupuloasă avînd conștiința că el urma să devină, într-un fel, un document. Tinerii intervieveri de azi pun prea multe întrebări, îl întrerup prea des pe interlocutor.

— Cum fac și eu acum?

— Asta apreciați singur. E evident că ei urmăresc să stabilească în mod ferm calitatea lor de parteneri la dialog, punerea dialogului chiar sub semnul echivalenței.

— Asta e bine sau e rău? Dar mai ales e oare doar un semn al orgoliului?

— E îndreptățită întrebarea dv. Eu aveam față de Sadoveanu, Rebreanu sau Arghezi mai mult respect și admirație decît dovedesc azi tinerii intervieveri față de Zaharia Stancu, Marin Preda sau Eugen Barbu, ca să-i amintesc doar pe aceștia.

— L-ați intervievat, în '42, pe Liviu Rebreanu, tocmai întors dintr-o călătorie în străinătate. Rebreanu se plîngea de felul cum ne făceam propagandă literaturii noastre („...fără un plan sistematic și mai ales fără selecție, și fără stăruință"), afirmînd că pentru vitrina

franceză cartea românească aproape n-a existat, aceasta și altele situîndu-ne atunci, spunea marele romancier, la „gloria" de colonie culturală franceză. Rebreanu se mai plîngea de „nenorocirea noastră: inteligența", referindu-se la inteligența superficială, la tendința de persiflare a marilor valori (se plîngea de asta și Camil Petrescu), de lipsa seriozității în munca scriitorului, a omului care aparține artei, culturii în general. Deci v-aș propune să vorbim în continuare despre prezența literaturii române în străinătate (călătoriți, deci cunoașteți aspectul vitrinelor) din mai multe țări.

— Mă găsesc oarecum față de dv. în situația în care se găsea Rebreanu față de mine în '42, și spun asta fără a risca în nici un fel o apropiere de marele scriitor, ci numai fiindcă și eu am făcut în acest an o lungă călătorie în străinătate și am putut să-mi dau seama în mod concret de marile schimbări intervenite în timp, literatura română nemaifiind azi, în străinătate, neglijată și ignorată. În vitrinele din Italia, la Roma, Florența, Veneția, Perugia, Neapole, am văzut numeroase volume purtînd semnăturile lui Sadoveanu, Slavici, Caragiale, Creangă, Arghezi, Z. Stancu, Beniuc și numeroși alții. Aceeași situație am întîlnit-o la Paris sau la München. Dar cartea românească nu e astăzi în străinătate doar obiect de vitrină, ci și obiect de cercetare critică. „Colonia" de care vorbea Rebreanu în '42 a devenit azi, incontestabil, o metropolă.

— *În diversele monografii, articole și studii publicate, dv. îmbrățișați cu aceeași pasiune și competență atît cercetările de ordin pur istoric, cît și cele de istorie culturală, literară sau artistică. Cum explicați această diversitate de preocupări?*

— În fond nu e vorba de o diversitate de preocupări, ci de aceeași profundă și largă realitate românească, văzută convergent, din diferite puncte de vedere. Un istoric nu se poate restrînge numai la cercetarea problemelor de ordin economic sau politic, ci trebuie să le îmbrățișeze și pe cele culturale și artistice. Așa au făcut la vremea lor Kogălniceanu, Bălcescu, George Barițiu, Xenopol, Iorga. Fără a evita specializarea într-un timp sau domeniu istoric, monografiile și sintezele de ordin na-

țional trebuie să cuprindă expunerea unitară a întregii vieți românești, privită prin totalitatea elementelor componente. Așa am procedat în volumul *De la Petru Maior la O. Goga*, în monografiile consacrate lui George Barițiu și C. A. Rosetti, dar mai ales în lucrarea, în curs de apariție, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională*.

— *Care e opinia dv. în legătură cu absența unor lucrări fundamentale de istorie a culturii și literaturii?*

— Ceea ce lipsește în primul rînd culturii românești e o mare enciclopedie națională a poporului nostru, comparabilă cu cele din Franța, Italia, Anglia și chiar a unor popoare mai mici. O enciclopedie care să cuprindă, ca într-o uriașă oglindă, istoria întregii vieți a poporului nostru. Constat apoi lipsa unei istorii a presei românești, politică și literară. Se simte în continuare necesitatea unei noi istorii a literaturii române. În toate aceste domenii există deja încercări, unele realizări, numeroase polemici.

— *Știm că v-ați început activitatea la Tîrgu-Mureș, că ați înființat aici reviste, ați organizat conferințe și festivități literare, cunoscînd astfel personalitățile din vremea aceea.*

— Spre un final de conversație, ar fi greu să dau o expresie mai largă acestor amintiri. Țin doar să amintesc că prin acest oraș a trecut, prin '19—'20, Perpessicius, că aici au activat Ion Chinezu și poetul Vasile Al-George, autorul volumului *Pămînt*, care a editat aici, sub auspiciile societății *ASTRA*, ziarul popular *Astra*, Maximilian Costin, director al Conservatorului de muzică și autor al volumului de proză umoristică *Șoimii patrupezi*, traducător din Malarmée ; Mihail Dragoș, pseudonim al profesorului Mihail Demetrescu, autor a numeroase studii și al unui volum de poezii ; apoi Gherghinescu Vania, precum și colegii mei de generație Ion Vlasiu, Ovidiu Papadima, Nicolae Albu și alții. Toți aceștia ar merita o evocare mai largă și o retipărire a unor scrieri, măcar sub forma unei antologii.

— *Cum apare Tîrgu-Mureșul cultural și literar unui mureșean stabilit de multă vreme la București?*

Scanned with OKEN Scanner

— Prin realizările din ultimii ani, Tîrgu-Mureșul a depășit cu mult perioada interbelică. Nu pot fi decît mîndru că modestele noastre începuturi de odinioară au rodit însutit, concretizate în reviste, scrieri literare și istorice de o valoare recunoscută.

— *Bînd într-o zi împreună o cafea, într-o cafenea din acest Tîrg al Mureșului, eu, mult mai tînăr, v-am ascultat pe dv. ținîndu-mi, vorba unui coleg, „o lecție de optimism". Spuneți-o și altora, ce e optimismul și la ce e bun?*

— Optimismul a constituit pentru mine suprema pîrghie a sufletului și personalității mele. În cele mai dificile împrejurări — și n-am trecut prin viață ușor — n-am încetat o clipă să cred în puterea mea de muncă și în utilitatea ei, în semenii mei, în societate și în progresul necontenit al poporului român. Poate așteptați cu privire la aceasta un cuvînt, o maximă pe care aș fi spus-o. Dar nu asta e important, ci permanenta încordare a muncii tuturora în folosul poporului român.

— *Vă mulțumesc, nu așteptam nimic mai mult.*

1974

Scanned with OKEN Scanner

MARIN SORESCU :

Să facem să treacă sensibilitatea românească și dincolo de hotare

— *Stimate Marin Sorescu, să începem cu o întrebare care, poate, vi s-a mai pus : cum explicați (criticii știm cum explică) marea popularitate de care se bucură poezia dumneavoastră, faptul că a rămas „en vogue" chiar și pentru cele mai proaspete generații de cititori ?*

— La început, s-a crezut că este o modă și unii critici așteptau cu cronicile aproape scrise să treacă moda, să se „desumfle cazul" și să poată respira și ei în voie, obișnuiți printr-o regretabilă meteahnă de a persifla și de a da cu tifla orice sare dincolo de mediocritatea călduță. Iată că „moda" a devenit o permanență, întrucît persistă, și autorul, căruia nu-i lipsește simțul polemic, este hotărît să-și desfășoare mai departe încăpățînata popularitate, pînă la infarctul penei critice. Asta ca să răspund mai tăios la o întrebare blîndă.

— *Popularitatea (evit să spun „celebritatea", parcă se potrivește mai mult actorilor), e ea întotdeauna binefăcătoare pentru un poet ? Nu intervine uneori oboseala, indiscreția, o artificializare a existenței ?*

— Asta depinde de omul în cauză. Dacă ești atent la laude, ești atent și la critici, și atunci trebuie să scrii „mișcat" cînd într-o parte, cînd în alta. Vă mărturisesc că sînt de neclintit în această privință și popularitatea de care spuneați este pentru mine ca și cum n-ar fi. Mă bucur foarte mult că sînt citit — în fond, pentru asta ne ostenim să ne punem gîndurile pe hîrtie, și nu le lăsăm închise în cutia craniană, dar dialogul îl am în primul rînd cu mine și pentru mine însumi, eu nu sînt mai celebru azi decît ieri. Cel mult, mai cunoscut, pentru că

Scanned with OKEN Scanner

încerc să mă descifrez ca om, ca ființă în univers, zi cu zi, punîndu-mi probleme, întrebări, obstacole (asta în afară de cele pe care mi le oferă viața cu generozitate).

— *Dacă admiteți că se poate vorbi de o anume condiție a scriitorului român, prin unele date generale comune majorității colegilor de breaslă, care ar fi factorii care vă singularizează existența?*

— În măsura în care ești tu însuți, cred că ești și singular. Poate repulsia pe care am avut-o întotdeauna față de retorism, descriptivism, zorzoane, să mă fi împins la găsirea unui stil mai simplu, mai concis și, vreau să sper, mai omenesc în ceea ce scriu. Asta nu înseamnă că în mod deliberat încerc să mă izolez, însă cercul meu de singurătate este atît de mare și atît de strîmt în același timp, încît să încapă în el un om care are de lucru și nu vrea să fie deranjat. Altfel tentațiile sînt foarte mari în viață și dacă e să le dai satisfacție și crezare nu mai prididești să fii fericit, dar arta moare și rămîne paharul.

— *Sînteți unul dintre scriitorii (poeți) români cei mai traduși în străinătate. Aceasta se datorează, cred eu, și problematicii de interes mai larg a literaturii pe care o scrieți, o problematică românească și europeană în același timp. Totodată, actul traducerii e ușurat de absența inutilelor complicații de limbaj, a calofiliei, păcat mai vechi al unei părți a literaturii române. Anticalofilia e o atitudine programatică la dumneavoastră?*

— Da, după cum ați văzut. În legătură cu traducerile, am avut marea satisfacție să constat că traduse, poeziile mele, scrise în limba română, nu aduc în cultura țării în care sînt primite o problematică provincială, ci una autentică, de cel mai larg interes. În universitățile din America, din S.U.A., în urma lecturii de versuri, am fost surprins să constat același interes ca și cînd poeziile ar fi fost scrise pentru studenții de acolo. Același lucru l-am putut verifica cu cititori și ascultători de poezie din Olanda, R.F.G., din Uniunea Sovietică. Iată că nu este cazul să avem complexe că scriem în limba română și că gîndurile pe care le punem sînt în mod fatal circumscrise. Sigur, poezia nu se poate traduce perfect ca o formulă matematică, dar ea este tra-

Scanned with OKEN Scanner

ductibilă. Unul din rosturile poeziei este și acela de a contribui la apropierea dintre popoare, prin suflete (poezia fiind, la urma urmei, suflet vorbit). Datoria noastră cred că este să facem să treacă sensibilitatea românească și dincolo de hotare, ca una din cuceririle majore ale umanității. Fiecare popor are un fond de aur (tradiții, obiceiuri, mod specific de a gîndi și a vedea lumea), poetul este cărbunele care face să se aprindă arcul voltaic. Cred că flacăra poeziei române, mă refer la poezia populară și cea cultă, este destul de autentică și trebuie văzută cu ochiul liber.

— *Și totuși, cum explicați o anumită persistență a calofiliei, manifestată printr-o literaturizare a literaturii? E vorba oare de un deficit de conștiință artistică?*

— După mine e vorba de un start greșit. Creatorul calofil nu pleacă la pocnetul autentic al pistolului adevărat, care este talentul, ci începe să alerge nebunește pe drumurile artei la primul fîs al unei pușcoci de soc. De aici, el nu are încredere în ce are de spus și încearcă să mascheze goliciunea cu „vorbe, vorbe, vorbe". Bineînțeles că după aceasta, „restul e tăcere".

— *V-aș propune să discutăm și despre proză. Sînteți, după cîte știu, autorul unui roman.*

— Deși nu îmi place să vorbesc despre lucruri care nu pot fi controlate, în sensul că romanul cu pricina încă nu a apărut, pot să vă spun atît: romanul „Trei dinți din față" (în curs de apariție de vreo doi ani) s-a născut din dorința autorului de a-și lărgi aria investigației, cum se spune în limbajul critic. Eu nu sînt, la urma urmei, poet, dramaturg, eseist, ci mă consider scriitor, scrisul este profesia mea și un scriitor trebuie să tindă măcar a fi cît mai complet. În proză poți spune lucruri care nu încap în nici un alt gen. De mult voiam eu să descriu o masă. Să spun că are patru picioare, că e din lemn de stejar, lucru pe care prozatorii de meserie îl fac cu voluptate și cu serioase cunoștințe de consignație. Asta mi-a dat primul impuls. După aceea, m-am gîndit că dacă pot descrie o masă, pot descrie și o societate, de ce nu? Și cam asta am încercat să fac. E un roman de actualitate, citadin, și, va constitui, sper, o surpriză, și încă sper, plăcută pentru cititori. Eu, reci-

Scanned with OKEN Scanner

tindu-l, (lucrez la el de mai mulți ani) l-am găsit... cum să spun, bun de publicat. Adică nu mi-e rușine să-l semnez. Mai mult nu e cazul să spunem nici în proză și nici în critică. Și eu îl aștept.

— *Există mitul romancierului solid, așezat la masa sa de lucru, trudind de dimineața pînă seara. Se scrie greu un roman, pentru dumneavoastră a fost greu?*

— Da, se scrie greu. Mai ales dacă ai pretenții de stil, lucru pe care o parte din prozatori îl ignoră. Cînd vii în roman din poezie, privești cu alți ochi cuvîntul, și fraza trebuie să aibă o anumită încărcătură.

— *Ce prozatori aparțin generației dumneavoastră? Ce romane românești ați traduce în limbi de mare circulație, dacă ați avea această posibilitate?*

— Dintre prozatori, cred că aș putea cita numele lui George Bălăiță, Ștefan Bănulescu, Nicolae Breban, Augustin Buzura, Alexandru Ivasiuc, Fănuș Neagu, Sânziana Pop (în ordine alfabetică). Acum nu știu ce vor zice și ei, poate nu sînt de acord cu ordinea alfabetică. În orice caz, am mare stimă pentru acești confrați și cred în încărcătura reală a acestui val.

— *Care e specificul spațiului transilvan în cultura românească?*

— Cred că spațiul transilvan este spațiul mioritic în cultura românească sau cel puțin o bună parte din el. Înclinația spre autodefinire, mesianism, preocuparea etică și morală, cultivarea sistemului în filosofie, a construcției solide în proză, iată enumerate doar o seamă de calități de primă mînă, specifice creației ardelenești fără care cultura românească n-ar fi ceea ce este. Subiectul ar merita un studiu special. Aș mai adăuga factorul de stimulent pentru celelalte provincii și în același timp de receptacol al ecourilor din celelalte provincii românești. Nu este vorba de o provincializare, ci de o contribuție foarte generoasă pe care Transilvania a adus-o la tezaurul culturii românești.

— *Împărtășiți opinia criticii, după care, dacă deceniul șapte a fost unul al poeziei, deceniul acesta e dominat de proză?*

— Încă nu dau răspuns acum, să vedem cum va fi primit romanul meu.

Scanned with OKEN Scanner

— *Personalitate proteică, se pare că în ultimii ani dramaturgul cîștigă teren în fața poetului. Cîndva ați scris și critică. Dacă ați mai scrie și azi, pe care colegi i-ați simți aproape ?*

— O să mai scriu. Critica rămîne o tentație permanentă și numai lipsa de timp m-a oprit de a nu-mi spune părerile asupra confraților, așa cum unii confrați își spun foarte liber și libertin (uneori chiar deplasat) părerile asupra mea. Și eu am opinii literare. Da, voi mai face critică. Și-mi vine în minte o vorbă a lui Lăpușneanu, pe care n-o mai spun.

— *Mobilitatea spirituală, flexibilitatea, tenacitatea, intransigența : pe care dintre aceste trăsături de caracter le prețuiți mai mult la un scriitor ?*

— Cred că toate sînt niște calități de invidiat, dar dacă ești mobil fără a fi intransigent cu tine și cu alții, te miști cam aiurea (să nu-mi cereți nume, că nu dau decît din literatura universală). Trebuie să crezi în ceea ce afirmi, în ceea ce faci, așa cum credea un distins personaj că poate merge pe valuri și din această cauză chiar mergea căci valurile îl țineau. Altfel te scufunzi în propria neputință și nedumerire.

1976

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Reflexe

Țăncușul omeniei 6
Familia Voinic 10
Poveste 14
Olimpică 18
Așezări industriale 22
Din lumină, despre oamenii subteranei 27
24 de ore la Bălan 33
În căutarea lui Iancu 42
Memoria supraviețuitorilor 48
Viața la țară 58
Țărani și ceapiști 65
Agrară 70
Iulie 74
Note de august 78
Ecologică 82
„Cestiuni secundare“ 86
Întîi Iunie 90
Parte a universului 94
Optimism și pesimism 98
Reportajul „literar“ 102
Despre polemici 106
Democrație literară, valoare literară 110

Scanned with OKEN Scanner

Deceniul prozei 114
În loc de „aniversară“ 117
Poezie 120
Publicistică și roman 124
O revelație 128
Despre schimbul de idei 131
Film 135
Despre munca și profesia scriitorului 140
Poveste cu un mops și o corcitură puternică 144

Radar

Drumurile lui Alioșa Karamazov 150
Malraux și sensul acțiunii 154
Virginia Woolf și „problema sufletului“ 158
Un ideal eroic absurd 161
Tolstoi și „meseria de a trăi“ 164
Jurnal numai pentru mine 168
Adevăruri cu sens unic 171
Tragedia și tragicul posibil 175
Febrila existență a scriitorului 179
Dilema lui Thomas Buddenbrook 182
„Trei surori“ în viziunea lui Laurence Olivier 188
Ultimul vals 192

Dialoguri

Toma Caragiu 198
Nichita Stănescu 203
Radu Petrescu 216
Prof. Dr. Pop D. Popa Ioan 222
Horia Bernea 231

Scanned with OKEN Scanner

D. R. Popescu 236
Ana Blandiana 242
Augustin Buzura 248
Vasile Netea 260
Marin Sorescu 267

Scanned with OKEN Scanner

Nimeni n-ar putea garanta naşterea unei capodopere, dar e sigur că, intrată masiv şi curajos în cărţile unor romancieri (nu a tuturor, e bine s-o spunem, ci a celor temperamental potriviţi cu astfel de tehnici), publicistica (reportaj sau fragmente de reportaj, articole de ziar, citate din presă etc. etc.) ar apropia unele romane de ceea ce pretindem să fie romanele-document şi, în orice caz, realismul romanesc, atît de mult discutat la noi, ar avea de cîştigat în spiritul adevărului şi al tumultuoasei epoci pe care o trăim. Prima condiţie fiind fidelitatea faţă de propria existenţă, ferindu-ne astfel să gafăm, pozînd în atoateştiutori ocolo unde nu pricepem prea mare lucru, şi fugind de ceea ce cunoaştem bine, de dragul unor himere ca succesul literar imediat, cu trecătoarele lui avantaje.

ROMÂNIA AZI

EDITURA EMINESCU

Lei 10

Scanned with OKEN Scanner